HISTORISCHE STUDIEN

HISTORISCHE STUDIEN

DOOR

Mr. D. VEEGENS

UITGEGEVEN DOOR

Mr. J. D. VEEGENS

EERSTE DEEL

'S-GRAVENHAGE
W. P. VAN STOCKUM & ZOON
1884

GEDRUKT BIJ DE SWART EN ZOON

Onder de deels herdrukte, deels thans voor het eerst openbaar gemaakte opstellen, die hierbij aan het publiek worden aangeboden, zijn er twee, waarmede mijn diep betreurde Vader zich gedurende de laatste maanden van Zijn werkzaám leven heeft bezig gehouden. Beide loopen over een tijdvak, waarin Hij zich met voorliefde bewoog. Het eene, getiteld „*Maria van Berckel*", schetst de gade van den Ruwaard Cornelis de Witt in de lijst van haar tijd, en doet het opnieuw betreuren, dat het den overledene niet gegeven was de geschiedenis van het tijdvak van Johan de Witt te schrijven, zooals Hij zoo gaarne gewild had. (Zie bladz. 205 van het eerste deel van dezen bundel). Het andere opstel bevat „*Herinneringen uit het begin dezer eeuw*", die zeker verder zouden zijn voortgezet, ware niet de pen aan den Schrijver ontzonken. Het kwam mij voor dat ook deze beide studiën, hoewel onvoltooid, veler belangstelling zouden wekken.

Nog een ander opstel, „*Het publiek gebed*", is niet geheel afgewerkt, doch scheen, ook als aanvulling van „*Johan de Witt als publicist*", in deze verzameling niet te mogen ontbreken.

's Gravenhage, J. D. VEEGENS.
1 October 1884.

DE JEUGD DER NEDERLANDSCHE REPUBLIEK.

Verheven is de jeugd der volken! Zóó luidt de aanhef van het gedicht, waardoor een verdienstelijk stadgenoot den togt van Heemskerk naar Gibraltar en diens heldendood in de armen der overwinning heeft verheerlijkt. Die woorden, in verband met het stoute wapenfeit, waardoor zij werden uitgelokt, hebben lang weerklonken in mijn gemoed. Zouden dan werkelijk, vroeg ik mij zelven, de Staten en volken de levenstijdperken van den enkelen mensch doorloopen, eerst jongelingskracht en vuur, dan mannelijk beleid en mannelijke volharding ten toon spreiden, om daarna, door de gebreken des ouderdoms aangetast, verzwakt en ontzenuwd in het niet weg te zinken? Kan een volk ooit gezegd worden, *jeugdig* te zijn, en hebben werkelijk onze voorvaderen in den tijd van Heemskerk, toen zij hunnen erfvijand, den Spanjaard, bestookten tot in de baai van Gibraltar — op het punt, waar Hercules, als ware daar het einde der aarde te vinden, zijne kolommen plaatste — het tijdperk eener door verhevene daden uitblinkende, krachtige jeugd beleefd? Het koele verstand trad op tegen dit dichterlijk denkbeeld. Een Staat, een volk, dus sprak het, bestaat uit telkens vernieuwende menschengeslachten, die, aan de eeuwige wet der natuur gehoorzaam, elkander rusteloos voortstuwen; de jongeling, de man treedt overal met de deugden en gebreken, met de hartstogten en begoochelingen, aan *zijnen* leeftijd eigen,

in de plaats op des afgeleefden grijsaards. Hij mag in enkele opzigten het voetspoor zijner voorgangers drukken, in den regel volgt hij de ingevingen van zijn eigen gemoed, arbeidt met de hem gegevene krachten, streeft naar het doel, dat hem het aanlokkelijkst toeschijnt; en het is dus eene dwaasheid te veronderstellen, dat een volk, even als de afzonderlijke wereldburger, de trappen van het menschelijk leven zou moeten op- en afklimmen, dat het geheel eene andere rigting zou volgen, dan de meeste zijner deelen. Is het niet veel wijsgeeriger te stellen, dat de Staten en volken, onder de leiding der Voorzienigheid, langzaam maar zeker voorwaarts gaan, en door de ondervinding geleerd, steeds toenemen in kracht en al wat de menschheid versiert? De tegenwerping scheen gewigtig. En toch versterkt eene vlugtige beschouwing van de lotgevallen der volken, een uitstap van het veld der redenering tot het gebied der historie, in het vermoeden, dat het onwaarschijnlijke hier waarheid is. Ja, de Atheners, de Spartanen, de Romeinen, de Venetianen, de Portugezen en zoo vele andere volken uit ouderen en nieuweren tijd, beleefden een tijdperk van jeugdige kracht. Als trotsche eiken, uit kleine beginselen groot geworden, verhieven zich die Staten. De boom schoot telkens forscher loten en overschaduwde een kleineren of grooteren kring, tot door den loop der eeuwen het bederf eerst de uiterste takken, daarna de kroon des booms aantastte, allengs ongedierte aan de wortels begon te knagen, en de verouderde, vermolmde stam eindelijk omverstortte, met zijne overblijfselen, als zoo veel nieuwe bewijzen voor de vergankelijkheid van al het ondermaansche, de aarde bedekkende. Ja, het dichterenwoord bevat veel waarheid. Slechts wachte men zich, om hunne beeldspraak te veel te ontleden, hunne gelijkenissen boven alle uitzondering verheven te achten. Zoo, om slechts iets te noemen, hebben er, zelfs in onzen leeftijd, voorbeelden bestaan, dat een volk, hetwelk men in den geschiedkundigen zin reeds voor weggestorven hield, oprijst uit den doodslaap en eene

nieuwe jeugd te gemoet treedt; dat aan den afgeleefden, suffenden grijsaard frisch, jeugdig bloed in de aderen wordt gestort, en die kunstbewerking eene gelukkiger uitkomst heeft, dan die, waartoe de dochters des ouden Pelias, door de logentaal van Medea verbijsterd, de ontzinde hand leenden.

Maar welke uitzonderingen ook op den algemeenen regel mogen bestaan, dat de Nederlandsche republiek de tijdperken van eene verhevene, schitterende jeugd, van eenen meer bedaarden, maar nog krachtigen, mannelijken leeftijd en van eenen verzwakten, geen eerbied of ontzag meer inboezemenden ouderdom heeft doorleefd, zal, dunkt mij, slechts door weinigen, die met hare geschiedenis bekend zijn, wedersproken worden. Haar oorsprong geleek, zoo als Helmers in eene beroemde vergelijking zegt, naar dien eener versmade beek, naauw waard een naam te ontvangen. Kort echter duurde voor den jeugdigen Staat, die zich aan het juk van Spanje onttrokken had, die toestand van weifelende kindschheid, waarin de eersten des lands, de krachten hunner medeburgers mistrouwende, zich nu aan dezen, dan aan genen vreemden Vorst in de armen wilden werpen, tevreden, zoo zij voor het huldigen van eenen nieuwen Heer een weinig minder gewetensdwang mogten koopen. Nadat in Oranje en de Unie het punt van éénheid eenmaal gevonden was, scheen het, als of het jeugdige gemeenebest, ofschoon steeds in eenen oorlog op leven en dood met den overmagtigen Philips gewikkeld, met ieder jaar in krachten toenam. Vreesselijke schokken had het door te staan, doch te midden daarvan werd het steeds vaster gegrondvest, want er heerschte onder zijne nijvere burgers een moed, die alle gevaren tart, een ondernemingsgeest, waardoor schatten toevloeiden naar het der baren ontwoekerde, kleine plekje gronds, een te voren nooit gekend leven, een rustelooze ijver tot vermeerdering van den roem en den bloei en de welvaart des vaderlands. Weldra boezemde het eerbied en ontzag, niet slechts aan zijne vrienden en naburen, maar ook aan den trotschen erfvijand in, ontwrong aan dezen de erkenning

zijner onafhankelijkheid, wat zeg ik, eenen vrede, vereerend voor Nederland, vernederend voor den Vorst, in wiens gebied, zoo als zijne vleijers het uitdrukten, de zon nooit onderging. Tegen het midden der zeventiende eeuw toonde het kleine gemeenebest zich op zee in zijne volle mannenkracht, en indien later Lodewijk XIV belet werd, om de onafhankelijkheid der Europesche Staten op even hemeltergende wijze te belagen, als de groote veroveraar van onze eeuw, dan had ons werelddeel dit vooral aan den moedigen tegenstand van het kleine Nederland te danken. Maar allengskens begint zich in de uit- en inwendige houding der republiek verzwakking en verslapping te vertoonen. Bij de meerderheid harer burgers gaat een stil en vreedzaam genieten boven het met moeite en inspanning verwerven, en in menig opzigt sluimert de Hollander in op den door zijne voorvaderen verkregen roem, op de door hen voor zweet en bloed gekochte schatten. Geene nieuwe koloniën worden meer aan den Staat gehecht, in plaats van sommige oude, zoo als Brazilie en Nieuw-Nederland, die men heeft laten verloren gaan. Men ziet zich door naijverige naburen in strijdkrachten en in de kunsten des vredes overvleugelen, en gevoelt daarover spijt, doch zonder inspanning, om het dreigende gevaar af te keeren. Het door ouderdom afgesletene en verlamde raderwerk van het inwendig beheer der republiek sluit hoe langer hoe slechter in elkander; en toen eindelijk de vervallen Staat door zijne overmoedige naburen gehoond en aangerand wordt, bemerkt elk met schrik, dat die Staat geene krachten meer bezit om zich te handhaven, en twist over de vraag, aan wien de schuld van den langzamen ondergang te wijten zij. De noodlottige tooneelen, die den val der Nederlandsche republiek voorafgingen, herinneren soms het beeld van eenen afgeleefden grijsaard, die zich zelven door ik weet niet welke kunstmiddelen tracht te verjongen, en doen soms aan den onderlingen twist van een drom geneesheeren denken, die aan de legerstede eens stervenden lijders met hevigheid en verbittering over de beste geneeswijze redekavelen.

Eindelijk, het heugt ons allen, ging de Nederlandsche republiek smadelijk te gronde. Van de gedroomde, nieuwe *vrijheid* was de naam alleen overgebleven, neen, ook het uitspreken van dien naam was misdaad geworden. Indien de *gelijkheid* nog bestond, dan was het de onderlinge gelijkheid in vernedering, verarming en onderdrukking; en het beginsel der *broederschap* was zoo ver getrokken, dat zelfs de laatste zweem van onafhankelijk volksbestaan, als daarmede strijdig, werd opgeheven!

Daar mogen er zijn, die over deze wijze van beschouwen onzer vaderlandsche geschiedenis, waaraan trouwens de twijfelachtige verdienste der nieuwheid ontbreekt, niet eenstemmig met mij denken, het gevoelen, dat het Nederlandsche volk in den leeftijd van Maurits en Frederik Hendrik en zelfs in het grootste gedeelte der zeventiende eeuw, eene vroeger en later nooit zóó uitblinkende, jeugdige kracht ontwikkelde, dat de jeugd van ons volk verheven was, laat ik mij niet ontnemen. Ware het met mijn tegenwoordig oogmerk overeenkomstig, om langs dien weg te bewijzen, dat ik mij hier niet door het bij alle natiën zoo gewone gebrek der zelfvergoding laat wegslepen, ik zou uit meer dan één Italiaanschen, Franschen en Engelschen schrijver, zooals Conestaggio, de Balzac en anderen, die tijdgenooten van de opkomst en het schitterendst tijdperk van bloei der Nederlandsche republiek waren, plaatsen kunnen aanhalen, waarin zij den heldenmoed, de arbeidzaamheid, geschiktheid voor handel en zeevaart, geestkracht en soortgelijke deugden onzer voorvaderen ten hemel toe verheffen, en hunne bewondering over de groote dingen, die zij volvoerden, niet verbergen. De reeds genoemde Italiaan, wiens getuigenis te minder verdacht kan zijn, daar hem naderhand de kardinaalshoed geschonken werd, kenschetst de Nederlanders der zeventiende eeuw onder anderen, door van hen te zeggen, dat zij, met zachtheid behandeld wordende, gehoorzaam en nederig, maar eenmaal getergd, trotsch en zonderling hardnekkig zijn. Hij kent hun de verdienste toe van in vreemde talen en alle vakken van geleerdheid groote

bedrevenheid te bezitten, van buitengewone vaardigheid in alle kunsten, en voegt er woordelijk het volgende bij: ,,De Nederlanders zijn liefhebbers van nieuwigheden, steeds gereed om nieuwe ondernemingen te wagen, hoe bezwaarlijk die ook mogen zijn, en daarbij geneigd, om het eenmaal begonnen werk stoutelijk tot den einde toe te vervolgen." Of de oude Conestaggio in onzen tijd hetzelfde zou zeggen, weet ik niet; maar in zijnen tijd was zeker *ondernemingsgeest*, met volharding en arbeidzaamheid vereenigd, een kenschetsende trek onzer natie. Het was de vereeniging van de deugden des jongelings met die des volwassen mans. Daardoor voornamelijk bragt de kleine Nederlandsche republiek in hare gouden eeuw zoo veel groots tot stand. Terwijl de Staat met den éénen arm den Spanjaard afweerde van de grenzen, en hem de eene grensvesting na de andere ontrukte, strekte hij den anderen arm naar de verste kusten uit. De vaderlandsche oorlogs- en koopvaardijvlag ontrolde zich op alle zeeën, en wat in lateren tijd onmogelijk werd geacht, de republiek was even geducht te land, als op de ongewisse baren. Kwam het er op aan, om eene tijdelijke rust en verademing te verwerven, men vertrouwde niet uitsluitend op de goede diensten van bondgenooten en de geslepenheid van onderhandelaren, maar zond een Heemskerk naar Gibraltar, en met een sidderende hand hing Philips zijn zegel aan 't bestand. Te midden van het woeden eens tachtigjarigen oorlogs, die van een minder nijver, spaarzaam en ondernemend volk de laatste hulpbronnen zou hebben verslonden, werden onze steden te klein, om de telkens aanwassende menigte harer bewoners te bevatten. Scheen het ongeraden, om de grenzen des lands nog verder uit te breiden, men wist het inwendig te vergrooten, door, zoo als Vondel het uitdrukte, den windvorst te hulp te roepen, en met kracht van molenwieken onze meeren en waterplassen in vruchtbare beemden te herscheppen. Er bestaat eene berekening, volgens welke, van het begin des opstands tegen Spanje tot het midden der zeventiende eeuw, alleen in de provincie Holland,

80,000 morgen lands zijn ingedijkt en droog gemalen: dat is, omstreeks viermaal zoo veel als de oppervlakte der Haarlemmermeer bedraagt, voor welker droogmaking men in onze dagen, in weerwil van de oneindig krachtiger hulpmiddelen, die de vorderingen in de werktuigkunde en de uitvinding der stoomkracht aanbieden, zoo lang is teruggedeinsd.

En niet enkel was het streven der natie op het bevorderen van geheel stoffelijke belangen gerigt. De wetenschappen en schoone kunsten vonden te midden der krachtsinspanning naar buiten en der handelsbedrijvigheid ijverige beoefenaren. Niet slechts in Nederland, maar overal waar de beschaving woonde, werd de naam van eenen Hugo de Groot met eerbied genoemd, en werden zijne geschriften gelezen en gewaardeerd. Behalve zeer enkele Gothische kerken, zijn de hechte, eenvoudige, sierlijke openbare gebouwen uit de eerste helft der zeventiende eeuw in ons vaderland schier de eenige, waarop men den vreemdeling wijzen durft, zonder bevreesd te zijn, dat hij onzen landaard van wansmaak zal beschuldigen. Italie en Vlaanderen hadden reeds lang hunne schilderscholen, toen Holland in dat opzigt met hen in het strijdperk trad, maar onze kunstenaars der zeventiende eeuw gevoelden te zeer de kracht, die in hen woonde, dan dat zij zich tot slaafsche navolging zouden hebben vernederd. Zij volgden, geheel in den toen hier algemeen heerschenden, loffelijken geest, hun eigen weg. Getrouwe nabootsing der natuur werd hunne leus. Om aan die leus getrouw te blijven, bespiedde een Paulus Potter de stille, schijnbaar eentoonige tafereelen, die onze vaderlandsche weiden aanbieden; sloot een Gerard Dou zich op met eenige gering schijnende voorwerpen uit het dagelijksche leven, tevreden, zoo het aan zijne taaije vlijt gelukken mogt, hetgeen hij dagen achtereen aan alle zijden beschouwd had, op het doek weder te geven; waagde een Willem van de Velde zich op een rank vaartuig te midden van strijdende vloten, en bragt onder het oorverdoovend gedonder der kartouwen, bedreigd door het ontrouwe element en de kogels van vriend of vijand, zijne onwaardeerbare schetsen op

het papier. Nog schat het kunstminnend Europa die voortbrengselen uit het schitterendste tijdperk onzer geschiedenis op hoogen prijs, acht ze in hunne soort onnavolgbaar, en weegt ze, hoe ook anders ons volk miskennende, op tegen goud.

Met het onafhankelijk volksbestaan der Nederlandsche republiek vangt ook de gouden eeuw onzer letterkunde aan, of liever trad die letterkunde uit het niet te voorschijn, om binnen korte jaren tot eenen later zeldzaam weder bereikten trap van luister op te klimmen. Ook hier ontdekt men dien ondernemingsgeest, die jeugdige kracht, waarvan ik reeds dikwijls gewaagde. De Nederduitsche taal was ruw en met velerlei bastaardij besmet; een Roemer Visscher, Spieghel, Hooft en Vondel wisten ze te gelijk te zuiveren, te verzachten en te verrijken; zij schiepen de schoone taal, die thans nog tot voertuig onzer gedachten dient. En hoe stout was de vlugt der reeds genoemde en van al die andere dichters uit de eerste helft der zeventiende eeuw, wier werken ieder met gevoel en smaak begaafd Nederlander te hooger leert schatten, naar mate hij ze meer bestudeert en ook somtijds naar mate hij aan de om hem heen aangehevene zangen meer het oor leent! Hoe wars waren zij van het slaafsch navolgen van vreemde klanken! Welk een rijke ader van vernuft, welk een schat van menschenkennis, hoe vele door noeste vlijt verkregene kundigheden in goddelijke en menschelijke zaken stonden hun ten dienste! O schoone tijd, waar zijt gij gebleven, toen de fabeleeuw van Orpheus herboren scheen, en onze koopsteden onder het gezang onzer dichters oprezen uit het moeras; toen hare havens naauw groot genoeg waren, om de uit alle werelddeelen en van te voren nooit bevarene kusten daarin binnenloopende koopvaarders te bevatten; toen Frederik Hendrik, door zijnen vertrouweling, den geestigen Constantijn Huygens vergezeld, ten strijde toog, en in 's vorsten veldtent juweelen onzer letterkunde het aanzijn ontvingen; toen de Vorst, als hij, met eene nieuwe stedekroon versierd, huiswaarts keerde, door Vondel met eenen stouten lierzang begroet werd, of zich verlustigen kon in de onnavolgbare beschrijving van de

daden zijns vereeuwigden Vaders door den Drossaard van Muiden; toen de eersten des lands, een Jacob Cats, een Laurens Reaal, het roer van Staat of het beheer der Indische wingewesten niet lieten varen, dan om tot veredeling van het verstand en hart hunner landgenooten de lier in handen te nemen; toen de godvruchtige Hollander, als hij, van zijnen dagelijkschen arbeid vermoeid, huiswaarts keerde, uit zijnen Kamphuizen leerde, hoe hij zich tegen de onvermijdelijke rampen des levens moet wapenen en deze wereld slechts als eene oefenschool voor betere gewesten moet aanzien; toen voor den nijveren man, ook van vreemden landaard, op ons herbergzaam strand altijd brood, voor den kunstenaar altijd welvaart te vinden was; voor den naar daden reikhalzenden jongeling honderd wegen tot roem openstonden ..... Ja, schoone tijd, gij waart de jeugd van ons volk, en verheven is de jeugd der volken!

Ik ben zulk een vreemdeling niet in de geschiedenis van mijn vaderland, dat het mij onbekend zou zijn, hoe men aan dit heldere tafereel een veel somberder zou kunnen overstellen. Men zou kunnen beweren, dat het staatsbeheer der Nederlandsche republiek zich, ook te midden van het bloeijendste tijdperk, somtijds door kleingeestigheid en zelfs door dwingelandij kenmerkte; dat de godsdienstigheid dier zoo hoog geroemde Hollanders der zeventiende eeuw niet zelden in huichelarij en verkettering van andersdenkenden ontaardde; dat hunne spaarzaamheid in schraapzucht en gierigheid overging; dat hun moed op het oorlogsveld en op de zee dikwijls slechts uit zucht naar buit, of uit een bekrompen volkshaat voortsproot, en wat dies meer zij. Maar waar is licht zonder schaduw? Welk sterveling, hoe groot of goed hij ook moge zijn, bezit niet zijne leemten en gebreken? En hoe zou een geheel volk dan immer daarvan bevrijd kunnen zijn? Het goede en groote op deze onvolmaakte wereld verdient dien naam slechts bij vergelijking, en het is eene heillooze eenzijdigheid, bij de beoordeeling van een volk in een bepaald tijdperk uit het oog te verliezen, welke geest gedurende dat tijdperk rondom hetzelve

heerschte, en wat het vroeger geweest was, later geworden is. Het is, om slechts één ophelderend voorbeeld te noemen, voor een groot man uit onze dagen, wiens geschriften door geheel het beschaafde Europa gelezen worden, niet moeijelijk geweest, om onze voorouders uit de 17de en 18de eeuw van verregaande onverdraagzaamheid te beschuldigen, door op te halen wat hier lieden van eene der meerderheid vreemde geloofsleer te lijden hebben gehad; maar zijn oordeel zou zachter en billijker geweest zijn, zoo hij niet uit het oog had verloren, hoe in dit opzigt elders wierd gezondigd. Was dit den beroemden geleerde, wien ik bedoele, altijd even levendig voor den geest geweest; hadden niet misschien persoonlijke ondervindingen van eenen onaangenamen aard zijn anders zoo helder oordeel omtrent dit punt beneveld, hij zou met alle onpartijdigen het kleine Nederland een eenig plekje gronds hebben genoemd, waar ook reeds in de zeventiende eeuw elders om hunne geloofsleer vervolgden God konden dienen naar de inspraak van hun geweten, de synagogen oprezen naast de tempels der Christenen, en godsdienstige sekten, die in geheel het overige Europa niet werden geduld, haar bedehuis bezaten. Hij zou de waarheid hebben beaamd van deze regels van onzen Helmers:

> O gij, Verdraagzaamheid, alom vervolgd, verdreven,
> Die overal niets zaagt, dan een geopend graf,
> 't Was Neerlands volk, dat U het eerst een wijkplaats gaf.
> Gij, droeve balling! vloodt, gedrukt door duizend zorgen,
> (Door duivlen, in het kleed van priesteren verborgen,
> Ter houtmijt heen gesleurd) met sidderenden tred;
> Maar Neerland wenkte U toe; gij kwaamt en waart gered!

Ik ben huiverig om op dezen voet voort te gaan in mijn betoog, dat de eerste en grootste helft der zeventiende eeuw het tijdperk van krachtvolle jeugd voor Nederland was; want de rijkdom mijner stof overstelpt mij, en indien ik alles wilde aanroeren wat hier te berde zou moeten worden gebragt, zou ik de aandacht van den lezer door

vlugtige declamatiën vermoeijen, en niet veel meer leveren, dan eene verwarde optelling van namen, met betuigingen eener zeer zeker innig gevoelde bewondering doorzult. Liever beperk ik mij tot een enkel, maar in mijn oog hoogst belangrijk gezigtspunt. Het bestaat hierin, dat het loffelijk karakter van den Hollander der zeventiende eeuw, dat de jeugdige kracht, die geheel de natie bezielde, nergens beter uitkomt, dan in de zeetogten, door onze voorvaderen in het genoemde tijdperk naar te voren nooit bevarene, afgelegene kusten ondernomen. Ik doel hier niet op de togten van eenen de Ruiter of Tromp, aan het hoofd van sterke, dikwijls binnen weinige weken uitgeruste vloten, waardoor Nederland, ten koste van duizenden menschenlevens, zijnen rang als zeemogendheid handhaafde; zij zijn elders naar waarde geroemd, en bijna de eenige praalgraven, die wij in onze hoofdkerken ontmoeten, zijn aan de in die worstelingen gevallene zeehelden gewijd. Evenmin vermag ik in eene beschouwing te treden van de uitgestrekte kustvaart der Nederlanders in de zeventiende eeuw, die toen zoo uitsluitend zelfs de beschaafdste en meest voor de zee geschikte natien in Europa van de benoodigdheden des levens voorzagen, dat zij nog onder de regering van Koning Jacobus I van Engeland met 600 schepen op Groot-Brittannie handelden, terwijl de Engelschen slechts 60 schepen op Holland in de vaart hadden. De zeetogten, onder leiding van eenen Linschoten, Houtman, Barendsz, Heemskerk, de Cordes, van Noordt, Spilbergen, Lemaire, l' Heremite en Tasman ondernomen, om nog nooit door Europeanen bezochte kusten te ontdekken, aan het andere einde der wereld den Spanjaard te bestrijden en het gezag der Nederlanders in de beide Indien te vestigen, zijn het, die ik op het oog hebbe. De beschrijvingen dezer hoogst merkwaardige reizen zijn meest allen nog voorhanden. De daarin heerschende, eenvoudige, trouwhartige toon, evenzeer verwijderd van den streng-wetenschappelijken geest, waarin de dorre verslagen zijn vervat, welke de beroemde Cook van zijne reizen der wereld mededeelde, als van dat winderige en opge-

smukte in sommige latere reisbeschrijvingen, zoo als zelfs van kapitein Ross, geven aan deze Nederlandsche zeereizen, in mijn oog, eene onweerstaanbare aantrekkelijkheid. Men leert daaruit die oude Hollandsche zeelieden te gelijk bewonderen en liefhebben. Men leert daaruit, dat ook ons vaderland mannen heeft voortgebragt, die met minder roem, aan eenen Columbus, Vasco de Gama en Cook op zijde verdienen te worden gesteld. De door hen of hunne stuurlieden vervaardigde geschriften zijn gedenkteekenen van den vaderlandschen roem, die een beter lot verdienden, dan, zooals thans reeds maar al te zeer het geval is, onder het stof der bibliotheken begraven te worden, of misschien door dezen of genen met minachting uit de handen te worden geworpen, omdat de taal, waarin die zeereizen vervat zijn, een weinig minder gekuischt is, dan eene latere, hier zoo keurige eeuw vordert. De oude Hollanders, die met zeldzame naauwkeurigheid dag aan dag de ontmoetingen op hunne merkwaardige togten opteekenden, en dat wel somtijds onder ontberingen en moeijelijkheden, die de menschelijke kracht te boven schenen te gaan, hadden wel iets nuttigers te doen, dan het likken en beschaven van hunnen stijl. Zij versmaadden wel, om iets tot hunnen eigen lof in het verhaal te doen invloeijen, en meestal veroorloven zij zich zelfs geene enkele klagt over hetgeen zij op hunne togten moesten lijden. Zoo vindt men in de reis van Lemaire, die met zijne beide schepen 18 maanden op zee rondzwierf, zonder iets anders, dan onbewoonde kusten of kleine eilanden in de Zuidzee aan te doen, slechts nu en dan met een paar woorden aangeteekend, dat zijn volk zeer aan den scheurbuik leed, eene ziekte, die tot op de verbeteringen, welke de Engelschen in het laatst der vorige eeuw in de uitrusting van voor verre reizen bestemde schepen bragten, een geesel voor de arme schepelingen was. Onder het gebeurde op zekeren dag, nadat de schepen van Lemaire reeds lang op zee geweest waren, vindt men in het dagverhaal eenvoudiglijk deze woorden vermeld: „Heden deelden wij ons laatste rantsoen wijn uit". Geene enkele klagt

wordt daarbij gevoegd, en toch beteekende dit gemis in eenen tijd, toen de schepen gewoonlijk nog niet van sterken drank werden voorzien, niets minder, dan dat de afgetobde zeelieden voortaan slechts bedorven, drabbig water te drinken zouden hebben. Maar nadat diezelfde zeereiziger bij de Ambonsche eilanden aangekomen is, alwaar men zich voor het eerst na anderhalf jaar rijkelijk van alle benoodigdheden kon voorzien, is het, als of de stijl van het dagverhaal zich verheft, en vindt men daarin het volgende aangeteekend: „'t Is te zeggen of te schrijven, hoe groote verandering en blijdschap het ons geweest is, te zijn in eene plaatse, waar wij zoo vrij waren en zoo veel victualie konden bekomen, als wij begeerden, na zoo eene moeijelijke, periculeuse reize te hebben afgeleid, 't scheep hebbende 85 kloeke mannen, zonder voorraad bij naast en alle nooddruft ten einde, zoodat wij God hoogelijk dankten voor Zijne barmhartigheid voor ons." Elk Nederlandsch jongeling bijna kent in onzen tijd het gedicht van Tollens op de overwintering der Hollanders op Nova Zembla uit het hoofd, en het kan mij wel niet in het hoofd komen, om iets op de hooge verdiensten, algemeen aan dit meesterstuk toegekend, af te dingen. Maar men zou zich grovelijk bedriegen zoo men meende, dat Tollens de verhevene deugden, door de lotgenooten van Barendsz en Heemskerk ten toon gespreid, met dichterlijke grootspraak had beschreven. Integendeel heeft onze vaderlandsche dichter menigen schoonen trek, waarschijnlijk omdat die de eenheid van zijn gedicht zou hebben gebroken, onvermeld gelaten. Een daarvan voel ik mij gedrongen te herinneren. Het is de roerende zorg, die de Hollanders, bij hun vertrek van Nova Zembla, voor hunne zieken droegen. Zie! maanden lang hadden zij al de ongemakken, die de vreesselijke winter in de Poollanden met zich voert, met bovenmenschelijken moed verdragen. Eindelijk scheen de gelegenheid geboren, om de opene zee te bereiken; maar vooraf moesten de Hollanders de met namelooze moeite afgetimmerde, ranke vaartuigen, die hen naar een land, waar menschen wonen, moesten over-

brengen, over en door het ijs slepen, dat Nova Zembla's kusten omzoomt. Dagen en weken bragten zij door met dien moeijelijken arbeid. Dikwijls begaven hun, volgens hunne eigene getuigenis, de krachten. Somtijds zakte eene der booten door het reeds zwak geworden ijs, en moest met moeite weder vlot worden gemaakt. Bij herhaling waren zij gedwongen om de ranke vaartuigen te ontladen, de daarin nog aanwezige vaten met leeftogt op sleden over en tusschen ijsbergen heen verder te brengen, ze als het ware van ijsschots op ijsschots te dragen. Maar onder die onbeschrijfelijke inspanning van krachten vergaten zij geene enkele maal, om voor de beide, geheel magteloos geworden zieken, die zich onder hen bevonden, te zorgen. Zoodra de twee sloepen een eind weegs verder waren gebragt, keerden de doodelijk afgematte en door het gemis van goeden leeftogt ontzenuwde Hollanders op hunne schreden terug, en sleepten ook de beide zieken verder, en spaarden eene bete broods, om dezen te laven. Op de talrijke plaatjes, die de oorspronkelijke uitgave der reis van Barendsz en Heemskerk versieren, ziet men deze zieken telkens, op eene matras uitgestrekt en onder warme dekens, bij de arbeidende matrozen op het ijs liggen. Het is waar, Barendsz zelf, een man van zeldzame kunde en grootheid van ziel, was een dezer ongelukkigen! Zijn dood, die na het verlaten der kust van Nova Zembla, maar vóór het bereiken der opene zee voorviel, is ook door Tollens vermeld, doch in de tijdsorde eenigzins vroeger, dan die werkelijk heeft plaats gehad. Hij stierf op eene wijze, een van de groote mannen der oudheid waardig; nog in zijne laatste levensoogenblikken beschouwde hij het door een anderen, bekwamen togtgenoot, Gerrit de Veer vervaardigde kaartje van den togt, dacht zeker aan den roem en het voordeel, die eene nieuwe poging tot het vinden van den noordoostelijken doortogt naar Indie aan zijn vaderland zou kunnen verschaffen, en sloot zachtkens de oogen. Hoort het berigt van zijn uiteinde uit het oorspronkelijke reisverhaal: het is voor mijn gevoel in zijne soort even treffend, als de

welsprekende beschrijving van den dood van Epaminondas bij de oude schrijvers: „Den 18^{den} Junij, nadat de maats de schuiten, die zeer gekreukt en gerabraakt waren, hadden voorzien, gingen zij te landwaart in, om eijeren te zoeken, daar de zieken zeer naar verlangden, dan konden er geen bekomen, maar vingen vier vogelen. Den 19^{den} bleven zij nog vast in 't ijs besloten, en zagen gansch geen openinge, waardoor zij telkens meenden, het zou hun laatste blijven worden, doch troostten zich weder met Gods genade, die hen zoo dikwijls verlost had. Den 20sten omtrent zuidooster zon (dat is kort vóór den middag) kwam de hoog-bootsman in de bok en zeide, dat het met Claas Andriesz geschapen stond, als of hij het niet lang meer zoude maken; waarop Willem Barendsz zeide: 't zal met mij mede niet lang duren. De maats hadden weinig vermoeden, dat Willem zoo krank was; want zij zaten met elkander en praatten. Willem las in het kaartje (of, zooals wij thans zouden zeggen, bestudeerde het kaartje), dat Veer van deze reis gemaakt had, en zij hadden nog diverse propoosten over en weder. In 't eind leide hij het kaartje neder en zeide: Gerrit, geef mij eens te drinken. Maar als hij gedronken had, kwam hem zulke kwalijkheid over, dat hij zijne oogen verdraaide, en stierf zoo onvoorzien haastig, dat zij geen tijd hadden, den schipper uit de andere schuit te roepen. Straks na hem stierf ook Claas Andriesz. Deze dood van Willem Barendsz bragt de maats geene kleine droefheid aan; want hij de principale beleider en eenige stuurman was, waar zij naast God op vertrouwden."

Bedrieg ik mij, of heeft die naïve toon ook voor den lezer iets bekoorlijks? Hij wordt in de thans door mij bedoelde reisverhalen dikwijls aangeslagen, en dat wel somtijds op eene wijze, die eenen onwillekeurigen grimlach afperst. Zoo ontmoet men in datzelfde verhaal wegens de overwintering der Hollanders op Nova Zembla met genoegen zinsneden als de volgende: „Den eersten Mei kookten zij hun laatste vleesch, dat zij lange gespaard hadden, en was nog zoo goed,

dat de laatste beet hun zoo wel smaakte als de eerste, doch 't had evenwel dezen mangel, dat het niet langer duren wilde." Het is niet vreemd aan mijn doel, dat ik zulke trekken aanhale, want die naïveteit, de eenige deugd van een goeden stijl, die niet door studie of oefening te verkrijgen is, is naauw verbonden met, is een uitvloeisel van eene andere deugd onzer oude zeereizigers: gestrenge waarheidsliefde. Op nooit door andere zeevaarders geziene kusten zwierven zij rond, en het was hun misschien te vergeven geweest, zoo zij, als tot loon der doorgestane moeite en ellende, hoog hadden opgegeven van de wonderen, die zij hadden aanschouwd. Maar daarvoor waren die stoutmoedige zeelieden te mannelijk gestemd, te eenvoudig van harte. Latere onderzoekingen hebben hunne berigten bijna in alle opzigten gestaafd; wat de waanwijsheid verwierp, zoo als het bestaan van een negerras, de zoogenaamde Papoes, op Nieuw-Guinea, en het weder verschijnen der zon aan de kimmen op Nova Zembla veertien dagen vroeger, dan zulks op zulk eene hooge breedte, volgens de gewone berekeningen, had moeten geschieden, is gebleken niets, dan de reine waarheid te zijn. Enkele dwalingen, gelijk de buitengewone lengte, die onze zeelieden aan de Patagoniërs gaven, zijn gemakkelijk te verklaren; en indien men hen in dit opzigt van iets beschuldigen moet, dan is het niet van verkorting der waarheid, maar daarvan, dat zij als bekend veronderstelden, wat voor de eer der natie verdiend had opgeteekend te worden. Zoo heeft de thans reeds aan de wetenschappen ontvallen hoogleeraar Moll, in zijn gulden boekske over de vroegere zeetogten der Nederlanders, overtuigend aangetoond, dat Cornelis Houtman hoogstwaarschijnlijk degeen geweest is, die de meeste hemellichten, welke de zeeman, als hij ronddwaalt in de zeeën van het Zuiderhalfrond, aan het uitspansel ziet schitteren, in de sterrebeelden heeft afgedeeld, welke thans nog door alle geleerden worden aangenomen; maar in de reizen van Houtman zelven vindt men daarvan geen spoor. Die waarheidsliefde, als het verre landen aanging, was overigens in de zeventiende eeuw

geene gewone deugd. Wil men daarvan een bewijs, de moeite is gering om het te geven. Er bestaat eene oude Nederlandsche vertaling van de reis, door eenen Spaanschen priester, Pedro Ordonnez de Cevallos genaamd, in de zestiende eeuw naar West-Indie gemaakt, welk boek in der tijd zekeren naam had, en daarin vindt men met verbazing en ergernis, reeds op de eerste bladzijden, als de schrijver nog slechts tot de Canarische eilanden is genaderd, verhalen als de volgende: „Op het eiland del Hiero, hetwelk vrij groot is, bevindt zich geen water, maar wel een boom, in andere werelddeelen onbekend, boven welken gewoonlijk eene wolk hangt, die oorzaak is, dat de kleine bladeren des booms altijd groen zijn, en zooveel water daaruit sijpelt, dat er voor de inwoners van dit eiland altijd genoeg is, 't welk als een voortdurend mirakel moet worden aangemerkt. Regts vindt men de eilanden van San Borondon, omtrent welke de wonderlijke zaak bestaat, dat zij bij tijden gezien worden, en dat men ze later zocht en niet vinden kon. Het is een ondoorgrondelijk geheim. De lieden, die op deze eilanden zijn geweest, zeggen, dat zij zeer vruchtbaar en door Christenen bewoond zijn." Met zulke leugenachtige beuzelarijen had Columbus, toen hij aan zijne Koningin verslag van het ontdekken eener nieuwe wereld deed, had Ferdinand Cortez, toen hij aan Karel V de bovenmenschelijke inspanning verhaalde, waardoor het hem gelukt was, het rijk van Mexico aan de Spaansche kroon te hechten, hunne berigten niet opgevuld. Maar zij hadden werkelijk groote dingen volvoerd, en daar waren geene kunstig versierde fabelen noodig, om aan hunne berigten de hoogst mogelijke belangrijkheid bij te zetten. Ook de commentariën van Caesar munten uit door zeldzame eenvoudigheid.

Maar, vraagt iemand welligt, was het doel der Hollandsche zeereizigers, waarvan hier sprake is, dan werkelijk zoo grootsch en met zoo veel moeite te bereiken, dat hunne togten als bewijs kunnen worden aangevoerd voor de stelling, dat Nederland in de zeventiende eeuw het tijdperk eener krachtvolle jeugd doorleefde? Het volgende strekke als bijdrage tot de beantwoording

dezer vraag. Bij het afwerpen van het Spaansche juk dreven de Nederlanders reeds eenen aanzienlijken handel in de voortbrengselen van het vruchtbare Indie, maar hunne schepen haalden die voortbrengselen uit Spanje en vooral uit Portugal. De Portugezen, eenmaal de voorgangers van Nederland in den wereldhandel, maar reeds het tijdperk hunner krachtvolle jeugd, dat der Vasco de Gama's en Albuquerque's doorleefd hebbende, vielen, verzwakt en ontzenuwd, den Spaanschen dwingeland in handen, en van nu af was het den Nederlandschen schepen gestrengelijk verboden, om den Taag binnen te loopen. Wat stond toen aan onze landgenooten te doen? Gedwee den handel in Indische specerijen te laten varen en daardoor eene der bronaderen van het volksbestaan af te steken, of zelven den weg naar Indie te zoeken. In een tijdperk van mindere kracht zou men misschien het eerste hebben gekozen; maar onze moedige voorvaders kozen het laatste. De regering, de kooplieden, de geheele natie, door eenen gelijken ondernemingsgeest bezield, sloegen de handen ineen, om togten naar het Indische strand, dat van uit de verte den zeevaarder scheen toe te lagchen, uit te lokken en aan te moedigen. Hier ten minste was de krijgshaftige Maurits het geheel met den schranderen Oldenbarnevelt eens. De geleerden van dien tijd besteedden hunne nachtwaken, om den weg aan te wijzen, dien onze zeevaarders te volgen hadden. De kundige Amsterdamsche predikant Plancius verdiepte zich daarvoor, als hij den kansel verlaten had, waar hij gewoon was tegen de Arminianen te donderen, in de onvolledige kaarten en berigten, die toen nog slechts omtrent een groot gedeelte der wereld bestonden. De gewone weg naar Indie langs de Kaap de Goede Hoop was in het oog der geleerden van dien tijd te lang, en zeer zeker voor Hollandsche schepen de gevaarlijkste, want elke ververschingsplaats, die zij konden aandoen, was in handen van naijverige, verbitterde vijanden, hetgeen niet weinig beteekende in eenen tijd, toen voor de vaart naar Java, die men thans in drie maanden of minder volvoert, soms een geheel jaar of zelfs

nog langer tijd besteed werd. Daarom besloot men, om door het hooge Noorden, boven Azie heen, den weg naar Indie te zoeken. Niemand had dit nog beproefd; sommigen achtten het waagstuk te groot; maar een Barendsz, een Heemskerk, een Linschoten deinsden niet terug voor gevaar of ontbering, en eerst nadat de wintervorst tot driemalen toe de Hollanders had teruggewezen, zagen zij af van de onderneming. Nu voer Houtman langs den gewonen weg naar Oost-Indie. Zijne reis bragt aan het vaderland en aan den handel niets dan nadeel aan; maar ook daardoor liet men zich niet afschrikken. In meer dan ééne stad zag men maatschappijen voor de vaart naar het verre land oprigten; de eene uitrusting daarheen volgde op de andere, en weldra hadden de Nederlanders vasten voet erlangd op diezelfde vruchtbare eilanden, die men thans na twee eeuwen het plechtanker onzer hope noemt. Maar ook daarmede was de ondernemingsgeest nog niet voldaan. Terwijl langs den nieuwen weg de schatten van het Oosten reeds aan Neerlands maagd in den schoot vloeiden, werd eene krachtige poging gewaagd, of niet door de straat van Magellaan het wonderland te bereiken was. Vijf schepen werden daarheen uitgerust. Zij bereikten de straat, een van de moeijelijkste vaarwaters der wereld; doch hoewel de wakkere bevelhebbers dezer onderneming, de Cordes en de Weert, niet schroomden, om aan de onherbergzame stranden van het Vuurland een winter door te brengen, weinig minder verschrikkelijk, dan die op Nova Zembla, gelukte het hun niet om de Zuidzee te bereiken. Met aandoening leest men in hun reisverhaal, hoe de wakkere hoofden dezer onderneming, terwijl zij aan den uithoek van Zuid-Amerika, aan al de ongemakken van het barre jaargetijde blootgesteld, geen ander voedsel dan tranig zeehondenspek en walgelijke schulpdieren hadden, met elkander eene soort van ridderverbond sloten, 't welk zij de Broederschap van den vrijen leeuw noemden, en welks leden elkander bij eede beloofden, „dat zij zich door geene gevaren, nood of vreeze des doods zouden laten bewegen,

om iets te onderstaan, 't welk tegen hunne eer, of tot nadeel van den welstand des vaderlands en der begonnen reize zou kunnen strekken, voorgenomen hebbende, om lijf en leven te wagen, ten einde hunne erfvijanden alle mogelijke afbreuk te doen, en den Hollandschen standaard te planten in de gewesten, waaruit de Koning van Spanje zijne schatten gaart." Hunne schepen bragten geene schatten, en naauwelijks een vierde der manschappen, die daarmede waren uitgezeild, in het vaderland terug. Maar zulke tegenspoeden schrikten onze voorvaders niet af. Van Noord volgde denzelfden weg, als de straks genoemde vlootvoogden, en had het zeldzame geluk van de vierde zeevaarder en de eerste Nederlander te zijn, die ooit den aardbol rondzeilde. Nog binnen de eerste vijfentwintig jaren der zeventiende eeuw zou dit feit door drie andere zeevaarders van onze natie, door Spilbergen, l'Heremite en Lemaire volvoerd worden, terwijl in de geheele achttiende eeuw slechts één enkele zeeman, de miskende Roggeveen, zulk een togt deed. Ja, waarlijk, verheven is de jeugd der volken!

De oprigting der Oost-Indische Compagnie, die aan de vaart der Nederlanders op die verre gewesten eene bepaalde rigting gaf, doofde hunne zucht tot ontdekkingsreizen niet uit. Een Nederlandsch schip, door den kundigen stuurman Hudson geleid, beproefde het, om dien Noordwestelijken doortogt naar Indie te zoeken, waarop in onzen leeftijd nog zoo zeer de aandacht der Engelschen gerigt is, en waarvoor zij bij de uitrustingen voor de kapiteins Parry en Ross zooveel schatten hebben verspild. De brave Jakob Lemaire, de zoon van een aanzienlijk Amsterdamsch koopman, zeide op negenentwintigjarigen ouderdom, met zijnen jongeren broeder, aan de vermaken der jeugd vaarwel en scheepte zich met 85 kloeke mannen in, om het Zuidland, de Terra Australis op te zoeken, waarvan de toenmalige aardrijkskundigen droomden. Zijne zeelieden waren niet eens van het doel der reis onderrigt, maar zij hadden zich gewillig ingescheept, omdat zij op de kunde van eenen aanvoerder als Lemaire, op het beleid

van eenen stuurman als Willem Schouten vertrouwden. Toen men aan die brave zeelieden onder weg het doel van den togt mededeelde, waren zij daarover, zoo als het hoogst naïve reisverhaal zegt, uitermate verheugd, en daar zij dat moeijelijke Latijnsche woord niet konden onthouden, schreven sommigen het met krijt in de mutsen, anderen op bordekens, eenigen in hunne tafelboeken. — Het Zuidland, welks bestaan men vooral ook veronderstelde, omdat men het met de wijsheid des Scheppers niet overeenkomstig achtte, dat ten Noorden der evennachtslijn zoo oneindig meer land zou liggen, dan ten Zuiden daarvan (en dus op grond eener soortgelijke analogie, als waarop ons geloof aan het bewoond zijn der hemelbollen steunt) werd niet gevonden, omdat het niet bestaat. Lemaire offerde zijn leven op ten gevolge dezer onderneming, die weder met namelooze en door latere zeevaarders zeldzaam ondervondene ontberingen gepaard ging; maar zij droeg de belangrijke vrucht, dat de Nederlanders een oneindig beteren weg, om bezuiden Amerika om te zeilen, ontdekten. Het geschrift, dat Lemaire en zijn scheepsvolk onderteekenden, toen zij zich van die belangrijke ontdekking hadden verzekerd, getuigt weder van dien innigen godsdienstigen geest, die in al de door mij thans behandelde reisverhalen doorblinkt. Die godvruchtige toon was meer, dan een bloot spraakgebruik; het vertrouwen op de leiding des Allerhoogsten was bij onze oude zeelieden diep in het gemoed geworteld, en gaf hun die rustige kalmte bij het barnen der gevaren, dien moed bij het dreigen van den dood, waarvan men zich in onverschilliger eeuw naauwelijks een denkbeeld kan maken. Zelfs onder moeijelijke omstandigheden werd op de schepen der Nederlandsche zeevaarders de openbare godsdienstoefening nooit verzuimd, en ik heb in de reis van Van Neck onder anderen aangeteekend gevonden, dat toen deze met zijne schepen voor het bekoorlijke en toen onbewoonde eiland, 't welk thans weder Mauritius wordt genoemd, vertoefde, de maats elken Zondag, allen zonder uitzondering, doch bij beurten aan wal gingen, om den predikant

der vloot Philip Pietersen te hooren; een degelijk en geschikt man — zegt het reisverhaal, die zeer straffelijk en niemand ontziende, des voor- en namiddags, voor de rondom hem op den grond gezetene zeelieden eene predikatie deed.

Mijn onderwerp is in verre na niet uitgeput. Ik ben slechts ligtelijk daarover heen gegleden. Ik heb zelfs sommige hoogst belangrijke mannen, zoo als Tasman, den ontdekker van Nieuw-Holland, onvermeld moeten laten, en ben — maar dit is voor mijn gevoel geene opoffering — het betoog van het langzaam afnemen van den ondernemingsgeest bij de Hollandsche zeevaarders in de tweede helft der 17de eeuw schuldig gebleven. Doch ik mag van de aandacht van den lezer niet meer vergen. Indien het mij niet gelukt is, de overtuiging van de grootheid der Nederlanders gedurende het dikwijls genoemde tijdperk even levendig op te wekken, als zij in mij woont, zoo wijte men dit alleen aan mijne beperkte krachten, en vergunne men mij nog eene enkele opmerking ten besluite.

Verscheidene der togten, van welke ik in den loop van dit opstel gewaagde, misten hun eigenlijk doel, maar bragten desniettemin ruime renten op voor het vaderland. Lemaire vleide zich dat onbekende Zuidland, het eigenlijke Australie, een vijfde werelddeel te zullen ontdekken; zijn droom werd niet verwezenlijkt, maar in plaats daarvan had hij een zeeweg gevonden, die zijne landgenooten en volgende zeevaarders in de gelegenheid stelde, om de rijkste gewesten van West-Indie en den belangwekkenden Archipel der Zuidzee-eilanden te bereiken, en nog ontneemt ons niemand den roem, dat de Zuidelijkste uithoek van Amerika, naar een onzer vaderlandsche steden, kaap Hoorn genoemd wordt. Aan Hudson en zijne togtgenooten gelukte het niet, om den Noordwestelijken doortogt naar Indie te vinden, maar hij legde aan de boorden der majestueuse rivier, die zijnen naam draagt, de grondslagen dier Nederlandsche volkplanting, waaruit de rijkste Staat van het bloeijendste gemeenebest der wereld is voortgesproten, en nog wordt de Nederlandsche naam te Nieuw-York en te Albany

met eerbied uitgesproken. Barendsz en Heemskerk slaagden er niet in, om door het hooge Noord den weg naar het verre Zuiden te vinden; maar hunne ontdekkingen op de barre stranden van Spitsbergen en Nova Zembla baanden den weg tot die zoogenaamde Groenlandsvaart, die eenmaal voor ons vaderland eene ware goudmijn was, zoo zelfs, dat men somtijds in eene enkele haven van Spitsbergen te gelijk meer dan 120 Nederlandsche schepen geteld heeft.

Daarom, wat uwe hand voor het heil of den roem des vaderlands vindt om te doen, doet dat met alle magt.

1846.

PIETER CORNELISZOON HOOFT.

Men zou kunnen beweren, dat de Nederlandsche letterkunde te gelijk met het Nederlandsche gemeenebest geboren is. Het was, als of onze voorvaderen één enkelen lauwer, dien in den reuzenstrijd met Spanje verworven, niet genoegzaam rekenden voor hunnen roem, maar te gelijk door groote daden en bewonderenswaardige vruchten van den geest wilden uitmunten. Wel bestaan er merkwaardige geschriften in onze moedertaal, die van een veel vroeger tijdperk dagteekenen. Maar hoe nietig is hunne waarde uit een letterkundig oogpunt! Het zijn dorre kronijken of berijmde zedelessen, onschatbaar voor den beoefenaar der taalkunde, of voor de kennis der vroegste geschiedenis van ons vaderland en de aldaar geheerscht hebbende zeden en denkwijze, maar zonder dichterlijken gloed of verheffing, in den kinderlijken vorm der onbeschaafdheid gegoten. Het zijn in latere jaren de vruchten van den rijmlust der rederijkers, wanstaltig in vorm, meestal beuzelachtig van inhoud, daarenboven wemelende van bastaardwoorden, in één woord, treffende bewijzen van den wansmaak, waartoe ook de ijverigste beoefenaar der poezy vervalt, die geene goede modellen voor zich heeft. Zoo er *na* de herleving der letteren in Europa en vóór den Spaanschen opstand ook in ons vaderland mannen verrezen, wier werken thans nog, na drie eeuwen, letterkundig genot verschaffen, dan zijn die werken toch uitsluitend in de

taal der geleerden geschreven. Dezen hielden onze schoone moederspraak voor te ruw en te onbeschaafd, om, anders dan in den dagelijkschen omgang, een geschikt voertuig voor de gedachten te zijn. Maar dadelijk nadat de zon der vrijheid begonnen had, Nederland te beschijnen, ontkiemde in dat koesterend licht de plant der Nederlandsche letterkunde, en groeide deze binnen korte jaren op tot een forschen boom, die ons nog overschaduwt. Opbouwers der moedertaal, dichters, geschiedschrijvers rezen op; zij verheerlijkten de eeuw van Maurits en van Frederik Hendrik, en onder hen waren er, die sedert schaars geëvenaard, nooit overtroffen zijn. Men kent ze allen, de namen van die vaders onzer letterkunde, wie wij gewoon zijn, niet dan met diepen eerbied te noemen, en men huldigt met mij, als eene ster der eerste grootte te midden van zoo vele glansrijke lichten, den verheven treurspeldichter, den onvergelijkelijken minnezanger en den schepper van den Nederduitschen prozastijl, Pieter Corneliszoon Hooft. Het is mijn wensch om tot hem en meer bijzonder tot zijn hoofdwerk, de Nederlandsche Historiën, de aandacht des lezers te bepalen.

Hooft behoorde, even als Schiller, tot de zeldzame geniën, die te gelijk als dichter en als geschiedschrijver uitmunten. Zijne treurspelen kunnen onder de oudste in onze taal worden geteld, waarin een deftige, krachtige toon wordt aangeslagen, en naar het voorbeeld der Grieken nu en dan reijen optreden, die in lyrischen vorm uit het stuk voortvloeijende lessen der wijsheid aan de getroffene toeschouwers verkondigen, of omtrent de daarin voorkomende lotwisselingen klagende hun medegevoel openbaren. Wie herinnert zich hier niet den rei uit den Gerard van Velzen, die met nadruk op den pligt wijst, om aan eenen openbaren dwingeland moedig tegenstand te bieden, of dien anderen uit den Bato, waarin de ellenden der ballingschap zoo roerend worden beschreven? Men kan in Hooft's treurspelen grove gebreken aanwijzen, het doen optreden daarin van

zinnebeeldige personen als een bewijs aanvoeren, dat hij zich nog niet geheel uit de boeijen van den rederijkers-wansmaak had losgerukt; altijd toch blijft hem, al waren zijne stukken ook minder schoon, de hooge lof, dat hij aan Vondel den weg heeft gewezen, om van zijn gebrekkig Pascha langzamerhand tot zijn verheven Lucifer op te klimmen. — Nog veel uitstekender is Hooft als minnedichter. In zijne zangen der liefde ademt de zoete welluidendheid, de liefelijke zachtheid, die hij bij het beoefenen der Italiaansche letterkunde aan de oevers der Arno had leeren waarderen. Onze taal, zelfs in de gedichten zijner onmiddelijke voorgangers nog zoo hortend en stootend, wordt hier onder zijne handen, om een zijner zegswijzen te gebruiken, smijdig als was; zij smelt weg tot de hoogste zangerigheid, plooit zich naar de fijne schakeringen der bevalligste scherts, geeft in den gelukkigsten vorm de invallen van het weelderigste vernuft weder. En indien hij aan dat vernuft, hem door de Godheid in zoo ruime mate geschonken, soms te veel den vrijen teugel viert; indien men in zijne anders zoo merkwaardige, gemeenzame brieven aan zijne vrienden, ten gevolge daarvan, insgelijks te veel gezochte geestigheid, te veel jagt op gewrongene tegenstellingen en zinspelingen opmerkt, dan wijte men dit aan den geest zijner eeuw, waarboven het ook den rijkstbegaafde zoo moeijelijk valt zich geheel te verheffen, en die sommige Fransche en Italiaansche letterkundigen, ofschoon met hetzelfde euvel besmet, tot de wolken verhief.

Maar de poezy alleen kon de behoefte aan werkzaamheid van eenen zoo levendigen geest, als dien van Hooft, niet geheel vervullen. Van der jeugd af gewoon om de lotgevallen der volken met den blik des echten wijsgeers gade te slaan, gevoelde hij in zich de roeping ontkiemen, om als geschiedschrijver op te treden. Een geschiedschrijver wilde hij zijn zoo als de groote mannen der oudheid, die in deftigen, sierlijken stijl de gebeurde zaken beschreven, en lessen der wijsheid, voor alle volgende geslachten belangrijk, in hunne

verhalen inweefden. Hij wilde in nadruk en kracht, in treffende kortheid Tacitus evenaren, wiens geest, na eene vijftigmaal herhaalde lezing, hem in merg en gebeente was gedrongen, zich met den zijne als had vereenzelvigd. Zijn werk moest tevens uitmunten door eene zuiverheid en kieschheid van taal, zooals men toen in het Nederduitsch nog niet kende, opdat onze letterkunde een prozastijl zou bezitten, even volkomen, als waarop de Italiaansche reeds bogen kon. Met dat ideaal voor oogen, 't welk hij, zoo ver dit der menschelijke onvolkomenheid mogelijk is, bereikte, beschreef hij de lotgevallen van Hendrik IV, de rampzaligheden der verheffing van den Huize Medicis en eindelijk de Nederlandsche Geschiedenissen gedurende het door bloed, verwoesting, fellen krijg en burgertwisten gekenmerkte tijdperk van de eerste pogingen onzer moedige voorvaders ter afschudding van het Spaansche juk af, tot het einde der landvoogdij van Leycester. Aan dit laatste werk besteedde hij, vele jaren achtereen, de beste krachten van zijnen geest, op eenen leeftijd, waarin zijne uitstekende gaven des verstands tot volkomene rijpheid waren gekomen. Hij arbeidde er aan met noeste vlijt en taaije volharding, te midden van soms vermoeijende ambtsbezigheden, of van het aangenaam gewoel der geestrijke vrienden, die zijne gastvrijheid naar het slot van Muiden henenlokte, en die hem uit zijn geliefd eenzaam torentje met fluweelen banden wegvoerden. Niet eer leide hij de vaderlandsche geschiedpen neder, dan toen zijne matte hand hem waarschuwde, dat het oogenblik voor hem daar was, om over te gaan tot betere gewesten. Zoo kwam een letterkundig gedenkstuk tot stand, voortreffelijker dan eenig ander van gelijken aard, dat wij in onze moedertaal bezitten; een werk, uitmuntende door sierlijkheid, deftigheid en zuiverheid van taal, en dat daarom steeds de gids zal blijven voor ieder, die, in 't Nederduitsch schrijvende, naar den palm der welsprekendheid dingt; een werk eindelijk, waarin de gebeurde zaken gedurende den langen, bangen strijd van een handvol burgers, zeelieden en met moeite aan-

geworvene krijgers, onder de leiding der Oranje-Vorsten, tegen het alvermogen des dweepzieken dwingelands, in wiens Rijk de zon niet onderging, met treffenden nadruk en leerzamen ernst worden verhaald — wat zeg ik? — niet zelden met de levendigste verwen worden geschilderd en aanschouwelijk gemaakt. Als stout en verheven roemt geheel het beschaafde Europa het denkbeeld van Michaël Angelo, die, het Pantheon in de wolken willende plaatsen, den koepel der St. Pieterskerk te Rome wrocht; maar niet minder stout, niet minder verheven was in hare soort de taak, die Hooft op zich nam en volvoerde. Zijn werk zal blijvende waarde behouden, ook dan, als de tijd het meesterstuk der bouwkunst tot stof zal hebben vergruisd, en niet eer ondergaan, dan wanneer er geen hoekje der wereld meer overblijft, waar Nederduitsch gesproken, op de Nederduitsche letterkunde prijs gesteld wordt.

Te hoog gestemd schijnt deze lof. En echter zou ik, indien zulks hier noodig ware, dien gemakkelijk door velerlei gezag kunnen staven. Een wolk van getuigen, allen den lof van Hooft's voornaamste werk uitgalmende, schemert om 's mans achtbare beeldtenis. Van zijne tijdgenooten zal ik, uit zoo velen, alleen Vondel noemen, volgens wien in geheel Nederland niemand gevonden werd, bij magte, om slechts één blad zoodanig te schrijven, als Hooft dit geheele werk uitvoerde; van de latere letterkundigen, den smaakvollen Jeronimo de Bosch, die in zijne hooge ingenomenheid met de geroemde Nederlandsche Geschiedenissen, den wensch uitte, dat geene jongelieden tot eenige bediening van regering mogten worden toegelaten, voor en aleer zij Hooft ten minste gelezen hadden; een voorschrift, dat, om dit in 't voorbijgaan op te merken, als het met gestrengheid en terugwerkende kracht werd toegepast, welligt aan de geliefde klagt van onzen tijd over het te groot aantal landsambtenaren op eens een einde zou maken. Ook onder onze nog levende tijdgenooten zijn er mannen van naam, die de meening hebben geuit, dat in de Nederlandsche Geschiedenissen van Hooft alle deugden,

in zijne overige werken ten toon gespreid, in de volkomenste mate vereenigd zijn, en dat hij daarin onder anderen aan een hoofdvereischte des geschiedschrijvers, onpartijdige waarheidsliefde, op het loffelijkst heeft voldaan. Ik heb hier het oog op gezegden van een der Nestors onzer letterkunde, die zeer zeker thans het gevoelen, bij den aanvang zijner eervolle loopbaan omtrent den welsprekendsten onzer geschiedschrijvers geuit, niet zal verloochenen.

Maar, zou iemand mij te gemoet kunnen voeren, vermits alzoo omtrent den lof van Hooft's geschiedwerk de volkomenste eenstemmigheid heerscht, schijnt het tamelijk overtollig, dat gij uwe zwakke stem bij zoo veel krachtiger getuigenissen voegt. Of zijt ge vermetel genoeg van te meenen, dat uw bijgedragen scherfje iets zou kunnen toe- of afdoen tot het gebouw van zijnen roem? Wacht u, dat u het lot van dien ouden, redeneerzieken Griek niet te beurt valle, die, toen hij op brommenden toon den lof van een algemeen gevierd, groot man wilde verkondigen, zich door het: wie waagt hem te laken? — tot zwijgen zag gebragt.

Vóór weinige jaren nog zou dit verwijt verdiend geweest zijn. Maar men heeft in den laatsten tijd gewaagd, Hooft te laken. De eenstemmigheid, waarvan ik sprak, is verbroken, op eene zeer in het oog vallende wijze verbroken. En nu mannen, wier oordeel in 't oog van alle deskundigen wel niet onfeilbaar, maar toch van veel gewigt is, eene zware beschuldiging tegen den grooten Drossaard van Muiden hebben ingebragt, schijnt het huldigen zijner verdiensten geene geheel overtollige taak te zijn. Vroeger hadden, zooverre mij bekend is, twee eeuwen achtereen, alle bevoegde kunstregters in de Nederlandsche Geschiedenissen niets te berispen gevonden, dan zekere overdrijving der voortreffelijke eigenschappen, waardoor dit werk uitmunt: men meende, dat Hooft's beknoptheid soms in duisterheid ontaardde; dat er wel eens iets gewrongens, iets hards in zijnen anders zoo onnavolgbaren stijl heerscht;

en dat hij de keurigheid in het verwerpen van uitheemsche woorden overdreef, door bijvoorbeeld vernufteling voor ingenieur, zaaijerijen voor seminarien te schrijven. Zulke geheel ongebruikelijke woorden dwingen ons werkelijk thans een grimlach af. Maar dat zij, die er mede spotten, niet vergeten, dat Hooft een oneindig grooter aantal woorden en zegswijzen schiep, die ongevoelig in onzen taalschat zijn opgenomen, en dat de vernufteling en de zaaijerijen ons geenszins vreemd in de ooren zouden klinken, zoo slechts het grilziek en willekeurig gebruik ze als gangbare munt had gestempeld. Ook moet men, billijk willende zijn, niet uit het oog verliezen, dat Hooft bij het verwerpen van alle bastaardwoorden een groot, nuttig doel op het oog had, de zuivering der taal namelijk, die in zijnen tijd door velerlei inkruipselen van vreemde herkomst was besmet en verdorven. Hij wilde liever het verwijt van gemaakt, gekunsteld te zijn, op zich laden, dan bij dit afsnijden en verwerpen van al wat niet echt-Nederduitsch was, eenige verschooning te gebruiken. De opregte en nederige man geeft dit zelf ergens te kennen, ter gelegenheid dat de ook door hem hoog vereerde Frederik Hendrik, na het lezen van een zijner geschiedkundige werken, verklaard had, daarin alles voortreffelijk te vinden, behalve „de schorheid van sommige ongewone woorden.” „Het natrachten eener zuivere duitschheid”, zegt Hooft op de bedoelde plaats, „doet mij welligt gemaakt schijnen; maar wat zullen wij doen, waar belanden, zoo men de uitheemschheid haren gang laat gaan?” Hoe dit alles ook zij, niets dan gebreken van ondergeschikten aard plagt men in Hooft's prozawerken te berispen, en men paste gaarne op hem het gezegde van Horatius toe: „Zoo in een werk vele uitstekende schoonheden schitteren, miskenne men die niet om eenige kleine vlekken.”

Onder de vrij talrijke geschiedkundige ontdekkingen van den laatsten tijd behoort echter, dat men meer dan kleine vlekken in Hooft's werk heeft gevonden. Men heeft er openlijk een hoofdgebrek in gegispt, dat aan de kortzigtigheid van

vroegere geslachten was ontsnapt, van zooveel doorgeleerde mannen, die, over dezen foliant heengebogen, hunne genotrijkste uren hebben gesleten. Het geldt hier eene onteerende leemte, die, indien zij werkelijk bestond, het door ons zoo hoog geroemde meesterstuk jammerlijk zou ontsieren. Bilderdijk, het grootste dichterlijke genie van onzen tijd, maar wiens adelaarsblik door zoo vele vooroordeelen beneveld werd, heeft ook hier het ijs gebroken. Hij waarschuwt in zijne Geschiedenis des Vaderlands tegen het blind geloof aan Hooft, die, zooals hij zegt, „zijn geschiedenis geschreven heeft, om er een stuk van kunstige schrijfwijze en welsprekendheid van te maken, en de daden naar de phrases, niet de phrases naar de daden geschikt heeft." De kundige hoogleeraar, die Bilderdijk's werk met zulke belangrijke aanteekeningen heeft verrijkt, onderschrijft ergens ingewikkeld dit oordeel, door met zekere minachting van den *pompeusen* Hooft te spreken. En waarlijk, indien Bilderdijk in zijne Geschiedenis des Vaderlands het model van eenen goeden stijl heeft geleverd, dan is die van Hooft zonderling pompeus, te prachtig, te sierlijk, veel te onbedachtzaam, van bastaardwoorden en uit de taal der vroegere regtsgeleerden overgenomene spreekwijzen ontdaan. — De geleerde geschiedonderzoeker, die door de wijze, waarop hij de gedenkschriften van het Huis van Oranje-Nassau in het licht geeft, aan het vaderland eene onberekenbare dienst doet, heeft in dat doorwrochte werk bijna nergens van Hooft gebruik gemaakt, en onthield zich daarvan met voordacht. Ook hij ziet met eene soort van medelijden neder op ons, bewonderaars des grooten mans, die in onze eenvoudigheid hem den Nederlandschen Tacitus noemen. Wel erkent hij, dat Hooft's werk, door de welsprekendheid der daarin vervatte redevoeringen, door treffende schilderingen en eenen krachtigen, bondigen stijl een onvergankelijk nationaal gedenkstuk zal blijven; maar hij mist daarin diepte van staatkundigen blik, en beweert, wat veel erger is, dat bij Hooft het wezen der zaak dikwijls om den vorm bedorven wordt, waarom hij

dan ook boven hem ver de voorkeur geeft aan den eerlijken Bor, die zich volstrekt niet om den vorm bekommert, en tot de slotsom komt, dat de geschiedenis zeer weinig door den arbeid van Hooft gewonnen heeft. — Een ander geacht stadgenoot eindelijk, die begonnen heeft eene geschiedenis van Prins Maurits in het licht te geven, toont in dat werk, dat hij met ijzeren volharding eene geheele reeks schrijvers heeft geraadpleegd en de Rijks-archieven tot het opsporen van onbekende staatsstukken heeft doorzocht en doorwroet; maar de naam van Hooft komt nergens in zijn geschiedboek voor. Het is voor hem, als of de Nederlandsche Geschiedenissen niet bestaan, en toch behandelt hij in het reeds uitgekomen deel van zijn werk ook het tijdperk van Leycester, waaromtrent Hooft zoo uitvoerig is, uit zoo vele voor den nakomeling ontoegankelijke bronnen heeft kunnen putten.

Alzoo schijnt het door de nieuwste geschiedkundigen uit de school van Bilderdijk uitgemaakt te zijn, dat Hooft's geschiedwerk door fraaiheid en keurigheid van vorm uitmunt, maar dat het alle historische waarde mist. Men heeft hem meedoogenloos verworpen, even als of wij goede, leesbare Nederlandsche historieschrijvers te over hadden. Men heeft hem verlaagd tot den rang der zoogenaamde geschiedschrijvers uit de school van Voltaire, die, om eene fraaiklinkende zinsnede te pas te brengen, om hunne zeer oppervlakkige wijsbegeerte te kunnen prediken, de historische waarheid verloochenden, haar naar het bed van Procrustes sleurden, om hare leden te rekken en te verminken naar dat hunne opwelling van het oogenblik dit medebragt. En toch geldt het hier eenen schrijver, van wien een Gerard Brandt getuigde, dat toen zijn geschiedboek in het licht kwam, zijne tijdgenooten, die zoo veel beter dan wij in staat waren, om over de waarheid der daarin geboekte feiten te oordeelen, daarover onder anderen dit oordeel velden: ,,Overal zag men 't gezond en geoefend oordeel des grooten schrijvers, maar inzonderheid de waarheid en oneenzijdigheid, de ziel der historie. Want zijn vrije pen ging niet alleen weiden in den lof der

vrienden, maar ook der vijanden, en ontzag zich niet, waar 't pas gaf, de snoode daden, aan onze zijde begaan, met verfoeijing over te halen; zonder ook de gebreken, misslagen en zijdgangen der braafste helden te verzwijgen: zelfs ook van zulke, dien de Staat hare vrijheid meest hadde dank te weten."

Bij zulk eene verscheidenheid van oordeel over de waarheidsliefde van Hooft en dus over de historische waarde van zijn werk, rijst de vraag: wien moet men hier als leidstar volgen, de geleerden en letterkundigen, die als Brandt spraken, of de door mij aangeduide nieuwere geschiedonderzoekers. Er is onder deze laatsten ten minste een, de uitgever der Archieven van het Huis van Oranje-Nassau, die, waar het onderwerpen van dezen aard geldt, groot gezag kan doen gelden, en op wien het: hij heeft het gezegd, bijna toepasselijk zou zijn. Maar er bestaat ook op het gebied der letteren en der wetenschappen een Protestantismus, dat, van vrij en eigen onderzoek uitgaande, alle blind geloof aan menschelijk gezag verwerpt, zonder daarom juist de harde uitspraak, waarop de oude kerkhervormers deze stelling grondden, te omhelzen: „want alle menschen zijn uit haar zelven leugenaars ende ijdeler als de ijdelheid zelve." Daarom durf ik, die mij onder de nederigste onderzoekers der vaderlandsche geschiedenis rangschik, het wagen, eenige twijfelingen tegen het gevoelen in het midden te brengen, dat in Hooft's geschiedboek het wezen der zaak dikwijls om den vorm bedorven wordt; twijfelingen die strekken moeten, om zijne vroeger nooit bestredene waarheidsliefde te verdedigen. Ik zal die twijfelingen ontleenen aan de opvoeding, den aanleg en het karakter des achtenswaardigen mans; aan de omstandigheden, waaronder hij zijn hoofdwerk tot stand bragt; aan de wijze waarop hij daaraan arbeidde; en eindelijk aan dat werk zelve.

Er zijn groote mannen geweest, die al wat zij naderhand werden, aan zich zelven waren verschuldigd: niet alzoo Hooft. Zijn vader, Cornelis Pieterszoon Hooft, die dezen zijnen eerste-

ling met de voorliefde, waarmede men gewoonlijk den oudsten zoon beschouwt, opvoedde, is een der achtbaarste gestalten, die, bij het herdenken van de vestiging der Nederlandsche republiek, voor onze herinnering oprijzen; een man, zweemende naar een dier streng deugdzame karakters uit den besten tijd van het oude Rome, die niet sidderden voor Pyrrhus' olifanten en voor al 's werelds schatten hunnen pligt niet zouden hebben verzaakt. Talrijke malen met den burgemeesterlijken tabbaard in zijne geboortestad, Amsterdam, versierd, was hij daar de voorspraak der verdrukten, de verzorger van weduwen en weezen, de onbezweken voorvechter van vrijheid en regt. In eenen tijd, gloeijende van onverdraagzaamheid, door zeldzame gematigdheid omtrent geloofsbegrippen uitmuntende, van onomkoopbare eerlijkheid en goede trouw, boezemde hij, als hij, leunende op zijn stoksken, met een hoofd vol kreuken doch een geweten zonder rimpel, ten raadhuize opging, zoo veel eerbied in, dat zelfs Prins Maurits in een oogenblik van opgewondenheid tegen hem en zijne partij, onwillekeurig hem met het trouwhartige, van ontzag getuigende, bestevaêr aansprak. Geen enkel verwijt rust op zijne nagedachtenis, dan misschien alleen, dat hij niet geheel vrij was van de erfsmet onzer landgenooten, van voor de belangen der vaderstad die des algemeenen vaderlands eenigermate over het hoofd te zien; en er heeft al de partijdigheid — ik zou bijna zeggen al de godsdiensthaat van Bilderdijk toe behoord, om dezen achtbaren man het burgermeestertje te kunnen noemen. Nog worden de bewijzen, hoe doorkneed de oude Hooft in staatszaken was, en hoezeer zijne meeningen omtrent de godsdienst en de vaderlandsche belangen op eene wel gevestigde overtuiging berustten, in groote bundels met vertoogen van zijne hand te Amsterdam bewaard. Naast zulk een vader, die ook in het huisselijk verkeer niet zwijgen kon van hetgeen hem het naast aan 't harte lag, groeide de jonge Hooft op; hij was voor hem wat voor Johannes von Müller die oude grootmoeder was, aan wier voeten deze als kind gretig naar de verhalen van de roemrijke daden der

Zwitsersche Alpenbewoners luisterde, en zoo onwetende tot geschiedschrijver van Zwitserland werd gewijd. En voorzeker zal de jeugdige Hooft van zijnen vader de kunst niet geleerd hebben, om ten gevalle van een nietig, schoonschijnend woordenspel de waarheid te verloochenen. Maar ook de verdere opleiding des jongelings had die strekking niet. Aan 's lands Hoogeschool te Leiden leerde hij zijn verstand en hart voeden met de bloem der geletterde oudheid, en verslond hij vooral die schrijvers, die met ernstigen of zelfs somberen blik de lotgevallen der volken beschouwden, of dieper lazen in het gemoed der dwingelanden, dan iemand anders. Gemoedelijke ernst was dan ook, naar ik meen, een hoofdtrek in het karakter van Hooft. Zijn levensbeschrijver zegt uitdrukkelijk van hem, dat hij vrolijk van geest, zoet op heusche en geestige boerterij was, doch neigende tot ernsthaftigheid. Hoe kan men hem dan thans de ligtvaardigheid eens wuften Franschmans aandichten, die aan eene schemering van letterkundigen roem de waarheid opoffert?

Zoo Hooft's verblijf in Italie eene eenigzins andere rigting aan zijnen geest gegeven heeft; indien zijne minnedichten met de ernsthaftigheid van zijnen geest schijnen te strijden, dan was deze rigting voorbijgaande en waren die zangen der liefde het gewrocht zijner jeugdige jaren; gezangen, die ook daarom hem tot hooge eere strekken, omdat zij nergens den eerbied voor de zedelijkheid kwetsen. Hooft's driejarig verblijf in het vaderland der kunsten was overigens ook, zonder dat hij dit vermoedde, voor zijne roeping als geschiedschrijver belangrijk. Hij leerde daar in den grond de Zuidelijke talen, ten minste het Italiaansch en het Spaansch, verstaan, waarin toen reeds zoo vele merkwaardige geschriften over den worstelstrijd onzer voorvaderen tegen het oppermagtige Spanje geschreven waren. Deze werken, deels door ooggetuigen opgesteld, die aan den langdurigen oorlog in de Nederlanden een werkzaam deel hadden genomen, deels het uitvloeisel der belangstelling, waarmede geheel Europa het oog gevestigd hield op het kleine hoekje gronds,

dat van zoo veel krijgsgerucht weergalmde en van zoo veel onsterfelijke wapenfeiten getuige was, vullen de berigten van onze zijde over die roemrijke feiten aan. Ik geloof niet te veel te zeggen door te beweren, dat sommige daarvan nog met vrucht door onze geschiedonderzoekers zouden kunnen worden gebruikt, en dat dit vroeger meer zou zijn geschied, indien niet juist de kennis van het Italiaansch en Spaansch, ten gevolge van eene andere rigting der studiën in ons vaderland, aan velen onzer geleerden had ontbroken.

Tot een man opgewassen, zag Hooft zich tot de aanzienlijke betrekking van Drossaard van Muiden verheven, die hem gedurende een groot deel des jaars aan het eenzame slot van dien naam boeide, dat echter door hem tot een tempel der zanggodinnen, en wat oneindig meer waarde heeft, tot de wijkplaats van het reinste huisselijk leven verheven werd. Daar, aan den oever der Zuiderzee, wier kabbelende golven Holland's waterhelden eene halve eeuw te voren met hun bloed hadden geverwd, rees, aanlokkelijk als een schitterende droom, het denkbeeld bij hem op, om het lijden en den hardnekkigen, telkens afwisselenden strijd der vaderen voor de groote heilgoederen der menschheid, in sierlijken vorm te beschrijven. Maar nog jaren gingen voorbij, eer hij de hand aan het werk sloeg. Eindelijk, op achtenveertig-jarigen ouderdom, nadat hij zich op velerlei wijze, ook door zijne vroegere historische schriften, tot zijne groote taak had voorbereid, aanvaardde hij die, en sedert was zij voor hem, twintig jaren lang, de gedachte, waarmede hij opstond en ter ruste ging, tot het tijdstip voor hem gekomen was, om het gelauwerd hoofd ter eeuwige ruste neder te leggen. En onder welke omstandigheden, in welke stemming schreef hij zijne onsterfelijke historiebladen? In eene gelukkige onafhankelijkheid, de vrucht niet slechts van de betrekkingen, waarin hij geplaatst was, en van zijn aangeërfd vermogen, maar vooral ook van zijn karakter. Hem zweepte geene overmatige eerzucht voort, om door vleijerij of verkrachting der waarheid tot de hooge staatsambten op te klimmen,

op welker bezit hij zoo veel aanspraak had kunnen maken. De hitte der godsdienstige en staatkundige hartstogten, de gloeijende haat tegen Spanje, die in de eerste tijden van den heiligsten opstand onze vaderen dikwijls tot gadelooze helden verheven, maar hen ook somtijds tot bloeddorstige monsters verlaagd had, was in zijnen tijd reeds aanmerkelijk bekoeld. En al ware dit niet het geval geweest, hij dacht te gematigd, om zich daardoor den vrijen blik te laten benevelen. Geene godsdienstpartij kon in hem, die zich, even als zijn vader, niet eens onder de vanen van een bepaald kerkgenootschap rangschikte, een onvoorwaardelijk voorstander vinden. Wat Vader Willem en Maurits verrigt hadden, beschreef hij onder de regering van den beminnelijken Frederik Hendrik, toen het, zoo immer in ons vaderland, vrij stond te denken wat men wilde, te zeggen wat men dacht. Was hij vermoeid van den arbeid, dan daalde hij af van zijn torentje, om aan de zijde eener aangebedene gade, van eene Tesselschade en zoo veel andere geestrijke vernuften, die het slot van Muiden in een tooverpaleis herschiepen, zich te verpoozen. Ja, zoo iemand in gelukkige omstandigheden was geplaatst, om de geschiedschrijver van Nederland in de laatste helft der zestiende eeuw te worden, om een tijdperk te beschrijven, dat, zooals hij zegt, „opgeleid was van lotwissel en menigerlei geval; gruwzaam van veldslagen, waterstrijden, belegeringen, bitter van twist, warrig van muiterij, beklad van moorddaad buiten de baan des krijgs, wrang van wreedheid, zelfs in pais", — dan was het de gematigde, regtschapene, ernstige, in staatszaken volleerde Pieter Corneliszoon Hooft. Hij stond op het standpunt van den reiziger door de Alpen, die, zelf op den een of anderen bergtop in heldere lucht gezeten, de onweders daar beneden ziet woeden aan zijnen voet en met bedaarden blik hunne werking in de lager liggende dalen naoogt en naspeurt.

Maar niet geheel zonder voorbeeld is het, dat ook rijkbegaafde mannen de gunstige omstandigheden, waarin zij geplaatst zijn, bij hunnen letterkundigen arbeid zich niet ten nutte maken.

Zou Hooft ook tot die grooten der aarde hebben behoord, die, met een levendig vernuft begaafd, een flaauw schijnsel van letterkundigen roem niet versmaden, maar het streven daarnaar met inspanning van alle krachten voor den eigenlijken letterblokker overlaten? Is hij derhalve misschien, om zich zijne taak gemakkelijker te maken, tevreden geweest, wanneer hij slechts door zijnen stijl schitterde, zonder zich aan de historische waarheid te bekreunen? Het antwoord op deze vragen is niet moeijelijk. Men behoeft de brieven van Hooft slechts op te slaan, om het te geven. Geen twijfeling is hier geoorloofd. Die brieven, allen geschreven zonder dat hij die ze afzond, vermoeden kon, dat zij ooit het licht zouden zien, zijn door een zeldzaam geluk voor de vergetelheid bewaard gebleven. Men leert er Hooft door kennen in al de zedelijke reinheid van zijn karakter, en als men van het lezen daarvan opstaat, herinnert men zich onwillekeurig het oordeel, dat men eenmaal over de nagelatene papieren van een groot staatsman velde: „Ik heb er niets dan eerlijkheid in gevonden." Maar die brieven leiden ons ook binnen in Hooft's studeervertrek, toen hij zijne Nederlandsche Geschiedenissen bewerkte. Nu eens zien wij hem zich aan eener zijner vrienden bitter beklagen, dat hij gebukt gaat onder de verwarring, waarin ons vaderland ten tijde van Leycester gedompeld was, dag en nacht naar het kluwen zoekt, om uit dezen doolhof te geraken, en naauwelijks uitkomst ziet, om zich van het toen gebeurde een juist denkbeeld te vormen. Zulk eene bezorgdheid is toch wel bij dengeen, die enkel naar schelklinkende phrases zoekt, niet denkbaar. Dan weder — en dit vooral heeft zeer dikwijls plaats — roept Hooft in zijne brieven de hulp van eenen Constantijn Huygens, van zijnen zwager Baak, of van anderen zijner talrijke vrienden in, om hem de bouwstoffen voor zijn geschiedwerk te verschaffen. Hoe verheugt zich de waardige man, als men hem een dier Italiaansche en Spaansche schrijvers over onze geschiedenis, een Conestaggio, Justiniàno, Mendoza, Campana, Colonna, Romero en wie niet al meer, die toen reeds hoogst

zeldzaam waren en tegen goud moesten worden opgewogen, heeft kunnen toezenden! Hoe pijnigt het hem, wanneer de kleingeestigheid hem de inzage der staatsstukken weigert, die hij tot het volmaken van zijn werk noodig heeft! Als geen gedrukt of geschreven stuk hem tot leiddraad kan strekken, om de waarheid, die hij zoo ijverig zoekt, te vinden, schrijft hij heinde en ver heen, om van oude lieden, tijdgenooten der gebeurtenissen, welke hij beschrijft, inlichting te erlangen. Heden ontvangt zijn zwager Baak de opdragt, om bejaarde mannen of vrouwen, die van de eerste beroerten te Amsterdam ter zake der kerkhervorming getuigen zijn geweest, over de wijze, waarop alles is toegegaan, te ondervragen. Morgen schrijft hij zelf naar Antwerpen, om van daar zekerheid te erlangen, of een gruwelstuk, bij de Spaansche furie aan eene bruid gepleegd, werkelijk zich aldus heeft toegedragen als men het bij Bor vindt geboekt. Maar dit is in verre na nog niet alles. Hooft had een aantal belegeringen en wapenfeiten te beschrijven, doch gevoelde, dat hij, om die juist te beoordeelen, te zeer een oningewijde in de krijgskunde was. Zijne naauwgezetheid, zijn ijver voor de historische waarheid dreef hem aan, om eene breedvoerige briefwisseling met Jacob Witz, den voornaamsten wetenschappelijken krijgskundige van zijnen tijd en tevens Frederik Hendrik's regterhand bij den werkdadigen oorlog, aan te knoopen, ten einde door zijne tusschenkomst de kennis, die hem ontbrak, te verkrijgen. Van dezen ontvangene krijgskundige geschriften verslond hij met gretigheid, raadpleegde hem over een aantal punten, en daalde zelfs tot schijnbare kleinigheden af. Zoo vinden wij hem als van eene knellende zorg ontlast, wanneer hij eindelijk zich een juist denkbeeld heeft kunnen vormen van een belegeringswerktuig, door de Spanjaarden bij het beleg van Haarlem gebruikt, en dat Bor uit onkunde verkeerd beschreven had. Of dit alles nog niet genoegzaam ware, onderwierp Hooft de afgewerkte gedeelten zijner historie aan het oordeel zijner staatkundige vrienden, in wie hij het meeste vertrouwen stelde, en gaf ze niet ter

perse, dan na zich hunne aanmerkingen ten nutte te hebben gemaakt. — En zulk een historieschrijver zou niets dan een phrasenmaker geweest zijn! Van hem zou uit het oogpunt der zuiver historische kennis niets te leeren zijn!

Zoo is dan ten minste één punt uitgemaakt, dat Hooft de historische waarheid met vurigen ijver en hooggaande naauwgezetheid zocht. Maar heeft hij die gevonden? Draagt zijn geschiedwerk er getuigenis van? Men zal het niet van mij vergen, dat ik in een beknopt opstel een eenigzins volledig antwoord op deze vragen geve, waarvoor het mij dan toch ook aan de daartoe vereischte alomvattende kennis ten eenenmale zou ontbreken. Daarenboven, de waarheid moge het ideaal zijn, waarnaar de geschiedschrijver streven moet met al de krachten van zijnen geest, hij zou zich zelven misleiden, zoo hij meende iets meer te kunnen doen, dan die nabij te komen. Ook op het gebied der geschiedenis is al ons weten stukwerk. De waarheid woont alleen bij God. Maar op het gevaar af van al te vermetel te zijn, durf ik hier als mijn gevoelen openbaren, dat Hooft niet slechts boeit door zijnen schitterenden stijl, verrukt door zijne welsprekendheid, maar na een gezet onderzoek en eene bedaarde vergelijking met de overige bronnen, die wij voor de geschiedenis van de laatste helft der zestiende eeuw bezitten, den toets kan doorstaan; dat hij een aantal merkwaardige bijzonderheden heeft geboekt, aan thans vergetene en niet meer verkrijgbare werken vooral ook van Zuidelijken oorsprong ontleend, of ook uit de voor den nakomeling geheel geslotene bron der mondelinge overlevering geput; en dat hij eindelijk zijne talrijke voorgangers, hij zelf begroot die op meer dan vijftig, op eene waardige wijze aanvult, teregtwijst, door zijn helder oordeel en hooge onpartijdigheid verre overschaduwt. Doch dit oordeel strekt zich niet uit tot alle mogelijke bijzonderheden. Ook ik geloof, dat Hooft somtijds — zonder dit zelf te weten, want anders had hij zich daarvan onthouden — door zijne zucht om welsprekend te zijn zich heeft laten verleiden, om te over-

drijven, of niet volkomen gestaafde zaken te boeken. Ik doel hier niet op de versierde redevoeringen, die hij aan de door hem ten tooneele gevoerde personen in den mond legt. Het voorbeeld daarvan was hem door sommigen der beroemde Ouden en door vele geschiedschrijvers van zijnen tijd gegeven, en de groote vraag is nog niet geheel uitgemaakt, of dit invlechten van redevoeringen, wanneer zij slechts de veronderstelde denkwijze der sprekers met volkomene juistheid uitdrukken, zoo geheel verwerpelijk is. Daarenboven, de voornaamste der door Hooft in zijn werk ingelaschte redevoeringen zijn niet door hem uitgedacht: men vindt ze reeds bij Burgundius of bij den Spaanschen Jezuiet, die het leven van Alva beschreven heeft. Hooft heeft er alleen den tooverglans zijner welsprekendheid over geworpen. Maar als ik in de Nederlandsche Geschiedenissen bij de beschrijving van den nameloozen jammer, dien Alva over ons vaderland bragt, de treffende gezegden lees: ,,'t Ging dan aan elken kant op een vangen en spannen van allerlei stand, allerlei sekse, allerlei ouderdom. De galgen hingen gerist, de raden, de staken, de boomen aan de wegen stonden verladen met lijken, gewurgd, onthalsd, gebarnt; zoodat de menschen, nu in de lucht, tot ademschepping geschapen, als in een gemeen graf en woning der overledenen verkeerden" — dan vind ik in sommige der hier gebruikte zinsneden zekere overdrijving, zelfs al wilde ik gelooven, dat Alva hier te lande 18,000 menschen door beulshanden heeft doen ombrengen. Daarentegen acht ik het een blijk van partijdigheid, wanneer Bilderdijk, die zelf zoo naijverig was op den roem zijner voorzaten, Hooft op hoogen toon beschuldigt van zijnen bloedverwant Jacob Simonszoon de Rijk in zulk een belangwekkend licht te hebben gesteld; want, na al wat bekwame geschiedonderzoekers over dit punt ook in den laatsten tijd hebben geschreven, kan ik niet anders zien, dan dat daaromtrent eene onzekerheid heerscht, die wel nooit volkomen zal worden opgelost. Evenzoo geeft, naar mijn gevoelen, de geleerde uitgever der Archieven van het Huis van Oranje-Nassau een bewijs van vooringe-

nomenheid tegen Hooft, wanneer hij er eene zeer bittere aanmerking over maakt, dat onze geschiedschrijver aan Oranje en Egmond, bij hunne laatste zamenkomst, de woorden in den mond legt: „Vaarwel Prins zonder land, vaarwel Graaf zonder hoofd"; — woorden, die ook ik niet geloof, dat toen door beide die beroemde mannen uitgesproken zijn. Want wanneer ik mijnen Hooft opsla zie ik, dat deze het verslag van dat veelbeteekenend afscheid twijfelend en slechts als een volksverhaal boekt, waaraan hij zelf geen waarde hecht Op mijne beurt zou ik aan den beroemden hedendaagschen schrijver, wien ik thans op het oog heb, kunnen vragen, of hij aan zijne ophelderingen der door hem uitgegevene brieven niet hier en daar nog meerdere volledigheid zou hebben bijgezet, indien hij Hooft meer had geraadpleegd, en tot bewijs eene plaats kunnen aanvoeren over den uittogt van den ridderlijken Lodewijk van Nassau uit Bergen in Henegouwen in 1572, na de overgave dier stad. Daar toch heeft de beroemde schrijver de houding, door Don Frederik bij die gelegenheid aangenomen, blijkbaar niet uit het juiste oogpunt beschouwd, omdat hij de levendige schildering, daarvan door Hooft, waarschijnlijk uit eene Spaansche bron gegeven, niet voor den geest had....

Maar ik mag niet verder door het afdalen tot zulke bijzonderheden van ondergeschikten aard de aandacht des lezers vermoeijen. Het gezegde is genoegzaam, om mijne twijfelingen aan de regtvaardigheid van het banvonnis, dat men over Hooft heeft uitgesproken, te regtvaardigen. Zal ik verder gaan, en de beantwoording der vraag wagen, waaraan de vooringenomenheid, die sommige onzer beroemdste geschiedonderzoekers jegens eenen schrijver laten doorblinken, die zoo lang in onbezoedelde eere aan onzen letterkundigen hemel heeft geschitterd, te wijten is? De beantwoording dier vraag zou ons misschien met diepen weemoed vervullen. Te bejammeren is het toch ongetwijfeld, dat er nog altijd mannen van naam in den lande zijn, die de geschiedenis der oude republiek niet als een gesloten tijdperk beschouwen; — mannen, die het aan Hooft

euvel duiden, dat hij geene uitsluitende kerkpartij voorstond, dat hij in weerwil van zijnen weerzin tegen alle bemoeijenis met burgergeschillen er voor ijverde, om het oog der wijsheid, Hugo de Groot, uit zijne ballingschap terug te roepen en als de beste parel op Amsterdam's stedekroon te plaatsen, of in Leycester den heilige niet vond, dien geestdrijvende kerkelijken in hem meenden te zien; – mannen eindelijk, die te zeer uit het oog verliezen, dat de tijden lang voorbij zijn, toen Gommer en Armijn ten hove om het regte geloof dongen, afwachtende, dat het vorstelijk zwaard in de weegschaal zou worden geworpen. Die geest van uitsluiting en partijdigheid blijve steeds vreemd aan de beoefening der geschiedenis, en in plaats daarvan beziele ons de geest van gematigdheid, verdraagzaamheid en vurige liefde voor al wat schoon en goed is, die het erfdeel was van den onsterfelijken geschiedschrijver Pieter Corneliszoon Hooft.

1843.

OLDENBARNEVELT'S GRAF.

„Dem Verdienste seine Kronen!" Het is alsof dit woord van Schiller aan het thans levend geslacht steeds luider in de ooren klinkt. Zoo de levenden niet altijd de eerekroon erlangen, waarop uitstekende verdiensten aanspraak geven, beijvert men zich toch in alle beschaafde landen toenemend om de nagedachtenis van afgestorvene groote of rijk begaafde mannen te eeren. Overal ziet men standbeelden of gedenkteekenen verrijzen voor den staatsman of den krijgsheld, die het geluk of den roem van zijn vaderland verhoogde; voor den geleerde, die de grenzen van het gebied der wetenschap uitbreidde; voor den kunstenaar, den dichter, wiens voortbrengselen den wellust uitmaken van een dankbaar nageslacht. Niet zelden wordt op die wijze eene schuld gekweten, door laauwheid of bekrompenheid eeuwen lang onvoldaan gelaten. Het is een verblijdend verschijnsel, niet slechts omdat erkentelijkheid pligt is, maar ook omdat die openbare huldiging van uitstekende verdiensten in een ontvankelijk gemoed dergelijke gevoelens kan opwekken als de borst van Caesar vervulden, toen hij voor het standbeeld van Alexander stond. Toch mengt zich ook hier, zooals in alle menschelijke zaken, wel eens onkruid onder de tarwe. Terwijl stille, minder schitterende verdiensten vergeten worden, huldigt men een veroveraar, wiens loopbaan gekenmerkt werd door nutteloos vergoten bloed; staatzucht en de volkswaan van

den dag mengen zich in het spel; eene wispelturige menigte sleept heden door het slijk wat zij gisteren vereerde; dolzinnige partijzucht schenkt zelfs aan geheel onwaardigen de eerekroon. Nog dezer dagen heeft men te Abbeville een standbeeld van Labarre opgerigt, niet omdat die ongelukkige jongeling iets hoegenaamd heeft verrigt wat navolging verdient, maar omdat het door de Fransche republikeinen nuttig werd geoordeeld de gruweldaad, meer dan eene eeuw geleden door ontaarde geestelijken gepleegd, in 't geheugen te houden. Te Parijs heeft men het zien gebeuren, dat de zuil op het plein Vendôme, bestemd om de Napoleontische zegepralen te verheerlijken, van het standbeeld des Keizers, dat op den top prijkte, werd beroofd om het tot een Hendrik IV om te smelten; en dat, eene halve eeuw later, dezelfde zuil, na in den oorspronkelijken toestand te zijn hersteld, onder het vreugdegejoel van een door volksmenners opgeruid gepeupel werd omver gehaald. Dáár is het reeds zoo ver gekomen, dat aan het borstbeeld van een der drie mannen van het schrikbewind, Saint-Just, als om echten burgerzin in te prenten, eene eereplaats is aangewezen in de vergaderzaal van den gemeenteraad. Dáár laat het zich voorzien, dat nog eenmaal de zoenkapel voor den geregtelijken moord van Lodewijk XVI plaats zal moeten maken voor een monument ter eere der Commune-mannen, die onder hunne regeermiddelen het petroleum rangschikten.

Dergelijke buitensporigheden zijn in het bezadigd Nederland niet te duchten. Geen standbeeld prijkt op onze pleinen, waarheen niet voortdurend met belangstelling of eerbied wordt opgezien. Geen wankelt op zijn voetstuk, zelfs niet het beeld, dat op de Haarlemsche Groote Markt de aandacht trekt en dat ik althans — een oud-Haarlemmer, die, op het gevaar af van door een verduitscht Nederlander verketterd te worden, nog altijd aan de zoogenaamde Coster-legende waarde hecht — niet gaarne zou zien verdwijnen. Desniettemin wordt ook hier te lande wel eens aanleiding gegeven tot den wensch, dat er een doodengerigt kon bestaan, 't welk met onverbiddelijke ge-

strengheid de verdiensten van afgestorvene mannen van beteekenis wikte en woog, en dan onherroepelijk besliste, wie hunner de eer van een standbeeld waardig is en wie daarvoor het eerst in aanmerking komt. Zoo is onlangs met groote plegtigheid te Utrecht het standbeeld van Graaf Johan van Nassau ingewijd. Niemand kan het wraken, dat men de nagedachtenis heeft gehuldigd van den trouwhartigen, godvruchtigen Nassauer, die zijn goed en het bloed zijner zonen gewillig ten offer bragt voor het heil van ons volk en die zooveel bijdroeg tot het stichten der Unie, waarop meer dan twee eeuwen lang, als op eene onveranderlijke grondwet, het staatsgebouw der Vereenigde Nederlanden heeft gerust. Maar zoo een doodengerigt, als waarvan wij droomden, te raadplegen ware, zou dan de uitspraak niet zijn, dat indien de hoofdbewerker der Unie van Utrecht een standbeeld verdiend heeft, die eer evenzeer, zoo niet in hoogere mate, toekomt aan hem, wien men het bovenal te danken had, dat de pijlbundel, door de Unie gewrocht, omklemd bleef door den leeuw met het zwaard; — aan „den grootsten staatsman, die ooit ons land bestuurd heeft, naast Prins Willem den grondlegger van onzen Staat, den stichter onzer republiek;" [1]) aan Johan van Oldenbarnevelt? — Evenzoo prijkt sinds eenige jaren in een uithoek van 's Gravenhage het standbeeld van Baruch de Spinoza, tegenover de nederige woning, waarin deze zijn aan wijsgeerige overpeinzing gewijd leven ten einde bragt. Ook zij, die zich nog niet hebben kunnen overtuigen, dat hij in het doorgronden van het onbegrijpelijke geslaagd is, maar den gewigtigen invloed niet miskennen, door zijne geschriften op de begrippen van wijzen en denkers uitgeoefend, waarderen het, dat het rusteloos streven des merkwaardigen mans naar het vinden der waarheid door landgenoot en vreemdeling openlijk is vereerd. Maar indien het nu eens aan Spinoza's schim vergund werd rond te waren op de plek, waar zijn aardsche werkkring eindigde, zou hij dan, na een blik op zijn eigen

---

[1]) Fruin, Tien jaren van den tachtigjarigen oorlog, 1861, bl. 67.

standbeeld te hebben geworpen, niet overal uitzien naar dat van zijnen weldoener, den achtbaren raadpensionaris, tegen wien hij zoo hoog opzag, en als hij het nergens ontdekte, onzen landaard beschuldigen van ondankbaarheid jegens zijne groote mannen? In de oude republiek, hoe karig ook in sommige andere opzigten, was het regel, dat op staatskosten een marmeren gedenkteeken gesticht werd voor vlootvoogden, doch dan alleen als zij in 's lands dienst gesneuveld waren. Zou dergelijk beginsel niet toe te passen zijn op Oldenbarnevelt en de Witt, die beide, na het bewijzen van onschatbare diensten aan hun vaderland, op jammerlijke wijze omkwamen, omdat zij met te groote hardnekkigheid bleven voorstaan, wat zij voor dat vaderland heilzaam keurden?

In weerwil van dit alles ben ik ver van te verwachten, dat gedurende mijnen reeds zoo hoog geklommen leeftijd op de aangeduide wijze aan de beide groote staatsmannen regt zal worden gedaan. Eenen meer bescheiden wensch heb ik sedert lang gekoesterd, dien namelijk, dat op eene voor ieder zigtbare wijze de plek, waar hun gebeente rust, mogt kunnen worden aangewezen, zoodat wanneer de vreemdeling vroeg naar hun graf, niet langer een weifelend antwoord behoefde te worden gegeven. Met opzigt tot Johan de Witt zou dit, meen ik, het geval kunnen zijn.

Het staat vast, dat in den tweeden nacht na het moordtooneel van 20 Augustus 1672 het mishandeld lijk van den Raadpensionaris, te gelijk met dat van zijnen broeder, in eenen grafkelder werd ter aarde besteld, dien hij in de Nieuwe Kerk te 's Gravenhage bezat. Daarin rustte toen reeds het stoffelijk overschot zijner gade en van drie zijner kinderen. Noch toen, noch in lateren tijd werd eenig opschrift geplaatst op de zerk, die dit graf bedekt. Men zou dan ook de juiste plek, waar het ligt, niet kunnen aanwijzen, indien de kerkboeken niet op den weg hielpen. Daarin wordt deze grafkelder met het nommer 77 aangeduid, welk nommer, in verband met andere gegevens, heenwijst naar het midden der kerk in de nabijheid

van den predikstoel. Nog in 1758 stond dit graf ten name van Johan de Witt, den raadpensionaris. Hoogstwaarschijnlijk werd het gedurende het tijdperk van 1672 tot 1758 slechts ééne enkele maal geopend, en dat wel om het hart van den raadpensionaris op te nemen, waarmede zijne moordenaars zulk een verfoeijelijk spel hadden gedreven. Uit aanteekeningen, waarvoor de archieven van het Hof van Holland zijn geraadpleegd, blijkt, dat dit Hof den 25sten September 1675 den advocaat-fiscaal gelastte „om het hart van den Heere de Witt van onder den zilversmid Verhoef op te halen en te *doen begraven*", en dat die advocaat-fiscaal nog nader den 21sten December van hetzelfde jaar door het Hof gemagtigd werd „om de huisvrouw van Verhoef *bij gijzeling* tot de overgifte te constringeeren." [1]) Brengt men dit in verband met een gezegde van den levensbeschrijver der gebroeders de Witt (van der Hoeven II 377), dan is er geen twijfel aan, dat de overgifte destijds heeft plaats gehad en dat het hart des grooten mans in het aangeduide graf met het stoffelijk overschot is vereenigd, waarvan het wreedaardig was afgescheurd. Nu heeft men wel in lateren tijd een verhaal in omloop gebragt, volgens hetwelk de lijken der gebroeders de Witt, om hunne asch voor verdere stoornis te beveiligen, door hunne vrienden naar eene verborgene plaats zouden zijn gebragt, zoodat hunne begrafenis in de Nieuwe Kerk niet of slechts in schijn zou hebben plaats gehad; doch naar mijne innige overtuiging bestaat geen grond hoegenaamd voor dit vertelsel. Het zou naauwelijks vermelding verdienen, indien niet een vreemdeling, die zich met de geschiedenis van Johan de Witt bezig houdt, daardoor verleid ware geworden om te schrijven, dat zoowel de dag zijner geboorte als de plaats, waar hij begraven ligt, onbekend zijn (Geddes, the administration of Johan de Witt I 30). Bij hetgeen ik vroeger over dit punt schreef kan ik thans nog voegen, dat het kerkboek, waarin de

---

[1]) Retroacta van het ambt van Raadpensionaris, onder het raadpensionarisschap van Stein verzameld en thans in het Rijks-archief bewaard.

aanteekening voorkomt omtrent het begraven van de lijken der twee gebroeders op 22 Augustus 1672, sedert is teruggevonden, en dat mij brieven in handen zijn gekomen, waaruit blijkt, dat de bekende „Gedenkwaerdige stukken" met medewerking van den beminnelijken zoon van den Raadpensionaris zijn bijeengebragt. In de daarin voorkomende familie-aanteekeningen leest men op bladz. 41, dat de beide lijken 's nachts tusschen 21 en 22 Augustus 1672 „ter aerde gebraght zijn in 't graf van den heer Raedtpensionaris in de nieuwe kerck in den Hage". Er is naauwelijks twijfel aan, dat indien latere overbrenging naar elders had plaats gehad, de jongere de Witt daarvan in dit geschrift melding zou hebben gemaakt.

Is alzoo het graf van Johan de Witt met genoegzame zekerheid aan te wijzen, waarom wordt dan niet door een of ander opschrift die plek gekenmerkt en daardoor tevens eenige hulde aan den grooten staatsman gebragt? Eene Haagsche vereeniging van beoefenaren der geschiedenis, die thans, helaas, nog enkel in naam bestaat, is voor andere beroemde Nederlanders in dien geest werkzaam geweest. Zij heeft in het koor der Groote Kerk van de residentie, in de onmiddelijke nabijheid van het graf van Constantijn en Christiaan Huygens, eenen steen met vergulde letters doen plaatsen, waarop die grafplaats wordt aangeduid. Evenzoo heeft zij in de Haagsche Kloosterkerk in de pilaar, die zich nevens het graf van Nederland's eenmaal zoo geliefden volksdichter verheft, een marmeren steen doen metselen met het opschrift: „Jacob Cats". Waarom zou dit voorbeeld niet met opzigt tot Johan de Witt te volgen zijn?

Het zou niet aangaan Oldenbarnevelt's nagedachtenis thans reeds op die wijze te eeren, daar, niettegenstaande velerlei pogingen om de zaak tot klaarheid te brengen, steeds onzekerheid heerscht omtrent de vraag, waar 's mans gebeente rust. Ook ik heb mij met dit vraagstuk bezig gehouden en gevoel mij genoopt de uitkomsten van mijn onderzoek openbaar te maken. Mijn geschrijf kon aanleiding geven tot het aan 't licht

brengen van eene of andere onverdachte getuigenis, die de zaak beslist.

Omtrent hetgeen met Oldenbarnevelt's lijk is voorgevallen, onmiddelijk nadat het hoofd des grijzen staatsmans op het Haagsche binnenhof den 13^{den} Mei 1619 gevallen was, bestaan uitvoerige en zekere narigten, in lateren tijd aangevuld door een merkwaardig, gelijktijdig stuk, dat Prof. Fruin in de Kronijk van het Utrechtsch Historisch Genootschap heeft openbaar gemaakt (Jaargang 1874, bladz. 780). Met de ruwe overhaasting, die de teregtstelling kenmerkte, werd het lijk op het schavot als weggestommeld in eene van slecht hout gemaakte kist, voor een ander ter dood veroordeelde bestemd geweest. Daarna werd de kist door Statenboden naar de naburige hofkapel gedragen. Dáár was Oldenbarnevelt's familiegraf, en in dat graf kon en behoorde hij, naar de meening der Staten-Generaal en der regters, begraven te worden. In de kapel bleef de kist staan, naauwlettend door zeven Statenboden bewaakt, tot den volgenden morgen ten drie ure. Toen werd in het kerkgebouw eene nieuwe eikenhouten kist binnengebragt, die Oldenbarnevelt's oudste zoon, Reinier, heer van Groeneveld, op een van de regters ontvangen wenk, had doen vervaardigen. In deze betere kist werd het lijk, na in een linnen laken en een wassen kleed te zijn gewikkeld, overgebragt. De grafkelder werd omstreeks half vijf uren geopend; de kist daalde daarin neder; de zerk werd op het graf gelegd, en naar het scheen zou omtrent de plaats, waar het stoffelijk overschot van Oldenbarnevelt rustte, geen twijfel meer kunnen bestaan. Bij deze begrafenis waren, behalve de Statenboden, ook een kapitein van 's Prinsen lijfwacht, eenige bedienden van Oldenbarnevelt's zonen en van zijnen schoonzoon van der Mijle, en — eene oude vrouw tegenwoordig. De naam der laatste wordt niet vermeld: misschien had zij vroeger weldaden van den landsadvocaat genoten en gevoelde zij zich gedrongen om, even als die schoenlapper, die de lijken der gebroeders de Witt hielp verzorgen, „uit loutere liefde" in dit plegtig oogenblik tegenwoordig te zijn.

Het familiegraf in de hofkapel behoorde niet aan Oldenbarnevelt zelven, maar aan zijnen schoonzoon van der Mijle. Deze had het oorspronkelijk bezeten in gemeenschap met zijne neven, Mr. Adriaan Hogerbeets en Mr. Dirk Modé, doch werd later daarvan, bij minnelijke schikking, eenig eigenaar. Dr. Schotel heeft onder de papieren van van der Mijle een geschrift opgedolven, waaruit blijkt, dat dit graf in zeker thans verdwenen kerkboek onder nommer VIII werd vermeld (Dordrecht door Dr. Schotel, 1858, blz. 34). Overigens sprak de tijdgenoot niet ten onregte van Oldenbarnevelt's familiegraf: zijne vooroverledene dochter Geertruida was daarin begraven.

Dat Oldenbarnevelt's zonen niet in persoon de laatste eer aan hunnen vader hielpen bewijzen, laat zich verklaren: zij beschouwden de begrafenis in de hofkapel als een onregt te meer, jegens den hooggeplaatsten staatsman gepleegd. Toen zij namelijk in den ochtend van den 13den Mei vernomen hadden, dat het doodvonnis uitgevoerd zou worden, haastten zij zich om met hunne moeder en zusters een verzoekschrift aan de regters in te dienen, waarbij verlof werd gevraagd om het lijk binnen Oldenbarnevelt's heerlijkheid Berkel te begraven. Om dit verzoek ingang te doen vinden, wezen zij op de groote diensten, zoo lange jaren achtereen door Oldenbarnevelt aan het gemeene vaderland bewezen, er bijvoegende, dat zoo iets „in gelijke concurrentie aan anderen van zijne qualiteit altijd vergund was geworden." Zij beloofden voorts, dat de begrafenis eerlijk, maar met de minste ceremonie zou plaats hebben. De regters sloegen het verzoek af, zich daarbij ook beroepende op een denzelfden dag door de Staten-Generaal genomen besluit, waarvan echter in de notulen van dat staatsligchaam geene aanteekening is gehouden. Tevens werd uitdrukkelijk bevolen, dat de familie zich van de gewone begrafenisceremoniën, zooals klokkeluiden en het uithangen van familiewapens, zou hebben te onthouden. Die uitslag was te voorzien. Wat bewoog dan de leden van het in rouw gedompeld gezin, zich deze nieuwe weigering, deze nieuwe vernedering op den hals te halen?

Hoe konden zij een oogenblik onderstellen, dat de Staten-Generaal of hunne gedelegeerden eene openlijke, plegtige begrafenis van den ter dood veroordeelde zouden toelaten, die bij de toenmalige stemming des volks onvermijdelijk tot ergerlijke tooneelen, ja, tot bloedvergieten aanleiding zou geven? Waarom zich niet tevreden gesteld met het bijzetten van het lijk in het familiegraf, nevens dat eener geliefde, te vroeg overledene dochter, in een kerkgebouw, destijds als bij uitsluiting, ook wat de grafsteden betreft, voor aanzienlijken bestemd?

Het antwoord op deze vragen is, meen ik, in het karakter van Oldenbarnevelt's kinderen te zoeken. Zij hadden veeleer de zwakheden of gebreken, dan de voortreffelijke hoedanigheden van den vader overgeërfd. Deze was hooghartig, fier op zijne adelijke afkomst, waarop toch meer dan éene smet kleefde, geneigd om door eene bijna vorstelijke levenswijze zijn aanzien te verhoogen. Het door hem bewoonde huis, dat hij in het Haagsche Voorhout ter vervanging van het huis van Aremberg had doen bouwen, kon in uiterlijk aanzien wedijveren met het toenmalig stadhouderlijk kwartier [1]). In het bekende schotschrift: „De gulden legende van den nieuwen St. Jan" wordt vermeld, dat in dit woonhuis het gouden en zilveren vaatwerk ieder in de oogen blonk (blz. 16) Er bestaat grond om dit gezegde voor meer dan een kwaadwillig verzinsel te houden. Toen de gade en kinderen van Oldenbarnevelt, na de inhechtenisneming, het den grijsaard in zijne gevangenkamer zoo geriefelijk mogelijk trachtten te maken, lieten zij niet enkel tapijten behangsels, stoelen en ander huisraad daarheen brengen, maar ook „een silver vergult lampet met becken." (Resolutiën Staten-Generaal 26 Mei 1619.) In hetgeen wij omtrent die kinderen

---

[1]) Dit huis maakt thans een deel uit van het ministerie van finantiën. Het is nog kenbaar, maar de voorgevel heeft zijn oorspronkelijk karakter verloren, sedert men in deze eeuw, door ik weet niet welk Wandalisme gedreven, de saterkoppen heeft weggebeiteld, die daarop waren aangebragt. De beide beelden, die aan de hoeken prijkten (dat der kracht en dat der voorzigtigheid) waren reeds vroeger weggenomen.

en hunne gezinnen vermeld vinden, straalt telkens trots op hooge geboorte door. „Sterf als een edelman!" was het laatste woord, door Anna van Brandwijk aan haren gemaal Groeneveld toegeroepen, toen deze zijn einde te gemoet ging. Hij voldeed aan dien afscheidsgroet: met opgeheven hoofde, ridderlijk uitgedost, het rapier op zijde, stapte hij naar het schavot. Toen diezelfde Anna, een paar jaren later, hare adelijke of liever patricische afkomst zoover vergat, dat zij een huwelijk met den roturier Westerbaen wilde aangaan, riepen de bloedverwanten de tusschenkomst van het Hof van Holland in om eene verbindtenis te beletten, die, zeiden zij, tot oneer van haar, hare kinderen en geslacht en tot schade dier kinderen zou strekken. Door zulk eenen geest bezield, achtte Oldenbarnevelt's gezin alleen de kerk van zijne heerlijkheid Berkel waardig om zijn gebeente te bewaren. Bij de vermelding van anderen van gelijke qualiteit, aan wie steeds zoo iets vergund was geworden, dachten zij waarschijnlijk vooral aan Egmond en Hoorne, doch vergaten daarbij, dat dezen in hunne voorvaderlijke heerlijkheden begraven waren, terwijl Oldenbarnevelt eerst in 1600 de heerlijkheid Berkel had gekocht.

Nog lang na 1619 schijnt niemand aan de mogelijkheid gedacht te hebben, dat Oldenbarnevelt's overschot niet in de hofkapel bewaard was gebleven. Toen den 29sten Maart 1623 het lijk van den onthoofden Groeneveld in het daar aanwezig familiegraf was bijgezet, werd in gelijktijdige geschriften vermeld, dat hij „*bij zijn vader*" begraven was. Aitzema herhaalt dit met zoovele woorden (I, 169). Evenzoo leest men van Cornelis van der Mijle, dat deze, na in 1642 overleden te zijn, in het familiegraf ter aarde werd besteld, waarin zijn schoonvader rustte. Wtenbogaert schreef in zijne „Kerckelijke historie," in 1646 in 't licht gekomen, doch eenige jaren vroeger geschreven, dat Oldenbarnevelt's lijk, na de teregtstelling, werd gebragt „in de capel op 't Hoff ende aldaer gestelt *tot de verweckinge uyt den doode*" (blz. 1216). Zulk eene krachtige uitdrukking zou een man als hij, bij uitnemendheid

bekend met al wat de zaak der Remonstranten betreft, niet gebezigd hebben, als bij hem slechts de minste twijfel bestond, of Oldenbarnevelt dáár of op eene andere plaats de opstanding verbeidde.

Nogtans heeft allengs de méening of de overlevering veld gewonnen, dat het lijk later naar Berkel vervoerd en in de kerk van dat dorp begraven is. Nergens echter vindt men eenige aanwijzing omtrent het tijdstip, waarop dit zou hebben plaats gehad. Van Wijn, die aan de overlevering eenig gewigt hechtte, erkent in zijne Bijvoegsels op Wagenaar (X, 102) dat hij daaromtrent niets bepaalds heeft kunnen opsporen. Hij schijnt zich te hebben gevleid, dat de resolutiën der Staten-Generaal, die hij niet volledig had kunnen raadplegen, daaromtrent licht konden geven. Die resolutiën, welke ik voor dit mijn onderzoek doorbladerd heb, vermelden echter, ook na 1619, niets wegens deze zaak. Intusschen woog ook bij van Wijn het zoo even aangehaald gezegde van Wtenbogaert zwaar. Hij komt daardoor tot de slotsom, dat het lijk „*in 't vervolg*," dat is na het schrijven van Wtenbogaert, naar Berkel kan vervoerd zijn; „waarvan ik, zegt hij, niet geheel vreemd ben." Ongelukkig duidt hij met geen enkel woord aan, op welken grond, op welke getuigenis dat niet vreemd zijn steunde.

Wat daarvan zij, de slotsom, waartoe van Wijn kwam, acht ik niet zeer aannemelijk Heeft de overbrenging inderdaad plaats gehad, dan moet die in 1619 of weinig later zijn geschied. De overlevering, waarvan straks nader, gewaagt van een vervoer ter sluiks, met alle voorzorgen om het geheim niet te doen uitlekken. Dit doet er aan denken, dat Oldenbarnevelt's gezin, niet langs wettigen weg tot zijn doel kunnende geraken, het door list heeft trachten te bereiken. Zoo iets zou ten volle gestrookt hebben met hetgeen wij van de stemming weten, waarin de kinderen des grijzen staatsmans, door hunne moeder aangemoedigd, na het doodvonnis voortdurend verkeerden. In hunne hooggaande verbittering trotseerden zij niet enkel met grootmoedige fierheid de beulen huns vaders, maar

achtten zij zich geregtigd met alle mogelijke wapenen Maurits en hunne overige vijanden te bestrijden. De moordaanslag van Willem, den Heer van Stoutenburg, was het heilloos uitvloeisel van deze stemming. De in den laatsten tijd openbaar gemaakte brieven van dien ongelukkige werpen op hem een veel gunstiger licht, dan waarin hij bij gelijktijdige schrijvers voorkomt; maar toch blijkt ook daaruit, dat hij het misdadige van zijn gedrag nimmer heeft leeren inzien. Zelfs de dochters van Oldenbarnevelt waren van gelijken geest bezield. Met eenigen weerzin leest men in de brieven der gade van Hugo de Groot, dat Maria, van der Mijle's huisvrouw, na den aanslag met hevigheid uitvoer, niet tegen hare broeders, maar tegen de meerderheid der Remonstranten, omdat dezen de zamenspanning verfoeiden (Brieven van M. van Reigersbergh, bladz. 37). Alsof sluipmoord immer te regtvaardigen ware en alsof het niet eene eerekroon was voor eene schandelijk verdrukte, maar echt-christelijke broederschap, dat zij met hare vreedzame beginselen de bloedwraak niet kon overeenbrengen! Bij de aangeduide gemoedsgesteldheid van Oldenbarnevelt's kinderen moest het denkbeeld hen streelen, met opzigt tot zijne laatste rustplaats de vijanden huns vaders te kunnen verschalken. Voor zoover daartoe omkooping noodig was, stonden de middelen hun ten dienste. In weerwil der verbeurdverklaring van goederen, bij het doodvonnis uitgesproken, waren zij in 't bezit van een aanzienlijk vermogen gebleven. Maar is het te gelooven, dat zij in zulk een opzet, zoo zij het inderdaad hebben gesmeed, hebben *kunnen* slagen; dat als onder het oog van Prins Maurits, die door den kapitein van zijne lijfwacht toezigt op de begrafenis had doen houden, in de tegenover zijn kwartier gelegene hofkapel, in strijd met het uitdrukkelijk verbod der regters is gehandeld? Gesteld het ware gelukt, door eenen duisteren nacht begunstigd, zonder dat de wachters op het binnenhof het bemerkten, de kist uit het graf te ligten; gesteld het vervoer naar Berkel had zonder verhindering plaats gegrepen, zou het dan zoo gemakkelijk gevallen zijn, in dat

dorp de nieuwe begrafenis te doen plaats hebben? Zonder medewerking van kerkmeesteren, van leden van het dorpsbestuur, was het nieuwe graf niet te openen, en dat bestuur was zeer zeker niet op de hand der Remonstranten. De secretaris van Berkel, Coorenwinder, was, na langjarigen dienst, wegens zijne Remonstrantschgezinde gevoelens afgezet en ongetwijfeld door een vurigen Contra-Remonstrant vervangen. Of zijn misschien andere onderstellingen mogelijk? De regters, de Staten-Generaal kunnen, door vernieuwden aandrang bewogen, op hunne vroegere weigering teruggekomen zijn; Prins Maurits kan oogluikend hebben toegelaten, wat hij aanvankelijk afkeurde. Maar is zoo iets waarschijnlijk bij de hardheid, die de Prins, na de teregtstelling, tegen de beide zonen van Oldenbarnevelt deed blijken, wien hij hunne betrekkingen ontnam; zou men het verbod hebben ingetrokken, nu het hoofdbezwaar daartegen bleef bestaan, ja zelfs zich nog krachtiger dan te voren deed gelden? Eene min of meer plegtige begrafenis, eene huldiging van Oldenbarnevelt als heer van Berkel zou toch thans gezweemd hebben naar een herstel van eer des onthoofden staatsmans en regtstreekschen tegenstand van de zijde des gepeupels hebben kunnen uitlokken. Na den mislukten aanslag van 1623 viel minder dan ooit aan zoo iets te denken: de kracht van Oldenbarnevelt's nagelaten gezin was gebroken; de overblijvende leden hadden andere zorgen dan het overbrengen van zijn lijk naar de plaats der eere. Eenige jaren later werd het anders. De gemoederen waren allengskens bedaard; de gematigde Frederik Hendrik zou hoogstwaarschijnlijk, indien dit hem verzocht ware, geene zwarigheid hebben gemaakt om het vervoer van het lijk naar Berkel toe te staan. Maar liet zich zulk een aanzoek thans nog verwachten? Behalve de huisvrouw van van der Mijle en misschien die staatsman zelf, was er geen enkel lid der familie meer, dat geacht kon worden groot belang in het verheerlijken van Oldenbarnevelt's adeldom te stellen. Hare zuster Anna was, in weerwil van den tegenstand der familie, met den burgerlijken Westerbaen gehuwd.

Haar schoonbroeder Reinout van Brederode, Heer van Veenhuizen, had reeds lang een tweede huwelijk aangegaan. Van de nakomelingen van 's lands advocaat waren verder, behalve de dochter van dezen Reinout, die met Theophilus van Cats was gehuwd, niet dan de drie kinderen van Groeneveld, thans onder de hoede van hunnen stiefvader Westerbaen, over. Gesteld echter, er bleef bij Oldenbarnevelt's nakomelingen genoeg familietrots over, om het eens gekoesterd plan te verwezenlijken, zouden zij dan niet teruggedeinsd zijn voor het denkbeeld om te doen wroeten in een graf, dat thans, nevens het lijk van den onthoofden vader, ook dat van zijnen onthoofden zoon verborg?

Deze en dergelijke redeneringen zijn intusschen voor het verwerpen of aannemen der overlevering niet beslissend. Het aan 't licht komen van eene tot nu toe onbekende bijzonderheid, van een nergens geboekt feit kan alle kracht daaraan ontnemen. Te regt is dan ook vroeger en later door vereerders van 's lands advocaat op nadere nasporing, op plaatselijk onderzoek te Berkel en in de Haagsche hofkapel aangedrongen. In het tweede jaar der Bataafsche vrijheid (1796) scheen er uitzicht, dat de zaak tot klaarheid zou worden gebragt. De burger Cornelis Nozeman wendde zich den 27sten October van dat jaar aan de Nationale Vergadering, met een verzoekschrift, waarbij hij in den opgewonden stijl van dien tijd op volkomen herstel van Oldenbarnevelt's eer aandrong. Hij wilde plegtige herroeping van het uitgesproken doodvonnis, vernietiging van de verbeurdverklaring der goederen en schadeloosstelling der afstammelingen voor het geleden verlies. Voorts een opzettelijk onderzoek of het afgeslagen verzoek der weduwe en kinderen, om het ontzield ligchaam binnen de heerlijkheid van Berkel te begraven, naderhand is ingewilligd. Bleek dit niet het geval te zijn geweest, dan verlangde Nozeman, dat daaraan nog „met eene vaderlandsche statie, buiten koste van den lande worde voldaan." Het bezwaar dat het, na het tijdsverloop van 177 jaren, niet gemakkelijk zou vallen, uit een graf, waarin verscheidene andere personen begraven waren, het gebeente van 's lands

advocaat op te delven, schijnt bij dezen ijveraar niet opgekomen te zijn. Ten slotte wilde hij, dat boven Oldenbarnevelt's grafstede in de kerk van Berkel een monument werd gesticht, in welks opschrift zoowel van „de snoode bloedraden" als van „de herstellers zijner eer" werd gewaagd. De Nationale Vergadering stelde dit verzoekschrift in handen van eene commissie van vijf leden, waarvan Pieter Vreede de eerstbenoemde was (Dagverhaal, III, 487). Eenige dagen later, den 4den November, kwam bij de vergadering een tweede verzoekschrift wegens deze zaak in. Het was door den burger Pieter Pijpers onderteekend, die daarbij te kennen gaf, dat hij dadelijk na de omwenteling het plan had gevormd om eene inschrijving te openen tot het oprigten van een gedenkteeken ter eere van Oldenbarnevelt binnen diens geboorteplaats Amersfoort; dat hij van de uitvoering van dit ontwerp tot nu toe was teruggehouden door de bekrompene finantiële omstandigheden, waarin het vaderland verkeerde; maar dat hij thans, nu de Nationale Vergadering het denkbeeld, om op die wijze de nagedachtenis van 's lands advocaat te huldigen, scheen te omhelzen, dat denkbeeld ten krachtigste ondersteunde. Het gedenkteeken moest echter, volgens hem, niet te Berkel, maar te Amersfoort worden opgerigt. De geboorteplaats had daarop veel meer aanspraak dan de begraafplaats, te meer nog omdat, gelijk de burger Nozeman had moeten erkennen, omtrent deze laatste zooveel onzekerheid heerschte. De Nationale Vergadering verzond ook dit verzoekschrift aan de reeds benoemde commissie, haar tevens versterkende door de toevoeging van den burger van Lielaer, „als zijnde een der naastbestaanden van den verdienstelijken Johan van Oldenbarnevelt" (Dagverhaal, III, 523). Die commissie bragt nimmer verslag uit. Ik vermoed evenwel dat zij een bepaald onderzoek te Berkel heeft ingesteld, en wel op grond van eene mededeeling, die ik van een geacht godsdienstleeraar te 's Gravenhage (den Heer Herman de Ridder) ontving. Deze had, vijf en twintig jaren of daaromtrent geleden, ter gelegenheid dat weder eens het oprigten van een standbeeld voor

Oldenbarnevelt ter sprake was gekomen, opzettelijke nasporingen wegens 's mans begraafplaats gedaan. Hij had zich daarvoor naar Berkel begeven en was daar in aanraking gekomen met eenen hoogbejaarden, thans reeds lang ontslapenen koster. Deze had hem verhaald, dat lang geleden, in 1780, 1790 of omstreeks dien tijd — door wien, zeide hij niet of was hij vergeten — van de betrokkene familiën verlof was gevraagd om den grafkelder der Heeren van Berkel, die zich in de kerk van Berkel bevindt, te openen; dat dit verlof was verleend, maar dat men geen spoor van het lijk van Oldenbarnevelt of, zooals hij het uitdrukte, van een onthoofde gevonden had. Overigens gewaagden zoowel die koster als andere ingezetenen van het dorp van de overlevering, dat het lijk op geheimzinnige wijze, in een wagen met omwoelde wielen, daarheen was gebragt, waarbij dan door sommigen nog, zonderling genoeg, van een vervoer naar Amersfoort werd gesproken; even als of de weg daarheen over Berkel lag!

Nog altijd leeft in het geheugen der dorpelingen de overlevering voort. Naar hetgeen de burgemeester van Berkel, de Heer P. van den Burgh Jr., op een verzoek om inlichting, mij in 1878 schreef, verhaalt men dáár steeds elkander, dat Oldenbarnevelt's familie op heimelijke wijze, te midden der nachtelijke duisternis, het lijk naar Berkel heeft doen brengen; dat, om geen gerucht te maken, de wielen van den lijkwagen met lederen banden omwonden en de hoeven der paarden omkleed waren; en dat men er in geslaagd is om de kist in den grafkelder te doen nederdalen. De burgemeester voegde er bij, dat hij aan de overlevering geen geloof sloeg. Ook hij had getracht zekerheid te verwerven, maar die niet verkregen. Met eenen vroegeren predikant der plaats had hij de kerkelijke registers geraadpleegd, doch daarin geene enkele aanteekening gevonden, tot deze zaak betrekkelijk. Onmogelijk echter achtte hij het niet, dat de familie, opdat de overbrenging geheim zou blijven, de betaling van begrafenisregten had weten te ontduiken, althans zorg gedragen, dat daarvan geen schriftelijk

bewijs bleef bestaan. Ook omtrent de begrafenis van andere leden van Oldenbarnevelt's geslacht, die Heeren van Berkel geweest zijn, in den voor dezen bestemden grafkelder, had hij niets kunnen opsporen.

Van slechts één enkel beschaafd man is mij gebleken, dat hij aan de overlevering onvoorwaardelijk geloof sloeg. Het was Mr. J. J. van Hees van Berkel, die zich ook wel van den Tempel noemde en in 1854 overleed. Deze hield, ook volgens eene in mijn bezit zijnde aanteekening, vol dat het lijk in den grafkelder te Berkel rustte. Er bestaat wel eenige reden om aan zijne getuigenis gewigt te hechten. Hij was, zooals uit geschriften van zijne hand blijkt, niet van historischen zin ontbloot en door zijne afstamming van de latere bezitters der heerlijkheid Berkel in de gelegenheid om op de hoogte der zaak te zijn. Mijn geloof in zijne getuigenis is echter vrij wat verzwakt, sedert ik uit eenen brief van eenen zijner academievrienden heb gezien, dat hij als student volhield, dat het lijk in eene kist lag met een glas in het deksel boven het hoofd. Is het denkbaar, dat zulk een toestel voor een niet gebalsemd lijk, bij de overbrenging in eene derde kist, kan zijn gemaakt? Is de bijzonderheid overeen te brengen met eene in diep geheim volbragte begrafenis? En hoe komt het, dat niemand te Berkel thans iets van zulk eene kist met een glas in het deksel weet?

Maar niet alleen te Berkel, ook te Overschie dingt men naar de eer van de laatste rustplaats van 's lands advocaat te kunnen aanwijzen De burgemeester der laatstgenoemde gemeente, de heer C. A. J. Wijnaendts, gaf mij in 1879 daaromtrent breedvoerig inlichtingen. Hij deelde mij het afschrift mede van een nog in het archief van Overschie berustend stuk van 7 Juni 1679, waaruit blijkt, dat toen reeds in het koor der hervormde kerk zich een grafkelder bevond, met een zerk, waarop Oldenbarnevelt's familiewapen (een zilveren ankerkruis in een rood veld; een ijzeren vuurkorf, waaruit roode vlammen opstijgen, tot helmteeken) was uitgehouwen. Die

grafkelder had, zooals destijds aan kerkmeesteren der Hervormde gemeente uit de verklaring van den grafmaker Jacob Maertense en van den diender van den baljuw van Hogendorp gebleken was, aan den Heer van Oldenbarnevelt toebehoord, en wel als eigenaar van de heerlijkheid of hofstad Roodenrijs, die hij te gelijk met Berkel bezat en die onder Overschie gelegen is. De diender had meermalen uit den mond van den baljuw vernomen, dat zelfs „de gemelde Barneveld" in de bedoelde grafstede begraven was. Naar aanleiding van deze verklaringen besloten de kerkmeesteren in 1679 om den grafkelder te stellen op den naam dergenen, die toen eigenaren van de hofstad Roodenrijs waren. — De burgemeester Wijnaendts berigtte mij verder, dat de familie, die thans in 't bezit is van den Tempel — almede eene der Oldenbarneveltsche heerlijkheden — zich sterk maakte stukken te kunnen vertoonen, waaruit bleek, dat de staatsman in de kerk te Overschie begraven lag. Hij had echter geene inzage van die stukken kunnen erlangen, maar meermalen van leden der familie vernomen, dat zij, op grond van mededeelingen van voorzaten, aan het feit niet twijfelden, onder bijvoeging, dat het deksel der kist van een glas was voorzien, en dat het lijk daarin lag „*met het hoofd in den arm.*" Volgens een ander verhaal evenwel was die kist, wegens den slechten toestand, waarin zij zich bevond — op welk tijdstip blijkt niet — door eene andere vervangen. De burgemeester noodigde mij uit de zaak te Overschie te komen onderzoeken en zou dan, daar hij tevens kerkmeester is, den grafkelder doen openen. Ik werd verhinderd aan de uitnoodiging te voldoen, maar las onlangs in het verslag, door de vereeniging voor geschiedenis en kunst te Rotterdam over hare verrigtingen in 1882 uitgebragt, het volgende: „Met het Nederlandsch Hervormd kerkbestuur van Overschie werden onderhandelingen geopend tot het doen van opsporingen in het koor der kerk omtrent de grafstede, waarin, volgens eene te Overschie bestaande overlevering, de beroemde staatsman Johan van Oldenbarnevelt zou kunnen begraven zijn. Ofschoon van dit

kerkbestuur de meest gewenschte medewerking en van den burgemeester van Overschie, den heer C. J. A. Wijnaendts, de zeer gewaardeerde hulp werd ondervonden, was het resultaat van het ingesteld onderzoek, dat op 6 en 7 November (1882) plaats had, zonder gevolg. De grafkelders, die gevonden zijn, werden opgenomen en in teekening gebragt, terwijl het verslag omtrent de bevinding in het archief der vereeniging werd nedergelegd."

Niet enkel Berkel en Overschie, ook Amersfoort wordt als de plaats genoemd, waar het gebeente van Oldenbarnevelt rust. Motley schrijft in zijn „Life and death of John of Barneveld," II, 448, dat het lijk wel aanvankelijk in de hofkapel is bijgezet, maar dat vervolgens als eene gunst aan de weduwe en kinderen is toegestaan om het van daar te vervoeren en op eene voegzame wijze in het familiegraf te Amersfoort te begraven. Waaraan de begaafde vreemdeling deze lezing ontleende, blijkt niet. Misschien is zij eene bloote vergissing. Indien in de geboorteplaats des staatmans slechts een zweem of schaduw daarvan bekend ware geweest, zou de burger Pieter Pijpers zeer zeker in zijn verzoekschrift aan de Nationale Vergadering het feit als een alles afdoend argument hebben doen gelden.

Vraagt men, welke der drie lezingen dan nog het meest de waarschijnlijkheid voor zich heeft, dan ben ik geneigd te antwoorden, dat ik ze alle evenzeer verwerpelijk acht en dat men hier te doen heeft met eene volkslegende, waaraan allengs meer gezag is toegekend dan zij verdiende. Ook de heer Frederiks, die zich vroeger met het vraagstuk bezig hield, toonde zich niet vreemd van dit gevoelen. Oldenbarnevelt, maar vooral ook zijn onverdiend, jammerlijk uiteinde, zijn strompelend betreden van het hofschavot, met het stoksken in de hand, is in 't geheugen, in de verbeelding des volks blijven voortleven. Men wist, dat zijne gade en kinderen op het begraven binnen eene zijner heerlijkheden hadden aangedrongen, en daaruit werd het misverstand geboren, dat het lijk inderdaad daarheen vervoerd is. Te Berkel en te Overschie geloofde men

dit te eer, omdat men er prijs op stelde dáár de laatste rustplaats des vereerden staatsmans te kunnen aanwijzen. Die lijkwagen, door paarden getrokken, waarvan de hoeven omwoeld waren, dat glas op de kist, dat afgehouwen hoofd in den arm doen aan de romantische versierselen denken, waardoor volksverhalen zich kenmerken. Zij slingeren zich als parasieten om een historisch feit. Nog uit onze eeuw zouden voorbeelden van zulk eene half-onwillekeurige vervalsching der geschiedenis hier te lande aan te voeren zijn: men denke aan de verdichtsels, waarmede het heldhaftig gedrag van den Prins van Oranje bij den slag van Waterloo en de zelfopoffering van Van Speijk in volksverhalen zijn omzoomd.

Nog iets anders komt zeer in aanmerking. Groeneveld liet twee zonen na, waarvan de oudste, naar zijnen grootvader, Johan van Oldenbarnevelt heette. Deze Johan, die reeds veel vroeger door erfenis van zijnen oudoom in 't bezit van den Tempel was gekomen, werd in 1624 met de heerlijkheden Berkel en Roodenrijs verlijd. Na zijn overlijden, in 1633, gingen de heerlijkheden op zijnen broeder Jacob over en van dezen, in 1639 te Parijs gestorven, op zijne zuster Françoise, met den Heer van Naaldwijk gehuwd. Het is zeer mogelijk, dat de jongere Johan in den grafkelder te Overschie zijne laatste rustplaats gevonden heeft, en dat de baljuw van Hogendorp dus teregt aan zijnen diender heeft kunnen verzekeren, dat een man van dien naam daar begraven lag, al was het dan ook niet de landsadvocaat zelf. Evenzoo kunnen latere afstammelingen des beroemden mans te Berkel begraven zijn, en verklaart het zich dus allezins, dat het familiewapen in de kerk van dat dorp hing nevens „de fraaie tombe" die daar, zooals de „Tegenwoordige staat der Vereenigde Nederlanden," VI, 554, vermeldt, in 1708 voor de Heeren der heerlijkheid gemaakt werd.

In 1770 scheen zich de gelegenheid te openen tot opzettelijk onderzoek in de hofkapel zelve, of deze Oldenbarnevelt's gebeente nog in haren schoot verborg. Dat gebouw was toen nog altijd de Waalsch-Hervormde kerk van 's Gravenhage; de leden van het stadhouderlijk gezin woonden er gewoonlijk de godsdienstoefening bij. Op zekeren morgen werd de toenmalige Prinses van Oranje, terwijl zij, in de voor het hof bestemde bank gezeten, den leeraar aanhoorde, door een verdacht gekraak verschrikt, dat zich onder die bank liet hooren en bij haar het vermoeden deed ontstaan, dat geheel het gebouw, 't welk nu reeds vijf eeuwen heugde , wel eens kon instorten. Hare bezorgdheid over de hechtheid van het kerkgebouw vond weerklank en er werd, om daaromtrent zekerheid te verwerven, tot het opbreken van den vloer en het blootleggen der fondamenten besloten. Bij dat werk ontdekte men, dat de grafsteden van Graven en Gravinnen van Holland, in vroegere eeuw nevens het hoofdaltaar der toenmalige hofkapel gebouwd, nog ongeschonden in wezen waren. Deze ontdekking baarde bij hen, die in zulke zaken belang stellen, opzien. Gecommitteerde Raden van Holland droegen aan twee oudheidkundigen, W. Baron van Lynden en Mr. J. Visser, de taak op om omtrent die grafsteden en wat zij inhielden nasporingen te doen. Die beide geleerden, aan wie zich andere, zooals van Wijn en Frese, aansloten, kweten zich met ijver van hunne taak. De vier grafsteden werden geopend; er kwamen looden kisten aan het licht, waarin, naar men alle reden had te onderstellen, de stoffelijke overblijfselen van Hertog Albrecht van Beijeren en van zijne eerste gemalin besloten waren; nog eene andere, die een verwonderlijk goed bewaard gebleven, gebalsemd lijk bevatte, zonder dat echter met eenige zekerheid was uit te maken, welken Graaf of welken anderen aanzienlijke men daarin voor zich zag. Alleen bleek uit zijne wonden dat hij een gesneuveld krijgsman was. Ook meende men iets ontdekt te hebben van hetgeen nog in wezen was van de schoone Jacoba van Beijeren, die, even als haar vader Willem IV, in de hofkapel hare laatste rustplaats vond. Eenige haarlokken of,

zooals men het noemde, een haartuil werden aan haar toegeschreven. Vooral van deze ontdekking werd door sommigen groote ophef gemaakt. Eene schilderij werd vervaardigd, waarop het aan het licht komen van dien haarbos, in tegenwoordigheid van enkele oudheidminnaars, werd afgebeeld, welke schilderij ook in plaat uitgaat. — Toen het onderzoek in het gewezen koor was afgeloopen, werd het ook tot het schip der kerk uitgestrekt, waar Oldenbarnevelt's familiegraf zich bevond, en misschien omtrent hetgeen dit graf inhield eenige zekerheid was te verwerven. Nauwelijks echter waren de nasporingen in die richting aangevangen, of zij werden op last van Prins Willem V voor goed gestaakt. Een aanzienlijk bewoner van 's Gravenhage, die eenen grafkelder in de kapel bezat en er bezwaar in zag, dat het stoffelijk overschot zijner voorouders zou worden aangeroerd, had zich tegen deze opgravingen verklaard. De goede Prins meende te regt, dat zulke bezwaren geëerbiedigd moesten worden.

Toen, een tiental jaren geleden, tot het afbreken der voormalige hofkapel besloten werd, kon het doen van nasporingen in haren bodem door niemand meer worden betwist. Eene eeuw was verloopen, en zelfs de namen der eigenaren van de daarin aanwezige grafkelders waren niet meer bekend. Ware het gebouw in zijnen oorspronkelijken toestand bewaard gebleven, zooals het aan de Graven van Holland tot bedehuis strekte en met beelden dier Graven, graftombes en ander sieraad prijkte, de oudheidminnaar zou het ondergaan van dit gewrocht van middeneeuwschen bouwtrant hebben moeten betreuren. Maar van de oude hofkapel was nagenoeg niets meer over. Bij de hervorming van hare inwendige praal beroofd, sedert door eenen fellen brand geteisterd, werd zij bij herhaling vernieuwd en vergroot. Onder Koning Lodewijk was zij weder eene Roomsch-Katholieke kerk geworden; maar als men die kerk binnentrad, ontwaarde men aan de kale muren, op den effen vloer geene enkele herinnering uit den ouden tijd: zelfs de laatste overblijfselen der graftombe, door Albrecht van Beijeren voor zijne eerste gemalin gesticht,

waarop men in de vorige eeuw nog wijzen kon, waren verdwenen. Toen dus het plan tot algemeen herstel der maar al te zeer vervallen gebouwen van het binnenhof tot uitvoering kwam, begreep de Regering te regt, dat de hofkapel, die aan het brengen van eenheid en zamenhang in dat plan in den weg stond, niet behoefde te worden gespaard. De Roomsch-Katholieke gemeente werd voor het gemis van haar kerkgebouw schadeloos gesteld; het herstellingswerk ving aan en was in 1879 zoo ver gevorderd, dat met het afbreken der kapel een begin kon worden gemaakt. De toenmalige Minister van Waterstaat, de heer Tak van Poortvliet, wilde echter niet dat die kerk voor goed verdween, zonder dat nog eenmaal onderzocht werd, of zij nog historische merkwaardigheden bevatte, zonder dat nog eenmaal een blik in dien gewijden grond werd geworpen, die thans, nu gebouwen voor staatsdienst bestemd daarop zouden verrijzen, aan alle verdere nasporing ontsnapte. Hij deed mij de eer aan mij met dat onderzoek te belasten. Gaarne volbragt ik die taak, waarbij ik mij echter liet voorlichten door drie mannen, veel meer op de hoogte der vaderlandsche oudheidkunde dan ik (de heeren van den Bergh, de Stuers en Campbell) en den zeer gewaardeerden bijstand genoot van den heer Arnold Ising, wiens prachtwerk: „Het binnenhof" van zijne onvermoeide nasporingen op dat terrein getuigt. Wat in de grafelijke grafsteden gevonden werd, die thans nog eenmaal en dat hoogstwaarschijnlijk voor het laatst werden geopend, zal ik hier niet ontvouwen: een uitvoerig verslag van onze bevinding is in de Staatscourant van 24 Juli 1879 medegedeeld. [1]) Evenmin als onzen voorgangers gelukte het ons omtrent de personen, wier stoffelijke overblijfselen te voorschijn kwamen, eenige zekerheid te verwerven. Het gebalsemd lijk van dien gesneuvelden krijgsman was nog even goed bewaard gebleven als eene eeuw te voren. Het lag daar voor ons, ten gevolge der balseming bruinzwart gekleurd, maar nog zoo krachtig,

1) Zie hierna, blz. 70 vlgg.

nog met zulke kennelijke gelaatstrekken, dat men bijna geneigd zou zijn geweest te vragen: Wie zijt ge geweest? Waar zijt ge gesneuveld? en een antwoord uit dien half geopenden mond met de witte tanden verwacht zou hebben. Terwijl alle andere grafschriften, die men hier vroeger vond, verdwenen waren, bleef een enkel opschrift gespaard. Op eene zeer beschadigde looden kist, door welker reten men gebeente en eenig blond haar kon onderscheiden, was namelijk te lezen, dat daarin Françoise van Egmond rustte, in 1589 gestorven, eene der dochters van den in de geschiedenis van onzen vrijheidsoorlog zoo vermaarden Egmond. Met belangstelling las ik dien naam, omdat mij het tragisch uiteinde van deze jonkvrouw bekend was. Zij stierf als slagtoffer van de ruwe gewoonte, in haren tijd ook onder jongelieden van aanzienlijken stand in zwang, om bij een togtje naar 't zeestrand hunne juffers tegen wil en dank naar zee te dragen, daar aan den slag der golven bloot te stellen en dan, nat als zij waren, in het zand te wentelen. Terwijl zij met een talrijk gezelschap te Scheveningen langs het strand wandelde, gevoelde zij zich onverhoeds aangegrepen door eenen Duitschen Graaf, die in 't leger van Prins Maurits diende en tot het gezelschap behoorde. Hij hief haar op en droeg haar, in weerwil van haren tegenstand, in zee al dieper en dieper. Daardoor beangst, spande zij alle krachten in om zich uit de forsche armen des krijgsmans los te rukken, maar bij die worsteling bezeerde zij haren bloot gewoelden boezem aan 't gevest van zijnen degen, en wel zoo ernstig, dat zij niet lang daarna aan de treurigste aller kwalen — den kanker — bezweek. (Kronijk van Egmond, 95; Heemskerk, Batavische Arcadia, 32).

Maar wat was er nu van Oldenbarnevelt's graf? Wat van het vraagstuk, of zijn gebeente daarin nog rustte? Vóór ik de kerk binnentrad had ik eenige, hoewel eene zeer flaauwe hoop gekoesterd, daaromtrent iets te zullen kunnen ontdekken. Toen ik echter mijn oog liet gaan over den bodem van het schip der kerk, die thans geheel open lag, verdween dat uitzigt

ten eenenmale. Ik had mij voorgesteld, dat de grafkelders hier, zooals gewoonlijk, in reeksen gemetseld zouden zijn, zoodat ik het nommer VIII zou kunnen wedervinden. Het was wel niet waarschijnlijk, maar toch mogelijk, dat op den wand van dien kelder, op een later op de kist gespijkerd metalen plaatje, eenig opschrift te lezen was. Nu bleek echter, dat de grafkelders zonder eenige regelmaat waren aangelegd; dat die, waarnaar ik zocht, dus niet was aan te wijzen; en dat over 't geheel bij vroegere verbouwingen der kerk of bij het op nieuw bevloeren daarvan ruw was te werk gegaan. De zerken, die de graven bedekt hadden, waren, ofschoon meerendeels van opschriften voorzien, van de grafsteden, waartoe zij behoorden, weggenomen, onder het zand bedolven of opeengestapeld. Overal lagen doodsbeenderen en doodshoofden verspreid. Het sprong in het oog, dat al had men geheel dezen doodenakker willen omwoelen, die arbeid vruchteloos zou zijn. Het onderzoek werd dus gesloten; de grafelijke grafkelders werden, nadat de daarin aanwezige overblijfselen zoo goed mogelijk voor verder bederf waren beveiligd, weder toegemetseld; eene dikke zandlaag werd over den bodem der kerk gespreid, en al wat daarin verborgen lag verdween voor goed uit het menschelijk oog.

Nu echter ontstond de wensch, dat als ook de hofkapel zelve voor goed verdwenen zou zijn, voor volgende geslachten op in 't oog vallende wijze de plek werd aangewezen, waar zij gestaan heeft, en dat de gelegenheid te baat werd genomen om eenige hulde te brengen aan den staatsman, wiens gebeente daarin, zij het ook tijdelijk, heeft gerust. Die wensch vond bij den Minister Tak van Poortvliet instemming. In den gevel van het nieuwe gebouw, dat aan de noordzijde van het binnenhof verrees, is een gedenksteen gemetseld, met het volgend opschrift:

„De voormalige hofkapel in MDCCCLXXIX verbouwd."

„In de kelders dezer kapel zijn de grafsteden van Graven „en Gravinnen van Holland en werd het lijk van Johan van „Oldenbarneveld 1) den XIV Mei MDCXIX bijgezet."

Sedert eenige maanden is de verbouwing van het binnenhof voltooid. Wie het door de Stadhouderspoort binnentreedt, ziet zich door indrukwekkende gebouwen van onderscheiden bouworde omringd, terwijl aan de buitenzijde de daken en torens daarvan zich behagelijk spiegelen in den hofvijver. Na de voltooijing valt, meer dan vroeger, de gedenksteen aan den voorbijganger in het oog. Ook de vreemdeling, die een oogenblik op dit punt verwijlt, ziet op duurzaam arduin den naam gegrift van den staatsman, die steeds „Holland onder 't hart had gedragen." Die naam prijkt met eere nabij de zaal, die de oude raadzaal der Staten van Holland, het hoofdtooneel van 's mans werkzaamheid, verving, weinige schreden van de plek, waar het hofschavot werd opgeslagen.

December 1883.

(„De Gids", 1884, I, bladz. 201).

---

1) Door een misverstand is Oldenbarnevelt's naam op den steen op de vroeger gebruikelijke, thans op grond van 's mans gewone handteekening verworpen wijze gespeld. Daar de naam ontleend was aan de ridderhofstad Olden-Barneveld, laat die vroegere spelling zich verdedigen.

DE VOORMALIGE HOFKAPEL.

VERSLAG *omtrent het onderzoek naar het aanwezig zijn van grafsteden of andere historische merkwaardigheden in de voormalige hofkapel op het 's Gravenhaagsche binnenhof.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

'S GRAVENHAGE, 19 *Junij* 1879.

Toen Uwe Excellentie, bij haren brief van 28 Mei ll., mij den vereerenden last opdroeg, om van de gelegenheid, door de aangevangen verbouwing van de voormalige hofkapel op het 's Gravenhaagsche binnenhof geboren, gebruik te maken tot het doen van een onderzoek naar het aanwezig zijn van grafsteden of andere historische merkwaardigheden in dat gebouw, nam ik wel volgaarne die taak op mij, maar gevoelde ik toch levendig, hoeveel mij ontbrak om die naar eisch te volvoeren. Ik besloot daarom voor hetgeen te verrigten viel, den raad en de voorlichting in te roepen van mannen, op dit gebied van vaderlandsche oudheidkunde veel meer te huis dan ik. Met dat doel wendde ik mij tot de heeren mr. L. P. C. van den Bergh, Rijks-archivaris, jhr. mr. V. De Stuers, dr. M. F. A. G. Campbell, bibliothecaris der Koninklijke Bibliotheek, en A. L. H. Ising, welke laatste zich sedert geruimen tijd met

nasporingen omtrent de gebouwen op het binnenhof bezig houdt. Die heeren hebben zich meerendeels aan mij aangesloten Hunne voorlichting is mij van wezenlijk nut geweest, en ik ben hun erkentelijk voor hunne medewerking. Niet minder heb ik verpligting aan den heer architect F. J. Nieuwenhuis, die mij bij het onderzoek getrouw ter zijde stond.

Nog zou ik geaarzeld hebben de hand aan 't werk te slaan, indien ik niet geweten had, dat het hier slechts de herhaling of voortzetting kon gelden van een vroeger wetenschappelijk onderzoek. Ik behoef Uwe Excellentie niet te herinneren, dat toen in 1770 de bouwvallige toestand der hofkapel het ontblooten der fondamenten van dat gebouw noodzakelijk maakte. en het gerucht zich verspreidde, dat daarin belangrijke grafsteden gevonden waren, W. baron van Lynden en mr. J. Visser door Gecommitteerde Raden met het doen van nasporingen omtrent die grafsteden werden belast. Wat toen in de kapel gevonden werd, is met groote naauwkeurigheid beschreven in een door mr. J. Visser opgesteld stuk, dat, na lang ongedrukt te zijn gebleven, in den jaargang 1844 van den *Overijsselschen Almanak voor Oudheid en Letteren* is opgenomen. Ook andere beoefenaren der vaderlandsche oudheidkunde bemoeiden zich toen met deze zaak. Daaronder behoorde de geleerde Van Wijn, alsmede A. Frese, de uitgever der Nederduitsche bewerking van Timareten, *Verzameling van Gedenkstukken in Nederland.* Deze heeft in het tweede deel van dat werk, in 1778 uitgegeven, op bladz. 219 en vlgg., de uitkomsten zijner bevinding bij de opgravingen in de hofkapel medegedeeld.

Bestonden er in 1770 afdoende redenen om zooveel mogelijk aan 't licht te brengen wat in de hofkapel onder den grond verborgen lag, thans was het dubbel wenschelijk nog eenmaal daartoe eene poging te doen. Destijds onderging wel de kapel alweder eene verbouwing, maar bleef zij toch nog als kerk in wezen; thans wordt aan het gebouw eene geheel andere bestemming gegeven. De daarin aanwezige grafsteden zullen weldra als voor goed onder het nieuwe metselwerk, onder de daarop te

vestigen archiefkamers of andere gouvernements-localen verdwijnen. Naar menschelijke berekening zal niet ligt weder een tijdstip aanbreken, waarop de bodem, dien het hier geldt, zal worden blootgelegd. Alvorens van dien in meer dan eene beteekenis gewijden grond voor altijd afscheid te nemen, verdiende daarin een laatste blik te worden geworpen.

Bij het thans gehouden onderzoek kwamen drie hoofdpunten in aanmerking. In de eerste plaats, of nog eenig overblijfsel te vinden ware van het gebouw der oorspronkelijke, hoogst merkwaardige hofkapel, in de dertiende eeuw door Graaf Willem II of zijn opvolger Floris V gesticht. In de tweede plaats moest worden beproefd, of nog eenig licht kon worden verspreid over de bewaard gebleven lijken, bij de opgraving van 1770 in de grafelijke grafkelders der hofkapel gevonden. In de derde plaats verdiende te worden nagespoord, welke andere personen van historische beteekenis in de kapel hunne laatste rustplaats hebben gevonden.

I. Ofschoon de oorspronkelijke hofkapel de kern bleef uitmaken van het gebouw, dat wij in den laatsten tijd de Roomsch-Katholieke kerk op het binnenhof noemden, heeft zij zich allengs in dat gebouw als opgelost. Bij hare stichting stond de kapel geheel op zich zelve, ten noorden van het hofgebouw of de ridderzaal, tusschen dat gebouw en de hofgracht of den hofvijver. Zij prijkte, naar oude afbeeldingen te oordeelen, met eene sierlijke torenspits, waarin de kerkklok hing en later een uurwerk werd geplaatst. Reeds vroeg werd de uiterlijke vorm der kapel door het aanbouwen van nevenkapellen, zoowel aan de zijde van het binnenhof als aan die van den vijver, gewijzigd. Over hetgeen wij van de inwendige inrigting der kapel weten, over de kerkelijke praal, daarin vooral in en na het tijdperk van Albrecht van Beijeren ten toon gespreid, mag ik in dit verslag niet uitweiden. Genoeg zij het aan te stippen, dat de kapel reeds in 1352 een orgel bezat, hetwelk sedert bij herhaling door een

nieuw vervangen werd; dat Hertog Albrecht daarin boven het graf zijner eerste gemalin eene „costelijcke en scoone tombe" deed oprigten, door Brusselsche kunstenaars uit steen gehouwen, doch beschilderd en verguld; en dat in de kerk beelden prijkten van verscheidene Graven en Gravinnen van Holland, die echter alle of meerendeels uit hout gesneden zijn geweest. Tot den luister der kapel droeg niet weinig bij, dat daaraan in 1367 een kapittel van twaalf kanunniken met een deken aan het hoofd verbonden werd, welk kapittel met groote voorregten en uitgestrekte goederen werd begiftigd. Uit de lijst dezer kanunniken en dekens, in De Riemer's *Beschrijving van 's Gravenhage* medegedeeld, ziet men dat onder hen vele geleerde en aanzienlijke mannen werden opgenomen. Met hunne geestelijke betrekking verbonden zij niet zelden die van Raad, Rentmeester of Lijfarts van den Graaf. Verscheidene hunner waren Raad in het Hof van Holland. Ook toen de Graven van Holland hunnen vasten zetel niet meer hier hadden, bleef de kapel het bedehuis der aanzienlijken in het ontluikende 's Gravenhage. Daaraan zal wel moeten worden toegeschreven, dat zij in 1453 vrij aanmerkelijk vergroot werd. Die vergrooting bestond echter alleen in de verlenging van het gebouw; het behield zijne oorspronkelijke breedte.

Bij de kerkhervorming deelde de hofkapel in het lot van de meeste kerken in ons vaderland. Hoever de verwoesting zich toen daarin heeft uitgestrekt, is niet meer te bepalen. Zeker is het, dat zij in 1589 eene Waalsche kerk werd, waarin Louise de Coligny haren Wtenbogaert hoorde, en die steeds meer bepaald tot bedehuis voor de opvolgende Stadhouders en hun hof strekte. Die Stadhouders konden zich, althans in lateren tijd, uit hun kwartier door een langs het binnenhof loopenden gang naar hun gestoelte in de kerk begeven. In 1640 schonk Frederik Hendrik, op aandrang van Huygens, die steeds voor het orgelgebruik bij het kerkgezang ijverde, aan de kapel een kerkorgel, hetwelk, zoo Huygens meende, in de kerk van het Stadhouderlijk hof niet mogt ontbreken. Het vroegere kerk-

orgel was dus vernietigd. In Februarij 1644 werd de hofkapel door een fellen brand verwoest, en wel zoodanig, dat alleen de buitenmuren staande bleven (Zie ook de *Momenta desultoria* van Huygens, bladz 198).

Zij werd spoedig herbouwd, en dat wel, zoo als in eene toen uitgesproken inwijdingsrede gezegd werd, fraaijer dàn te voren. In 1688, toen de kerk te klein geworden was voor het groot aantal Fransche uitgewekenen, die zich te 's Gravenhage bevonden, werd zij zeer aanmerkelijk vergroot, en wel door het toevoegen aan het schip der kerk van den grond der vroeger aan de vijver- of noordzijde aangebouwde zijkapellen. Ongetwijfeld werd destijds de noordelijke muur der aloude kapel afgebroken; op de grondvesten van dien muur werden de pilaren geplaatst, waarop voortaan het dubbel houten gewelf rustte. De kapellen aan de zuidzijde waren reeds vroeger met de kerk vereenigd en vormden de zoogenaamde galerij. De kelders en kelderkamers, die thans nog onder de kerk aan de vijverzijde te vinden zijn, werden, blijkens de rekeningen van Noord-Holland op het Rijks-archief, in 1678 „ten dienste van de domestieken van Zijne Hoogheid" gemetseld, doch in 1688 aanmerkelijk uitgebreid. De in 1770 plaats gehad hebbende verbouwing wordt gezegd noodzakelijk te zijn geworden, vermits het muurwerk van den zuidelijken gevel, door hetgeen men omstreeks eene eeuw te voren had verrigt, te zeer verzwakt was. Ook andere verbouwingen aan de oorspronkelijke hofkapel moeten vroeger of later hebben plaats gehad. De oostelijke muur schijnt niet meer de oorspronkelijke te zijn. In 1770 was in dien muur nog een thans gesloten boogvenster. Welligt is dat boogvenster in 1807 onder de regering van Koning Lodewijk gesloten, toen de voormalige hofkapel op nieuw voor de Roomsch-Katholieke eeredienst bestemd werd. Had die wisselzieke Vorst aan zijn voornemen gevolg gegeven om zich blijvend te 's Gravenhage te vestigen, de kerk zou, althans gedurende eenige jaren, weder in den vollen zin des woords hofkapel geworden zijn. Thans werd zij al spoedig weder eene gewone

Roomsch-Katholieke kerk en bleef dit, tot het gebouw in 1875 aan den Staat verkocht werd, om voortaan eene andere bestemming te erlangen.

De oudheidminnaar, die in de laatste jaren de Roomsch-Katholieke kerk op het binnenhof voor het eerst in oogenschouw nam, gevoelde zich teleurgesteld. De kerk was tamelijk ruim, maar niet fraai. Zij was met gewone hardsteenen plavuizen bevloerd. Waar men het oog ook sloeg, nergens ontmoette men eenig opschrift, eenig gedenkteeken of gedeelte daarvan, dat den grafelijken tijd of een later tijdperk herinnerde. Ofschoon het bekend was, dat vele aanzienlijken hier hunne laatste rustplaats hadden gevonden, was zelfs geene enkele grafzerk zigtbaar. Vooral ook aan de zijde van het binnenhof, waar zich de zoogenaamde galerij bevond, was de kapel zoodanig met de aangrenzende gebouwen vereenigd, dat de voorbijganger, met de geschiedenis van het gebouw onbekend, zich verbaasde, als de orgeltoonen, die zich daar binnen deden hooren, hem verkondigden, dat hij zich voor eene kerk bevond.

Toen wij in de eerste dagen van Junij ll. het kerkgebouw binnentraden, was de vloer opgenomen en het zand weggegraven, dat de daarin aanwezige grafsteden bedekte. Nieuwsgierig zagen wij rond, of ook nog iets te ontdekken was van het gebouw der hofkapel, zoo als die oorspronkelijk bestond. Onze verwachting, die niet groot kon zijn, werd niet bevredigd. Van het gebouw der oorspronkelijke kapel schijnt niets over te zijn dan een deel van het onderste metselwerk der buitenmuren, kenbaar aan de zoogenaamde reuzenmoppen, waaruit dat metselwerk bestond. Zoo rusten nog altijd de thans in het midden van het gebouw aanwezige pilaren, gelijk reeds uit het vroeger medegedeelde bleek, op dat oude metselwerk. Overigens kon men zich, de aanwijzing van dat oude metselwerk volgende, gemakkelijk een begrip van de grootte der oorspronkelijke hofkapel maken. Zij was 7.5 meters breed en 21.75 meters lang. Na de vergrooting van 1453 verkreeg zij eene lengte van 27.5 meters. De thans gedane metingen komen met die van 1770 overeen.

Toch werd althans nog eenig overblijfsel van het gebouw der oude kapel ontdekt. In het westelijk deel der kapel werden namelijk onder het zand een zestiental fraai gebeitelde bouwstukken van graauwen Gilsdorfer steen gevonden, waaronder een kraagsteen, ribbenstuk en kapiteelen. Die steenen duiden door hun vorm aan, dat zij tot een gewelf hebben behoord, en daar nu de kapel zelve wel niet overwelfd was, moeten zij in eene der zijkapellen geplaatst zijn geweest. Een deskundige acht het echter niet geheel onmogelijk, dat men hier overblijfselen voor zich heeft van een boog, die de afscheiding vormde tusschen het koor en het overige deel der kapel. Op een dezer steenen, die gepolychromeerd is geweest, ziet men een rood veld of schild met de zinnebeelden der kruisiging, dat door engelen wordt vastgehouden. Over 't geheel draagt dit beitelwerk het karakter niet van de dertiende eeuw, maar van een paar eeuwen later. In elk geval zijn deze steenen merkwaardig genoeg, om eene plaats te erlangen in het Nederlandsch Museum alhier, waar men reeds soortgelijke steenen van andere gebouwen bezit. Eindelijk zijn er nog in den grond, behalve de nader te vermelden grafzerken, een drietal stukken van een altaarsteen gevonden.

II. De vier grafkelders, die in 1770 op de plaats, waar vroeger het hoofdaltaar der kapel heeft gestaan, werden ontdekt, verdienden vooral de aandacht. Op die plek zijn toch, volgens de eenstemmige getuigenis der kronijkschrijvers, Graven en Gravinnen van Holland begraven. Thans werden deze kelders uitwendig in volkomen denzelfden toestand gevonden als bij het vroeger onderzoek. Zij vullen de geheele ruimte, langs den oostelijken wand, tusschen den noordelijken en zuidelijken muur der kapel.

Den 9den Junij ll. werden die grafkelders, in tegenwoordigheid van Uwe Excellentie en van eenige andere belangstellenden, achtereenvolgende geopend door het uitbreken van den toegemetselden mond, op dezelfde wijze als dit in 1770 had plaats

gehad. Het daarbij bevondene zal ik zoo kort mogelijk opteekenen.

Kelder n°. 1 aan de noordzijde van het altaar tegen den noordelijken muur der kerk. Deze kelder, even als de overige, met een tongewelf gedekt, was 2.23 M. lang, 1 M. breed. Onder den top van het gewelf waren vijf ijzers ingebragt om een rooster te dragen. De bodem was geheel bedekt met stukken vergaan eiken- en vurenhout, waartusschen men enkele beenderen en vier ijzeren hengsels aantrof.

Kelder n°. 2. Deze bestaat uit twee aan elkander getrokken kelders. De achterste, tegen den oostelijken muur of koorwand gelegen kelder had eene breedte van 0.80 M. Op 0.85 M. onder den top van het gewelf waren drie ijzers aangebragt tot het dragen van roosters, terwijl op 0.85 M. onder deze ijzers de steenen vloer gevonden werd. Behalve veel beenderen en vergaan eikenhout, vond men hier op de ijzers staan een looden kist met plat deksel, lang 1.95 M., breed aan het hoofdeinde 0.61 M., aan het voeteinde 0.19 M., hoog 0.26 M. Deze kist was in zeer vervallen toestand. Ofschoon het lijk, blijkens de daarvan uitgaande spiritus-lucht, gebalsemd was geweest, was het reeds geheel geraamte geworden, zoo zelfs dat stukken van dat geraamte in den kelder lagen. Het gaf mij den indruk, dat men hier de overblijfselen van eene vrouw voor zich had. De schedel was met een kap bedekt. Het lange blonde hoofdhaar was duidelijk zigtbaar. Als men in aanmerking neemt, dat deze grafkelder, ook blijkens het vroeger onderzoek, onder het monument lag, door Hertog Albrecht van Beijeren voor zijne eerste gemalin, Margaretha van Brieg, opgerigt, en dat het hier, naast het altaar, de eereplaats gold, schijnt het in 1770 door Visser geopperde, doch door Frese wedersproken vermoeden niet onaannemelijk, dat men in dit geraamte heeft gevonden wat van die Margaretha overbleef. De daarover door mij geraadpleegde deskundigen, die de opgraving bijwoonden, deelden in dit gevoelen. Er kon ook wel aan Jacoba van Beijeren worden gedacht, maar er is reden om te onderstellen, dat het lijk dier Gravin, ofschoon mede te dezer plaatse be-

graven, niet gebalsemd en niet in eene looden kist besloten is geworden, zoodat het zich niet laat aannemen, dat daarvan in 1770, veel min nu, herkenbare overblijfselen gevonden hebben kunnen worden.

De voorste der aaneengetrokken kelders was 0.90 M. breed. Op den steenen bodem lag veel vergaan hout, en op de daarin aangebragte ijzers stond eene looden kist, waarop het reeds sedert 1770 bekende opschrift: *Jouffrouwe Franchoise Gravinne van Egmont begraven den* 12 *Julij* 1589, even als de naam *HD Coninck*, vermoedelijk de vervaardiger van de kist, nog goed leesbaar was. Die kist werd niet geopend, maar door de scheuren van het zeer beschadigde lood kon men zien, dat het lijk der dochter van den beroemden Egmond geheel was vergaan. De beenderen lagen ten deele in de kist verspreid. Op den schedel was nog eenig blond haar zigtbaar. Op de kist lag een looden hartvormig omhulsel, waarin waarschijnlijk het hart dezer jonkvrouw van Egmond besloten was.

De zeer merkwaardige zerk, waarvan mr. Visser spreekt (*Overijsselsche Almanak*, bladz. 16) en die in Timareten (plaat XXXI) is afgebeeld, is niet teruggevonden. Wat van deze zerk geworden is, die het bewijs medebragt, dat hier ook in 1485 een kind uit het geslacht van Egmond, waarvan alleen het ledige looden kistje gevonden werd, begraven is, bleef mij geheel onbekend.

Kelder n°. 3. Deze kelder, die nog grootendeels onder het voormalig hoofdaltaar lag, werd bevonden 2.58 M. lang en 1.85 M. breed te zijn. Ook daarin stonden drie ijzers tot het dragen van roosters. Behalve een aantal half vergane eiken- en vurenplanken, vond men in dezen kelder eene looden kist met verhoogd of schuins oploopend deksel, lang 1.95 M., breed aan het hoofdeinde 0.6 M. De hoogte onder de roef was 0.305 M. en van de kap 0.23 M. Aan het voeteinde was de breedte 0.31 M., de hoogte onder de roef 0.26 M. en van de kap 0.11 M. Het deksel was grootendeels ingezakt en het eenmaal gebalsemde lijk in veel meer verganen toestand dan in 1770

(*Overijsselsche Almanak*, bladz. 17). Voor zoover zich daarover nog liet oordeelen, had men hier het lijk voor zich van een forsch man. Een deel van het haar was aan den schedel zigtbaar en had eene bruine kleur, welke kleur echter aan de gevolgen der balseming kan worden toegeschreven. Overigens was die schedel kaal. Niettegenstaande hetgeen daartegen vroeger is aangevoerd, verkregen de aanwezige deskundigen met mij den indruk, dat men hier het lijk van Hertog Albrecht van Beijeren voor zich kon hebben. Hierbij werd nog een klein looden kistje gevonden, door een vergaan eiken kistje omgeven, dat de ingewanden schijnt bevat te hebben.

Kelder n°. 4. Ten zuiden van het voormalig altaar gelegen, werd deze kelder bevonden binnen 's werks 2.4 M. lang, 1.9 M. breed te zijn. Behalve veel vergaan eikenhout, werd daarin eene looden kist aangetroffen, vervat in eene vergane ruw vurenhouten kist, met hangslot en hengsel gesloten. De looden kist was zoodanig gevormd, dat daarin het lijk juist paste, zoodat zij aan het boveneinde den ronden vorm van het hoofd wedergaf. Bij het openen der kist vond men daarin een gebalsemd lijk, dat verwonderlijk goed bewaard was gebleven en nog in hoofdzaak beantwoordde aan de breedvoerige beschrijving, daarvan ten gevolge van het onderzoek van 1770 gegeven. Het grof linnen kleed, waarin het lijk was gewikkeld, had niet geleden, doch de daaromheen gewondene touwen waren losgeraakt of losgesneden. De gekleurde teekening, in 1770 van dit lijk gemaakt, die met andere geschriften betrekkelijk deze zaak in het gemeentelijk Museum op de Beestenmarkt alhier wordt bewaard, geeft beter dan de bestaande prentverbeeldingen het uiterlijk aanzien van dit merkwaardig overblijfsel uit vroeger eeuwen terug. Onder het opmaken van dit verslag komt mij een stuk van den heer Du Rieu in het *Leidsch Dagblad* van 17 Junij jl. in handen, waaruit blijkt, dat ook op de Leidsche Universiteits-bibliotheek uitvoerige afbeeldingen van het in 1770 gevondene aanwezig zijn. De tijd ontbrak mij, om ook die afbeeldingen te raadplegen. Hoe het zij, alle

de thans bij het onderzoek aanwezigen erkenden, dat men hier het ligchaam voor zich had van een betrekkelijk jeugdig man. De witte tanden, sterk afstekende tegen het bruinzwart geworden vleesch, waren buitengewoon gaaf. De onderscheidene, zeer zware verwondingen, die men bij het vroeger onderzoek aan het lijk had ontdekt, werden door een der geneesheeren, thans bij de opgraving tegenwoordig, als zoodanig erkend. Uit die verwondingen werd door een der deskundigen opgemaakt, dat het hier een krijgsman of ridder gold, na harden strijd in zijne volle wapenrusting gesneuveld. Die wonden schenen toch alleen de kwetsbare deelen van een geharnaste te hebben getroffen. Een der handen scheen bijna geheel afgehouwen te zijn geweest.

Aan welk vorstelijk of aanzienlijk persoon men hier denken moet, is onzekerder dan ooit. Het door mr. Visser met scherpzinnigheid verdedigd gevoelen, dat het Graaf Willem IV kan zijn, wiens gebalsemd lijk, nadat hij in 1345 in den strijd tegen de Friezen gesneuveld was, naar 's Gravenhage is vervoerd en in de kapel begraven werd, is niet houdbaar meer, nadat uit eene sedert aan het licht gekomene aanteekening in eene tresoriersrekening overtuigend gebleken is, dat dit lijk, vele jaren later (1399), naar Henegouwen is overgebragt. Aan Graaf Willem VI valt, om verschillende redenen, moeijelijk te denken. Gaarne zou ik geneigd zijn geweest in het lijk Willem Kuser te herkennen, die bij het verdedigen van Aleid van Poelgeest in 1392 verslagen werd. Maar deze was hoogst waarschijnlijk tijdens zijn uiteinde niet geharnast. En zou Hertog Albrecht het hebben durven wagen, zijnen hofmeester, die, ofschoon uit grafelijk bloed gesproten geenszins onder de eerste edelen des lands gerekend werd, in de nabijheid van zijne eerste gemalin, in eenen vorstelijken grafkelder te doen begraven? De heer Hooft van Iddekinge, een bevoegd beoordeelaar, helt tot het gevoelen over, dat het lijk van veel jonger dagteekening kan zijn dan men tot nu toe heeft gemeend. De vorm der kist, die bij het onderzoek van 1770 zooveel

verwondering baarde, bewijst, volgens zijne in den *Spectator* geplaatste mededeeling, geenszins, dat men zoo hoog moet opklimmen. Wel schijnt die eng om het ligchaam sluitende vorm tot het zoo buitengewoon goed bewaard blijven te hebben medegewerkt.

Nadat het onderzoek dezer grafsteden was afgeloopen, werd zorg gedragen, dat de daarin gevonden overblijfsels, waarvan de heer De Stuers photographiën liet maken, zoo kort mogelijk aan de werking der lucht blootgesteld bleven. Daar de gevonden looden kisten te veel hadden geleden, om gesoldeerd te kunnen worden, besloot men nieuwe looden kisten daaromheen te maken. Het gebalsemd lijk werd met spiritus besproeid; de nieuwe looden kisten werden door andere van vurenhout omgeven. Zij werden bijgezet op dezelfde plaats, waar men die gevonden had, en de geopende mond der grafsteden werd weder toegemetseld. Een en ander werd met spoed en met gepaste behoedzaamheid volbragt. Den dag na de opening, den 10den Junij, was alles weder tot den oorspronkelijken toestand teruggekeerd.

De flaauwe hoop, dat men in den grond nog eenig overblijfsel mogt vinden van de door Hertog Albrecht opgerigte graftombe, werd niet verwezenlijkt. Wat nog in de Riemer's tijd van dien aard bestond, is spoorloos verdwenen. Dit is ook het geval met het steenen beeld, hetwelk in 1770 onder de banken der toenmalige Waalsche kerk lag, een krijgsman voorstellende, met ontbloot hoofd en gevouwen handen, in zijne wapenrusting, liggende op een ontrold tapijt, met een hond aan zijne voeten. Oorspronkelijk heeft dit beeld, waarvan eene uitgewerkte teekening op het gemeentelijk Museum wordt bewaard, zeer zeker het dekstuk van eene graftombe uitgemaakt. Dat dit beeld, zooals mr. Visser meende, Hertog Albrecht zou voorstellen, is ontwijfelbaar eene dwaling. Geheel het costuum, de rolkraag inzonderheid, wijst op een later tijdperk. De meeste oudheidkundigen, die aan het onderzoek van 1770 deelnamen, stonden dan ook het gevoelen voor, dat men hier het beeld voor zich had van eenen Markies van Berghes, Bergen of

Bergen op Zoom, van wien men wist, dat hij in de kapel begraven lag en wel onder eene graftombe, die prachtig werd genoemd. Een in de nabijheid van het beeld gevonden steen met het wapen van dit hoogadelijk geslacht bevestigde dit vermoeden (Vergelijk Timareten, II, 231, en *Overijsselschen Almanak*; bladz. 40). Nog altijd blijft het mogelijk, hoewel niet waarschijnlijk, dat dit beeld verborgen ware in den grond der zoogenaamde galerij aan de zuidzijde der kapel, welke grond tot nu toe niet is opgegraven.

III. Buiten de uitwendig goed bewaard gebleven grafkelders bood de grond der kapel een treurig schouwspel aan, in zoover als die bodem maar al te zeer blijken droeg van de zorgeloosheid, waarmede men bij vroegere opgravingen of verbouwingen is te werk gegaan. Hier en daar, niet in regelmatige rijen, vertoonden zich gewelfde grafkelders, waarvan de mond open was; maar op geen enkel graf had men de zerk laten liggen, die oorspronkelijk aanduidde, wie daarin zijne laatste rustplaats gevonden had. Integendeel die zerken lagen over den grond verspreid; op één punt had men er vier op elkander gestapeld. Tusschen het zand lagen doodsbeenderen en doodshoofden, met hout van kisten vermengd, die het bewijs medebragten, dat men vroeger hier ook buiten de grafkelders begraven heeft.

Onder de gevondene grafzerken waren er enkele, die uit een historisch oogpunt volstrekt geen waarde meer hadden: bijv. een, waarop blijkbaar vroeger eene koperen plaat gehecht was, doch die thans hoegenaamd niets vertoonde [1]). Verscheidene andere daarentegen hadden weinig geleden; enkele zijn fraai en uit meer dan één oogpunt merkwaardig. Zoo blijkt bijv. uit een der zorgvuldig bewerkte, doch ongelukkig gebroken zerken, dat de Heer de Villers, een der vermaarde mannen

---

[1]) Welligt de grafsteen van mr. Pieter Suys, gestorven in 1556, waarvan van Leeuwen, *Batavia Illustrata*, blz. 1111, en na hem de Riemer, I, 260, zeggen: „begraven in de kapel onder een zerk, ingelegd van koper, zijnde zijn epitaphium van albast."

uit het begin van den tachtigjarigen oorlog, in de hofkapel begraven is, hetgeen men niet wist. Tot nu toe zijn zeventien zerken verzameld, waarvan ik eerlang eene zooveel mogelijke volledige beschrijving aan Uwe Excellentie hoop aan te bieden. Er zijn echter nog andere zerken, die in de kapel te huis behooren, aanwezig. Zoo liggen er drie in de vroeger beschrevene kelders aan de zijde van den vijver. Wenschelijk zou het zijn, dat ook deze, of althans de best bewaard geblevene daarvan (die van mr. Heyman van de Ketel Vincentszoon, Raad en Rekenmeester van Holland, in 1560 gestorven), aan 't licht konden worden gebragt. Evenzoo hoop ik, dat er later gelegenheid moge zijn, den grond der zoogenaamde galerij aan de zuidzijde der kapel op te graven; want ook daarin liggen, zooals in de laatste dagen bij het stellen der steigers gebleken is, niet enkel grafsteden, maar ook zerken verborgen.

Omtrent hetgeen met de gevondene zerken gedaan moet worden, durf ik geen bepaald gevoelen uiten. Zij vormen nagenoeg de eenige historische aanwinst, te dezer gelegenheid verkregen; en het zou waarlijk te betreuren zijn, indien zij niet in de onmiddelijke nabijheid der hofkapel of in het daarvoor in de plaats te treden gebouw op de eene of andere wijze bewaard en zigtbaar bleven.

Met opzigt tot de grafkelders, die buiten de grafelijke in de kapel gevonden werden en meest alle onderzocht zijn, zal ik in dit verslag slechts weinig mededeelen, daar toch het onderzoek daarvan geenerlei opmerkelijke bijzonderheden aan 't licht heeft gebragt. Wat de ligging en afmetingen dier kelders betreft, meen ik te kunnen volstaan met daarvoor te verwijzen naar de hierbij gevoegde plattegrondteekening.

Kelder n°. 5. Op de witgekalkte wanden van dezen aan de noordwestzijde van het hoofdaltaar gelegen kelder waren de in 1770 opgemerkte roode kruisen, die waarschijnlijk aantoonen, dat daarin dekens en kanunniken begraven zijn, nog duidelijk zigtbaar. Behalve stukken half vergaan hout vond men in den kelder niets.

Kelder n°. 6. In dezen kelder was de fundering aangebragt van een der kolommen van het nieuwere gebouw. De kelder was dan ook gedeeltelijk ingestort; maar daarnevens lag eene looden kist met verhoogd, doch thans ingevallen deksel, waarin een genoegzaam geheel verteerd lijk.

Kelder n°. 7. De menigte van doodsbeenderen en schedels, die men, met overblijfsels van vergane eikenhouten kisten vermengd, in dezen kelder aantrof, deed het vermoeden rijzen, dat men in 1770 of bij een andere gelegenheid, wat men van dien aard verspreid vond, hier heeft overgebragt.

Kelder n°. 8. Ten zuiden van dezen kelder lag, als in den grond verzonken, een looden kist met zand gevuld, waartusschen zich een geraamte vertoonde.

Kelder n° 9. De in dezen kelder gevondene vier eikenhouten kisten bevonden zich in vrij goeden toestand, vooral ook twee daarvan. Zij schenen ten bewijze te strekken, dat men hier aan een graf kwam, waarin, zeker niet vroeger dan in de vorige eeuw, aanzienlijken ter aarde zijn besteld. Eenigzins opmerkelijk was de kleedij, van goed bewaard gebleven, hoog gekleurde oranje wollen stof, waarin twee der lijken, thans niet meer dan beenderen, gewikkeld waren geweest. Ook de linnen bekleeding langs de randen der kist was met oranje-lint omboord.

Meer ten westen aan de noordzijde lagen nog twee ingezakte kelders, vol zand en beenderen, die niet zijn onderzocht. Naar mate men toch verder kwam, drong de overtuiging zich op, dat geenerlei eenigzins belangrijke uitkomst meer te verkrijgen ware. Vroeger had ik mij gevleid, dat bij de opgraving door het een of ander gelukkig toeval misschien iets aan 't licht zou worden gebragt, waardoor de sedert lang betwiste vraag beslist werd, of het gebeente van 's lands beroemden advocaat Johan van Oldenbarnevelt al dan niet nog in de voormalige hofkapel rust. Toen ik op het terrein kwam, was dit uitzigt reeds grootendeels verloren. Het verdween weldra ten eenen male.

Welke de stand is van het hier bedoelde vraagstuk, zal ik

hier slechts in groote trekken herinneren. Oldenbarnevelt's lijk werd in den vroegen morgen van den 14den Mei 1619, den dag na zijne teregtstelling, in eene stevige houten kist gelegd en in een familie-grafkelder in de kapel bijgezet, waarin reeds zijne vooroverledene dochter rustte. Dat familiegraf behoorde niet aan hem, maar aan zijn schoonzoon, Cornelis van der Mijle, die het oorspronkelijk in gemeenschap met twee zijner neven bezat, maar naderhand eenige eigenaar daarvan werd. In 1623 werd het lijk van den onthoofden oudsten zoon van Oldenbarnevelt mede in dit graf ter ruste gelegd. Het werd in een kerkboek, dat in de zeventiende eeuw en waarschijnlijk ook later bestond, doch waarvan ik tot nu toe geen spoor heb kunnen vinden, onder nommer VIII aangeduid.

Op den dag van Oldenbarnevelt's teregtstelling verzochten zijne weduwe en kinderen, dat zijn lijk naar zijne heerlijkheid Berkel mogt worden overgebragt. Dat verzoek werd door de Staten-Generaal en de gedelegeerde regters afgeslagen. Intusschen vond in lateren tijd het gevoelen ingang, dat, in weerwil van die weigering, de overbrenging naar Berkel heimelijk had plaats gehad. Verschillende lezingen zijn daaromtrent in omloop, waaronder er zijn die het karakter dragen van eene volkslegende. Van Wijn hield in zijn tijd de zaak voor twijfelachtig. Hij meende, dat daaromtrent misschien nog iets in de resolutien der Staten-Generaal zou te vinden zijn. Die resolutien zijn door mij geraadpleegd, maar ik heb daarin niets omtrent deze zaak kunnen ontdekken. Toen er in October 1796 in de Nationale Vergadering sprake was van het oprigten van een monument voor Oldenbarnevelt, werd eene commissie met de taak belast, om met opzigt tot het al dan niet later inwilligen van het verzoek tot overbrenging van het lijk naar Berkel, een opzettelijk onderzoek in te stellen (Dagverhaal III, 487). Die commissie bragt echter nimmer verslag uit. Reeds voor eenigen tijd trad ik over dit punt in briefwisseling met den heer P. J. van der Burgh jr., den tegenwoordigen burgemeester van Berkel. Hij schreef mij den 4den October 1878, dat er in de Hervormde kerk te Berkel

een grafkelder van de Heeren dier heerlijkheid bestaat; dat daarin afstammelingen van Oldenbarnevelt, op wie na zijnen dood de heerlijkheid is overgegaan, begraven liggen; dat te Berkel de overlevering nog voortleeft, dat dit met 's lands advocaat mede het geval zou zijn geweest; dat hij echter, na een vroeger opzettelijk onderzoek, aan die overlevering geen geloof slaat, en dat althans, zoo werkelijk de heimelijke overbrenging heeft plaats gehad, daarvan geen de minste aanteekening in de kerkboeken is gemaakt, en er ook geen grafregten zijn betaald.

Groote onzekerheid over het feit zelf blijft dus heerschen. Ware het mogelijk geweest uit te maken, waar het graf, dat eenmaal n°. VIII droeg, in de kapel gelegen heeft, het zou in aanmerking zijn gekomen dat graf met dubbele oplettendheid te onderzoeken. Ook dan echter zou de uitkomst, tenzij eene of andere metalen plaat met een opschrift of iets dergelijks gevonden ware, hoogstwaarschijnlijk geheel onbevredigend geweest zijn. Na meer dan twee en een halve eeuw moet het gebeente van Oldenbarnevelt, wiens lijk, zonder eenige buitengewone voorzorgen voor het behoud, begraven is, vermolmd en onkenbaar geworden zijn. Wie zou, voor een der gevondene doodshoofden staande, het aan 's lands advocaat hebben durven toeschrijven? Men vergete daarbij niet, dat in het graf n°. VIII waarschijnlijk vroeger en later een aanmerkelijk aantal personen ter ruste zijn gelegd. Nu dat graf niet meer aan te wijzen was, moest elke poging van den aangeduiden aard als hopeloos worden beschouwd.

Intusschen zou ik het zeer wenschelijk rekenen, dat de tegenwoordige gelegenheid te baat werd genomen, om althans eenige hulde te brengen aan een der twee groote staatsmannen, die der oude republiek tot luister hebben gestrekt. Die hulde zou kunnen worden vereenigd met de zorg om de plaats aan te duiden, waar de voormalige hofkapel heeft gestaan. Volgende geslachten zullen toch naar die plaats ligt te vergeefs zoeken. Ik neem dus de vrijheid aan Uwe Excellentie voor te stellen, om in den zuidelijken gevel van het nieuwe gebouw

een gedenksteen te doen inmetselen met een opschrift, inhoudende, dat daar de oude hofkapel heeft gestaan, waarin Graven en Gravinnen van Holland begraven zijn en het lijk van Oldenbarnevelt in 1619 is bijgezet.

Nog voeg ik hierbij een muntstuk, bij de opgraving in het zand der kapel gevonden. Het is een schelling met het jaartal 1686, die wel bij de twee jaren later plaats gehad hebbende verbouwing door den een of ander zal zijn verloren. Als munt heeft het stuk geen bijzondere waarde, maar misschien zou het, om de plaats waar het gevonden is, in het Muntkabinet kunnen worden opgenomen.

1879.

DE SCHRIJVER DER „MÉMOIRES DE FRÉDÉRIC HENRI."

Wie de vaderlandsche letteren lief heeft en zich gaarne in de gouden eeuw van Frederik Hendrik verplaatst, zal den „Constantin Huygens" van professor Jorissen niet ligt onbevredigd uit de hand leggen. In mijne schatting althans hebben deze „studiën" groote waarde. Na ze genoten te hebben staat ons het beeld van Huygens, den geestigen dichter, den wijzen hoveling, den echten Hollander uit de schoonste dagen der republiek, in scherper, levendiger trekken voor den geest, dan immer te voren. Een nieuw, soms verrassend licht wordt op de Korenbloemen geworpen, daar wij thans weten, hoe de voornaamste gedichten van Huygens zamenhangen met de wisselingen van zijne gemoedsstemming, met den invloed van buiten op de rigting van zijn geest en op zijn kunstsmaak uitgeoefend. Mogt het den geachten schrijver gegeven zijn, spoedig zijn arbeid te voltooijen! Mogt hij daarbij er in slagen, nog vele onuitgegeven geschriften van en omtrent Huygens der vergetelheid te ontrukken, op éêne lijn te stellen met dat journaal der trouwhartige moeder, „een koningrijk waard"!

Hoe hoog ik met dezen arbeid loop, op één niet geheel onbelangrijk punt verschil ik met den heer Jorissen in gevoelen. Hij noemt, ofschoon slechts met een enkel woord en op 't gezag van anderen, op bladz. 326 de bekende „Mémoires de Frédéric Henri," in 1733 door Beausobre uitgegeven, het werk

van Huygens, den getrouwen secretaris en volgeling van den Prins. Welligt zou, indien het op zijn weg gelegen had, ook daaromtrent een opzettelijk onderzoek in te stellen, het gewaagde der uitspraak niet aan zijn doordringenden blik zijn ontsnapt. Ik ten minste twijfel zeer, of de tot nu toe in druk verschenen gedenkschriften van Frederik Hendrik wel door Huygens zijn opgesteld en gevoel mij genoopt de gronden van dien twijfel openbaar te maken.

In de eerste plaats zou ik er mij op kunnen beroepen, dat men in de Mémoires den Franschen stijl van Huygens niet wedervindt. Die stijl had iets eigenaardigs; hij werd door 's mans letterkundige vrienden in Frankrijk hoogelijk geroemd. Een hunner, Balzac, reeds in zijne jeugd een bewonderaar der Nederlandsche republiek, zegt in een onuitgegeven brief, dat het laatste voorregt, 't welk het rampzalige Frankrijk nog boven het gelukkige Holland bezat, verloren ging, nu men daar zóó Fransch begon te schrijven, als Huygens deed. Ook al brengt men een goed deel der lofspraak op rekening van den toen gebruikelijken brieventoon, er blijft iets over. Verschil in stijl laat zich echter gemakkelijker gevoelen dan aanwijzen. De Mémoires zijn er op aangelegd om met klassieken eenvoud de waarheid omtrent eene reeks roemrijke wapenfeiten te doen kennen. Met zulk een doel voor oogen kon Huygens zich zelven geweld hebben aangedaan. De spelingen van zijn welig vernuft, in een hoffelijken brief of vleijend letterkundig betoog op hare plaats, kwamen hier niet te pas. Evenzoo laat zich het onderscheid in spelling en schrijfwijze, dat bij de vergelijking der Mémoires met Fransche brieven van Huygens in 't oog springt [1]), verklaren, zonder dat men hem nog het auteurschap der eerste behoeft te ontzeggen. Wel zegt Beausobre,

---

1) Huygens volgt bij het gebruik van het deelwoord van *prendre* de veranderde spelling *prins*: de Mémoires hebben *pris*. Hij geeft aan *Sommelsdyck* en *van Beringhen* den waren naam: de Mémoires spreken van *Sommerdyc* en *van Beringan*, enz.

dat bij de uitgave van het handschrift geenerlei verandering in spelling en stijl is gebragt; maar dat handschrift was het oorspronkelijke niet. Het was niet meer dan een afschrift, door een paar klerken of secretarissen vervaardigd, „qui ont mal observé la ponctuation et l'usage des lettres capitales" (Mémoires, préface, pag. XXXIII et XXXIV).

Er bestaat hier een minder bedriegelijke toetssteen. Tot zekere hoogte laat zich het aan Huygens toegekend geschiedverhaal vergelijken met hetgeen hij, als ooggetuige, over de daarin vermelde gebeurtenissen schreef. Huygens, men weet het verzelde Frederik Hendrik op al zijne veldtogten. Hij volgde den geliefden vorst te paard op het oorlogsveld, at aan zijn tafel, sliep in of nabij zijn legertent, ging met hem scheep op de talrijke vloot, waarmede 's lands leger op onze rivieren en stroomen van het eene punt naar het andere werd vervoerd. Onder de menigvuldige pligten, die hij, als geheimschrijver en vertrouweling des Prinsen, zoo lang deze te velde was, had te vervullen, behoorde, dat hij 's Vorsten gemalin, Amalia van Solms, bestendig op de hoogte hield van hetgeen er in en met het leger voorviel. De taak was niet gemakkelijk Met koortsachtig ongeduld zag Amalia steeds naar tijding uit. Bleef zij een paar dagen zonder brieven van Huygens, waren deze bijv. door den vijand onderschept, dadelijk volgde eene dringende aanmaning tot het opvatten der pen. Het ongeduld der Vorstin — tot hare eer moet het gezegd worden — hing niet zelden zamen met bezorgdheid voor den aangebeden gemaal, wiens leven voortdurend bedreigd werd en die geenszins onafgebroken eene goede gezondheid genoot. Maar zij gloeide te zeer van eerzucht om niet te gelijker tijd innig belang te stellen in den loop der krijgsverrigtingen; in het uitzigt op den val eener belegerde vesting; in de kansen op nieuwe veroveringen, vooral op de verwezenlijking van haren schoonsten droom: het bezit van Antwerpen. Huygens voldeed met den hem eigen ijver en trouw aan al wat zij verlangde. Was niets belangrijkers te melden, dan trachtte hij Amalia's dorst naar nieuws te lesschen door

het opvangen en overbrieven der geruchten, uit Frankrijk, Engeland of van elders naar 's Prinsen hoofdkwartier overgewaaid. Van deze brieven nu, door Huygens aan Amalia geschreven, zijn over het tijdvak 1633 tot 1645 eenige honderden bewaard gebleven. Naar 't schijnt vroeg Huygens na den afloop van elken veldtogt de door hem geschreven brieven aan Amalia terug. Hij teekende althans zorgvuldig het getal op dergene, die weder in zijne handen waren gekomen. Verzamelaar in zijn hart, liet hij de terug ontvangen brieven, naar de dagteekening gerangschikt en, voor zoo ver zij slechts uit snippers bestonden, op vellen papier geplakt, in folio boekdeelen inbinden Drie van die lijvige boekdeelen — oorspronkelijk waren er misschien vier — zijn uit de bibliotheek van den Raadsheer Schonck, eene halve eeuw geleden, in 's Konings huisarchief gekomen. De geleerde uitgever der „Archives de la maison d'Orange-Nassau" heeft voor zijn onschatbaar werk ook van deze brieven gebruik gemaakt; doch daar hij ze voor zijn doel minder belangrijk achtte, slechts enkele fragmenten daarvan het licht doen zien (Archives, deuxième série, T. III, p. VIII). Toen ik op mijne beurt, voor een doel vreemd aan het tegenwoordig onderwerp, verlof tot het raadplegen dezer verzameling had ontvangen, trof het mij dat Huygens, als hij aan Amalia schreef, niet zelden eene andere voorstelling van gebeurtenissen en personen gaf, dan ik mij uit de Mémoires herinnerde. Ik had steeds aan zijn auteurschap geloofd; maar nu geraakte dat geloof aan 't wankelen, en bij nader onderzoek en opzettelijke vergelijking moest ik het nagenoeg geheel laten varen. Wel heerscht, gelijk van zelf spreekt, omtrent de voornaamste feiten en menige ondergeschikte bijzonderheid overeenstemming. Ook komt het mij voor — als leek in de krijgswetenschap moet ik hier met behoedzaamheid spreken — dat de Mémoires van al die belegeringen, door Frederik Hendrik zoo roemrijk ten einde gebragt, een beter, duidelijker overzigt geven, dan uit de brieven van Huygens is op te maken. Hoogstwaarschijnlijk hebben ingenieurs of andere technici in dit be-

langrijkste deel van het werk de hand gehad. Maar er komt daarin toch veel voor wat binnen den kring van beoordeeling van een zeer gewoon beoefenaar der geschiedenis ligt, en daaromtrent meende ik niet slechts afwijking, maar geheel verschil van zienswijze en standpunt op te merken. Door eenige voorbeelden zal ik duidelijk trachten te maken wat ik bedoel.

Geen veldtogt van Frederik Hendrik werd onder gunstiger voorteekenen geopend dan die van 1635. In den zomer van dat jaar vereenigde zich geheel de beschikbare Nederlandsche krijgsmagt bij Maastricht met een Fransch leger, door twee maarschalken aangevoerd. Deze vereenigde magt, die veel meer dan 40.000 man telde en met den tros zeker dubbel zoo sterk was, trok onder het opperbevel van den Prins, thans ten top van aanzien gestegen, de Spaansche Nederlanden binnen. Nooit, zegt Aitzema (II, 274), was een magtiger leger onzen erfvijand op den hals gekomen. Die vijand bezat, zoo met spoed gehandeld en dus het bij tijds te hulp snellen van keizerlijke troepen voorkomen werd, geen eenigzins geëvenredigde magt, om aan de onze over te stellen. Onder de edelen in Brabant en Vlaanderen heerschte hooggaande ontevredenheid over het bewind van den Kardinaal Infant, en zelfs onder het volk vertoonde zich neiging tot het afschudden van het Spaansche juk. Het oogenblik scheen daar, dat Leuven en Brussel, zoo zij al niet bij de verschijning der driekleurige vaan de poorten openden, voor Oranje's wapengeluk zouden moeten bukken. Echte vaderlanders, als Huygens, zagen met een kloppend hart beslissende gebeurtenissen te gemoet; ja, het einde van een oorlog, die nu reeds veel langer dan een menschenleeftijd zoo veel schatten, zoo veel dierbaar bloed had verzwolgen. Al die schoone verwachtingen verdwenen in rook, en de veldtogt, in plaats van gewigtige voordeelen op te leveren, eindigde met eene vernederende ramp, de verrassing van Schenkenschans door den vijand. Wat gaf de eerste aanleiding tot die jammerlijke teleurstelling? De Spaansche bevelhebber van Thienen, de eerste stad van eenig aanbelang, die het vereenigd Nederlandsch-Fransche

leger op zijnen weg ontmoette, bood te kwader ure tegenstand aan de dreigende overmagt. De stad werd den 8sten Junij stormenderhand ingenomen. Niettegenstaande al de moeite, die Frederik Hendrik zich gaf om dit te voorkomen, hadden daarbij jammerlijke tooneelen van moord en plundering plaats. Het gelukte den veldheer de orde te herstellen. Op zijnen last werden de poorten der rampzalige stad gesloten en streng bewaakt. Maar nu slaagden een volgenden dag de op buit verhitte Fransche soldaten, ook van Nederlandsch geboefte vergezeld, er in, om die poorten voor zich te doen openen. Wie van dit overtreden der stellige bevelen des Prinsen de schuld had, blijkt niet duidelijk. De plundering met al den nasleep daarvan werd hervat en de stad nagenoeg geheel in de asch gelegd. Ook volgens Aitzema's verhaal had de vernieling van Thienen voor geheel den veldtogt allernoodlottigste gevolgen. De Franschen waren, als gewoonlijk, slecht van leeftogt voorzien. Bij het Nederlandsche leger was daarvoor beter zorg gedragen; maar toch gevoelde men ook daar spoedig, dat door de baldadige vernieling van Thienen eene rijke voorraadschuur was verloren gegaan. Nog daarenboven bragten de daar gepleegde gruwelen eene geheele omkeering in de stemming der Brabanders. Hooggaande verbittering tegen Nederland verving de neiging om zich met Frederik Hendrik te verstaan. Voortaan waren de krijgsverrigtingen verlamd. Het aanvankelijk zoo geduchte Fransche leger versmolt als sneeuw voor de zon. Nog iets werd beproefd wat naar eene belegering van Leuven zweemde; maar de veldtogt was mislukt.

Slaat men nu de Mémoires op, dan vindt men daar met verdiende afkeuring de plundering van Thienen vermeld, maar als een alleen staand feit, zonder eenig verband met hetgeen volgt (p. 178). Eerst later, als de voorhoede van het leger voor de poorten van Brussel is aangekomen, wordt vermeld, dat de Fransche krijgsmagt door gebrek en ziekte te zeer is versmolten, om met kracht te handelen, zonder dat echter, zelfs met een enkel woord, van Thienen gewag wordt gemaakt

(p. 184). In de brieven van Huygens is het geheel anders. Die waarbij hij aan Amalia den val van Thienen meldt, is niet meer voorhanden. Maar den 10^{den} Junij schrijft hij uit het leger bij Hillesheim: ,,L'orage tombé sur cette misérable ville de Tirlemont, au lieu de diminuer, s'est accreu en sorte depuis hier, que comme désia incontinent après la prinse, le feu s'estoit mis en quelques maisons, aujourd huy il s'est veu aux quatre coings de la ville, n'y ayant maison de marque qui n'y eust part, et n'entrainast avec elle des rues entières. L'insolence cependant des hommes a enchéri sur tout cela et seroit par trop horrible d'en faire des récits particuliers. Il n'y a rien là dedans qui nous puisse consoler que l'espérance d'un règlement sévère", enz. Terwijl de Mémoires zouden doen gelooven, dat het vereenigd leger van Thienen af ongehinderd voorttrok, schrijft Huygens reeds onder dagteekening van den 12^{den}, uit Roosbeeck, op twee uren afstands van Leuven, dat de zorg, om levensmiddelen bijeen te brengen, het leger noodzaakt, daar stand te houden. Twee dagen later meldt hij uit hetzelfde dorp: ,,Depuis la misérable prinse de Tirlemont (que Dieu pardonne à ceux qui en sont cause en telle façon) il n'est rien arrivé icy qui mérite la considération de V. Exc. Depuis l'11 ême nous séjournons en ce quartier, pour donner les ordres nécessaires aux vivres, qui ne nous sçauroyent tomber du ciel aux lieux où nous souhaittons de pouvoir aller. Pour cet effect aussi on fit hier occuper la ville de Diest", enz. Eindelijk vindt men in een brief van den 17^{den}, altijd uit Roosbeeck, de volgende zinsneden, waarin eenige spotternij met de ongeduldige, maar hongerlijdende Franschen schijnt door te stralen: ,,En Hollande on nous imaginera plus avancez que nous ne sommes, et les Françoiz, qui n'ayment point à mettre guères de temps à boire ni manger, voudroyent bien qu'on en employast moins à nous pourveoir de vivres. Mais il est question de ne faire rien au hazard; et en couste assez de peine à S. Exc. *depuis le sac de Tirlemont*, *où y avoit de quoy nous nourrir plus de trois sepmaines*." Zou Huygens, als

hij de Mémoires geschreven had, hebben kunnen verzwijgen, dat juist om die laatste reden de verwoesting van Thienen eene onherstelbare ramp was geweest?

Een tweede voorbeeld. Bij meer dan ééne gelegenheid wordt de Friesche stadhouder Hendrik Casimir, die in het leger van Frederik Hendrik een onderbevelhebberschap bekleedde, in de Mémoires streng gegispt. Zij betichten hem van in 1638 bij Gelder zes kanonnen in den steek te hebben gelaten, die behouden gebleven waren, als hij de bevelen des opperbevelhebbers was nagekomen (p. 242); van in 1640 door het traag in beweging brengen zijner legerafdeeling een aanslag op Brugge te hebben doen mislukken (p. 267); en van zeer kort daarna op het verschijnen van eene nietige bende vijanden, die hij in de duisternis voor eene geduchte magt aanzag, den hem opgedragen togt tegen het fort aan de Moervaart te hebben gestaakt, waardoor de maatregelen voor het berennen van Hulst faalden (p. 271). Een paar dagen na den laatsten mislukten togt ontving Hendrik Casimir in een gedurende den maneschijn geleverd ruitergevecht eene wonde, aan welker gevolgen hij eene week later overleed. „Grande perte certes; — zeggen de Mémoires — car c'estoit un jeune homme plein de cœur et de courage, et qui avec le temps se fust guéri d'un peu de feu qu'il avoit et l'expérience lui eust acquis plus de conduite et de jugement. Le Prince témoigna beaucoup de regret et desplaisir en sa perte" (p. 275). In verband met al het voorafgaande is de lofspraak vrij schraal. Er ligt in opgesloten, dat de Nassauer, hoe dapper ook, onbezonnen te werk ging en nog weinig gezond oordeel bezat. Het gezegde doet aan een onstuimig jongeling denken, terwijl Hendrik Casimir bij zijn verscheiden acht of negen en twintig jaren telde. Een geheel anderen indruk geven de brieven van Huygens omtrent den Frieschen stadhouder. Hij beschuldigt dezen nergens, wat trouwens niet op zijn weg lag. In een brief van 3 Julij 1640 zegt hij bepaald, dat Hendrik Casimir van het gebeurde bij de Moervaart aan den Prins goede rekenschap heeft gedaan.

Vooral echter is de toon opmerkelijk, waarop Huygens van dezen Nassauer spreekt, gedurende de dagen na zijn verwonding, terwijl er nog eenige hoop is op herstel. Voor Amalia wordt tot in de kleinste bijzonderheden, die van het verhaal der Mémoires vrij wat afwijken, het gebeurde op het slagveld opgehaald. Hendrik Casimir lag daar eenige uren gewond en hulpeloos neder. De ruiterij rende driemalen over hem heen. Niemand bekommerde zich over hem, behalve een Nederlandsch soldaat, die in de duisternis het vermeende lijk wilde berooven en op de krachtige toespraak des gewonden, door Huygens in het Hollandsch medegedeeld, verbijsterd de vlugt nam. Breed weidt Huygens vervolgens uit over de gunstige en ongunstige verschijnselen, die zich bij den gewonde openbaren. Telkens straalt door, dat de briefschrijver in Hendrik Casimir meer ziet dan een gewoon krijgsman; dat hij in hem ook den staatsman waardeert, wiens dood een verlies zal zijn voor geheel het dierbaar vaderland. „Demain," schrijft hij den 4^{den} Julij, „on pourra presque voir, ce que Dieu voudra faire de ce digne cavalier, que toute l'armée pleure et tout l'Estat a bien raison de regretter." Een weinig verder noemt hij hem „nostre unique comte." Nadat de slag gevallen is, schrijft hij den 12^{den} Julij aan Amalia: „Il a pleu à Dieu de retirer à soy m. le comte Henri à ce matin sur les 8 heures, après deux ou trois défaillances de cœur qu'il avoit désia eues ceste nuict, et un soudain et estrange changement qui luy estoit venu au visage; outre des resveries fréquentes, dans lesquelles il ne parloit que de faire marcher et avancer des trouspes en bon ordre. Quoy nonobstant il a eu le jugement bon sur la fin, a fort prié Dieu, et beaucoup plaint et recommandé Madame sa mère à M. le comte Guillaume son frère. Cest accident afflige extrêmement le monde, et ne scay si ceux qui s'en réjouissent soubs main, considèrent assez ce qu'ils y perdent dans la perte universelle de l'Estat." De laatste trek geeft stof tot denken. Hij treft te meer omdat Aitzema, die nooit iets of iemand ontzag, Frederik Hendrik zelf beschuldigt van Hendrik Casimir, wiens dood hem uitzigt op het stadhouderschap van al de zeven

provinciën scheen te openen, te hebben beweend met een blij gemoed (II, 706). Op zoo iets kon Huygens, aan Amalia schrijvende, niet doelen. Maar wie had hij dan op het oog? Geeft zijn gezegde misschien den sleutel voor het harde oordeel der Mémoires? En zou hij, als dat werk van zijne hand ware, zich met eene dubbelzinnige lofspraak op den doode hebben vergenoegd?

Onder Frederik Hendrik's roemrijke wapenfeiten behoort ongetwijfeld het veroveren van Sas van Gent, als onder 't oog van een vijandelijk leger, in Julij 1644. Door verwonderlijk snelle bewegingen verschalkte hij dien vijand: terwijl deze nog meende dat het op Brugge gemunt was, waren reeds verscheiden forten, die den toegang naar het Sas versperden, door de onzen vermeesterd. Tot het welgelukken van het zorgvuldig beraamde plan droeg bij, dat een daarvoor uitgelezen schaar van 300 man, deels vrijwilligers, onder la Chapelle, de Leye (Lys) overzwom, een aan de andere zijde gelegen fort vermeesterde en daardoor het leggen der biezen-bruggen, waarover de hoofdmagt moest aanrukken, gemakkelijker maakte. De Mémoires spreken van het bedrijf dezer zwemmers, wel niet met afkeuring, maar toch zonder eenigen regtstreekschen lof. Zij laten niet onvermeld, dat sommigen niet te water gingen en dat een ander fort dan het aangewezene door hen ingenomen werd (p. 331 et 332). Huygens spreekt daarentegen in een langen brief uit Selzaete van 27 Julij 1644 met groote opgetogenheid van dit zeker niet gewoon bedrijf. Die brief zelf is een monument van zijnen bewonderenswaardigen dienstijver. Hij is 's nachts na het gebeurde geschreven in een varkensstal, waar stoel noch tafel te vinden was, nadat de schrijver meer dan een etmaal achtereen te paard de voorwaarts rukkende benden was gevolgd. „L'histoire — schrijft Huygens o. a. — des braves emportemens de tous les officiers en ceste occasion seroit trop longue. Je suis obligé de dire, que tous y ont acquis beaucoup d'honneur, et que peutestre de longtemps il ne s'est veu entreprinse plus jolimeut exploictée. Ces nageurs, quoyque mis en desordre par un grand fossé à cent pas du canal [de

Leye], ou on leur blessoit desja du monde, ne laissèrent pas de passer à corps perdu, aveq piques et épées au poing, tant qu'il fut possible de les transporter, et emportèrent ainsi leur fort en blessant et tuant quelques uns des enemis et faisant honeste quartier au reste; après mesmes avoir soustenu un choq de 9 cavalliers, qui vindrent se fondre sur peu d'entre eux, mais furent tellement receus, qu'ils laschèrent le pied honteusement, et sans tirer coup. De ces nageurs a été le Sr. de Buat, le Sr. de Boetzelaer, le Sr. d'Aumale et autres, qui n'ont point eu de mal; mais d'Aumale y a receu quelque nombre de coups, qui ne l'ont pas empesché de passer outre à la nage, comme on espère qu'il n'aura point eu de blessure mortelle ...... Et ne se doibt oublier la généreuse action du Sr. Grovestins, capitaine du regiment de M. le comte de Solms, qui s'estant faict enroler pour nageur, quoyque très ignorant de ceste science, pour quelques Rijxdalers s'est faict trainer par des soldats au travers de l'eau avec des chordes, et estant passé s'est comporté de mesme que les plus braves."

Hoe laat het zich, als Huygens de Mémoires geschreven heeft, verklaren, dat daarin ter loops wordt gewaagd van hetgeen hem, als ooggetuige, opgetogen hield? Zou hij, zoo dat werk van zijne hand ware, de verzoeking hebben kunnen weerstaan om het stout bedrijf van den Frieschen edelman Grovestins te vermelden, dat blijkbaar zijne verbeelding getroffen had? Of was hij misschien niet vrij in het schetsen der gebeurtenissen? Moest hij zich daarbij schikken naar de inzigten van Frederik Hendrik, zoodat men hier een uitvloeisel zou aantreffen van die „getrouwe slavernij", waarvan hij aan het einde zijner loopbaan met bitteren weemoed sprak? Maar ook dan blijft het een raadsel, waarom afwijking tusschen de Mémoires en de brieven plaats vindt, ook met opzigt tot kleine trekken, omtrent welke het doen gelden van den wil des Prinsen naauwelijks denkbaar is. Zoo vindt men in de Mémoires eene breedvoerige beschrijving van de groote wapenschouwing, den 4^{den} Junij 1642, op eene vlakte bij Lithoijen, ter eere der

Koningin van Engeland over ons leger gehouden. De bijzonderheid wordt niet vergeten, dat Frederik Hendrik te paard naast de koets der Koningin reed, en haar de namen der bevelhebbers kennen deed, die haar hunnen groet bragten (p. 306 et 307). Ten eenenmale wordt echter verzwegen dat de jeugdige Willem II bij dit militair vertoon, als generaal der ruiterij, eene hoofdrol vervulde. Huygens daarentegen, die in een brief aan Amalia van 5 Junij deze zelfde wapenschouwing „la plus illustre representation" noemt „que nous ayons encor veue en semblables occasions," eindigt, als om dit te bewijzen, zijn verhaal met deze woorden: „Monseigneur le Prince Guillaume armé [geharnast], à la teste de la cavallerie avec son train devant lui, y parut à merveilles, et enfin toute chose y fut veue complète et au plus hault degré." Voor hem, die den eenigen mannelijken telg zijns meesters vaderlijke liefde toedroeg; die daarvan soms blijken gaf, grenzende aan het belagchelijke [1]); die in zijne brieven aan Amalia tallooze malen met vervoering van de ontluikende krijgsmansdeugden des veelbelovenden jongelings gewaagt; voor hem was diens verschijning aan 't hoofd van een ruiterstoet het glansrijkste punt van geheel het militair schouwspel. Later zou hij er toe medewerken, dat het beeld van Willem II, juist als aanvoerder eener ruiterschaar, op de groote schilderij van Jordaens in de Oranjezaal vereeuwigd werd.

Nog meer dan al het aangevoerde heeft mij een doorgaande karaktertrek der Mémoires overtuigd, dat zij niet uit de pen van Huygens zijn gevloeid. Er heerscht daarin eene naauwelijks verklaarbare onachtzaamheid in de tijdsopgave der gebeurtenissen. Telkens wordt van „le lendemain" en „le jour suivant" gesproken, zonder dat de voorafgaande dag wordt aangeduid. Zoo — om slechts één voorbeeld te noemen — leest men in de beschrijving van den veldtogt van 1635, dat ons leger

[1]) In het dagboek van Huygens teekende hij den 4^{den} Julij 1633 aan: „le Pr. Guillaume prend les chausses."

nabij Venlo kwartieren betrok, en dat daar „le mesme soir sur les sept heures" renboden aankwamen met de tijding, dat „le mesme matin" Schenkenschans verrast was (p. 187). Wist men niet van elders, dat hier aan den 28sten Julij te denken zij, de Mémoires zouden het ons niet leeren. Waar dag en maand genoemd worden, bijv. van het vertrek van Frederik Hendrik naar het leger of van diens terugkeer te 's Gravenhage, is de opgave niet zelden onjuist (p. 55, 119, 220). Van het ruitergevecht bij Wouw in 1638 wordt gesproken, alsof het den 5den Julij geleverd werd (p. 232), terwijl de 27ste dier maand had moeten worden genoemd. De sterfdag van Lodewijk XIII wordt op „le dix-huit de May" 1643, in plaats van op den 14den dier maand gesteld (p. 315). Tot zulke vergissingen nu was niemand minder dan Huygens in staat. Het is bekend, hoe naauwgezet hij dagelijks opteekende wat hem persoonlijk wedervoer, waar hij zich bevond en wat er merkwaardigs op het wereldtooneel voorviel. Bij de reeds vermelde verzameling zijner brieven aan Amalia heeft hij twee stukken van zijne hand in de Fransche taal doen inbinden, waarvan het eerste een kort overzigt van Frederik Hendrik's veldtogten van 1625—1646, het andere zeer breedvoerige uittreksels uit zijn dagboek behelst. Dag voor dag wordt in dit laatste opgegeven, waar de Prins zich bevond, wat het leger uitrigtte en wat Huygens verder der opteekening waardig achtte. Daar die aanteekeningen blijkbaar op den dag zelven plaats hadden, kon daarin geen der onnaauwkeurigheden insluipen, die de Mémoires ontsieren. Het zou schier beleedigend zijn voor de nagedachtenis van een man, wiens arbeid zich tot in hoogen ouderdom door keurige netheid onderscheidde, te meenen dat hij gedenkschriften van de door hem bijgewoonde veldtogten zou hebben zamengesteld, zonder zijn dagregister, zonder de door hem geschreven en weder in zijn bezit gekomen brieven te raadplegen.

Moet Huygens hier alzoo ter zijde worden gesteld, wie was dan de auteur der Mémoires? Dr. P. Scheltema schrijft

ze aan Frederik Hendrik zelven toe, en ook Mr. S. de Wind helde daartoe over, ofschoon hij de medewerking van den beroemden secretaris aannam [1]). Beide beroepen zich op de volgende zinsnede in een brief van Huygens aan Amalia van 3 September 1649: „J'ay aussi médité quelque chose sur la publication du livre de S. A. de glorieuse mémoire, quoyque nos coursses et nos voyages m'ayent assez interrompu." Mijns inziens bewijst dit gezegde, gesteld dat daarbij van de ons bekende Mémoires sprake zij, niets meer dan dat Huygens voornemens was die uit te geven, maar met zich zelven nog niet eens was, hoe, in welken vorm, met welke inleiding bijv., dit moest plaats hebben. Gedurende de reis naar Zeeland met Willem II had hij zich met dit onderwerp niet gezet kunnen bezig houden. De woorden: „livre de S. A." behoeven niet naar de letter te worden opgevat In 't midden der zeventiende eeuw waren de voorbeelden reeds niet zeldzaam van gedenkschriften van beroemde personen, die op hunnen naam gingen, zonder door hen zelven te zijn opgesteld. Dat in het handschrift, 't welk Beausobre voor zich had, de zinsneden, die op al te hoogen toon den lof van Frederik Hendrik verkondigden, doorgeschrapt of gematigd waren, doet meer af dan de woorden in den brief van Huygens. Zij maken het hoogstwaarschijnlijk, dat de Mémoires door een ander gesteld, maar aan 's Prinsen kritiek onderworpen zijn.

Meer is er wat moet doen aarzelen, in de Mémoires een eigenhandigen arbeid van den onsterfelijken Oranjevorst te zien. Het werk is, blijkens het slot, in den aanvang van 1646 voltooid. Voor Frederik Hendrik was toen het treurig tijdperk nabij, waarin, naar ligchaam en ziel, zijn kracht gebroken was, het geheugen hem ten eenenmale begaf en een Fransch Maarschalk niet schroomde te verzekeren, dat zijne

---

[1]) Scheltema, Oud en Nieuw, II, 249; de Wind, Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers, 481.

geestvermogens gekrenkt waren [1]). In zulk een afgeleefden toestand schrijft men geen uitvoerige gedenkschriften. Zelfs in de onmiddelijk voorafgaande jaren kan hij daartoe geen opgewektheid hebben gevoeld. Als hij den winter te 's Gravenhage doorbragt, was hij meestal ziekelijk en ging hij onder staatszorgen gebukt. Naauwelijks echter was hij te velde getrokken, of de oude geestkracht ontwaakte en al zijne kwalen verdwenen als door een tooverslag. Ook in zijn besten tijd was hij de man niet voor het ondernemen van eenen geschiedkundigen arbeid van eenigen omvang. Zijne eigenhandige brieven zijn vlugtig daarheen geschreven en staan in netheid van stijl verre achter bij die zijner voortreffelijke moeder, Louise de Coligny. D'Estrades noemt hem een geleerde, die dagelijks eenige uren aan de studie wijdde en zijnen Caesar in 't Latijn gestadig bij zich droeg. Inderdaad blaakte hij van zucht om zijne kennis te vermeerderen en las hij veel, maar of hij, anders dan in de krijgswetenschap, een geleerde kon worden genoemd, valt te betwijfelen. Hij deelde in het ongeluk van zooveel vorstenzonen, wier wetenschappelijke opleiding te vroeg als voltooid wordt beschouwd. Op zijn dertiende jaar trok hij reeds te velde. Gedurende het oorlogsgewoel en te midden der hofvermaken zal het Latijn, dat hij van Wtenbogaert en den jongeren Dousa geleerd had, wel meerendeels vervlogen zijn. Dit is geen bloote gissing. Uit de briefwisseling van Rivet met Huygens blijkt, dat aan den eersten meermalen het vertalen in het Fransch van

---

[1]) Ik doel hier op eene plaats in de Mémoires du Maréchal de Grammont, waarin deze verhaalt, dat hij gedurende den veldtogt van 1646 Frederik Hendrik in zijn leger opzocht, om met hem over eene belegering van Antwerpen te beraadslagen, doch tot zijne uiterste verbazing door den Prins werd uitgenoodigd, om een dans in het ronde te doen, die werkelijk volvoerd werd. Zie de bedoelde Mémoires in de verzameling Petitot, p. 390. Het verhaal, zoo als het daar staat, is ten eenenmale ongelooflijk en een nieuw bewijs van de echt Fransche ligtvaardigheid en zucht tot overdrijving, die in het geslacht Grammont erfelijk schijnen tot op dezen dag. Intusschen ligt, in verband met andere berigten, daaraan iets waars ten grondslag. Het eens zoo heldere hoofd was in 's Prinsen laatste levensjaar beneveld.

Latijnsche werken, die Frederik Hendrik wenschte te kennen, werd opgedragen. Met name verlangde hij zulk eene vertaling van hetgeen Lipsius, ter verklaring van Polybius, over het Romeinsche krijgswezen geschreven had (Brieven van 4 en 6 October 1636). Huygens moest hem te dienste staan om de Latijnsche verzen van Barlaeus te vertolken [1]. Verre zij het echter van mij, aan Frederik Hendrik een scherpen blik en levendige belangstelling in hetgeen over zijne onvergetelijke krijgsbedrijven geschreven werd te ontzeggen. Ik geloof dan ook gaarne, dat hij het door Beausobre uitgegeven handschrift doorgezien en waar hij dit noodig vond gewijzigd heeft. Zelfs in den aanvang van 1646 zal hij nog wel tot zulk een vlugtigen arbeid in staat zijn geweest. Te meer komt mij de herziening waarschijnlijk voor, omdat ik het bewijs meen gevonden te hebben, dat de Vorst niet vreemd was aan de gewoonte om geschriften, die zijne wapenfeiten betroffen, te doorloopen met de pen of het potlood in de hand De Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage bezit een exemplaar der Fransche vertaling van het werk van Heinsius over de belegering van 's Hertogenbosch in 1629, waarin gelijktijdige kantteekeningen met potlood voorkomen van tweeërlei herkomst. De eerste zijn blijkbaar van een ingenieur of ander krijgskundige, die het beleg heeft bijgewoond en met al de bijzonderheden daarvan naauwkeurig bekend was. Professor Bosscha heeft zich die aanvullingen en verbeteringen van den tekst van Heinsius voor zijn voortreffelijk werk: „Neêrlands heldendaden te land" ten nutte gemaakt. In de andere kantteekeningen, waarvan men er slechts zeer enkele ontmoet, meen ik de hand, het eigen schrift van Frederik Hendrik te herkennen [2].

---

[1] Jorissen, Constantin Huygens, I, 318.

[2] Op p. 117 van de vertaling van Heinsius, waar Graaf van den Berg tegen de mannen van Amersfoort sprekende wordt ingevoerd, worden hem de woorden in den mond gelegd, „qu'il avoit pleu au grand Roy" hem het opperbevel over twee legers op te dragen. Daarnevens heeft de bedoelde hand

Alles te zamen genomen kom ik tot dezelfde slotsom als Beausobre: de door hem uitgegeven Mémoires zijn waarschijnlijk door een Fransch officier in onze dienst, die het vertrouwen van Frederik Hendrik genoot, opgesteld en de Prins zelf heeft daarop den stempel zijner goedkeuring gedrukt. Maar, zal men mij toevoegen, hecht gij dan niets aan hetgeen Professor Tydeman in zijn aanteekeningen op Bilderdijk's Geschiedenis des Vaderlands (X, 306) heeft aan 't licht gebragt, ten bewijze dat Huygens gedenkschriften van Frederik Hendrik geschreven heeft? Ik hecht daaraan zeer veel, maar ben tot de overtuiging gekomen, dat hier van een ander werk sprake is dan hetgeen ons tot nu toe bezig hield; dat er een eigen tot dusver onbekend geschrift van Huygens over dit onderwerp heeft bestaan en waarschijnlijk nog bestaat. Niets is er in de mededeelingen van Professor Tydeman, eenigermate door die van Mr. S. de Wind (Bibliotheek, blz. 482) aangevuld, wat met dit gevoelen strijdt, wel eene enkele bijzonderheid, die het schijnt te bevestigen. Wat toch lezen wij bij de genoemde schrijvers? Dat op eene boekverkooping, in 1829 door P. den Hengst en zoon te Amsterdam gehouden, onder meer andere handschriften, er een is verkocht, op den catalogus aldus omschreven: „Eene aanspraak van Constantin Huygens aan zijne zonen, eigenhandig door hem geschreven 23 October 1655 (16 bladz.) wegens zijne handelwijze aan het Hof; hierbij is een voorberigt tot inleiding van de geschiedenis, eigenhandig door denzelven geschreven, groot 48 bladz. Deze beide stukken zijn van het grootste belang." Prof. Tydeman, die althans de aanspraak aan Huygens' zonen onder het oog schijnt te hebben gehad,

---

met potlood geschreven: „pourquoy grand Roy?" Elders, op p. 132, in eene optelling der strijdkrachten die den inval in de Veluwe moesten te keer gaan, spreekt Heinsius van Britsche benden onder Morgan, „que le Roy souldroyeroit pour un tems." De aanteekenaar voegt er bij: „le Roy n'a rien payé." Ook zij, die aan het herkennen eener hand weinig hechten, zullen moeten toegeven, dat het niets ongerijmds heeft, beide opmerkingen aan den Prins zelven toe te schrijven.

zegt, dat in dat geschrift veel voorkomt wegens de betrekking van den beroemden man met de Oranjevorsten en met Amalia, en dat daarin wordt verhaald, „dat de gedenkschriften na 's Vorsten dood meermalen ter uitgave bestemd, maar straks weder teruggehouden waren geweest." Wordt hier op de bekende Mémoires gedoeld, van waar dan die aarzeling? Algemeen wordt erkend, dat zij met groote behoedzaamheid geschreven zijn. Geen enkel staatsgeheim wordt daarin onthuld. Hoogstens kon de eigenliefde van dezen of genen krijgsbevelhebber daardoor worden gekwetst. Maar was dit voor Huygens of voor Amalia eene afdoende reden om tegen het openbaar maken van een werk op te zien, dat den naam van den geliefden veldheer moest helpen vereeuwigen? Wat de „inleiding tot de geschiedenis" behelst, wordt door prof Tydeman met geen enkel woord aangeduid. De Mémoires vormen een afgesloten geheel. Zij eischten geen inleiding. Het kon in aanmerking komen de wijze van ontstaan van het geschrift te ontvouwen, maar daarvoor behoefden geen 48 bladzijden te worden volgeschreven. Of heeft Huygens bij de gedenkschriften een en ander ter kenschetsing van den geliefden meester willen voegen? Wordt, in verband met geheel mijn betoog, alles niet duidelijker, als men aan een zelfstandigen arbeid van den vertrouweling denkt, waarin bijzonderheden van staatkundigen aard voorkwamen, welker openbaarmaking nog in 1655 niet raadzaam scheen?

Eéne bijzonderheid is er, die aan prof. Tydeman onbekend schijnt te zijn gebleven en ons een stap nader tot oplossing van het raadsel brengt. De bekende verzamelaar A. D. Schinkel liet in 1840 voor zijne vrienden eene lijst der manuscripten van Constantin Huygens drukken, die twintig jaren te voren in 't bezit van den raadsheer Schonck, een afstammeling in de vrouwelijke lijn van den dichter, waren geweest. Die lijst was door den raadsheer zelven geschreven, „wiens eigen ervarendheid in letteren en wetenschappen", zegt Schinkel, „een waarborg te meer voor de echtheid en naauwkeurigheid van dit stuk aanbiedt"

Daarin komt onder het hoofd: „door Constantin Huygens eigenhandig geschreven", woordelijk het volgende voor:

» N°. 14 *a*. Lettres à Made la Princesse d'Orange, épouse „du Prince d'Orange-Nassau, Frédéric Henri, stadhouder. Een „deel, hoornen band.

„*b*. Mémoires du même, depuis l'année 1625 à 1638. Een „deel, hoornen band.

„Ces deux ouvrages roulent sur les évènemens de ces tems."

Het staat dus vast, dat tot op onzen tijd gedenkschriften van Frederik Hendrik, door Huygens eigenhandig geschreven, bewaard gebleven zijn; gedenkschriften, die ongetwijfeld één geheel vormen met de aanspraak aan zijne zonen en met de inleiding tot de geschiedenis. Zij loopen over een korter tijdvak dan de gedrukte Mémoires, die ook de krijgsverrigtingen onder Maurits van 1621 af omvatten en tot den aanvang van 1646 zijn voortgezet. Ook daardoor schijnt het vermoeden te worden versterkt, dat wij hier met een ander werk te doen hebben.

Waar zijn die handschriften van den trouwsten aller geheimschrijvers gebleven? In het huisarchief des Konings worden zij niet bewaard. De heer Groen van Prinsterer vond daarin niets anders dan een afschrift van de door Beausobre uitgegeven Mémoires, van een onbekende hand (Archives, 2e série, III, VII). Wie is de gelukkige Nederlandsche verzamelaar, die dezen schat bezit, zonder ooit, zelfs niet met een enkel woord, daarvan te hebben doen blijken? Of heeft de een of andere rijke Engelschman, de laauwheid van een vroeger tijdperk zich ten nutte makende, ons ontroofd, wat voor hem slechts luttele waarde kan hebben, ons daarentegen de innigste belangstelling moet inboezemen? Het is mij ten eenenmale onbekend. Voor de kennis van een aanlokkelijk tijdperk onzer geschiedenis is het intusschen hoogst wenschelijk, dat de bedoelde geschriften uit het duister te voorschijn treden en openbaar worden gemaakt. Wie daartoe medewerkt, doet een dienst aan 't vaderland. Om tot nasporingen in die rigting uit te lokken, en daarom alleen,

is dit stukje geschreven. Zijn mijne gissingen gegrond, bestaat werkelijk een zelfstandig werk van Huygens over Frederik Hendrik, dan twijfel ik niet, dat daardoor nieuw licht zal opgaan over het leven en bedrijf van den onsterfelijken Oranjevorst, van hen, die hem omringden, en over de gouden eeuw, die zijn naam draagt. Huygens toch was, ofschoon hij de behoedzaamheid van den wijzen hoveling nimmer uit het oog verloor, de man niet om van personen en gebeurtenissen te spreken, zonder dat zijn eigen oordeel daarover doorschemert. Wie zijne Sermones de vita propria met aandacht leest, wordt soms door eene uitdrukking verrast, schijnbaar los en zonder wezenlijke bedoeling daarheen geworpen, maar die de ware zienswijze des dichters over de vorsten en aanzienlijken, met wie hij had omgegaan, onthult (Vergelijk Jorissen, I, 73). Mogten, als de handschriften van Huygens aan 't licht kwamen, zijne gedenkschriften, tegen mijn verwachting en vermoeden aan, blijken niets meer te zijn dan een fragment van de Mémoires, door Beausobre uitgegeven, ik zou mij teleurgesteld gevoelen, maar de wond, aan mijne eigenliefde toegebragt, zou spoedig geheeld zijn. De schijn zou mij dan bedrogen hebben. Het zou de eerste maal niet zijn.

Januarij 1872.

(,, Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde").

HET MAURITSHUIS EN HET HUIS VAN HUYGENS.

Uit een dubbel oogpunt verdient het Mauritshuis meer dan gewone belangstelling. Het gebouw zelf is een waardig gedenkteeken van den hechten, sierlijken bouwtrant der zeventiende eeuw; terwijl de stichter, Johan Maurits van Nassau, gezegd *de Amerikaan*, hoog aangeschreven staat bij allen, die zich gaarne in het roemrijkst tijdperk onzer geschiedenis verplaatsen. Het behoort tot 's mans lof, dat hij overal, waar hij zich gedurende zijne lange, eervolle loopbaan vestigde, te 's Gravenhage zoo wel als te Kleef en in het verre Brazilië, sporen heeft achtergelaten van zijne zucht om iets schoons tot stand te brengen. Aangenaam is het ons daarom, deze en gene bijzonderheid wegens het Mauritshuis te kunnen mededeelen, die aan de Riemer, Kroon en de levensbeschrijvers van Johan Maurits [1]) onbekend waren gebleven. Behalve uit op het Rijks-archief aanwezige bescheiden, zijn die bijzonderheden geput uit de briefwisseling van Constantijn Huygens, thans deels in de boekerij der Leidsche Hoogeschool, deels in het huisarchief des Konings bewaard. Ook kwam eene memorie, in 1808 uit de eigendomsbewijzen van het Mauritshuis en dergelijke stukken opgemaakt

---

[1]) de Riemer, I, 753; Kroon, 265—270; van Kampen en Veegens, *Levens van beroemde Nederlanders*, II, 279; L. Driesen, *Leben des Fürsten* Johann Moritz von Nassau-Siegen, 144.

en tegenwoordig in 't bezit van den Heer F. van Olden, te Leiden, ons zeer te stade. Zoo wij in dit stukje het huis van Huygens zelven niet onvermeld laten, is het omdat de stichting dier woning met die van het Mauritshuis zamenhangt.

Bij hunne resolutie van den 4den Januarij 1633 besloten Gecommitteerde Raden van Holland en Westfriesland, ongetwijfeld met voorkennis en goedkeuring van den Stadhouder Frederik Hendrik, tot „het benificiëren van de Graefelickheids tuyn." De aanleiding tot dit besluit laat zich gemakkelijk bevroeden. Bij de klimmende welvaart des lands breidde 's Gravenhage zich in alle rigtingen uit; maar nog altijd bleef het terrein ten oosten van het hofgebouw voor een goed deel tuin, weide of bosch, zonder dat ook daar nieuwe straten en grachten ontstonden. In die rigting lag de oude kooltuin der Graven, later de Stadhouderstuin genoemd en in de aangehaalde resolutie als de Graaflijkheidstuin aangeduid. Er bestaat grond voor het vermoeden, dat die kooltuin reeds vroeg iets meer was dan men uit den nederigen naam zou opmaken. Waarschijnlijk prijkte hij ten tijde der Graven uit het Beijersche huis met bloembedden, vruchtboomen en priëlen, waarin dan beschilderde houten beelden stonden [1]. Onbetwistbaar was dit in volgende tijden het geval. Doch zoo de Graven van Holland en later de Stadhouders van dat gewest behoefte aan zulk een tuin in de onmiddelijke nabijheid van het door hen bewoonde hofgebouw hadden gehad, voor Frederik Hendrik bestond in 1633 die behoefte niet meer. Hij leefde op meer vorstelijken voet dan zijne voorgangers. Wanneer hij des zomers niet te velde was, begaf hij zich naar een zijner lustsloten, zoo als dat te Rijswijk, 't welk hij juist om dezen tijd begon te stichten, of dat te Hondsholredijk (Honselaarsdijk), waaraan hij schatten te koste legde. Zijne gemalin en kinderen bragten daar of op het kasteel te Buren soms een aanmerkelijk deel van het

---

[1]) Vergelijk *Mededeelingen van de Vereeniging tot beoefening der geschiedenis van 's Gravenhage*, I, 279–281.

schoone jaargetijde door. Waarom derhalve den Graaflijkheidstuin, als zoodanig, langer in stand gehouden? In perceelen verdeeld, kon de grond daarvan aan bouwlustigen in koop of erfpacht worden uitgegeven, en zoo doende een vrij aanmerkelijk geldelijk beneficie voor de Graaflijkheid of het domein afwerpen. Inderdaad was dit het geval. Weldra verrezen ook hier onderscheidene aanzienlijke woningen. Alleen in zoo ver week men van het oorspronkelijk plan af, dat op den grond van den Graaflijkheidstuin geen nieuwe straten werden aangelegd, maar het midden daarvan open bleef, om het tegenwoordige *Plein* te vormen. Onder degenen, die zich aan dat Plein eene woning stichtten, behoorde de rijke Heer van Nieuwkoop, wiens naam in het bekende hofje op de Prinsengracht voortleeft. Zijn huis stond aan den noordwesthoek. Ook de Jonkvrouw van Mechelen, door hare betrekking tot Prins Maurits bekend, bewoonde een nieuw gebouwd huis aan het Plein. Het stond aan de oostzijde, nabij de plek, waar thans het gebouw van het Rijks-archief gevonden wordt. Zij overleefde daar haren vorstelijken minnaar vele jaren lang.

Maar terwijl er geenerlei bezwaar bestond om de drie andere zijden van het Plein vol te bouwen, was dit wel met de westzijde het geval. In 1633 namelijk strekte zich aan die zijde langs de oostelijke buitengracht van het hofgebouw eene smalle strook gronds uit, die waarschijnlijk vroeger tot boomkweekerij had gestrekt en daarom het Akerland heette. Dat Akerland ving bij den vijver aan, waar zich toen op dat punt een half vervallen rondeel of liever de grondslag van een afgebroken achtkanten toren bevond; werd door den weg naar de oostelijke poort van den Hove doorsneden en volgde de hofgracht, zoodat het zich ook westwaarts naar de zijde der Kapelsbrug uitbreidde. In vroegeren tijd was dit Akerland door eene gracht van den kooltuin gescheiden. Thans echter bestond, naar sommige kaarten en platen te oordeelen, die afscheiding niet meer en was het zoogenaamde Akerland met hoog opgaand geboomte beplant. Maar in dat geboomte lag juist de moeijelijkheid, daar

het aan een aantal reigers tot verblijf strekte, die niet mogten worden verstoord. Om welke reden men op het behoud der zoogenaamde reigerei op dat punt zooveel prijs stelde, wordt nergens gezegd. Ongetwijfeld waren deze vogels voor de valkenjagt bestemd, en was de zorg om hen zich daar ongestoord te laten nestelen en voorttelen dus eigenlijk eene beleefdheid voor den Prins van Oranje. Het laat zich toch moeijelijk onderstellen, dat anderen dan hij en zijne edellieden destijds in den omtrek van 's Gravenhage met den valk ter jagt zullen zijn gegaan. Zoo verklaart het zich, dat in het genoemde tijdperk alleen ten behoeve van twee bijzondere gunstelingen van Frederik Hendrik inbreuk op de onschendbaarheid van het Akerland of reigerbosch werd gemaakt. Die gunstelingen waren zijn bloedverwant Johan Maurits, die zich in 1632 bij de belegering van Maastricht schitterend had gedragen, en zijn geheimschrijver en regterhand Constantijn Huygens. Beiden wenschten in de onmiddelijke nabijheid van het Hof eene nieuwe woning, geheel naar eigen smaak, te stichten.

Aan Johan Maurits werd daarvoor de grond afgestaan, thans nog door het naar hem genoemde huis en het voorplein ingenomen. De hoofdinhoud der acte van verkoop, den 26sten April 1633 gedagteekend, is reeds door den heer Kroon medegedeeld [1]. Het blijkt daaruit, dat dit niet zeer uitgestrekte stuk gronds hem door de kamer van rekeninge tamelijk duur werd verkocht. Hij moest daarvoor *f* 2375 eens en eene jaarrente van *f* 148.8.12 betalen, maar erlangde dan ook het voorregt, om eenigermate in den vijver te mogen uitbouwen; eene noodzakelijke vergunning, daar de achtergevel van zijn huis aan den waterkant wel niet den vorm van het aldaar bestaande rondeel kon aannemen. Het huis moest binnen twee jaren voltooid zijn, op straffe eener boete van *f* 200 voor ieder jaar, dat hij daarmede langer bezig was. Of die straf ooit is toegepast, is ons evenmin

[1]) Zie zijne *Beschrijving van 's Gravenhage*, bladz. 266.

als aan den Heer Kroon bekend. Er bestond genoegzame aanleiding toe, daar, gelijk wij zien zullen, Johan Maurits nagenoeg zijn geheele leven lang aan zijn huis liet arbeiden. Aan Huygens werden zulke bezwarende voorwaarden niet gesteld. De grond voor *zijne* woning werd hem, volgens zijne eigene aanteekening [1]), door Frederik Hendrik, op magtiging van Gecommitteerde Raden, bij acte van den 25sten Maart 1634, ten geschenke gegeven, „niettegenstaende", zegt hij, „groote spartelingen van benijders." Behalve het erf voor het te bouwen huis, werd hem voor een aan te leggen tuin een tot het Akerland of reigerbosch behoorende strook gronds afgestaan, begrensd aan de oostzijde door het Plein, waar langs hij een muur moest zetten, aan de westzijde door eene schuinsche lijn, die op den noordoosthoek van het Akerland tegenover het huis van Johan Maurits uitliep. Die tuin had dus een niet zeer behagelijken, driehoekigen vorm. Aan het noordelijk uiteinde bouwde Huygens zijnen stal, die tot voor weinige jaren in wezen was, er nederig genoeg uitzag en toen voor het kolossale gebouw van het Departement van Kolonien plaats heeft moeten maken.

Eenmaal in 't bezit van den vereischten grond, brandde Johan Maurits van ijver om eene woning te stichten, die zijn naam tot eer en het ontluikende 's Gravenhage tot sieraad strekken zou. Constantijn Huygens, ook in zaken van wetenschap en kunst aan het stadhouderlijk Hof de algemeene vraagbaak, diende hem daarbij tot raadsman, en onder diens invloed koos hij Jacob van Campen, die zich later door de stichting van het Amsterdamsche raadhuis onsterfelijk maken zou, tot bouwmeester. Een en ander wordt door een straks mede te deelen brief boven allen twijfel gesteld. Indien men in onzen tijd, tegen het gezag van Houbraken aan, beweerd heeft, dat van Campen niets met de stichting van het

---

1) Schinkel, *Bijdrage tot de kennis van het karakter van* Constantijn Huygens, 61.

Mauritshuis gemeen heeft gehad [1]), vloeide dit ook daaruit voort, dat men zich de betrekking tusschen van Campen en Huygens en tot geheel het hof van Frederik Hendrik niet juist voorstelde. Van Campen schijnt reeds kort na zijne terugkomst uit Italie door alle mannen van smaak in Nederland als een genie beschouwd te zijn, die, te Rome en Florence met de echte beginselen der bouwkunst vertrouwd geworden, die kunst van vroegere bastaardij wist te zuiveren en beter dan iemand anders verstond. Hij was, ook als Heer van Randenbroek, een aanzienlijk man, die met de grooten der aarde op gelijken voet kon omgaan. Zijne naauwere bekendheid met Huygens dagteekende van 1632. Destijds was Brosterhuysen, een der letterkundige vrienden van Huygens en deelgenoot van de beroemde zamenkomsten op het Muiderslot, voor van Campen werkzaam aan eene vertaling van Vitruvius en aan eene door den Heer van Randenbroek uit te geven geschiedenis der bouwkunst. Deze Brosterhuysen schreef den 9den December 1632 aan Huygens: „Le Sr Jacob van Campen vous demeureroit infiniment obligé „si par vostre faveur et intercession il pourroit obtenir licence „de pouvoir exercer la chasse ès provinces de Gueldre et „d'Utrecht. Il aproche en cecy de la vraie noblesse qu'il a des „qualités vrayment nobles, estant bon architecte et bon peintre, „et à propos il vous faict présent d'une pièce de sa façon, „vous priant très affectueusement de la prendre en gré." Of aan den wensch van van Campen, om twee geheele provincien des lands te mogen afjagen, voldaan is, blijkt niet; maar wel dat Huygens de door van Campen hem toegedachte schilderij ontving en dat de betrekking tusschen den geheimschrijver des Prinsen van Oranje en den schilder-architect sedert gestadig inniger werd. Toen in Februarij 1640 Huygens zich door een kring van bevallige en geestrijke vrouwen, waartoe Tesselschade behoorde, verbidden liet tot een langer verblijf te Amsterdam,

[1]) Zie o. a. de *Levensbeschrijving van den bouwmeester van het Amsterdamsche stadhuis*, door Pauwels Foreestier, bladz. 54.

was van Campen tegenwoordig en schilderde deze de bevallige groep af [1]). Zelfs de jaardag van van Campen werd door Huygens niet onbezongen gelaten [2]). Wij gelooven dan ook, dat die bouwmeester niet enkel het ontwerp vóór het Mauritshuis geleverd heeft, maar tevens op den bouw van het huis van Huygens, evenzeer als op dien van zijn geliefd Hofwijck, grooten invloed heeft gehad Van Campen was in zijnen tijd de eerste man in zijn vak, en Huygens was, als hij de hulp eens kunstenaars inriep, niet gewoon tot den tweeden rang af te dalen. Hij liet zich eens door Miereveld en Netscher en tot tweemalen toe door van Dijck afschilderen. Bij den dood van Rubens was hij bezig met dezen over de levering eener schilderij te onderhandelen, die echter voor Frederik Hendrik bestemd schijnt te zijn geweest. De Prins, zoo wel als diens gemalin, dacht toch over dergelijke zaken even als zijn geheimschrijver, en wij twijfelen er dan ook niet aan, dat van Campen over de verbouwing van het oude Hof, thans het paleis des Konings, en over den aanleg der huizen te Hondsholredijk en Rijswijk door Frederik Hendrik is geraadpleegd. De Oranjezaal is onbetwistbaar grootendeels zijn werk. Nu moge het waar zijn, dat bij het stichten van deze laatste Huygens zich over van Campen's eigenzinnigheid beklaagde [3]), hij hield daarom niet op, den genialen man hoog te vereeren. Overigens waren bij het stichten der genoemde gebouwen, met name van het Mauritshuis en van het huis van Huygens, andere bouwmeesters onder van Campen werkzaam, inzonderheid de Haarlemmer Pieter Post, die insgelijks groote verdiensten moet gehad hebben; maar zoo lang van Campen leefde, werden deze door den grooten meester overschaduwd. Niet zelden kwam alleen de hoofdgedachte van van Campen, en werd de uitvoering aan Post, Stalpert of

---

1) *Tesselschade Roemers en hare vrienden in* 1632—1649, bladz. 24, 78.

2) *Momenta desultoria*, 196.

3) Scheltema, *Oud en nieuw*, II., 245.

anderen toevertrouwd [1]). Zoo verklaart het zich, dat in de bouwkunstige werken van Pieter Post, in 1715 uitgegeven, ook afbeeldingen van de onderscheidene deelen van het Mauritshuis voorkomen, en dat in de veel vroeger door hem uitgegevene „afbeeldingen van schoorsteenwercken" [2]) er twee zijn, die hij in het huis van Johan Maurits had „uytgevoert". Dat Huygens de bouwmeesters van Campen en Post niet op ééne lijn stelde, schijnt zelfs uit de grafschriften, door hem op beide vervaardigd, te blijken. Van Campen heet daarin „de groote herstelder van wel-bouwenskunst — die de sterflickheit des tijds sal overleven — in d'onversterflickheit van oly en van steen." Bij den dood van Post, die slechts twee dagen ziek was geweest, kon de vernuftige dichter de verzoeking tot woordenspel ook met dat *te post* heengaan niet bedwingen, waardoor dit grafschrift naar spotternij zweemt [3]).

Met al het vuur van een krijgsman, die zich niet door ondergeschikte hinderpalen laat ophouden, zette Johan Maurits den bouw van zijn huis door. In een brief aan Huygens, den 19/29 April 1634 uit Siegen, in zijn geboorteland, geschreven, waarheen hij destijds een uitstap had gedaan, beklaagt hij zich, dat de bouw, naar men hem had medegedeeld, niet genoeg vorderde, niettegenstaande hij een groot aantal metselaars aan 't werk had gesteld. De Heeren der kamer van rekeninge, die niet wilden toestemmen, dat zeker bruggetje werd afgebroken, hadden daarvan de schuld. Daaróm schrijft hij aan Huygens, goedhartig schertsend: „Je vous prie de dire à ces Messieurs, que si je trouve le pont encore à mon retour, j'y mettere [mettrai] le feu dedans et vous et toute la Haye en paliront. Adieu. Suficit."

Een paar jaren later, in 1636, was het huis in verre na nog niet voltooid; maar toch begon hij reeds te gevoelen, dat daaraan, al ware het ook nog zoo fraai, iets zeer wezenlijks

---

1) Vergelijk *Hofwijck* in de *Korenbloemen*, I, 318. Uitgave van Bilderdijk.

2) „Gedruckt tot Amsterdam by Frederik de Wit in de Kalverstraat."

3) *Korenbloemen*, IV, 167, 200.

ontbreken zou, namelijk een tuin. Was hij een minnaar van bouwen, niet minder was hij het van planten. Voor het genot der schoone natuur had hij een geopend hart. Nog vele jaren later, in 1664, toen hij voor den grooten Keurvorst van Brandenburg Kleef en de omliggende landschappen regeerde, schreef hij in een naschrift van een brief over dienstzaken aan dien meester, dat sedert den 28sten Augustus een nachtegaal 's morgens en 's avonds in het bosch op de helling van den berg, waarop het vorstelijk slot lag, zijn zang hooren deed; „welches," voegt hij er bij, „viele Menschen mit Verwunderung, ich auch selbsten angehört haben. Verhof weil es ein lieblich Vögelein ist, was gutes bedeuten werde" [1]. Zoo sloeg hij dan van uit het half opgemetselde gebouw aan den Haagschen hofvijver begeerige blikken op het daartegenover gelegene Akerland en verzocht dit als tuin te mogen gebruiken. Uit zijne daartoe aan de Heeren van de kamer van rekeninge in Februarij 1636 ingediende memorie blijkt, dat hij dezen in hun zwak — het in stand houden der reigerei — wist te tasten en tevens dat de grond van het Akerland destijds door de bewoners van het hofgebouw gebruikt of misbruikt werd om daarop hunne haardasch te doen werpen. Doch laten wij Johan Maurits zelf spreken. Nadat hij van zijne bedoeling, om het kwartier van den Hage ten oosten van het Hof door het stichten van een goed huis „te verbeteren ende te illustreren", heeft gewag gemaakt, gaat hij aldus voort: „Gelijck d'heer remonstrant mede wel vertrout, dat men de reygeren op het Aeckerlandt off Reygersbosch geerne soude sien geconserveert ende soo veel mogelick gehandhaaft; nochtans bevindende dat door het uytstorten van de menichvuldige assche op hetselve landt 't voornoemde gebouw grootelicx wert beschadicht, ende dat d'selve uytstortinge door de snelle opgaen der stoff naer boven het gevogelte ten hoochste verhindert, ende bysonder dat de gemelte plaetse door het uyt- ende inkruyen veeltijts ongesloten blijft, ende de jongens ende lacqueyen daerinne loopende veel

---

1) L. Driesen, *Leben* enz., 376.

insolentien bedrijven ende groot geruchte maken, waerdoor de reygers continuelick ontrust ende merckelick worden verjaecht; Soo is des heere remonstrants dienstich versouck, dat de assche anderweechs gebracht en Zijne E. ende niemant anders de sleutel van 't gemelde Aeckerlandt ofte Reygersbosch mach werden gegeven, ten einde 't voorn. gebouw ende reygeren beyde door dat middel mogen blijven onbeschadicht, ende daerenboven mach werden geconsenteert, dat Sijne E. 't selve Aeckerlandt 't zy door bepotinge of andersints mach bequaem doen maecken omme eenich wilt 't Syner E. vermaeck daerinne te konnen houden ende loopen te laeten, welverstaende alles tot des heeren remonstrants eygen koste." Die van de rekeninge der Graaflijkheid stonden, bij octrooi van den 25sten Februarij 1636, na raadpleging met den Prins van Oranje, dit verzoek ten volle toe. Johan Maurits erlangde voor zich het vrije gebruik van het Akerland, met magtiging om dit te omheinen en te beplanten naar zijn goedvinden, onder voorwaarde echter, dat hij daar geen stallen of andere getimmerten zou doen maken en den grond weder zou ontruimen, als de Prins of die van de rekeninge zulks zouden goedvinden. Er zou eene afzonderlijke bergplaats voor de haardasch van het Hof worden gemaakt. Nog werd het aan Johan Maurits ingescherpt, „dat Sijnne Gen. vooral sorge dragen sal de reygeren aldaer niet alleenne geconserveert, maer vermeerdert ende gebenificieert werden." Johan Maurits draalde niet van de hem verleende vergunning gebruik te maken. De nieuw aangewonnen tuin werd omheind en beplant; bij welke beplanting echter, naar wij ons voorstellen, het daarin aanwezig hoog geboomte destijds zoo veel mogelijk werd gespaard. Anders toch zouden de zoo zeer begunstigde reigers elders eene wijkplaats hebben moeten zoeken. Naauwelijks echter was met de afsluiting van den tuin een begin gemaakt, of Johan Maurits gevoelde, dat de ligging daarvan te wenschen overliet. Uit zijn huis was die tuin niet te bereiken dan door het oversteken van de straat, die van de oostpoort van het Hof naar het Plein liep. Dit ongerief moest weggenomen: tegen de daardoor te

veroorzaken kosten zag hij niet op. Bij acte der kamer van rekeninge van den 21sten Mei 1636 werd zijn verzoek toegestaan, „om tot accommodatie van sijne woning, die Sijne Genade doet bouwen, tot sijn koste te mogen doen maecken en wel versekerd overwelven een doorgang onder de straet aldaer tot in het Akerlandt, ten einde aldaer ginds en weder te kunnen gaen sonder besien te worden van yemand.” Deze onderaardsche gang, die wel een gedenkteeken van den doordrijvenden geest des stichters mogt worden genoemd, is tot in 1808 in wezen gebleven. Daar echter het gewelf zeer bouwvallig was geworden, heeft men dien toen, om ongelukken te voorkomen, met puin digt geworpen en de beide ingangen toegemetseld. In 1852, bij het afbreken van het koepeltje, 't welk aan den noordelijken ingang van den tuin tegenover het Mauritshuis heeft gestaan, en van den aangrenzenden muur, hebben sommigen onzer de daar gelegene, toegemetselde opening of ingang, die toen aan het licht kwam, nog gezien [1].

Ten gevolge der aanwinst van het Akerland werd Johan Maurits, wat zijn tuin betreft, de onmiddelijke nabuur van Constantijn Huygens. Uit onderscheidene brieven blijkt, dat hij het, welke werken hij ook later in dien tuin liet aanleggen, met dien nabuur goed kon vinden. Onderlinge vriendschap en achting leidde tot inschikkelijkheid. Maar geheel anders was het met een tweeden, nieuw verkregen nabuur, namelijk de Hooge Raad van Holland en Westfriesland. Johan Maurits had bij het omheinen van zijnen tuin ook een houten heining laten plaatsen langs de hofgracht, die dezen tuin aan de westzijde begrensde. Daardoor werd het uitzigt, 't welk de mannen van den Hoogen Raad uit hunne raadkamer op het Akerland hadden, afgesloten of belemmerd. Dit ontstak deze raadsheeren in hevige gramschap. Zij lieten den 30sten September 1636 door eenen deurwaarder den Vorst aanzeggen, dat hij deze heining, althans voor zoo ver zich die aan de overzijde der

---

[1]) *Dagblad van 's Gravenhage* van den 8sten November 1852, n° 134.

ramen van de raadkamer uitstrekte, dadelijk moest afbreken. Johan Maurits antwoordde in persoon, dat hij, hoewel anders een dienaar van de Heeren van den Hoogen Raad, in deze zaak niets met hen te doen had, en zich naar het goedvinden zijner heeren en meesters, de Staten en den Prins van Oranje, schikken zou. De Hooge Raad wendde zich hierop tot de kamer van rekeninge met een vertoog, houdende bittere klagten over de hun aangedane „groote incommoditeit ende kleinicheit". De gewone overdrijving van een collegie, dat zich gekrenkt gevoelt, is in dit stuk niet te miskennen. De Hooge Raad beklaagt zich niet enkel over het bederven van het uitzigt uit de raadkamer door het plaatsen der heining. „Het voor die kamer loopend water," zegt hij, „zou door het ontberen van wint en tocht vervuylen en in de kamer merckelijke stanck causeren; principalijck souden degenen, die in den tuyn achter de heyning wandelden, de galm van het gesprockene in de kamer hooren, ende als die somtijts wat hevich souden mogen vallen, de propoosten selfs." Het laatste bezwaar vooral klinkt vrij belagchelijk. Het moet er in den Hoogen Raad destijds warm zijn toegegaan, als men de „propoosten" der raadsheeren in een tuin aan de overzijde der hofgracht duidelijk genoeg kon verstaan. Hoe het zij, de kamer van rekeninge gaf aan den verbitterden Hoogen Raad gelijk. Johan Maurits ontving den 3den October 1636 last om de heining weder te doen wegruimen. Voortaan lag zijn tuin aan de zijde der hofgracht open, of was die daar alleen door eene soort van hek of staketsel afgesloten.

Zonderling is het, dat deze oorlog tusschen den Nassauer en het hoogste regterlijk collegie in den lande gevoerd werd op een oogenblik, dat de eerste reeds door bewindhebberen der West-Indische Compagnie tot Gouverneur van Brazilie was benoemd [1]) en zich gereed maakte om voor eenige jaren

[1]) Zijne benoeming als zoodanig dagteekende van den 4den Augustus 1636.

naar dat overzeesche gewest te vertrekken. Op zulk een oogenblik, zou men meenen, moesten zijn half afgemaakt huis te 's Hage en de daarvoor aangewonnen tuin hem tamelijk onverschillig zijn geweest. Naar het schijnt echter ging zijne zucht om iets fraais te stichten zóó ver, dat hij daarmede voortging ook bij het bestaan van weinig uitzigt om persoonlijk daarvan genot te hebben. Geldelijke bezwaren hielden hem nimmer terug. Het laat zich veilig aannemen, dat de stichting van zulk eene prachtige woning als die te 's Gravenhage was, van den aanvang af, zijne middelen te boven ging. Toen hij dit huis begon te bouwen was hij nog niet meer dan kolonel van een regiment Walen. Zijn vader, Graaf Johan van Nassau, de jongere, verwekte in twee huwelijken niet minder dan twintig telgen; zoodat zijne aangeërfde goederen in Duitschland wel niet van belang kunnen zijn geweest. Geen wonder dan ook, dat Johan Maurits zich door zijn bouwen in schulden wikkelde, die hem, welke aanzienlijke inkomsten hij later in zijne onderscheidene betrekkingen genoot, bleven drukken.

Zijne handelwijze in dit opzigt steekt sterk af bij die van Huygens. Deze was en bleef, hoe bouwlievend ook, een echt Hollander der zeventiende eeuw, die het zich zelf nimmer zou hebben vergeven, indien hij door het botvieren aan eene overigens onschuldige neiging het erfgoed zijner kinderen te zeer had aangetast. Zijn huis werd in het tijdperk van 1634 tot 1637 voltooid. Vermits hij gedurende die jaren meestal met Frederik Hendrik te velde was, kwam de zorg voor den bouw grootendeels neder op zijne geliefde gade, Susanna van Baerle. Deze beleefde echter de geheele voltooijing niet, daar zij in Mei 1637 aan Huygens, die haar innig lief had, en aan hare kinderen ontviel. Geen wonder dan ook, dat de gevoelige man in het Latijnsch gedicht, waarin hij op hoogen ouderdom zijn leven voor zijne kinderen schetste, met geestvervoering van hare zorg ook voor de stichting van dit huis gewag maakt. Zelfs gaat hij zoo ver van te doen doorblinken — de schimmen van Jacob van Campen en Pieter Post mogen hem dit vergeven! — dat het bouwplan

vooral uit haar schrander brein was voortgesproten [1]). Naar 's dichters gezegden te oordeelen, zag hij het huis voor 't eerst geheel voltooid voor zich, toen hij in het late najaar van 1637 met Frederik Hendrik uit het veroverde Breda naar 's Gravenhage was teruggekeerd. Maar nu is het uit het aangeduide oogpunt vooral opmerkelijk, dat Huygens in andere aanteekeningen, die hij zeer zeker niet voor de openbaarheid bestemde, na van het voltrekken van zijn huis in 1637 gesproken te hebben, er met blijkbaar welgevallen bijvoegt: „door de industrie myner huisvr. Sa^{r} te weghe gebracht zynde, dat gedurende haer leven nooyt eenig capital daertoe gelicht ofte geroert en is geweest." Wat van de kosten bij den dood der vrouw nog te betalen was, schijnt hij uit de kooppenningen van het vroeger door hem bewoonde huis in de Houtstraat gemakkelijk te hebben kunnen vinden [2]).

Het huis van Huygens had bij de stichting nagenoeg hetzelfde uiterlijk aanzien als thans. Alleen was het voorplein, gelijk bij huizen van dergelijken bouwtrant paste, door een muur en ijzeren hek afgesloten en prijkten er beelden op den voorgevel en in de nissen der zijvleugels. Ook waren er ijzeren wereldspheren of globen op de vier schoorsteenen geplaatst. Of Huygens zelf dit laatste sieraad had uitgedacht, is ons onbekend; maar wel weten wij dat het geheel in zijn smaak viel. Die vier ijzeren werelden op den schoorsteen; het in verband brengen van den rook met de wereld; de nabijheid tusschen den dwarrelenden rook en het Hof — er lag daarin te veel aanleiding tot vernuftige speling, om hem niet te behagen. In zijne Latijnsche gedichten vindt men er slechts één van minder beteekenis op zijn huis; maar zes onderscheidene epigrammen op de *sphaerae ferreae* [3]). De vrome Rivet, opvoeder van Prins Willem II, kon, den 6^{den} October 1636 aan Huygens over een geheel

---

1) *Vita propria*, 69.

2) Schinkel, *Bijdrage tot de kennis van het karakter van* C. Huygens, 62

3) *Momenta desultoria*, 115, 237.

ander onderwerp schrijvende, de verzoeking niet weêrstaan om bij zijn brief het volgend naschrift te voegen: „Regardant aujourd'huy sur les cheminées de vostre bastiment, je veoy qu'avec le temps il y a danger que le monde ne se trouve enfumé." Van Baerle roemt in een zijner brieven aan de Wicquefort het huis van Huygens als volgens de regelen van Vitruvius gebouwd en in alles uitmuntende, behalve den tuin, welks driehoekigen vorm hem niet behaagde. Maar ook deze geleerde kon niet nalaten meer bepaald van de spheren op de vier schoorsteenen te gewagen [1]). Maar niet alleen met dit sieraad, met geheel het huis was Huygens hoog ingenomen. Hij liet de bouwkunstige teekeningen daarvan in plaat brengen en zond deze met ophelderende aanmerkingen aan zijne letterkundige vrienden in vreemde landen; waarop hij dan, in den geest van dien tijd, uitbundige loftuitingen over zijn werk, zoo vernuftig mogelijk uitgedrukt, ontving. Zoo schreef hem de Franschman de Balzac den 15den Januarij 1640, na zich beklaagd te hebben, dat het paket met deze platen zoo lang onderweg was gebleven: „Néantmoins, en despit du demon et de ses malices, voicy vos faveurs arrivées au port, après six mois de voyage, et je vous donne advis que j'ai receu, avec vostre belle lettre, le plan de vostre belle maison. Pour juger du mérite d'un ouvrage si achevé, il faudroit avoir les yeux plus scavans que je ne les ay, et mieux purgez des vapeurs terrestres et de la barbarie de la province Il faudroit estre de Rome et non pas de ce village." Zoo gaat het voort, terwijl op het einde van den brief nog gewag wordt gemaakt van eene „dissertation" over zijn huis, die Huygens had toegezegd, en waardoor hij dubbel het regt zou erlangen, om met den dichter uit te roepen: „*Jamque opus exegi*", enz. [2]). Grimlacht misschien deze of gene over dat opvijzelen van een gebouw, 't welk nog onlangs veroordeeld scheen onder den moker des

---

[1]) *Lettres de* M. J. de Wicquefort, Amsterdam, 1696, p. 186

[2]) *Lettres choisies du Sr.* de Balzac, Amsterdam, 1678, p. 153.

sloopers te vallen: ons zou het smarten de woning, waarin Huygens ongeveer eene halve eeuw leefde en als een gelukkig grijsaard de oogen sloot, zonder volstrekte noodzakelijkheid geheel te zien verdwijnen.

Doch keeren wij tot Johan Maurits terug. Wat hij gedurende zijn achtjarig bewind in Brazilie (1637—1644) deed om die bezitting tot de schoonste overzeesche parel aan de kroon van Nederland te verheffen, ligt buiten ons bestek. Hij toonde daar een even uitstekend landvoogd als moedig en bekwaam veldoverste te zijn en onderscheidde zich boven alle andere gezagvoerders in Nederlandsche kolonien door ijver voor wetenschap en kunst. Hij had den reeds vroeger vermelden Pieter Post naar Brazilie meêgenomen, en stichtte onder de leiding van dien bouwmeester, nabij het Recief van Pernambuco, op het eiland Antonio Vaz, eene nieuwe stad, naar hem Mauritsstad genoemd. Zijn eigen paleis, Vrijburg geheeten, door hem met groote kosten van prachtige tuinen omringd, trok daar ieders oogen. Tegelijk had hij op onderscheidene andere punten doen bouwen en planten, verzamelde allerlei zeldzaamheden en liet door een broeder van Post, Frans geheeten, en door andere kunstenaren een overgroot aantal afbeeldingen van de schoone natuurtooneelen, die Brazilie aanbiedt, en van zeldzame dieren en planten vervaardigen. Maar onder al die bemoeijenissen vergat hij zijn huis aan den Haagschen hofvijver niet. Telkens maant hij van uit het verre land tot bespoediging van den opbouw daarvan aan. Zoo leest men in een brief aan Huygens, den 16den Januarij 1638 van het eiland Antonio Vaz geschreven: „Je vous prie de m'escrire si mon batiment s'avance. A cette fin j'ai donné ordre à Mr. Hoogenhouck (?) scachant que Son Altse se fachera en passant de voir rien faire. Mes baisemens à Mrs vos beaufrères."

Ten gevolge der vestiging van Johan Maurits in Brazilie werd in de inwendige inrigting van zijn huis te 's Hage wijziging gebragt. De kunstlievende man wilde, dat de trappen en het verder houtwerk daarin van de kostbare en fraaije houtsoorten,

die Brazilie opleverde, zouden worden vervaardigd. Hij zond van tijd tot tijd een goeden voorraad zoodanig hout naar Nederland, en liet het ook niet aan bezendingen suiker — het voornaamste voortbrengsel der kolonie — ontbreken, die dan tot het bestrijden van de kosten van opbouw werden verkocht. Intusschen maakte dat bouwen op twee verschillende punten op Heeren Bewindhebberen der W. I. Compagnie een onaangenamen indruk. Zij beschuldigden hunnen landvoogd buitendien reeds van spilzucht. Wanneer hij meer deed dan zijne inkomsten toelieten, die trouwens thans aanzienlijk waren, kon hij ligt het geldelijk belang der Compagnie benadeelen; hetgeen dan weder het dividend op de actien verminderen zou. Om rijke dividenden, niet om het stichten van grootsche paleizen was het toch eigenlijk te doen. De reeds bestaande spanning tusschen de bewindhebbers en den landvoogd werd daardoor verhoogd: eene spanning, die tot den terugkeer van den laatsten en daardoor in de gevolgen tot het voor het vaderland hoogst noodlottig verlies der kolonie leidde. Beide partijen hadden hier, onzes inziens, ongelijk. Bij de bewindhebbers bedroog de gierigheid de wijsheid. Johan Maurits, wiens eerlijkheid wij geen oogenblik verdenken, had zijne kwistigheid behooren in te toomen, opdat zelfs de schijn, dat die ten koste der maatschappij plaats had, vermeden wierd. Wat daarvan zij, de volgende brief, door Johan Maurits aan Huygens geschreven op een tijdstip, toen de landvoogd reeds aan zijn terugkeer uit Brazilie dacht, komt ons allezins belangrijk voor. Men ziet daaruit, om van niets anders te spreken, dat er reeds voor twee eeuwen te 's Hage sprake was van een aldaar gesticht *suikerpaleis*.

„Antonio Vaz 9 May 1642.

„Monsieur, J'ai eu l'honneur de recevoir vos lettres par lesquelles j'entens vostre bonne disposition, ce qui me rejouit grandement. Je vous ay beaucoup d'obligation du soing que vous avez eu d'empescher que mes gens ne se sont pas trop hastés à couvrir ma maison d'ardoise. Car c'eust esté une incommodité

insupportable d'avoir une maison mal couverte. Vous luy faites l'honneur (de quoy néantmoins vous et Mr. van Campen en tirez la plus grande part de l'honneur) de la nommer la belle, très belle et bellissime maison.

„Messieurs les Directeurs, à ce qu'on m'a dit, la nomment *la maison de sucre*, à laquelle néantmoins ils ont fort peu contribué: assi [aussi] je ne les ay pas prié au compérage. Dieu soit loué qu'il est venu jusques là. Chacun la peut nommer à cette heure comme il voudra. J'espère et vous prie d'y vouloir continuer à contribuer vostre oeil et bon conseil pour ce qui se faira d'oresenavant [dorénavant] en dedans. Quant à moy je ne manqueray point d'envoyer de beau bois et sucre. Au reste je me rapporte au porteur de ceste-cy, mon page [1]), duquel vous entendrez plus particulièrement ce qui ce passe par deçà. Aussi j'espère d'avoir l'honneur de vous recevoir bientost, car mon temps s'en va finir à mon grand contentement. Dieu veuille que je puisse avoir l'honneur de vous veoir en vostre belle maison, comme estant'', enz.

Toen Johan Maurits, na het nederleggen der landvoogdij van Brazilie, in den zomer van 1644 te 's Gravenhage terugkeerde, was zijn huis, wat de hoofdzaak betreft, voltooid. Gedurende een drietal jaren hield hij daarin, als hij niet te velde was, zijn vast verblijf. Uitwendig vertoonde het gebouw zich nagenoeg zoodanig als in onzen tijd. Alleen zijn de vroegere kruisvensters door vensterramen van nieuweren trant vervangen en hebben de vrijheidsmannen van 1795, terwijl zij het beeldhouwwerk in den achtergevel spaarden, het wapen des stichters in den voorgevel met ruwe hand vernietigd. Zoo men immer tot herstel van dat wapenschild overging, zou tevens de zinspreuk van Johan Maurits, het veelbeteekenend: *qua patet orbis* (zoo ver de wereld reikt) voor de vergetelheid bewaard

---

1) Waarschijnlijk Karel Tolner, elders 's Vorsten geheimschrijver genoemd.

verdienen te worden. Inwendig was het Mauritshuis, toen het door den stichter bewoond werd, zeer veel prachtiger dan thans. Tijdgenooten roemen vooral den grooten trap, waarmede men in het voornaamste vertrek op de bovenverdieping kwam, en tevens die zaal zelve, welke op den vijver en vijverberg uitzag, met twee fraaije schoorsteenen prijkte en in 't midden een glazen koepel had, waarin bij feesten eene lichtkroon werd opgehangen. Vloeren en trappen waren van het zeldzaamst Braziliaansch hout vervaardigd. Er was eene andere kamer in het huis, die wegens de daar bewaarde portretten van Vorsten uit het Huis van Nassau, de Nassausche kamer heette, en eene derde, waarvan het schilderwerk, Braziliaansche vogelen voorstellende, hoogelijk werd geroemd. Allermeest echter trok de verzameling kunstwerken en merkwaardigheden, die Johan Maurits in zijn huis bijeen had gebragt, de aandacht des bezoekers. Veel daarvan was uit Brazilie afkomstig, maar ook veel uit onze toenmalige bezittingen of handelskantoren op de kust van Afrika, die insgelijks onder het gezag van den Nassauer hadden gestaan. Men vond er tafels en stoelen van gesneden ivoor, wapenen en huisraad van Indiaansche volksstammen, een overgroot aantal fraai geteekende afbeeldingen, op perkament, van Braziliaansche dieren en planten, die aan het groote werk van Piso en Markgraf tot grondslag hebben gestrekt, en eene menigte schilderijen, meestal gezigten uit Brazilie voorstellende. Ook liet Johan Maurits door Frans Post en andere schilders een behangsel vervaardigen, dat de wanden van eene der grootste kamers geheel zou hebben bedekt, en in zeven groote en negen kleinere stukken tafereelen uit Brazilie's weelderige natuur, gestoffeerd met Indianen uit de onderscheidene inlandsche volksstammen levensgroot voorstelde. Dit behangsel bleef daar echter niet. Johan Maurits verkocht het met een deel van het straks vermelde ivoorwerk en andere zeldzaamheden in 1652 voor 50000 Thaler aan den Keurvorst van Brandenburg. De bedoelde zestien schilderstukken schijnen zich in onzen tijd op het slot Fredericksborg, in Denemarken,

te bevinden. De beroemde Humboldt maakt daarvan in zijnen *Kosmos* melding [1]).

In den eersten tijd na zijnen terugkeer uit Brazilie waren in het huis van Johan Maurits, behalve de geschilderde, ook levende Indianen te zien. De goedhartige Vorst had zich gedurende zijne landvoogdij niet enkel bij de Europesche volkplantelingen, maar ook bij de inlandsche volksstammen van Brazilie bemind gemaakt; vooral bij den magtigen stam der Tapuja's, toen nog uitermate onbeschaafd en zelfs niet vreemd aan de heillooze gewoonte van hunne vijanden te verslinden. Toen de Vorst zich inscheepte, om naar Europa terug te keeren, weergalmde het Braziliaansche strand van de weeklagten dezer kinderen der natuur. Een elftal hunner wilde den Vorst tot elken prijs vergezellen en kwam werkelijk met hem te 's Gravenhage. Vermoedelijk strekten deze halve wilden Johan Maurits tot last. Vatbaarheid voor meerdere beschaving zullen zij wel in geringe mate bezeten hebben. Op een feest, 't welk de Vorst in Augustus 1644 in zijn huis gaf en waarop o. a. verscheidene gezanten met hunne vrouwen genoodigd waren, liet hij zijne Indianen voor het verzamelde gezelschap hunne nationale dansen vertoonen. Lelen de Willhem schrijft aan zijnen zwager Huygens, dat deze, die de schilderijen van Post gezien had, zich de groep dansenden wel zou kunnen voorstellen. De wilden waren in hunnen natuurstaat te midden van het aanzienlijk gezelschap verschenen; hetgeen de Willhem aanleiding geeft, om aldus te eindigen: „Voilà de quoi payer la curiosité de nos ministres et de leurs femmes. Ceci a causé beaucoup de raillerie et risée parmi toute sorte de gens".

Tegen het einde van 1647 werd aan Johan Maurits door zijne benoeming tot Stadhouder van Kleef en de omliggende landschappen een nieuwe werkkring geopend. Wij mogen over

---

[1]) Vergelijk vooral L. Driesen, *Leben* enz., 102—110, 356—364; *Verhael van de reys van* Carel II, *Koning van Groot-Brittannien*, 's Gravenhage, 1660, bladz. 91, 113.

hetgeen hij in die betrekking deed en over de diensten, die hij aan zijnen nieuwen meester, den Keurvorst van Brandenburg, bewees, niet uitweiden. Slechts stippen wij aan, dat de Hollandsche bouwmeester Pieter Post ook te Kleef in dienst van den Vorst druk werkzaam was. Volgens een brief van Post van den 25sten Julij 1664 was deze toen bezig aan den Kleefschen Zwanentoren en leverde hij een plan tot vergrooting en uitlegging der stad. Maar terwijl Johan Maurits door eene reeks van werken Kleef in een lustoord herschiep, verloor hij zijn paleis te 's Gravenhage niet uit het oog. Ofschoon Stadhouder van een Duitsch Vorst, bleef hij in Nederlandsche dienst, en klom daarin achtereenvolgende tot Generaal der ruiterij en Veldmaarschalk op, terwijl hem tevens het bevelhebberschap over de sterke grensvesting Wezel werd toevertrouwd. Hij verbleef dien ten gevolge meermalen in zijn huis te 's Gravenhage en liet daaraan of aan den daartoe behoorenden tuin voortdurend arbeiden. Daar Pieter Post in 1668 stierf en de beroemde Jacob van Campen reeds veel vroeger (1657) overleden was, moest hij weldra met andere bouwmeesters te rade gaan. Als zoodanig vinden wij Maurits Post, ongetwijfeld een bloedverwant van Pieter, voortdurend met hem in briefwisseling. Vooral in den tuin van Johan Maurits was deze Maurits Post voortdurend bezig. Eene figurative kaart, in 1668 vervaardigd en thans nog op het Rijks-archief bewaard, geeft eenig denkbeeld van den toenmaligen aanleg van den tuin en bewijst, dat hij naar den smaak van dien tijd buitengewoon fraai was. Op meer dan één punt prijkten koepels tusschen de bloembedden, terwijl het aan beelden, grotwerken en vogelvlugten niet ontbrak. Het reigerbosch, waarvoor men vroeger zoo bezorgd was geweest, is op de kaart niet meer te vinden: het schijnt sedert 1636 ongemerkt verdwenen te zijn. Waarschijnlijk hebben de Heeren van de kamer van rekeninge begrepen, dat het na den dood van Willem II noodeloos was, zich langer om het jagtvermaak der Prinsen van Oranje te bekommeren, en had Johan Maurits niet ongaarne de reigers zien uitsterven. Den 1sten Junij 1668

erlangde de Vorst verlof om aan de noordzijde van den tuin, tegenover zijn huis, het koepeltje te mogen uitbouwen, dat daar tot in onzen tijd heeft gestaan, en waarvan wij vroeger gewag maakten. Den 8sten Junij daaraanvolgende werd hem toegestaan een veel grooter gebouw of zoogenaamd paviljoen aan de zuidzijde te plaatsen. Te midden van al dat bouwen moest het hem hinderen, dat de plek gronds, waarop hij dit deed, hem blootelijk, tot wederopzeggens toe, ten gebruike was gegeven. Hij verzocht derhalve die in erfpacht te mogen erlangen en betoogde, dat hij aanspraak mogt maken op schadeloosstelling, als de grond weder aan de graaflijkheid wierd getrokken. Hij was thans 64 jaren oud en begon ook aan zijne erfgenamen te denken. ,,Den ondergeschreven" — zeide hij in zijn vertoog — ,,considererende, dat naar apparentie, door sijn hooge jaren, weynich tijts sal connen genieten de vruchten van de grote en excessive oncosten, die hy tot het vercieren van het Aeckerlandt is aenwendende, gelijk UEd. Mog. oogschijnlijcken cunnen sien, ende geern soude prevenieren, dat sijn erffgenamen niet te gelijck van de penningen, die hy daeraen is spenderende ende 't gebruyck van den hof soude sijn gefrustreert, vindt geraden", enz. Om zijn verzoek te smakelijker te maken, bood hij aan, het Akerland aan de zijde der hofgracht met een kaai te omringen, daar de boorden dier gracht er schandelijk uitzagen, hetgeen — zeide hij — de Heeren van den Hoogen Raad en al de wereld moest ergeren. Den 13den Junij 1668 stonden Raden en meesters der domeinen het verzoek gaaf en in zeer welwillende bewoordingen toe. Naar 't schijnt zelfs gaven zij het land in erfpacht uit, zonder dat eene erfpachtsom werd bepaald. Alleen moest de Vorst zich verbinden geene andere getimmerten op het Akerland te plaatsen, dan die op de reeds vermelde figurative kaart waren aangeduid.

Een paar jaren later, in 1670, was er sprake van, dat het Mauritshuis landseigendom zou worden. Wij kunnen dit niet anders verklaren dan uit de geldelijke ongelegenheid, waarin

Johan Maurits zich voortdurend bevond, en uit de verwachting, dat hij aan eene redding daaruit boven het behoud van het geliefde eigendom de voorkeur zou geven. De over dezen koop door den Raadpensionaris de Witt aangeknoopte onderhandelingen bleven echter zonder gevolg. Wanneer de Raadpensionaris het huis had kunnen koopen, zou het, naar de toenmalige spreekmanier, een *huis van Staat* geworden zijn, waaraan destijds evenzeer behoefte bestond, als aan een *karos van Staat*, die bij de intrede van vreemde gezanten gebruikt werd. Hoe zeer de republiek zulk een gebouw noodig had, was vooral in 1660 ondervonden, toen de Staten Koning Karel II van Engeland bij den terugkeer uit zijne ballingschap naar zijn rijk feestelijk en gastvrij wilden ontvangen, en het, indien Johan Maurits zijne woning niet gewillig had afgestaan, aan een geschikt gebouw voor het tijdelijk herbergen van den Koning zou hebben ontbroken. Met welke weelde, overdaad zelfs, Karel II destijds in het Mauritshuis, ten koste der Staten, werd onthaald [1]), en hoe zij daardoor vroegere onaangename bejegening, den balling aangedaan, wilden uitwisschen, is bij de beoefenaren onzer geschiedenis bekend. Het reeds vroeger aangehaald *Verhael* van dit verblijf, in 1660 te 's Hage bij Adrian Vlack in een groot folio boekdeel uitgegeven, is opmerkelijk, niet slechts omdat het eenig denkbeeld geeft van den toenmaligen toestand van het Mauritshuis, maar ook omdat de fraaije platen treffende historische herinneringen opwekken. Op een dier platen wordt een gastmaal afgebeeld, door de Staten van Holland in de groote zaal van het gebouw aan Karel II gegeven. De Koning zit onder een verhemelte tusschen zijne moei, de Koningin van Boheme, en zijne zuster, de weduwe van Prins Willem II. Meer benedenwaarts aan tafel ziet men aan de eene zijde 's Konings beide broeders, de Hertogen van York en van Glochester, aan de andere den tienjarigen Willem III, die met de onbevangenheid

1) Onder de tallooze schotels, waarmede bij een der maaltijden de tafel bezet was, behoorde er een, waarin vier en twintig faizanten lagen.

der jeugd omziet. Buat vervult het ambt van voorsnijder aan de vorstelijke tafel. Had, zegt eene Engelsche schrijfster, die insgelijks dit plaatwerk schijnt geraadpleegd te hebben, de gordijn der toekomst kunnen worden opengeschoven, met wat vreemde belangstelling zouden deze leden van den vorstelijken kring elkander hebben aangestaard! Willem III zat tegenover dengeen, die naderhand Jacobus II zou heeten, en deze laatste had de Koningin van Boheme naast zich, die bij haar leven den kelk der vernedering tot den bodem drinken moest, maar wier nakroost den troon van het magtige Engeland bekleeden zou, eeuwen na haren dood [1].

Wel verre dat Johan Maurits bij het klimmen zijner jaren minder aan zijn huis en tuin te 's Gravenhage gehecht zou zijn geworden, zien wij hem tot verfraaijing daarvan werkzaam, ook onder omstandigheden, die hem met geheel andere zorgen moesten vervullen. In 1672 en de beide volgende jaren waagde hij zijn grijzen kop bij herhaling voor het aan den rand des afgronds waggelend Nederland. In de hagchelijkste oogenblikken voerde hij te Muiden, later in Friesland het bevel, en bij den bloedigen veldslag van Senef (11 Augustus 1674) hielp hij, ofschoon reeds sterk lijdende aan de ongemakken des ouderdoms, de aanvallen des vijands stuiten met de kloekheid van een jongeling. Willem III zelf gaf hem die getuigenis. Nogtans blijkt uit de brieven van Maurits Post, dat deze gedurende die moeijelijke jaren voortdurend op 's Vorsten last aan huis en tuin bezig was. In het huis werden nieuwe kelders gemaakt. Een „kamerken op de brug" werd gemaakt en met goudlaken behangen. Wat men door dit kamerken te verstaan hebbe, is niet regt duidelijk. Welligt moet men daarbij aan een vertrekje denken in den muur, die ook volgens de plaat bij de Riemer [2] het voorplein plagt af te sluiten. Op die plaat toch ontdekt men in den muur verscheidene kleine vensters.

---

[1]) Mrs. A. Everett Green, *Lives of the Princesses of England*, VI.
[2]) I, 752.

Doch vooral tot verfraaijing van den tuin was Maurits Post in dat tijdsgewricht druk bezig. In zijne brieven van den 1sten en 18den Junij 1673 spreekt hij van het maken of verfraaijen der vlügten van hoenders, duiven en faizanten en van eene waterleiding voor de eenden; tevens vermeldende, dat de Heer van Zuilichem (Huygens) tegen de aangelegde werken, die noodwendig hier en daar den driehoekigen tuin van dezen moesten raken, geene zwarigheid maakte. De eerste dier brieven behelst nog de volgende zinsnede, die, onafhankelijk van de alles behalve zuivere taal, een grimlach afdwingt: „Ick hebbe" — zegt Maurits Post — „een seer schoonen hoop rodtssteennen „met een groote gebacke schilpatde en twee slanghgen van Syn „Hoogh. ofte door Mynheer Bentingh becomen, dewelcke al in „U voors. gen. thuyn heb laten voeren, ende de schiltpatde met „de twee slangen in de spiloncken van de grodt gesteldt: deselleve „admirabel wel daer schicken." In Januarij 1674 verzocht Johan Maurits verlof, om het water in de hofgracht door staketsels te mogen ophouden, „vermits," zeide hij in zijn verzoekschrift, „alhier in mynen thuyn verscheydene rare Indiaense water-„vogelen hebbe, maer te weynich water om dieselve t'onderhouden „en plaisier daervan te genieten." Ook dit verzoek werd gunstig toegestaan.

Zoo bleef de bouw- en kunstlievende man zich zelven gelijk tot den einde. Den 20sten December 1679 eindigde hij zijn leven in de woning, die hij op den Papenberg bij Kleef had doen bouwen, op meer dan 75jarigen ouderdom. Het laatst, dat wij van hem weten, kenschetst hem geheel. In zijn sterfjaar liet hij zich nog eenmaal door Frans Post afschilderen. Men ziet hem op deze schilderij, die zich op 's Rijks museum te Amsterdam bevindt, geharnast, met den bevelhebberstaf in de hand. Een negerslaaf biedt hem een papier aan, waarop te lezen staat: Out 75 jaren. Memento mori. A°. 1679.

Johan Maurits was nooit gehuwd geweest. Zijne nalatenschap kwam dus aan zijne neven, de Vorsten van Nassau, die echter zich daardoor niet bijzonder hebben verrijkt, daar zijne schulden,

ook bij zijnen dood, aanzienlijk waren. Met name was zijn huis en tuin te 's Hage bezwaard met eene hypotheek ten behoeve van den militairen solliciteur Gerrit Maas en diens echtgenoote Elisabeth Lasson, welke hypotheek in 1663 tot *f* 160,000 was geklommen, doch in de volgende jaren tot omstreeks *f* 134,000 verminderde. Die zware last gaf aanleiding, dat huis en tuin den 10den Maart 1683 aan de hypotheekhouders of hunne regtverkrijgenden werden overgedragen. Sedert bleef gedurende eene lange reeks van jaren het Mauritshuis het eigendom van de erfgenamen van Gerrit Maas en Elisabeth Lasson, welke erfgenamen uit hun midden directeuren benoemden, door wie dit eigendom voor gemeene rekening werd beheerd. Deze directeuren kwamen tevens in 't bezit van een zeer kostbaren smaragd, wegende 102 karaten, vroeger, naar het schijnt, door Johan Maurits aan zijnen hoed gedragen. Wat er van dezen steen, die uit de bewaring van den eenen directeur in die van den anderen overging, ten slotte geworden zij, ligt in het duister. Sedert 1685 werd het Mauritshuis regelmatig door Gecommitteerde Raden voor *f* 3600 's jaars gehuurd en dan gebruikt om daarin vreemde gezanten tijdelijk te huisvesten. Ook de Nederlandsche gevolmagtigden tot den Rijswijkschen vredehandel hielden daar hun verblijf. Toen in de volgende jaren de Hertog van Marlborough telkens te 's Gravenhage vertoefde, om zich met 's lands regenten te beraden over den loop, aan de krijgsverrigtingen in den successie-oorlog te geven, nam deze steeds in het Mauritshuis zijnen intrek; maar juist dit verblijf gaf aanleiding, dat de luister van het gebouw, althans wat de inwendige versiering betreft, voor goed onderging.

Omstreeks Kerstijd van het jaar 1704 had de Hertog gedurende eenigen tijd in het Mauritshuis zijn verblijf gehouden en was toen weder uit 's Hage naar Engeland vertrokken. In den avond na zijn vertrek waren zijne achtergelatene bedienden bezig met het inpakken der goederen van den veldheer, toen door de onvoorzigtigheid van een hunner in het gebouw brand ontstond. De vlammen, door een sterken noordoostenwind aangeblazen,

verkregen spoedig een dreigend aanzien. Niet slechts liep het prachtige huis van Odijk, dat aan den noordwesthoek van het Plein het huis van Nieuwkoop vervangen had en door een lateren brand vernield is, groot gevaar; maar ook voor het behoud van het hofgebouw bestond vrees, zoo zelfs, dat in allerijl de staatsarchiven naar elders vervoerd werden. Er heerschte eene scherpe koude, zoodat men niet dan met groote moeite water tot blussching uit den toegevroren hofvijver kon aanvoeren. Het zeer drooge Braziliaansche hout in het gebouw voedde de vlammen. Na eenige uren was het huis inwendig geheel uitgebrand, doch waren de omliggende gebouwen behouden. „Wat men het meest betreurde," zegt Lamberti, waarschijnlijk een ooggetuige, „was, behalve het huisraad en eenige schilderijen, „het schilderwerk in fresco, 't welk zich op de muren, in het „voorhuis en op de trappen bevond." [1]) Wij halen deze zinsnede vooral aan, omdat ons van deze fresco-schilderingen nergens elders iets is voorgekomen.

Het afbranden van het Mauritshuis berokkende niet slechts aan de directeuren of eigenaren een zeer gevoelig verlies, ook 's lands Staten, die voortdurend aan zulk een gebouw behoefte hadden, zagen zich daardoor in ongelegenheid gebragt. De laatsten toonden zich dan ook bereid om mede te werken tot herstel, waarbij het alleen op eene nieuwe inwendige inrigting aankwam, daar de hechte muren ongeschonden waren gebleven. Tot dit herstel werd een middel aangegrepen, in de eerste helft der achttiende eeuw zeer aan de orde; namelijk het openen eener loterij. In de oude republiek was het lang een stelregel geweest, dat loterijen enkel geoorloofd waren, wanneer het de kerk of de armen en dus bijv. de stichting van een godshuis gold; maar, als strijdig met godsdienstige begrippen, niet tot het bereiken van een zuiver wereldlijk doel mogten worden geopend. In het laatst der zeventiende eeuw liet men dat strenge begrip allengs varen. Het voorbeeld van Engeland en de uit-

---

[1]) *Mémoires de* Lamberti, III, 444.

geputte toestand van 's lands schatkist ten gevolge van de oorlogen met Frankrijk leidden tot dadiging met eene steeds bestaande overtuiging. Weldra zelfs volgde de eene staatsloterij de andere en waren de plannen van Kersseboom en andere financiers tot herstel der openbare geldmiddelen vooral ook op deze hulpbron gebouwd. Zoo zagen de Staten van Holland er dan ook geene zwarigheid in, om den 2den October 1706 aan de erfgenamen van Gerrit Maas en Elizabeth Lasson octrooi te verleenen tot het openen eener loterij van een millioen gulden, ten einde uit de daardoor te behalen winst, die echter slechts 8 percent van den inleg bedragen mogt, het Mauritshuis weder op te bouwen en te meubileren. Ongelukkig wemelde het destijds van loterijen, en kostte het dien ten gevolge groote moeite de loten in deze te plaatsen. In verband daarmede ging het herstel van het Mauritshuis tragelijk voort. Gecommitteerde Raden moesten bij herhaling voorschotten op de toekomstige winst uit de loterij doen, opdat het werk niet geheel wierd gestaakt [1]. Eindelijk, omstreeks 1718, was het gebouw weder goed bruikbaar; maar, terwijl het uitwendig niet noemenswaard was veranderd, had het inwendig den vroegeren luister slechts ten deele terug erlangd. Men had daaraan naauwelijks *f* 50,000 kunnen besteden. Johan Maurits had, naar men rekende, aan geheel de stichting zes tonnen gouds te koste gelegd.

Op nieuw namen 's lands Staten het gebouw in huur; maar allengs werd het eene zeldzaamheid, dat daarin een vreemd gezant gehuisvest werd. Nu Nederland ophield het middenpunt der Europesche diplomatie te zijn, kon het zijn huis van Staat tot andere, ook minder luisterrijke doeleinden gebruiken. Gedurende de achttiende eeuw werd de hooge militaire vierschaar in het Mauritshuis gespannen. In 1772 werd het door de Staten-Generaal aangewezen voor de vergaderingen der commissie, die de psalmberijming van Datheen door eene betere verving. Omstreeks dienzelfden tijd begon het dichtlievend genootschap:

---

[1]) Mr. G. A. Fokker, *Geschiedenis der loterijen in de Nederlanden*, 115 en elders.

Kunstliefde spaart geen vlijt, 't welk den Raadpensionaris Stein onder zijne beschermheeren telde, daarin zijne bijeenkomsten te houden. Na 1795 scheen alle eerbied voor de stichting des beroemden Nassauers verdwenen. Zijn huis diende destijds tot vergaderplaats der commissien voor de elkander snel opvolgende buitengewone geldheffingen, die zelfs voor de toenmalige vrijheidsvrienden weinig aanlokkelijks hadden; ja, werd eene gevangenis voor staatsmisdadigers! De kelders werden aan wijnhandelaren verhuurd. Eerst sedert 1807 werd van dit gebouw, waarvoor toen aan de eigenaren eene huur van *f* 4000 's jaars werd betaald, weder een gebruik gemaakt, 't welk de stichter zelf niet zou hebben gewraakt. De nationale bibliotheek werd daarin gevestigd. Eindelijk, in 1820, erlangde het Mauritshuis zijne tegenwoordige bestemming. Volgens een Koninklijk besluit van den 10^{den} Julij 1820 werden de zalen der bovenverdieping voor het Vorstelijk kabinet van schilderijen, die der benedenverdieping voor Japansche en Chinesche voorwerpen en andere zeldzaamheden bestemd. Kort te voren, den 13^{den} Mei 1820, had de Staat het huis voor de betrekkelijk geringe som van *f* 35,000 aangekocht. Met den 1sten Januarij 1822 werd het nieuwe museum voor het publiek geopend. Drie dagen vroeger had Koning Willem I, die in zulke zaken groot belang stelde, alles in oogenschouw genomen.

In de overeenkomsten, sedert 1685 door de erven van Gerrit Maas en Elisabeth Lasson of de zoogenaamde directeuren met den Staat gesloten, was de eenmaal door Johan Maurits zoo zeer geliefde tuin niet begrepen. Zij verhuurden dien tuin afzonderlijk; even als den ijskelder, die zich onder het koepeltje aan het noordelijk uiteinde plagt te bevinden. Nu het er enkel om te doen was, van dit stuk gronds zoo veel mogelijk voordeel te trekken, verdwenen de daarop aanwezige gebouwen, grotwerken en vogelvlugten maar al te spoedig. Slechts het zoo even vermeld koepeltje en enkele statige lindeboomen, die den tijd van Johan Maurits konden heugen, bleven tot voor weinige jaren gespaard. Toen in 't begin dezer eeuw het huis van

Constantijn Huygens, na aan 't geslacht van Citters te hebben toebehoord, het eigendom van den Staatsraad Goldberg werd, kocht de laatste geheel den tuin van het Mauritshuis. Hij vergrootte daarmede zijn eigen tuin, die nu, in plaats van de vroegere bekrompenheid, eene aanmerkelijke oppervlakte besloeg. Na Goldberg's dood, in 1819, werd zijn huis en tuin door den Staat aangekocht. Zoo werd dan weder, even als vóór twee eeuwen, geheel het voormalige Akerland wel niet graaflijkheidsgrond, maar toch landsdomein.

Wat sedert van dat voormalige Akerland geworden is, behoeft voor onze lezers naauwelijks herinnering. Aan de zuidzijde is het huis van Huygens nagenoeg onveranderd in wezen. Aan de noordzijde neemt het gebouw van het Departement van Kolonien de plaats in, waar vroeger de stal van Huygens, het noorderkoepeltje van Johan Maurits en de weg tot zijnen onderaardschen gang te vinden waren. In 't midden van beide prijkt het nieuwe gebouw van den tegenwoordigen Hoogen Raad. Zoo de leden van dien Raad nog aanleiding tot ergernis hebben, kan het niet meer zijn, omdat een Nassausche Vorst door de werken in zijnen tuin het uitzigt van hunne raadkamer belemmert: hunne vergaderplaats heeft een gedeelte van dien tuin zelven ingenomen.

1864.

(„Mededeelingen van de Vereeniging ter beoefening der geschiedenis van 's Gravenhage."

Naschrift. Het Mauritshuis is thans (1879) uitsluitend voor het kabinet van schilderijen bestemd. De voorgevel prijkt weder met het wapen des stichters. Het huis van Huygens heeft plaats gemaakt voor het in oud-Nederlandschen stijl gebouwde Departement van Justitie.

Maurits Post was een zoon van Pieter Post. Zie hierna, aanteekening nº IX bij „De stichting der Oranjezaal."

DE ZEESTRAAT.

Met het Bosch, dat, als in de onmiddelijke nabijheid eener stad gelegen wandelpark, naauwelijks zijns gelijke heeft, is de Zeestraat of Scheveningsche weg de roem van 's Gravenhage. Bosch en Zeestraat zijn de beide magneten, die van oudsher in het schoone jaargetij Hollanders en vreemdelingen naar de hofstad trekken en gegoede lieden nopen zich daar te vestigen; waardoor dan de buitenzijde van 's Gravenhage gestadig fraaijer wordt. Evenzeer aan die aanlokkelijke omstreken als aan het voorregt van zetel der landsregering te zijn, heeft onze stad het te danken, dat zij oudere mededingsters verre voorbij is gestreefd [1]). Ontegenzeggelijk heeft de Zeestraat iets zeer merkwaardigs. Langs geheel de Hollandsche zeekust en zelfs langs die van Vlaanderen en 't Noorden van Frankrijk, zijn de zeeplaatsen en het strand niet te naderen dan over dor en hobbelig duin of door moerassige vlakten, waar geen enkele boom den wandelaar voor de zonnestralen beschermt. Hier voert

[1]) Onwillekeurig dachten wij hier aan de mannen van Delft, die in 1575 ter goeder trouw, maar met kwalijk verholen naijver, voorstelden, om wat er nog van het deerlijk verwoeste 's Gravenhage overbleef te verbranden, ook opdat de vijand in de overgeblevene bouwvallen geen wijkplaats vinden mogt. Prins Willem I redde de plaats van algeheelen ondergang. Zie de Riemer, I, 86.

een lommerrijke laan, te weêrszijden toenemend met lagchende buitenverblijven bekranst, zoo niet tot het strand, dan toch onmiddelijk tot het zeedorp Scheveningen. Alleen op Walcheren, tusschen Middelburg en Domburg, vindt men iets dergelijks. Die hooge waardij van den Scheveningschen straatweg bewoog onze Vereeniging den 5den December 1865, door een in het Dagblad van 's Gravenhage geplaatst berigt, in herinnering te brengen, dat dien dag het tweede eeuwfeest der voltooijing van den weg inviel. Gaarne greep zij de gelegenheid aan, om eenige hulde te brengen aan Constantijn Huygens, wiens naam, gelijk tot zekere hoogte die van Jacob Cats, onafscheidelijk aan onze Zeestraat verbonden is. Wat wij toen wereldkundig maakten mag in onze mededeelingen niet ontbreken. Wij geven het hier terug, maar aangevuld met menige bijzonderheid, die in een dagbladartikel niet op hare plaats zou geweest zijn.

In den Grafelijken tijd voerden twee wegen van 's Gravenhage naar Scheveningen. De eene ging uit van den Denneweg, die nog in eene Schepensacte van 1572 als de weg „naar „strange [het strand]" wordt aangeduid. Nog op de kaart van Delfland van 1606 vindt men dien weg aangeteekend. De andere weg, wel eens het Westersche pad genaamd, liep van het Noordeinde uit, vrij onregelmatig door de duinen, nu eens eene te steile hoogte mijdende, dan, waar de kling van minder beteekenis was, die overtrekkende. Nog veel onbehagelijker en slechter was die weg dan men vermoeden zou. De aanvang in het Noordeinde was tot diep in de XVIde eeuw niet bestraat en dus gedurende een groot deel des jaars een ware modderpoel. Wat verder, nagenoeg ter plaatse van het tegenwoordige tolhek, stond de galg of het geregt van den Hove. De overblijfselen van ter dood gebragte misdadigers grijnsden daar den voorbijganger tegen: een schouwspel trouwens in dien tijd van streng regt en talrijke doodvonnissen niet vreemd, en waarmede dan ook zelfs zeer beschaafde lieden zoo gemeenzaam waren, dat onze dichters der XVIIde eeuw er niet zelden een treurig onderwerp van spotternij aan ontleenden. Nagenoeg op hetzelfde

punt doorsneed de beek den weg. Uit een stuk, door de Riemer meêgedeeld (I, 48) blijkt, dat op de kerk te Scheveningen de last rustte, om de heul over die beek te doen aanaarden, doch dat het onderhoud der brug zelve ten laste van Zegbroek kwam. Het zal wel eene wankele houten brug zijn geweest. Dat, verder komende, paarden en voetgangers zich met moeite een weg baanden door het mulle zand, behoeft geen herinnering. 's Winters hadden zij nog met eene andere ongelegenheid te kampen: meer naar de zijde van Scheveningen liep de weg door zoogenaamde pannen, die dan gewoonlijk vol water stonden.

Toch was in vroeger eeuw de Scheveningsche weg nog iets meer dan thans. Hij was, gelijk men dit in onzen tijd zou uitdrukken, *een groote weg*, langs welken de gemeenschap van 's Gravenhage met noordelijk of zuidelijk gelegene steden, althans onder bepaalde omstandigheden, onderhouden werd. Het harde strand bij de ebbe bood namelijk voor zwaar beladene wagens een beter weg aan dan de zandige of modderige binnenwegen. Zoo reed men toen bijv., om van Haarlem naar 's Gravenhage te komen, over Zandvoort langs het strand naar Scheveningen. Omtrent zoodanig eene reis vindt men reeds in de rekening van den Rentmeester van Noord-Holland van 1404, f°. 35 een aanteekening, aldus luidende: „VII dach in Augusto „tot Scevening betaelt van coste, die de proest met sinen „vrienden ende knecht, eerst na der noene aldaer dede, alsoe „hy van Haerlem quam om in de Hage te wesen". Anderhalve eeuw later, toen den Haag wel zuidwaarts door vaarten met Delft, Rotterdam, enz. verbonden was, maar dat middel van gemeenschap met Haarlem nog ontbrak, was de Scheveningsche weg in den vollen zin des woords een handelsweg. Dit blijkt uit den aanhef van het octrooi, den 20 Januarij 1561 door Philips II verleend tot het heffen van een tol in 't Noordeinde, ten einde de kosten van het bestraten daarvan, ter lengte van meer dan honderd roeden, met „cassysteenen" of keijen te bestrijden. Daar leest men: „hoe dat binnen den voorsz. Hage „een ende straet is, genaemt het Noordeynde, wesende den

„principalen incomen, uitvaeren en passagie van allen heeren, „coopluyden, visschers en anderen, met paerden, wagenen „ende karren commende van Oosten onder die Noortzee, van „Amstelredamme, Hoorn, Enkhuysen ofte van den zyde langes „die custe van der Noortzee, vaerende ofte ook deur den „Hage passerende mit alrehande victuaelgie van zeevisch, soe „versch, gesouten als gedroocht, haring, bucxhoorn, conynen, „reygers, quax, pittoirs, lepelaars, scholvers, houtsnippen, „plumers, ganssen, entvogelen, talingen en diergelyke, die al „ter vente deur den Hage en deselve straete moeten passeren, „omme gevoert te worden nae onsen landen van Brabant, „Luyk, Maestricht, Coelen en elders, tot swaeren laste en „pericule van den paerden, die deur die selve straete en moerasse „met grooten cracht moeten ryden en trekken, in vreese en „pericule niet alleen van de beesten, maer ook van de voorsz. „geladen waeren, en ook menschen, die dikwils in dangiers „syn ommegesmackt en in den morassche versmoort te worden, „bysonder des wintertyts en ook by nachte [1])." De laatste woorden zijn, zoo daarin niet eenige overdrijving heerscht, vooral opmerkelijk. Het Noordeinde, 's winters althans, een moeras, waarin degeen, die met zijn wagen omviel, versmoren kon! Waarlijk eene bijdrage tot al de ongemakken van den goeden ouden tijd! In dit opzigt baarde dan toch de regering van den gehaten Philips verbetering. In overeenstemming met het verleende octrooi werd het Noordeinde door die van den Hage uit opgenomen gelden bestraat en daar een tol geheven, uit welks opbrengst renten en aflossing dier gelden moesten worden bestreden. Het St. Pietersgilde te Scheveningen leende o. a. eenig geld voor dit werk, tegen eene rente van 6 ℔ 's jaars. Het tolgeld bedroeg voor een geladen wagen een groot Vlaamsch, voor een geladen kar een oordje, voor een wagen met mest een duit. Ongeladen wagens, zoo ook die met melk, boter of ander zuivel „tot alimentatie van de gemeente" waren vrij. Er

1) De Riemer, I, 764.

stond, zoo lang het octrooi duurde, dat, oorspronkelijk voor zes jaren verleend, van tijd tot tijd werd vernieuwd, een sluit- of draaiboom in de straat voor de heffing van den tol. Schitterend was de opbrengst van dien tol niet, althans niet na den opstand tegen Spanje, toen de handelsbeweging, waarvan men in 1561 sprak, gestremd was of eene andere rigting had genomen. Zij bedroeg in het jaar van 1 Mei 1585 tot 30 April 1586 slechts 29 ₰ 7 st. [1]). Geen wonder, dat toen in 1597 het octrooi voor goed een einde nam, het kapitaal, voor de bestrating besteed, nog niet geheel was afbetaald; zoodat den Haag verpligt was twee op de straat staande renten — eene van 19 ₰ ten behoeve van Pieter van Treslong en eene van 12 ₰ 10 st. ten behoeve der kerkgoederen te Scheveningen — voor zijne rekening te nemen [2]). Daar de vraag, of de tegenwoordige tolheffing op den Scheveningschen weg al dan niet als eene belasting te beschouwen zij, voor eenige jaren den Haagschen Gemeenteraad heeft bezig gehouden en in 't algemeen over het karakter der tollen op wegen en vaarten door de wetgeleerden getwist wordt, is het misschien niet overtollig te doen opmerken, dat in het octrooi van 1561 gesproken wordt van het „opstellen, of heffen van „*een impost ofte tolrecht*" en dat de uitdrukking *impost* in den zin van tolheffing ook in de aangehaalde Haagsche rekening van 1596/97 voorkomt.

Zoo was dan het Noordeinde tot de Scheveningsche brug bestraat. maar bleef de rijweg van daar naar Scheveningen even slecht als te voren. Er werd wel iets gedaan om dien weg in dragelijken toestand te houden, maar men ging met groote karigheid daarbij te werk. Het arme visschersdorp moest, naar het schijnt, de helft van de kosten dragen. Slechts bij uitzondering vindt men daaromtrent iets in de rekeningen van den Haag. Zoo treft men daarin den volgenden post aan: „100 ₰ over de helft van 200 ₰ voor 't maecken van de

---

1) *Rekening van den Hage*, 1586/87, f°. 35.

2) Id. 1596/97, f°. 124.

„winterwech tusschen den Haech ende Scheveningen." Dat uitgeven van *f* 200 op eens voor dezen weg zal echter wel tot de groote zeldzaamheden hebbon behoord. Veel later toch vinden wij, dat Burgemeester en regeerders van 's Gravenhage zich verbinden voor het onderhouden en verbeteren van den wagenweg naar Scheveningen, gedurende het tijdperk van 26 Mei 1661 tot 26 Mei 1668, bij te dragen de som van — 15 ponden 's jaars! [1]) Die som was, het tijdperk, waarin zij werd afgezonderd, in aanmerking genomen, bespottelijk gering. Wat daarvoor kon worden gewrocht, moest door de werking der winterstormen op het vlottende zand telkens weder worden vernield. Het blijkt dan ook uit het nader te vermelden geschrift van Huygens [2]), dat als in 't midden der zeventiende eeuw de Haagsche aanzienlijken op een warmen zomerdag de frissche zeelucht aan het Scheveningsche strand wilden gaan inademen, twee of drie paarden niet genoegzaam waren, om hunne zware karossen „door de diepte van het brandige sand" te trekken. Nog grooter was de ongelegenheid voor hen, die met goederenwagens van 's Gravenhage naar Scheveningen reden, om verder langs het strand noord- of zuidwaarts te trekken; want nog altijd werd die weg over het harde strand in veel gevallen verkieslijk geacht. Daar in de XVII[de] eeuw en nog lang daarna te Scheveningen een veer op Engeland en Frankrijk, zoowel als op Zeeland bestond, moet de behoefte om het visschersdorp met grooten spoed te bereiken zich somtijds dringend hebben doen gevoelen, en toch was dit niet mogelijk.

Aan Constantijn Huygens, men weet het, komt de eer toe, dat hij het eerst het denkbeeld opperde, om aan al dat ongerief door het bestraten van den Scheveningschen weg een einde te maken, en dat hij dit denkbeeld met mond en pen voorstond,

---

1) *Appointementenboek van Raden en Meesters van de rekeninge der domeinen van Holland*, 1662—1667, f°. 61.

2) Zijn ontwerp van den „*Steenwegh*," gedrukt achter Boek VII der *Korenbloemen*.

tot hij het eindelijk op eene verrassende wijze verwezenlijkt zag. Het ontwerpen van zulk een plan lag geheel in de rigting van den onbegrijpelijk werkzamen man, die geen hooger genot kende dan verbeteringen in te voeren en zijne geboortestad 's Gravenhage lief had als den appel zijner oogen. Hij zelf stelt ergens zijn strijd voor den aanleg van den Scheveningschen straatweg gelijk met dien voor de algemeene invoering van het gebruik van het orgel bij de openbare eeredienst, waartegen toen nog de bekrompenheid van vele belijders der Hervormde kerkleer zich halsstarrig verzette. Hij verheugde zich in zijnen ouderdom zoowel in dezen als in genen strijd te hebben gezegevierd, en betreurde alleen nog niet eene derde verbetering te hebben kunnen doordrijven: de wegruiming van het groene zoodje of schavot, dat den opgang van onzen schoonen Vijverberg schandelijk ontsierde. Blijkens het vermelde geschrift bragt Huygens, om zijn plan omtrent den Scheveningschen weg ingang te doen vinden, het eigenbelang der aanzienlijke Hagenaars in beweging, in zijnen tijd gewoon, zich op bepaalde uren van den dag, in koetsen met twee of vier paarden, de lanen van 't Voorhout, tot vervelens toe, te laten rondrijden, en aan wie hij het genot van een uitgestrekter, beter wandelrid voorspiegelde. Hij wees op de dienst, aan den eerzamen burger te bewijzen, die op Zon- en feestdagen zich aan het strand wilde vermeiden, en aan de wagenvoerders, die hunne paarden moesten afbeulen op den mullen zandweg. „Maar voornementlick'', zeide hij, „staat in Christelicke liefde ende medoogentheit te „letten op de merckelicke verlichtinge, die de arme Scheveninger „slaven soude werden toegebraght, wanneer hare hoofden met „zware bennen gedruckt zijnde, hare voeten ten minste een „luchtigen tred over een hard pad souden mogen treden." Niet tevreden met dergelijke redeneringen, werkte hij omstreeks het jaar 1653 het plan in alle bijzonderheden uit, staafde en verduidelijkte het door kaarten en teekeningen van zijne bekwame hand en betoogde, dat het niet slechts uitvoerbaar was, maar het verkrijgen van nut, voordeel en eer in zich vereenigde.

De straatweg moest, volgens dit ontwerp, opdat hij met onbekrompenheid te gebruiken ware, twee volle roeden breed zijn. Karigheid was hier verwerpelijk: „soo goeden struyve „behoorde niet om een ey bedorven te worden." Geen keijen, maar klinkerds, moesten voor de bestrating worden gebezigd, zoo wegens de mindere kostbaarheid, als omdat de rijtuigen daarover gemakkelijker heenrolden. De kosten van geheel het werk zouden, volgens de berekening van Huygens, die de lengte van den weg van het Noordeinde tot de kerk te Scheveningen op 920 roeden stelde, omstreeks ƒ 23,000 bedragen. Dat kapitaal zou gemakkelijk te vinden zijn: bij den onmiskenbaren rijkdom van 's Gravenhage in de XVII^de^ eeuw was het inderdaad onbeteekenend. Renten en aflossing waren te verzekeren door een op den weg te heffen tol van rijtuigen en voetgangers, waarvan alleen de arme Scheveningsche „vischluyden" bevrijd zouden zijn. Die tol zou, bij het drukke gebruik, dat van den straatweg zou worden gemaakt, veel opbrengen. „De gedurigheit „deser wandelinge," schreef Huygens, wiens profetie nog in een anderen zin dan hij vermoeden kon zou worden vervuld, „houde ick soo seker, dat ick geloove den steenwegh dagelicks „sonder ophouden vol gegaens ende gerijds, ende van verre als „eene *begraeffenisse* aen te sien soude wesen."

Maar, zegt men misschien, dit alles is zoo eenvoudig en duidelijk, dat er weinig verdienste in steekt daarop de aandacht te hebben gevestigd. Die van den Hage hadden in 1561 het Noordeinde doen bestraten. De overgang daarvan tot den aanleg van een straatweg naar Scheveningen, die toch zoo geweldig lang niet is, schijnt natuurlijk en kan, als de benoodigde geldsom slechts te vinden was, geen ernstige tegenkanting hebben ontmoet. — Wie zóó spreken mogt, bedriegt zich en weet zich niet in 't midden der XVII^de^ eeuw te verplaatsen. Wel waren toen in onze meeste Hollandsche steden de straten behoorlijk geplaveid, maar een straatweg, die steden en dorpen verbindt, was nog een ongehoorde nieuwigheid. In geheel Holland vond men geen enkelen zoodanigen weg. Van de

overige Provincien der republiek bezaten alleen Zeeland en Utrecht iets wat daarnaar zweemde. Vere en Vlissingen waren namelijk door een straatweg verbonden, en van oudsher liep zulk een weg van de stad Utrecht naar de Bildt. De redenen, waarom de magtige republiek, maar vooral ook het rijke Holland, in dit opzigt zoo achterlijk was en nog lang daarna bleef, zijn nog onlangs door een vaderlandsch geleerde aangewezen. Zij lagen in de gemakkelijke gemeenschap te water, ook door velerlei gegraven vaarten; maar tevens in 't gemis van eenheid in het Staatsgezag, in den onderlingen naijver en de kleingeestigheid der schier oppermagtige steden of van waterschapsbesturen [1]).

Aan Huygens werden dan ook, als hij zijn plan voorstond, al die zwarigheden te gemoet geworpen, die men gewoonlijk gereed heeft, als een nieuw denkbeeld wordt aangeprezen. Zijn weg, beweerden de oud-gasten van dien tijd, zou, eenmaal aangelegd, weder onder het stuifzand bedolven worden. Die weg zou 's winters op de lage plaatsen onder water staan. Van de steile hoogten, waarover hij loopen moest, zouden de wagens afrollen, en wat van dergelijke bedenkingen, die ons thans uitermate belagchelijk in de ooren klinken, meer zij. Zelfs deskundigen meenden, dat er verscheidene jaren moesten verloopen, eer de 4 millioen klinkerds, voor 't leggen van zulk een *langen* straatweg vereischt, bijeen te brengen waren! Huygens wederlegde de gemaakte zwarigheden op overtuigende wijze. Hij toonde onder anderen aan, dat het eene zaak van gering gewigt zou zijn, door uitgraving en aanhooging eene effene baan te maken, waarop noch steile, noch onder water staande plaatsen te vinden waren. Hij overreedde sommige zijner aanzienlijke vrienden om een aandeel te dragen in het kapitaal, voor het werk vereischt. Hij drong bij den Haagschen Magistraat aan, om zelf de zaak ter hand te nemen; maar alles was te vergeefs. De regeerders van den Haag toonden zich afkeerig

---

1) Mr. G. Mees Az., *Historische Atlas*, XIIe afl., 10, 11.

van het plan of althans te ijverloos om het te aanvaarden, en ontmoedigd sloot de schrandere man, die voor een loszinnigen plannenmaker werd uitgekreten, zijne schrifturen en teekeningen betrekkelijk dit onderwerp weg; zich vleijende, gelijk hij zelf ergens zegt, dat, als eenmaal na zijnen dood, een wijze een en ander vinden en raadplegen zou, hij van harte zou zeggen, dat het geen dwaasheid was [1]).

Toen Huygens het plan van zijne Zeestraat ontwierp, was het duin tusschen 's Gravenhage en Scheveningen niet overal zoo dor meer, als het eeuwen lang geweest was. Aan de westzijde van den tegenwoordigen weg was Jacob Cats begonnen zijn *Zorgvliet* te stichten. Die merkwaardige man, de lievelingsdichter van vroegere geslachten, wien onkunde of eigenwaan thans wel eens miskennen, beminde het buitenleven. Gaarne doolde hij rond in de stille werkplaats der natuur, waar ook het schijnbaar nietige zijne aandacht niet ontsnapte. In het dichterlijk wedergeven der op het eenzaam veld of aan het dorre strand verkregen indrukken was hij niet zelden gelukkiger, dan in het bewerken der schatten van geleerdheid, die hij in zijn rijkgevuld boekvertrek vond. Tevens was hij, zoo als hij zelf het uitdrukt, „van overlang tot planten wel genegen"; waardoor men dan planten in den ruimsten zin, dus ook ontginnen, moet verstaan. Toen hij, bij den aanvang zijner loopbaan, als advocaat te Middelburg gevestigd was, bragt hij met gade en kroost een goed deel des jaars op een buitengoed bij het naburig Grijpskerke door. De meeste zijner vroegere gedichten dagteekenen van die buitenwoning, waarvan men eene afbeelding voor zijne *Galathea* vindt [2]). Omstreeks dienzelfden tijd hield hij zich druk bezig met het indijken van polders in Staatsvlaanderen; eene onderneming, die, na hem jaren lang schitterende voordeelen

---

[1]) Vergelijk het gedicht *de Zeestraat* en den daarachter gedrukten brief aan den baljuw de Veer van 11 Mei 1663.

[2]) Cats' *Gedichten*, f°. uitgave van 1712, I, 427.

te hebben opgeleverd, bij den afloop van het twaalfjarig bestand (1621) hem eene bron werd van verdriet en geldverlies. Een deel zijner ingedijkte landen werd destijds in 't belang van 's lands verdediging onder water gezet; een ander deel door den vijand ingenomen; terwijl hij voor 't behoud van 't geen hem overbleef jaren lang te 's Gravenhage kostbare regtsgedingen voeren moest. Nog in zijn „*Twee-en-tachtigjarig leven*" gedenkt hij dien tegenspoed; maar weidt toch ook met kennelijk welgevallen uit over de rijke oogsten van koolzaad en graan, die hij in vroeger dagen op zijne aan de zee ontwoekerde akkers in Vlaanderen had zien prijken; niet vergetende er bij te voegen, dat soms door één enkelen oogst het gansche land betaald was. Zóó ver ging zijne indijkingsliefhebberij, dat hij zich aan eene dergelijke onderneming in Engeland waagde. Het gold daarbij de indijking van 60,000 acres grond in Hatfieldchase, waarin trouwens nog andere Nederlanders betrokken waren. Deze onderneming gaf niet veel meer dan verlies; zoodat Cats zelf later erkende, dat „het dijken van land in uitheemsche rijken" nog het gevaarlijkst is van alle. Zij gaf aanleiding tot ernstigen twist tusschen Cats en Constantijn Huygens. De laatste had insgelijks een deel van zijn vermogen in het Britsche indijkingsplan gestoken, en beschuldigde Cats, toen de zaak tegenliep, dat deze, na den terugkeer van zijn eerste gezantschap in Engeland (1628), de vermoedelijke uitkomsten veel te hoog had opgevijzeld [1]. Gelukkig was het misverstand niet van blijvenden aard. Voortdurende vijandschap tusschen mannen als Cats en Huygens, die elkanders hoogachting zoo zeer verdienden, zou eene treurige episode in de geschiedenis onzer letterkunde geweest zijn. Toen Huygens in lateren tijd den grijzen Cats schier op elken jaardag met een gedicht begroette en hem met geestdrift: „aller dichtren bestevaêr" noemde, was hij het aan de boorden van den Teems in 't water geworpen geld zeker lang vergeten.

Bij de voorliefde, die Jacob Cats voor het buitenleven en

1) Schinkel, *Bijdrage tot de kennis van het karakter van C. Huygens*, 69—76.

het planten bezielde, moet het hem, nadat hij in 1634 waarnemend Raadpensionaris geworden was, welk ambt hem, twee jaren later, blijvend werd opgedragen, hard zijn gevallen, aan die neiging geen bot te kunnen vieren. Zijn werkzaam ambt eischte geheel den mensch. Verblijf op een buitengoed was daarmeê onvereenigbaar. Het zoeken van eenige uitspanning, niet strijdende met den ernst van zijn karakter, was het eenige wat hem overbleef. In zijn huis te 's Gravenhage kon hij die alleen vinden in zijn boekvertrek. Zijne echtgenoote, Elizabeth van Valkenburg, leefde niet meer en zijne beide dochters, de eenige hem overgeblevene telgen, waren gehuwd. Geen ander dagelijksch gezelschap had hij dan dat van zijn trouwen dienaar Matthias Havius en diens gade Cornelia Baers, welke laatste hem tot zijn einde bijbleef en op voorbeeldige wijze zijne huishouding schijnt te hebben bestuurd. Eindelijk, misschien wel op eene wandeling naar Scheveningen, vond hij het middel om aan de jaren lang onbevredigd gebleven behoefte te voldoen. Hij wilde trachten een deel van dat duin, dat steeds, zoo ver het oog reikte, onbebouwd bleef, te beplanten, daardoor zich zelven bezigheid, den nakomeling genot en voordeel te verschaffen. Zijn ambt moest hem de vervulling van zijnen wensch gemakkelijk maken. Raden en meesters van de rekening der domeinen van Holland stonden hem in 1643, waarschijnlijk tegen eene jaarlijksche rente, zekere uitgestrektheid duingrond ter ontginning af.

Cats noemt in zijn „*Ouderdom en buytenleven*" het hem afgestane duin „een hoeckje landts." Die afgestane grond was echter vrij uitgestrekt en reikte, althans aan de oostzijde, veel verder dan het tegenwoordige Zorgvliet. Het punt was voor de ontginning gelukkig gekozen. Door de afgestane duinen kronkelde de beek, die, meer zuidwestelijk uit het duin ontsprongen, naar den Scheveningschen weg liep, dien doorsneed, 's Gravenhage bereikte, daar voor of onder de huizen van het Noordeinde, de Hoogstraat en het Achterom haren loop vervolgde en zich met de Hofgracht vereenigde, om dan langs Hofstraat, Poten

en Blijenburg naar de zijde van Bezuidenhout zich te ontlasten. Het thans levend geslacht kan zich van de gesteldheid dier beek in 't midden der XVII^{de} eeuw moeijelijk een denkbeeld meer vormen. Sedert het bouwen van het stoomgemaal bij Hanenburg in 1845 en 1846 en het graven van een kanaal daarheen is zij, in plaats van eene beek van levend water, eene waterleiding geworden. In den tijd van Cats hield zij veel meer water dan in lateren tijd. De afzanderijen naar de zijde van Loosduinen en de veranderde gesteldheid van het duin hebben, naar het schijnt, reeds sedert lang nadeeligen invloed op het afvloeijen van het duinwater in de rigting van Zorgvliet geoefend. Zoo veel is zeker, dat ten tijde van Cats de beek grooten naam had wegens de zuiverheid van haar water, waaraan zelfs genezende kracht werd toegeschreven, en dat zij tevens vrij rijk was in visch. Misschien groeide bij den aanleg van Zorgvliet reeds eenig geboomte aan den oever van dat stroompje. Een onzer, met dat buitengoed zeer bijzonder vertrouwd, meent ten minste dat zekere lindeboom, die aan den noordoostelijken hoek van het huis op dat goed plagt te staan, van een vroeger tijdperk moet zijn geweest dan de aanleg van Cats. Die zeer zware boom droeg nog in onzen tijd den naam van Cats-boom of Cats-linde en was waarschijnlijk dezelfde, in wiens schaduw, blijkens het gedicht van J. van Vliet op Zorgvliet [1]), de grijze dichter den gloed der zon ontweek. In Augustus 1834, bij een zwaar onweder, woei deze lindeboom om. Bij den val had de stam een omvang, die aan drie-honderd-jarigen ouderdom denken deed.

Weldra begon Cats zijn ontginningswerk. Hij liet zijn duingrond diep omdelven en van veen zuiveren. De voorbijganger, zegt hij, dacht, dat wij naar goud of ander edel metaal zochten; maar 't was maar zwarte stof, die wij van onder haalden. Het fijne, witgekleurde zand hield hij bijzonder

---

1) Deze van Vliet was secretaris van het gezantschap naar Engeland van 1651 en 1652, waartoe Cats behoorde. Hij was blijkbaar met dezen zeer bekend en bevriend. Het bedoelde gedicht komt voor in Cats' *Werken*, II, 277. Zie couplet 63.

geschikt voor de boomkweekerij, terwijl hij het grove roest- of oerzand als geheel onvruchtbaar verwierp. Van dit laatste deed hij dijkjes rondom zijn plantsoen opwerpen, die zeker tot beschutting van het jeugdig gewas goede diensten hebben gedaan. Sommige van deze dijkjes zijn nog in wezen, zoo als die, welke het door hem aangelegde doolhof insloten. Op die dijken groeit thans het geboomte niet minder goed dan elders; een bewijs, dat Cats zich in het onvruchtbaar verklaren van een deel van zijnen grond vergiste. Daarentegen schijnt hij het goede middel gekozen te hebben, om zijnen zandgrond eenigermate te bemesten. Hij gebruikte daartoe bagger uit slooten, en verzekert, dat die vruchtbaarmakende stof vooral goede diensten deed, als zich daarin veel afgevallene boombladeren bevonden. Wat van zijne boomkweekerskunst zijn moge, binnen weinig jaren was een deel van zijn erf met welig wassend hout bedekt, en wekte het de bewondering der Hagenaren. Dagelijks bezocht hij zijn boomgewas. Meestal wandelde hij na den maaltijd daarheen, en keerde dan tijdig genoeg terug, om 's avonds eene van die menigvuldige raadsvergaderingen bij te wonen, waarin de Raadpensionaris niet ontbreken mogt. Niet zelden ontmoette hij Prins Frederik Hendrik op zijn grond, die allengs het aanzien van eene buitenplaats verkreeg, waaraan hij den naam van *Zorgvliet* gaf. De Prins, zelf een minnaar van bouwen en planten, stelde in de onderneming groot belang. Als hij zijn genoegen over den goeden uitslag betuigde, verzuimde Cats niet hem onder 't oog te brengen, welk eene weldaad hij aan het vaderland bewijzen zou door het beplanten van het duin op grooter schaal te beproeven. Welligt zou de goedaardige Vorst niet doof gebleven zijn voor die aanmaning, als hij ze vroeger ontvangen had. Thans was zijne kracht gebroken: eer het eiken- en elzenhout van Cats goede schaduw gaf, rustte Frederik Hendrik in het graf zijner vaderen.

Gedurende de eerste jaren na den aanleg van Zorgvliet bezat Cats daar niet anders dan een zomerhuisje of dergelijke rust-

plaats. Toen echter zijne loopbaan als staatsman ten einde spoedde, rijpte in hem het plan om zich op dat buitengoed eene woning te bouwen en daar, te midden van het door hem geplant geboomte, zijn leven te besluiten. Vooral de laatste jaren van zijn raadpensionarisschap waren moeijelijk. Hij beleefde het, dat Prins Willem II, wien hij, al ware het slechts om de nagedachtenis van zijnen vader, een goed hart toedroeg, hem het gevangennemen der zes leden van de vergadering, wier tolk hij was, en de onderneming naar Amsterdam, aankondigde. Hij beleefde den dood van den veelbelovenden Vorst en de daarop gevolgde groote vergadering, waarvan het beleid, uit den aard zijner ambtsbetrekking, vooral op hem nederkwam. De staatkundige hartstogten waren gaande gemaakt en veel gebeurde wat hem, den man des vredes en der inschikkelijkheid, moeite moest doen of aan haat en vijandschap blootstelde. Gewoon het raadpensionarisschap een zwaar pak te noemen, werd die last hem thans ondragelijk. Hij hijgde naar rust; als vier-en-zeventigjarig grijsaard, had hij daarop de meest mogelijke aanspraak. Eindelijk, na herhaalden aandrang, verkreeg hij den 27sten September 1651 zijn ontslag van de Staten van Holland. Opgetogen door het verkrijgen der vrijheid, zeeg de achtbare man in de volle vergadering der Staten op de knieën en dankte God, dat hij de haven der ruste had bereikt. Voortaan wilde hij alleen voor zich op Zorgvliet leven; maar nog eens werd hij in zijne verwachting te leur gesteld. De spanning tusschen de Nederlandsche republiek en het naijverig Grootbrittannie was zoo groot geworden, dat zij de uitbarsting van een oorlog verwachten deed. De Staten Generaal besloten door middel van een plegtig gezantschap het onweder nog, zoo mogelijk, te bezweren, en plaatsten den grijzen Cats aan het hoofd van dat gezantschap. Hij kon en wilde zich niet onttrekken en bragt zeven maanden in Engeland door, die zeker onder de onrustigste en onaangenaamste van zijn leven te tellen waren. De zending was niet alleen geheel vruchteloos, maar werd, nadat onverhoeds, ten gevolge der

noodlottige ontmoeting tusschen Tromp en Blake, de vijandelijkheden werkelijk uitgebroken waren, van gevaarlijken aard. Onze gezanten moesten door eene ruiterwacht tegen de woede van de opgewondene Londensche volksmenigte beschermd worden. De gezantschapssecretaris van Vliet zegt in zijn reeds aangehaald gedicht, dat Cats gedurende zijn verblijf in Engeland tallooze malen het verlangen uitdrukte, om weder op zijn Zorgvliet te zijn. Al had hij het niet vermeld, men zou het zich gemakkelijk kunnen voorstellen.

Na in Julij 1652 behouden in het vaderland te zijn teruggekeerd, betrok Cats dadelijk het inmiddels voor hem gebouwde huis op Zorgvliet [1]), en wijdde nu al zijne zorg aan het verfraaijen van dat goed. Den 6den Mei 1653 verkreeg hij van Hoogheemraden van Delfland verlof om de zandwegen te verleggen in „seeckere houckxken geest ofte clingen, hem in eygendom „toebehoirende, gelegen aan de zuydt- en oostsijde van sijne „hoffstede genaempt Sorghvliet", 't welk hij wilde „doen ver-„lagen en tot syne commoditeyt gebruyckelijck maeken." Voortaan kwam hij zeer zeldzaam meer te 's Gravenhage. In zijne laatste levensjaren ging hij daar niet eens meer ter kerke; maar liet, na daartoe van de Staten van Holland verkregen verlof, in zijne stille woning door daartoe aangewezene predikanten, voor hem en zijne huisgenooten regelmatig godsdienstoefening houden. Die woning zelve was tamelijk ruim; maar slechts van ééne verdieping. „Een huys met lage muren", zegt hij ergens, „is dienstig op het landt en kan oock lange duren." Voor zijn „*Ouderdom en buytenleven*" is dit zijn huis afgebeeld [2]). Het heeft in de sedert verloopene twee eeuwen aanmerkelijke verandering ondergaan; maar toch kan men in het tegenwoordig

---

[1]) Het bestek van het huis is 25 April 1652 gedagteekend. De aannemers waren Claes Dircksen van Ballyckenende en Willem Kalyn. De aanbesteding geschiedde door D. Pauw, Heer van Carnisse, namens zijn schoonvader (De Jonge van Ellemeet, *Museum Catsian.*, 85).

[2]) Cats' *Werken*, II, 271.

huis op Zorgvliet dat van vader Cats nog zeer goed herkennen. Groote vensterramen zijn in plaats van de kleine kruisvensters gekomen. Men treedt de woning binnen door eene dubbele deur gelijkvloers, terwijl in den tijd van Cats een paar trappen naar de kleine voordeur leidden. Nog altijd evenwel heeft het huis dezelfde „lage muren", dezelfde vooruitspringende zijvleugels als ten tijde der stichting. In den noordwesthoek vindt men eene kleine kamer, met eikenhout beschoten, dat door zijne zeer donkere kleur van hoogen ouderdom getuigt. De overlevering noemt dit vertrek de boekenkamer van Cats; het heiligdom, waarin hij zich tot godvruchtig gepeins of ernstige studie afzonderde en zijne latere dichtwerken schreef. De zinnebeelden en spreuken, die in zijnen tijd boven of op deuren en vensters prijkten, zijn intusschen verdwenen. In de nabijheid van zijn huis liet Cats drie vijvers graven, die met de beek, welke zijn goed doorsneed, gemeenschap hadden, en waarin, naar hij verzekert, zware karpers en vette brasems rondzwommen. Die vijvers zijn thans grootendeels gedempt, en waren dan ook, te oordeelen naar de afbeelding, welke men van een daarvan bezit [1]), naar oud-Hollandschen smaak, niet zeer behagelijk aangelegd. Evenzoo is reeds sedert langen tijd dat grotwerk verdwenen, hetwelk Cats bij zijn huis uit keijen had laten vervaardigen, en dat met horens, schelpen en zeegras versierd was, terwijl het ruwe beeld van een waterkoning op den top prijkte. Allerlei gevogelte vond eene woonplaats in die met traliewerk afgeslotene grot, totdat een hermelijn, die 's nachts door eene kleine spleet naar binnen drong, eene jammerlijke slagting onder de daarin huizende tortelduiven, canarievogels, meezen en dergelijke aanrigtte. Wie met de werken van Cats vertrouwd is, herinnert zich de levendige beschrijving van dit moordtooneel, maar tevens de ietwat gerekte zedekundige beschouwingen, die hij, naar zijne volstandige gewoonte, daaruit afleidt. Nabij de grot bevond zich eene kleine fontein,

---

[1]) Cats' *Werken*, II, 352.

die men onverhoeds kon doen springen, vooral ook bestemd om argelooze meisjes en vrouwen nat te maken [1]). Zulk eene kleine plagerij mogt op een oud-Hollandsch buitengoed niet ontbreken.

Kalm en vreedzaam vlood het leven van Cats op Zorgvliet daarheen. Elke dag werd met eene huisselijke godsdienstoefening begonnen en besloten, waaraan al zijne dienstbaren moesten deel nemen. Als hij te midden zijner boschaadjes of in zijn boomgaard rondwandelde, had hij steeds het snoeimes in de hand. Vooral ook in het enten schiep hij groot behagen; terwijl hij niet minder zich verheugde, als het hem gelukte boomgewas uit zaad te verwerven. Zoo als voor ieder echt buitenman, had elk jaargetijde voor hem eigenaardige genoegens. In de lente had hij een luisterend oor voor „den fieren nachtegaal en de andere kleine muzikanten", die in zijn geboomte huisden. Niet minder wijdde hij zijne aandacht aan bloemen en kruiden. Als curator der Leidsche hoogeschool was hij in de gelegenheid uit haren kruidtuin zaad van velerlei vreemde planten te bekomen, hetwelk hij dan langs den weg, aan de helling zijner dijkjes of waar het hem lustte zaaide. Nog in onzen tijd treft men op Zorgvliet in 't wild groeijende planten aan, die op onzen duingrond anders niet voorkomen en dus hoogstwaarschijnlijk van den stichter zelven afkomstig zijn. Op een Hollandsch buitengoed van dien tijd waren tulpenbedden een vereischte: hij bezat ze dan ook, maar hier en daar opgeluisterd door eene keizerskroon, een destijds hier nog vreemd gewas, waarover hij met kennelijk welgevallen uitweidt. In het aankweeken van vruchtboomen slaagde hij zoo gelukkig, dat de takken zijner appel- en pereboomen in het najaar somtijds gestut moesten worden. Vooral ook van perzikboomen schijnt hij veel werk te hebben gemaakt. Onder zijne geliefde uitspanningen behoorde het bespieden van de huishouding der bijen, die hij in een aantal korven op Zorgvliet onderhield. Was hij moede van het rondwandelen, en had

1) Cats' *Werken*, II, 298, 299, enz.

hij zijn pluimvee en ander gedierte gevoederd, dan plaatste hij zich op het een of ander schaduwrijk plekje, gaf zich daar aan overpeinzing over, die bij hem zich als van zelf in verzenmaken oploste; of liet zich door een bij hem in dienst zijnden jongeling voorlezen. Soms ook beklom hij een heuvel op zijn goed, van waar hij een uitzigt had over geheel den omtrek en niet alleen de torens van 's Gravenhage en Delft, maar bij helder weder ook dien van den Briel ontdekken kon. Nog is op Zorgvliet eene hoogte onder den naam van den Cats-heuvel bekend. De regenachtige dagen en lange winteravonden bragt hij meestal in zijn boekvertrek door, waar hij — de tachtigjarige grijsaard — nog een aanvang maakte met het lezen der kerkvaders in het oorspronkelijk Latijn of Grieksch; eene studie in vroegeren leeftijd verzuimd. Niet altijd echter heerschte er stilte en ernst op Zorgvliet. De oudste dochter van Jacob Cats, Anna, was gehuwd geweest met Cornelis van Aerssen, heer van Wernthout. Beide waren in het tijdperk, waarvan wij spreken, reeds overleden, maar hadden een aantal kinderen nagelaten. 's Mans tweede dochter, Elisabeth, had bij haren eersten echtgenoot, den befaamden Griffier Cornelis Musch, insgelijks verscheidene kinderen en was thans hertrouwd met Diederik Pauw, die zich naar eene van vrouwszijde op hem overgegane heerlijkheid Heer van Carnisse noemde. Die Pauw is de heer van Carnis, wiens „soeten aert" en groote beleefdheid Cats ergens roemt, ter gelegenheid dat Pauw zijnen schoonvader eene verzameling tuingereedschap ten geschenke had gezonden, zoo voortreffelijk als destijds te bekomen was [1]). Zoo had Cats niet minder dan veertien kleinkinderen, die hem niet zelden uit het naburige 's Gravenhage kwamen overvallen, en dan Zorgvliet van vrolijk gedruisch vervulden of zich aan het daar voorhanden fruit vergastten. Dan werden door het jeugdig volkje in de vijvers van Zorgvliet de karpers, in de beek kleinere visschen belaagd, of ging men in den omtrek zoo ver die aan Cats toebehoorde,

---

[1]) Cats' *Werken*, II, 601.

op hazen en konijnen ter jagt. In den laten herfst was de vinkebaan bezet, werden snippen gevangen of lijsters door de fraai gekleurde bessen in den strik gelokt. Soms werd — iets wat thans niet ligt een Scheveninger badgast zou durven of mogen beproeven — eene vischpartij aan het strand gehouden, waarbij allerlei zeevisch in een door een paard getrokken sleep- of schrobnet werd gevangen; en de moedigsten van het gezelschap zich in een klein vaartuig waagden in de branding. Des winters woelden de kleinkinderen van Cats op de bevrozene vijvers van Zorgvliet en vermaakten zich daar met schaatsenrijden en sledevaren. In den winter van 1656 bragt Frederik Hendrik's weduwe, door haren schoonzoon, den Frieschen stadhouder, en sommige harer dochters vergezeld, aan Cats op Zorgvliet een bezoek. Hij vermeldt met zekeren trots, dat de Prinsessen daarbij zich op zijne vijvers lieten rondrijden „in een sleedtjen, al was et niet vergult". Eene enkele maal was er een gastmaal op Zorgvliet, waarbij Juffrouw Havius hare begaafdheid in het versieren der tafel met versch ontloken rozen ten toon spreidde en de kinderen dier huishoudster door muzijk en gezang het feest opluisterden. Van één zoodanig feest bezitten wij eene wat breedere beschrijving. Het werd op den 78sten verjaardag van Cats (10 November 1655) gegeven. Nagenoeg al de kleinkinderen waren tegenwoordig en worden in een gedicht van een der gasten, één voor één hoogelijk geroemd. Elisabeth Musch, de tweede dochter van den Griffier, heet daar „de zuivre maagderoos". Hoe weinig liet zich toen verwachten, dat eenige jaren later haar echtgenoot Buat door beulshanden zou sterven, en dat zij zelve een naam zou achterlaten, de afstammelinge van Jacob Cats ten eenenmale onwaardig! De grijze dichter, die, ofschoon dit nergens in zijne gedichten doorblinkt, over het uiteinde van den Griffier Musch waarschijnlijk vrij wat kommer heeft gevoeld, beleefde die nieuwe familieramp niet. Langzamerhand begon bij de gebreken des ouderdoms te gevoelen; maar zijn hoofd bleef helder, zijn dichtgeest even levendig als te voren. Tot aan den rand des grafs bleef hij verzen maken. In de

dichterlijke gewrochten van zijnen hoogen ouderdom mist men het spelend vernuft van een vroeger tijdperk. Zij zijn gerekt en hebben door de gedurige herhaling van dezelfde godvruchtige denkbeelden iets vermoeijends; maar geen onpartijdige zal ontkennen, dat zij voor het ongeschonden blijven zijner buitengewone geestvermogens getuigen. Den 12^{den} September 1660 ontsliep hij, bijna 83 jaren oud. Zijn stof rust in de Kloosterkerk te 's Gravenhage, nevens dat zijner gade, onder de pilaar, die thans zijn naam draagt. Zorgvliet werd na den dood des stichters het eigendom van 's mans jongste dochter Elisabeth, gade van Diederik Pauw, heer van Carnisse.

Terwijl Cats eene oase in de woestenij tusschen 's Gravenhage en Scheveningen schiep, werd het eerste lusthuisje, of, zoo als men thans zeggen zou, de eerste villa aan het strand bij dat dorp gebouwd. Cornelis Michielsz Soetens, penningmeester van Delfland, stichtte namelijk op een duin ten noorden der kerk van Scheveningen eene buitenwoning, die hij *Soetenburg* noemde, en van een met vruchtboomen beplanten tuin omringde. Huygens, die met Soetens zeer bevriend was, vereerde dit Soetenburg met een hooggestemd gedicht, uit welks inhoud men bijna zou opmaken, dat de penningmeester zich daar des zomers ophield, niet enkel om de frissche zeelucht in te ademen en zich in 't gezigt op de zee en het strand te verheugen, maar ook om ten behoeve van het Heemraadschap Delfland waarnemingen te doen omtrent het ,,schadelick gespartel en gespat" van ,,'t woeste Noordernatt" [1]). Huygens schildert in zijne *Zeestraat* Soetens als een gastvrij man, die den vreemdeling, op een vischmaal te Scheveningen belust, gaarne op Soetenburg daartoe gelegenheid verschafte. Wie niet door vrienden van Soetens bij hem kon worden ingeleid en zich toch te Scheveningen aan verschen zeevisch wilde vergasten, begaf zich naar de herberg, die toen reeds aan de overzijde bestond [2]). Nog in

---

1) *Korenbloemen*, IX, 537.
2) *Korenbloemen*, VII, 407.

veel lateren tijd werden aanzienlijke personen, als zij te Scheveningen kwamen, op Soetenburg onthaald. Onder anderen was dit met den eersten Koning van Pruissen het geval. Iets vorstelijks had Soetenburg echter in geenen deele. Wij meenen toch in het vrij onaanzienlijk huisje, dat thans nog tegenover Zeerust staat, die eerste Scheveningsche villa weder te vinden. Van eenen tuin is daarbij geen spoor meer over. Zoo het waar is, dat die tuin het schoonste ooft plagt op te leveren, zullen de daarin aanwezige vruchtboomen wel niet op den duur tegen de vernielende werking der zeewinden bestand zijn geweest [1]).

Ongetwijfeld was de penningmeester Soetens met de wenschen van Huygens omtrent den aanleg van de Zeestraat bekend en vertrouwd. Zelfs zijn wij niet vreemd van 't vermoeden, dat zij met elkander over het ontworpen plan gehandeld hadden, en dat Soetens daarbij het denkbeeld voorstond, om bij den straatweg ook eene vaart naar Scheveningen te voegen, terwijl Huygens die uitbreiding van het plan verwierp, omdat het dan op te groote kostbaarheid schipbreuk zou lijden. In zoodanigen geest laat Huygens zich althans aan het eind van zijn uitgewerkt ontwerp van 1653 uit. Wat daarvan zij, Soetens moest, als hij zich uit zijne woonplaats in de Hoogstraat naar zijn lusthuisje aan het strand begaf, meer dan eenig Hagenaar het gemis van een goeden weg naar Scheveningen gevoelen. Hij schijnt een ondernemend man geweest te zijn; zoodat hij ten laatste het voor zijnen tijd stoute denkbeeld opvatte om weg en vaart naar Scheveningen voor eigen rekening tot stand te brengen, en de renten van het daarvoor noodige kapitaal uit te heffen tolgelden te vinden. Hoe hij dit kapitaal bijeen wilde brengen blijkt niet. Geheel uit eigen middelen kon hij, die in het quohier voor de heffing van den 1000[sten] penning van 1654 op een vermogen van *f* 20,000 wordt geschat, het werk wel niet bekostigen. Den 11[den] Julij 1662 wendde Soetens zich tot de Staten van Holland, met verzoek om octrooi voor den

---

1) *Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche Oudheden*, III, 222.

aanleg van vaart en straatweg, voor de heffing van tolgelden, hetzij bij verpachting, hetzij bij collecte, en voor het verkrijgen der bevoegdheid tot het beboeten der overtreders van het toltarief. „Aengesien", leest men in dit verzoekschrift, „dat „wel eene bequame vaert van den Hage naar Schevelinge zoude „cunnen werden gemaect, beginnende van recht over het eynde „van 't Nachtegaelspadtjen [thans de Parkstraat], zoo voorts „met een brugge over de gracht van den Hage, streckende „voorts door weynich lands, clingen en duynen tot Schevelinge „toe, welcke vaert hij supp^{t}. wel cierlijk met plantagie van willigen „en essenboomen niet alleen zal doen beplanten, maer zoude „noch daer beneffens laten maken een straet van twee roeden „breedt, om met carossen, wagenen en paerden daerover te „rijden, maer zal noch doen maken een voetpadt van een straet „voor de passanten apart, om de straet, daer de carossen en „wagens zouden rijden niet te incommoderen, welcke vaert mede „zoo wijdt gemaekt zal werden om die met veerschuyten ginds en „weder te gebruycken" 1). De in dit verzoekschrift aangegevene breedte van den straatweg, die ook volgens Huygens twee roeden of ongeveer 8 Ned. ellen bedragen moest, bewijst reeds de verwantschap der beide plannen.

De Staten van Holland zonden het verzoekschrift van Soetens aan Raden en meesters van de rekening der domeinen om berigt. Dezen haastten zich niet met het voldoen aan die opdragt. Er bestond daarvoor eene goede reden. De voorslag van Soetens had de oogen der mannen van invloed te 's Hage geopend. Zij zagen in, dat Huygens gelijk had gehad, toen hij jaren achtereen met mond en pen voor den aanleg zijner Zeestraat streed, en begrepen tevens dat die onderneming van overheidswege behoorde te worden volvoerd. Er had overleg tusschen Raden en Rekenmeesters der domeinen en den Haagschen magistraat plaats, ten gevolge waarvan het besluit werd genomen om het werk voor gemeene rekening te volvoeren. Aan Soetens

1) Men vindt deze stukken in het *Franc. Register*, f°. 222.

moest dit in geen geval worden gegund. Het gold hier geen werk vatbaar voor particuliere concessie; of liever, zoo als Raden en Rekenmeesters, in hunnen aristocratischen trots, bij een rapport van 20 April 1663 zich uitdrukten, door het geven van verlof aan den requestrant tot het aanleggen van den weg met het regt van tolheffing, zou hem meer „*gerucht*", meer „*autoriteit*" ten deel vallen, „als aen yemant in het particulier behoorde te worden vergund." Voor men evenwel handen aan 't werk kon slaan, had men de plannen en berekeningen van Huygens noodig, en deze was reeds sedert geruimen tijd uitlandig. De reeds bejaarde, nog altijd wakkere man had zich namelijk laten overhalen, om aan het Hof van den toen alvermogenden Lodewijk XIV op de teruggave van het Prinsdom Oranje aan den wettigen Heer, den jeugdigen Willem III, te gaan aandringen en zag de onderhandeling daarover, die hem ook bij herhaling naar Engeland dreef, in 't oneindige rekken. Zoodra hij echter te Parijs vernam, dat in ernst aan den aanleg van zijne Zeestraat gedacht werd, en dat de Haagsche baljuw de Veer zelfs reeds aan zijn huis op het Plein was geweest, om daar narigten in te winnen wegens hetgeen hij vroeger deswege op het papier had gebragt, zond hij aan zijnen oudsten zoon den last, om zeker kabinet open te steken en de daarin weggesloten schrifturen, teekeningen en berekeningen wegens dit onderwerp aan den baljuw ter hand te stellen. Deze betuigde daarvoor bij eenen brief van 24 Mei 1663 aan Huygens zijnen dank, de hoop te kennen gevende, dat het werk thans goeden voortgang zou hebben.

Inderdaad werd bij een besluit der Staten van Holland van 16 Julij 1663 aan Raden en Rekenmeesters der domeinen en aan de regeerders van 's Gravenhage octrooi tot het leggen van den weg voor gemeene rekening, tot onteigening daarvoor, waar die noodig mogt zijn, en tot tolheffing verleend. Even als Huygens had voorgesteld, werd bepaald, dat de weg in eene klinkerstraat van twee roeden breed zou bestaan en te weerszijden met duindoorn, duingewas of anders beplant zou

worden. In het octrooi, ook bij de Riemer te vinden (II, 480), wordt van 't verzoek van Soetens gewag gemaakt, 't welk deze inmiddels had herhaald, doch, naar 't schijnt, zonder meer van de te graven vaart te gewagen. De Staten van Holland verklaarden dat verzoek op den door het domeinbestuur aangegeven grond onaannemelijk. Bij het vrij uitvoerige toltarief, in het octrooi opgenomen, werd aan de rijtuigen, die van den weg gebruik zouden maken, een nagenoeg gelijke tol opgelegd, als nog huiden ten dage wordt geheven; maar daarentegen ieder voetganger met een tol van vier penningen bezwaard. De Scheveningers werden vrijgesteld; maar moesten van elken koop visch, dien zij naar de stad bragten, 4 of 8 penningen, van elken kabeljaauw 2 penningen betalen. De Staten schijnen te hebben gevoeld, dat het ongerijmd was, terwijl men de Scheveningers vrijstelde, hunne koopwaar te treffen, en voegden dus, van den visch sprekende, er bij: alles ten laste van den kooper; even als of dit iets ter zake deed!

Waarschijnlijk werd nog in den loop van 1663 met het leggen van den weg een begin gemaakt. Den 10den December van dat jaar werd althans door de Staten van Holland eene publicatie uitgevaardigd, waarbij straffen werden bedreigd tegen stoornis van het werk, vooral door het beschadigen van geplant geboomte of het uitrukken van helm (de Riemer, II, 482). Weldra bleek, hoe hersenschimmig de vroeger zoo breed uitgemeten zwarigheden geweest waren. Zelfs aan de noodige klinkers was geen gebrek! Den 5den December 1665 was het werk voltooid. Nog gedurende den aanleg zag eene fraaije plaat van den weg het licht, waarvan zich een exemplaar in de verzameling op ons raadhuis bevindt. Eene andere afbeelding, kort na de voltooijing vervaardigd, is voor de oorspronkelijke uitgave der *Zeestraat* van Huygens geplaatst. Het ietwat brommende Latijnsche opschrift, dat op deze laatste plaat boven de tolpoort prijkt, en even als die tolpoort zelve een werk der fantasie schijnt te zijn, is wel geschikt om het tegenwoordig geslacht, dat ijzeren spoorwegen van honderden uren lang,

met al de daartoe behoorende kolossale kunstwerken kent, te doen grimlagchen. Wie zich echter in den tijd van Huygens weet te verplaatsen, begrijpt de opgetogenheid der Hagenaren over dezen weg, die, ofschoon naauwelijks een half uur gaans lang, toen nog eenig was in zijne soort; hij vergeeft tevens gaarne aan den geestrijken dichter de naar grootspraak zweemende verrukking, waarmede hij, op vaderlandschen bodem teruggekeerd, in zijn gedicht *de Zeestraat* den weg, dien hij zijn kind mogt noemen, begroette. Met moeite onthouden wij ons van aanhalingen uit dat gedicht. Het strekt hoofd en hart van den zeventigjarigen grijsaard, die het schreef, tot onvergankelijke eer.

Naar onze overtuiging heeft niemand bij den aanleg van den Scheveningschen weg kunnen voorzien, hoe zeer die in de gevolgen tot verfraaijing van den onmiddelijken omtrek van 's Gravenhage strekken zou. De weg werd lijnregt door de duinen gelegd en tevens zoo vlak mogelijk gemaakt. Hij is dus eigenlijk uitgegraven en lag oorspronkelijk tusschen twee onafgebroken doorloopende dijkjes, van het uitgegraven zand opgeworpen en ver genoeg van elkander verwijderd om ook ruimte voor voetpaden en boomrijen over te laten. Oorspronkelijk waren die dijkjes met doorneheggen beplant, en naar het schijnt vooral ook bestemd om het doordringen van vee op den weg of van al te karige wandelaars, die den kleinen tol wilden ontduiken, te beletten. Zij hebben echter eene andere onschatbare dienst gedaan; namelijk het jeugdig geboomte, dat reeds bij den aanleg van den weg te weerszijden werd geplant, tegen het geweld der zeewinden beschermd en het wortel vatten daarvan mogelijk gemaakt. Hadden zij niet bestaan, niet ligt zou zich de lommerrijke laan hebben gevormd, die thans naar Scheveningen leidt, en eene bevallige afwisseling van ijpen-, beuken-, eiken- en kastanjeboomen aan het oog des wandelaars aanbiedt. Oorspronkelijk echter was de weg niet met die boomsoorten beplant. Huygens geeft in zijne *Zeestraat* [1]) te kennen, dat de zes rijen

---

[1]) *Korenbloemen*, VII, 408.

elzen, die aan de eene en de andere zij van den weg stonden, weldra genoegzame beschutting zouden opleveren. Volgens een eenigzins later berigt was de weg met vier rijen berken en elzen beplant [1]). In de eerste helft der achttiende eeuw werd de toen bij den aanleg van buitengoederen heerschende gekunstelde smaak ook hier gehuldigd, zoodat onder het hoog geboomte van den weg piramiden van taxis stonden [2]). De hoofdzaak is echter, dat, toen eenmaal de weg door boomrijen was ingesloten, daarachter te weerszijden ander hout wortel heeft kunnen vatten; zoodat de duinen in deze rigting al meer en meer met bosch zijn bedekt. Steeds breiden zich in onzen tijd de hier bedoelde boschaadjes, dank zij de zorg der overheid, verder en verder uit. Daarin uitgespaarde slingerpaden en rijwegen bieden de aangenaamste afwisseling aan. De natuur komt de kunst te hulp en bekleedt, zonder dat de menschenhand medewerkt, hier en daar de duinhellingen met dwergeiken, die wel buigen, maar niet onderdoen voor het geweld van den zeewind. Wie de straks vermelde platen van den Scheveningschen weg tijdens den aanleg voor zich legt en daarop niet anders ziet dan eene tusschen twee kale dijken ingeslotene ruimte, met hobbelig, doch geheel onvruchtbaar duin aan iedere zijde, herkent de landstreek niet meer en vraagt zich zelven af: wat zal het zijn, als weder twee eeuwen verloopen en de naneef even rusteloos als het tegenwoordig geslacht aan de beplanting, bebouwing en verfraaijing van die streek blijft arbeiden?

Nog in menige andere rigting toch dan de tot nu toe aangeduide is men in onzen leeftijd aan eene herschepping van den duinzoom tusschen 's Hage en Scheveningen werkzaam geweest. Scheveningen is het nederige visschersdorp van den tijd van Huygens niet meer: het is eene zeebadplaats geworden, die ook buiten 's lands, als zoodanig, een gevestigden naam heeft. Het badhuis aldaar dagteekent van 1823, doch werd

---

[1]) V. d. Does, *'s Gravenhage* 1700, bl. 106.

[2]) V. Pöllnitz, *Briefe*, III, 306.

sedert bij herhaling vergroot. Nevens dat badhuis vertoonen zich enkele villa's, op de duinen aan het strand gebouwd, en een tweede uitgebreid gebouw, tot huisvesting van badgasten bestemd. Iets verder naar de westzijde ziet men het zoogenaamde paviljoen, dat Koning Willem I voor zijne gemalin deed bouwen, en haar den 18[den] November 1827, haren jaardag en tevens dien van de omwenteling van 1813, aanbood. Dat gebouw is thans het eigendom van Prins Frederik der Nederlanden. De Zeestraat van Huygens is de eenige weg niet meer, die 's Gravenhage aan Scheveningen verbindt. Weinig jaren na de stichting van het badhuis begon men het kanaal naar Scheveningen te graven; waaraan de arbeid, na gedurende verscheidene jaren gestaakt te zijn, in 1854 werd voortgezet; zoodat het in 1862, althans naar het tegenwoordig plan, voltooid werd. Na twee eeuwen derhalve is het denkbeeld van den penningmeester Soetens verwezenlijkt. Regelmatig varen, zoo als hij wilde, veerschuiten, aan welke men echter den meer dichterlijken naam van gondels gegeven heeft, heen en weder van 's Gravenhage naar Scheveningen. De Haagsche burgemeester Copes van Cattenburch, wien men het Scheveningsche kanaal te danken heeft, had echter daarbij grootscher inzigten dan in het hoofd van Soetens waren opgekomen. Hij wilde, door middel van eene verbinding met de Noordzee en van den aanleg eener door eene sluis afgeslotene zeehaven, de hofplaats tot eene koopstad verheffen. Dat ontwerp heeft sedert jaren lang geslapen; maar is in den laatsten tijd op nieuw opgevat. Terwijl wij dit schrijven (Julij 1867) schijnt het uitzigt, zoo niet op eene zeehaven aan het strand van Scheveningen, dan toch op de aansluiting van het visschersdorp aan het groote Europesche spoorwegnet, der verwezenlijking naderbij te komen. Intusschen bestaat sedert Julij 1835 een tweede straatweg naar Scheveningen. Hij volgt het nieuwe kanaal, is daar reeds door forsche ijpen beschaduwd en loopt vervolgens over de duinen heen, op het badhuis aan. Had men bij den aanleg van dit laatste deel van den nieuwen weg even zoo gehandeld als bij dien van de Zeestraat, en dus

den weg uitgegraven en tusschen dijken gelegd, waarschijnlijk zou men onder de schaduw van hoog opgaand geboomte het badhuis bereiken.

Reeds vroeger spraken wij van het jaarlijks toenemend getal Hagenaren en vreemdelingen, die zich gedurende de zomermaanden te Scheveningen gaan verlustigen, en zich te voet, met de gondels of met allerlei soort van openbaar of bijzonder rijtuig daarheen begeven. Nooit, ook niet gedurende de welvarendste dagen der republiek, is de toevloed daarheen zoo groot geweest als thans. Ten bewijze mogen de volgende cijfers dienen. Ten tijde van Huygens werd de tol op den ouden Scheveningschen weg verpacht voor *f* 2400 of *f* 2500 's jaars. Die cijfers bereikte de pachtsom onder anderen in 1674 en 1677. In het ongelukkige jaar 1672 moest aan den pachter remissie van een groot deel der pachtpenningen worden verleend. In 1699 was de pachtsom geklommen tot *f* 4000. Zij bewoog zich gedurende geheel de achttiende eeuw tusschen de *f* 3000, 4000 en 5000, en bereikte in 1788 het toppunt van *f* 5460. In 1796, het tweede jaar der Bataafsche vrijheid, was zij weder tot *f* 3250 gedaald. In het tegenwoordig tijdperk is de tol op den ouden Scheveningschen weg, voor een driejarig tijdperk, ingegaan den 1sten Mei 1866, voor *f* 29,500, en die op den nieuwen weg voor *f* 6500 verpacht; te zamen *f* 36,000, zoodat de gemeentekas uit deze bron eene inkomst van *f* 12,000 's jaars geniet. Brengt men die jaarlijksche opbrengst in verband met de *f* 23,000, waarop Huygens de kosten van aanleg zijner Zeestraat schatte, dan blijkt duidelijk, hoe gegrond zijne overtuiging was, dat de weg niet enkel 's Gravenhage tot eer strekken en onbegrijpelijk veel gerief zou aanbrengen, maar ook eene bron zou zijn van winst. Nog veel grooter zou die winst zijn, indien niet in 1837, naar wij meenen op persoonlijken aandrang der leden van ons Vorstenhuis, het tolgeld voor voetgangers op den ouden weg, te regt als een drukkende en onregtvaardige last voor den kleinen burger beschouwd, voor goed ware afgeschaft.

Alvorens te eindigen moeten wij nog eenmaal tot het Zorgvliet van Vader Cats terugkeeren. De Zeestraat liep, zoo als wij reeds te kennen gaven, door de aan onzen grijzen dichter afgestane duinen heen. Het beplante gedeelte van Zorgvliet strekte zich echter in 1665 nog geenszins tot dien straatweg uit, maar vertoonde zich, van dien weg gezien, op eenigen afstand. Den 13den Maart 1665 werd tusschen Raden en Rekenmeesters der domeinen en Diederik Pauw, Heer van Carnisse, ook namens zijne huisvrouw Elisabeth Cats, eene overeenkomst gesloten, waarbij Carnisse den grond, waarop de weg was gelegd, alsmede al de hem toebehoorende duinen en klingen ten oosten van den straatweg afstond, onder de thans lang vergetene voorwaarde, „dat deselve gronden, duynen ende clingen noyt door eenige vaerten ofte canalen sullen mogen werden affgesandt ofte andersints door eenige afgravinge verlaeght." Dat die afgestane duingronden vrij uitgestrekt zijn geweest, laat zich afmeten uit de onlosbare rente van 113 ℔ 's jaars, die de Heer van Carnisse daarvoor verkreeg. Hij behield alles wat ten westen van den dijk gelegen was en nam zelfs tegen waardering enkele in die rigting zich uitstrekkende strooken gronds over. Eindelijk verbond hij zich tot uitroeijing der konijnen in het duin ten westen van den dijk; welk gedierte te regt als schadelijk voor den wasdom van het pas geplante hout beschouwd werd [1]).

Eenige jaren later, in 1674, verkochten de erfgenamen van Jacob Cats Zorgvliet aan Hans Willem Bentinck, den vertrouweling, men kan zeggen den vriend van Willem III. Bentinck, die toen den titel van kamerheer van Zijne Hoogheid voerde en tevens kolonel van 't regiment gardes te paard was, moest er prijs op stellen in de onmiddelijke nabijheid van 's Gravenhage een buitengoed te bezitten. Meermalen ontving hij daar bezoeken van Willem III. Wij lezen onder anderen, dat die Vorst, na in September 1676 ongesteld uit het leger teruggekeerd te zijn, eenige dagen op Zorgvliet in rust doorbragt

---

[1]) *Appointementenboek van Raden en Rekenmeesters* 1662—1667, f°. 321.

en na zich genoegzaam herhaald te hebben, zijn plegtigen intogt te 's Gravenhage deed [1]). Waarschijnlijk heeft dit gedurig verblijf van Willem III aanleiding gegeven tot de hier en daar vermelde dwaling, dat de Vorst zelf Zorgvliet kocht en aan Bentinck ten geschenke gaf. In een stuk van den 18den December 1674 wordt Bentinck uitdrukkelijk kooper van Zorgvliet genoemd. Dat stuk had betrekking tot zijn verzoek om door den dijk, die den Scheveninger straatweg insloot, een ingang te mogen maken naar hetgeen hij toen zijne *hofstede* Zorgvliet noemde. Het verzoek werd natuurlijk door Raden en Rekenmeesters der domeinen toegestaan [2]). Het tijdstip, waarop Willem III zijnen kamerheer Bentinck met giften en waardigheden begon te overladen, viel eenigzins later in dan de aankoop door dezen van Zorgvliet. Al die gunstbewijzen waren het uitvloeisel der erkentelijkheid van den beroemden Vorst voor de zelfopoffering, waarvan Bentinck in April 1675 het treffend bewijs had gegeven. Willem III werd in die maand door de kinderpokken aangetast. De onrust, de angst, daardoor in geheel het land verwekt, was te grooter, omdat ieder zich herinnerde, dat zoowel de vader als de moeder des Prinsen aan die vreesselijke ziekte bezweken waren. Gelukkig herstelde de Vorst, maar steeds erkende hij dit vooral aan de zorg van Bentinck verschuldigd te zijn, die zestien dagen en nachten achtereen geen enkel oogenblik van zijn ziekbed week, en niet voordat Willem III het moede hoofd weder ophief, zich uitgeput verwijderde. Ook hij kreeg de kinderpokken en werd daardoor aan den rand des grafs gebragt. Voortaan was Bentinck van Willem III onafscheidelijk. Eerst in veel latere jaren kwam er eene tijdelijke breuk in de onderlinge vriendschap.

Van het oogenblik af, dat Bentinck eigenaar van Zorgvliet werd, was hij op de verfraaijing van dat buitengoed bedacht. Hij handelde daarover onder anderen met Johan Maurits van

---

1) *Hollandsche Mercurius* 1676, blz. 176.

2) *Appointementenboek* 1668-1674, f°. 563.

Nassau, die Kleef in een lustoord wist te herscheppen en een vriend bij uitnemendheid van bouwen en planten kan worden genoemd. Deze behandelde de zaak zoo ernstig, dat hij schriftelijk zijne gedachten over hetgeen aan en voor Zorgvliet gedaan moest worden, aan Bentinck mededeelde. Wij zijn gelukkig genoeg geweest deze *consideratiën*, waarvan het oorspronkelijke bewaard is gebleven, magtig te worden en deelen het stuk hierachter mede. Niet in allen opzigte volgde Bentinck den raad van Johan Maurits. Zoo werd bijv. de hoofdingang van Zorgvliet niet aan de Haagsche zijde van de groote tolpoort, maar verder op den weg naar Scheveningen geplaatst. Bij acte van 8 Januarij 1675 verkreeg Bentinck voor zich en zijne erfgenamen vrijdom van den tol op den Scheveningschen weg, tegen betaling van *f* 10 's jaars [1]). Of Bentinck den bij n°. 13 door Johan Maurits gegeven raad gevolgd hebbe, om rivierkreeften in de beek te planten, is ons onbekend. Zoo ja, zal de proefneming wel niet gelukt zijn. De rivierkreeften hebben, om te kunnen tieren, niet alleen levend water, maar ook een rotsachtigen grond noodig. In andere opzigten heeft Bentinck in overeenstemming met de aanwijzing van Johan Maurits gehandeld. Zorgvliet werd in zijnen tijd overal tot aan den dijk van den straatweg uitgebreid. Nog in November 1698 trok hij daaraan een stuk duingrond, toen onder den naam van de pan of de valei bekend, en dat thans een deel uitmaakt van de hertenkamp der plaats. Tot onzen spijt zijn wij de teekening of „crabbelinge" niet magtig kunnen worden, oorspronkelijk bij de *consideratiën* van Prins Maurits gevoegd geweest. De kennis van dat stuk zou daarom vooral belangrijk zijn, omdat het een platten grond van Zorgvliet moet geven, zoo als Cats dit heeft achtergelaten. Steeds bleef Johan Maurits in dat buitengoed overgroot belang stellen. In eenen brief uit Kleef van den 26sten Maart 1677 aan Bentinck, laat hij zich met geestdrift uit over hetgeen hij bij zijn Prinsenhof aldaar aan watervallen

---

1) *Appointementenboek*, 1675—1679, f°. 2.

en dergelijke had tot stand gebragt. In zes maanden had hij verrigt, wat Bentinck op zijnen minder door de natuur begunstigden grond in geen jaren had kunnen bewerken. Hij eindigt met te vragen, dat men hem den bouwmeester Post zende, opdat deze alles bezigtige en de navolging, zoover dit mogelijk is, op Soestdijk voor Willem III, op Zorgvliet voor Bentinck beproeve [1]).

Tijdgenooten roemen den luister, dien Bentinck aan Zorgvliet wist bij te zetten. De oranjerie vooral was vermaard. Nog in onzen tijd toonde men op Sparenberg, bij Velzen, buitengemeen fraaije oranjeboomen, die op Zorgvliet gekweekt waren en dat goed gedurende eene lange reeks van jaren hadden versierd. In plaats van dien enkelen, zedigen watersprong van Vader Cats sprongen er thans verscheidene fonteinen in de vijvers van Zorgvliet. Bentinck dacht er aan om het huis van die plaats aanmerkelijk te vergrooten. Inderdaad was de buitenwoning van Vader Cats te nederig voor een man, die, al hooger geklommen, in Holland onder de ridderschap beschreven, in Engeland tot Graaf van Portland verheven werd, en na 1688 in 't geval kon komen van een Koning te huisvesten. Bij onderzoek bleek echter, dat de grondvesten van het huis te zwak waren, om daarop eene tweede verdieping te zetten, en bleef het dus veel van zijnen oorspronkelijken toestand behouden. Bentinck was trouwens eigenaar geworden van een huis in 't Voorhout (thans het ministerie van marine), dat onder de grootste en prachtigste van 's Gravenhage plagt geteld te worden, en boven welks deur zijn familiewapen prijkte. Hij kon dus Zorgvliet als eene tijdelijke verblijfplaats gedurende den zomer beschouwen. Na zijnen dood ging Zorgvliet achtereenvolgend over op zijnen zoon en kleinzoon, beide in 's lands geschiedenis, onder den naam van Bentinck van Rhoon, als vurige voorstanders van het huis van Oranje bekend. Het bleef, ofschoon allengs veel van zijnen vroegeren luister verliezende, in het geslacht Bentinck tot 1819, toen het aan den Wurtem-

---

[1]) Groen van Prinsterer, *Archives*, IIe serie, V, 347.

bergschen zaakgelastigde Wächter voor ƒ 25,200 werd verkocht. Deze laatste had de onvoorzigtigheid in het noordelijk deel der plaats veel zwaar hout te doen vellen; vergetende, dat in onzen schralen duingrond, vooral op aan den zeewind blootgestelde punten, de eenmaal gevallen boom zeer moeijelijk te vervangen is. Terwijl Zorgvliet aan den heer Wächter toebehoorde, werd het gedurende eenigen tijd door den generaal van den Bosch bewoond, wiens naam onafscheidelijk aan de latere geschiedenis onzer onschatbare overzeesche bezittingen verbonden is.

Eindelijk, in 1837, werd Zorgvliet het eigendom van den Prins van Oranje, later Koning Willem II, die tevens achtereenvolgende eigenaar werd van twee aangrenzende buitengoederen, allengs als onder de schaduw der stichting van Cats, aan den Scheveningschen straatweg ontstaan. Het eerste dier buitengoederen, *Buitenrust* genaamd, werd in 't begin der achttiende eeuw, zoo al niet gesticht, dan toch aanmerkelijk verfraaid door Philips, Landgraaf van Hessen-Philipsthal, die, na een woelig krijgsmansleven, hier zijne laatste levensjaren sleet, en voor wien zijne weduwe in 1722 in de Groote Kerk te 's Gravenhage een praalgraf deed oprigten. Het tweede buitengoed heet *Rustburg*, werd in 1794 door den Raadpensionaris van den Spiegel bewoond, en behoorde geruimen tijd aan de familie Reede-Athlone. Koning Willem II vereenigde de drie buitengoederen tot één geheel en bragt daarop van tijd tot tijd eenige maanden van het gunstig jaargetij door. Groote sommen legde hij aan de verfraaijing en uitbreiding van deze bezitting en haren omtrek te koste. Het huis van Buitenrust, zoo goed mogelijk tot eene vorstelijke woning ingerigt, strekte hem tot verblijfplaats; terwijl het meer binnenwaarts gelegen huis van Zorgvliet door volgelingen of door een intendant werd betrokken. Na 's Konings dood bewoonde zijne weduwe, de Grootvorstin Anna Paulowna van Rusland, beurtelings Buitenrust en Soestdijk. Ook deze achtenswaardige Vorstin toonde voor de stichting van Cats en wat daarmede allengs was vereenigd, hart te hebben. Terwijl zij daar meesteres was, werd aan de zuidzijde der plaats, langs

de Meerdervoortsche laan, menig duin ten onder gebragt en herschapen in golvend terrein, met welig groeijende boschjes beplant en van kronkelend water doorsneden.

Bij den dood der Koningin-moeder (1865) kwam Zorgvliet met de daarbij getrokkene plaatsen door erfenis in het bezit van hare dochter, de Groothertogin van Saksen-Weimar. Het laat zich niet voorzien, dat zij of de haren zich daar immer blijvend zullen vestigen. Hoogstens kan er voortaan sprake zijn van een vromen beêvaartstogt naar de plek, waar eene geliefde moeder hare laatste levensdagen heeft gesleten. Zorgvliet, Buitenrust en Rustburg blijven ledig staan. Reeds is een deel van het laatste in andere handen overgegaan, en ziet men daarop villa's, ja eene geheele straat verrijzen. Mogelijk, ja zelfs waarschijnlijk is het, dat ook het overige gedeelte van het uitgestrekte landgoed langzamerhand in handen van bijzondere personen kome en aan den bouwlust van dit of van een volgend geslacht worde overgeleverd. Wij mogen ons daar niet over ergeren. De dwaas alleen kan vergen, dat al het oude ongeschonden blijve en dat aan historische herinneringen maatschappelijke belangen worden opgeofferd. Maar het oord, waarover wij misschien reeds te lang uitweidden, heeft in het oog van allen, die het vaderland en zijne letterkunde lief hebben, iets heiligs. Nog altijd weten wij het Hofwijck van Huygens, het Ockenburg van Westerbaen aan te wijzen; van Westerbaen, die in zijnen tijd, op de ligging van het door hem geschapen goed zinspelende, Cats Koning van het Oosten noemde, terwijl hij schertsend beweerde, in het Westen te heerschen. Wat dus ook van Zorgvliet worde, men wake er voor, dat als in lateren tijd naar de ligging van dat plekje wordt gevraagd, — naar de zelf geplante dreven, waarin Cats rondwandelde, vervuld van gedachten aan God en de onsterfelijkheid, de naneef het antwoord niet ten eenenmale schuldig moet blijven!

1867.

(„Mededeelingen van de Vereeniging ter beoefening der geschiedenis van 's Gravenhage", II, bladz. 141.)

EENE WANDELING NAAR HOFWIJCK.

Hoe veel jaren zijn er reeds verloopen sedert de dichtwerken van Constantijn Huygens mij voor 't eerst in handen kwamen, en ik mij aan de vernuftige spelingen en wendingen, waarvan zij overvloeijen, begon te vergasten! Duister en gewrongen schenen mij die gedichten bij den eersten opslag; doch naarmate ik, ook door de toelichtende aanmerkingen des grooten Bilderdijk's geholpen, hunnen diepen zin beter leerde verstaan, wortelde de overtuiging, dat zij oneindig meer zijn dan het nederig tuiltje *Korenbloemen*, waarvoor Huygens zelf ze uitgaf, zich vast in mijn gemoed. Hij nam in de kleine rij mijner uitverkorene schrijvers eene eereplaats in. Hij werd mij zelfs allengs een beproefd vriend, wien men, door 's werelds gewoel afgetrokken, dagen en maanden kan vergeten, maar tot wien men telkens met onbeschrijfelijk welgevallen terugkeert, wetende dat het goed en verkwikkelijk is aan zijne zijde neêr te zitten, dat men veilig rusten kan aan zijne borst. En thans, nu de jeugdige geestdrift, waarmede ik andere mannen van naam op het gebied der letterkunde plagt te vereeren, reeds aanmerkelijk bekoeld is; nu het heillooze voorregt, 't welk men ondervinding noemt, mij de nietigheid van vele menschen en zaken heeft doen inzien; staat Huygens, als dichter en als mensch, hooger dan ooit in mijne schatting. Uit de nevelen van het verledene rijst hij somtijds op voor mijne verbeelding als eene dier achtbare

gestalten uit den besten tijd onzer republiek, die het geloof aan eene zedelijke en ligchamelijke verbastering van ons geslacht, gedurende de twee laatste eeuwen, zouden kunnen opwekken. Het waren mannen, die nog liever door woord en pen nut stichtten, dan schitterden; op wier door matigheid en zielerust lang gerekt leven geene enkele wezenlijke smet kleefde; wier levenswijsheid, uit de leer des Christendoms en de geschriften der Ouden geput, hen, als een heldere fakkel, voorlichtte en geleidde tot aan hun graf. De Ridder Constantijn Huygens, Heere van Zuilichem, is het waardig tegenbeeld van zijnen vriend Jacob Cats, wien de tijdgenoot ook somtijds Ridder en Raadpensionaris, de dankbare nakomelingschap alleen Vader noemde.

Is het wonder, dat ik, zóó denkende, voor de stichting van Huygens, zijn Hofwijck, eene belangstelling koester, levendig genoeg, om in 't oog van sommigen, wie de zucht voor den goeden ouden tijd niet in 't bloed zit, belagchelijk te heeten? Nooit voerde mij de trage trekschuit langs de Delftsche vliet, en voorbij het steedsche dorp Voorburg, of ik tuurde naar dit door den grooten man, als eene wijkplaats uit het gewoel van het Hof, gestichte buitengoedje uit. En als ik dan, ten westen van het dorp, het huis van Hofwijck in het oog kreeg, dat zich nog, nagenoeg zoo als Huygens het liet bouwen en bewoonde, uit de gracht, door hem daar rondom gegraven, aan de trekvaart verheft; als ik die hooge, maar bekrompene woning aanschouwde, waarop zijne vergelijking met eene in een koelvat geplaatste wijnkruik nog altijd toepasselijk is, — vervulde eene zonderlinge mengeling van gewaarwordingen mijn gemoed. Er liggen in die streek trotscher en bevalliger lustverblijven, maar voor mij geen aantrekkelijker dan Hofwijck. Daar zijn er, waarop ik heb rondgewandeld en toch nog zoo goed niet te huis was, als op de schepping van Huygens, ook vóór het mij gelukte, om binnen de landpalen dezer laatste door te dringen; want ik kende immers het geestige leerdicht, waarin hij die schepping, door hem zelf zijn zesde kind genoemd, beschreef en verheerlijkte, met de beminnelijke uitvoerigheid

van eenen vader, die zich in den lof van een geliefden telg verdiept. Hofwijck is een klassiek plekje gronds, evenzeer als het Ockenburg van Westerbaen en het Zorgvliet van Vader Cats, die insgelijks tot de sieraden der 's Gravenhaagsche omstreken behooren. De beide laatstgenoemde dichters herschiepen een deel van Holland's mullen duingrond in groene lustwaranden; Huygens kocht een paar akkers vetten kleigrond of middelmatig weiland voor het stichten van zijn Hofwijck aan, en de brave man gevoelde schier gewetensknaging, dat hij, enkel tot zijn vermaak, deze vruchtbare landerijen liet omwoelen, om ze met houtgewas te beplanten. Maar toen eenmaal zijne hoeve bewoonbaar was, hield hij die, zoo mogelijk, nog meer in waarde dan Westerbaen de streek, waarin deze, onder het genot der gelukkige onafhankelijkheid van een beschaafd landedelman, konijnen en lijsters belaadge; of dan Cats de zelf geplante dreven, waarin hij, peinzende over God en de onsterfelijkheid, leering zoekende uit het minste kruidje of gedierte des velds, langzaam rond trad. Dáár — dacht ik somwijlen bij het voorbij varen van Hofwijck — in gindsche boschaadjes wandelde Constantijn Huygens als een tweede Cincinnatus rond, en smaakte hooger genot, dan wanneer hij in het naburige 's Gravenhage, „het oogelijn van het Hof" zelfs van een Hof, als dat van Frederik Hendrik, was. In een dier priëelen vergat hij, wiens opgeruimde aard altijd bovendreef, den knellenden last der staatszorgen, de trouweloosheid der magtigen en de hartstogten van het wuft gemeen; dáár luisterde hij liever naar het trouwhartig gesprek van een paar schippers, die hem langs de Vliet voorbij voeren, of naar het minnekozen van een boerenknaap en zijn liefje, dan ginder in den Haag, naar de gladde vleitaal van hovelingen en gezanten. Onder die boomen vermaakte zich zijn altijd werkzame geest met een dier vernuftige invallen, waaraan hij dadelijk een dichterlijken vorm gaf, en die in zijne sneldichten bewaard zijn gebleven. Nu en dan, het is waar, werd zijne genoegelijke stemming, voortgevloeid uit het aanschouwen der stille natuur, van het grazend rundvee in den polder aan de overzijde der

vaart, en van den voorspoedigen wasdom der met eigene hand gepoote boomen, door de gedachte aan zijne brave gade beneveld; aan Suzanna van Baerle, die de dood hem in den bloei zijner jaren ontroofd had, en in wie de schoonste ster zijns levens had uitgeschenen. Maar niet zelden ook klonken uit de elzen- en berkenboschjes van dat Hofwijck vrolijke toonen, als Tesselschade den landheer was komen bezoeken, en hare goddelijke stem, door de klanken zijner met ongewone kunst bespeelde luit of citer ondersteund, daar de nachtegalen tot zwijgen bragt. Waarom moest een noodlottig verschil van godsdienst den anders zoo verdraagzamen staatsman beletten, om aan de bevallige koopmansdochter, die trouw bleef aan het geloof der vaderen, die plaats der altijd hoogvereerde Suzanna te doen vervangen? . . . Nog in veel later jaren, toen Huygens reeds lang aan zijn weduwenaarschap gewoon was geworden, was het voor hem feest op Hofwijck, als hij daar zijn hoogsten roem, zijne vier zonen en eenige dochter, rondom zich vergaderd zag. Mij dacht, ik zag het, hoe hij de kloeke jongelingen naar den berg geleidde, dien hij achter in het plaatsje, met moeite en kosten had laten opwerpen, en daar, in vlugheid hen nog evenarende, met pijl en boog naar den papegaai schoot; hoe hij zijne lieve dochter op het torentje bragt, 't welk hij op dien berg had laten bouwen, haar op de fraaije vergezigten, die men daar genoot, opmerkzaam makende, en op de Noordzee, welke aan gene zijde van den duinzoom opblaauwde; en hoe hij 's namiddags, na eenen eenvoudigen maaltijd, zijne zonen voorging in de kegelbaan, op die landtong, ter zijde van het huis aangelegd. Tuimelde bij dat kegelen, onder het gejuich der jeugdige spelers, de houten koning ter aarde, dan kon de wijze vader somtijds de gedachte aan dien anderen Koning niet onderdrukken, wien hij hooge achting toedroeg en nog in al zijnen luister in Engeland gekend had, maar die thans reeds onder de moordbijl van oproerige dweepers of huichelaars was gevallen [1]). Was

---

[1]) Karel I.

de zon eenmaal achter Schevening's duin in zee neêrgezonken, dan werd het wel stil en eenzaam op Hofwijck, maar de waardige eigenaar bleef nog eenige uren waken. Dáár, in de middelverdieping van dien vierkanten toren — want zoo zou men het huis op dit buitengoedje kunnen noemen — zat dan, in den stillen avond, bij het licht eener kaars, de achtbare man, die bijna alle Europesche talen verstond, die te gelijk dichter was en de wiskunde en wijsbegeerte met de drift eens spelers beminde, over den een of anderen geliefden schrijver heengebukt, om voedsel voor zijnen geest, die morgen weder door regeringszaken moest worden afgetobd, op te gaêren; ,, tot dat het hol geschal der dorpsklok van Voorburg hem het uur der rust aankondigde, en goeden nacht wenschte aan al wat adem heeft en leven." Eene halve eeuw achtereen smaakte hij op dit Hofwijck die eenvoudige genoegens. Had zijn pligt hem buiten 's lands geroepen, hij keerde met verrukking daarheen terug, en wenschte geen grootscher verblijf, ofschoon hij ook de wonderen van Windsor en Versailles aanschouwd had en een aanzienlijk vermogen zijn deel was. Eindelijk, in negentigjarigen ouderdom, moest hij aan die landhoeve en aan al het aardsche vaarwel zeggen. Hij sloot de oogen in de kalme stemming van een gast, die verzadigd van tafel opstaat; neen, als een Christen, die ootmoedig, doch vol vertrouwen, de roepstem van zijnen oversten leidsman met een: hier ben ik! beantwoordt.

Zóó dacht ik somwijlen, varende in de trekschuit van Leiden naar 's Gravenhage. En omdat ik zoo dacht, was het mij eene ergernis voor eenige jaren te bespeuren, dat het woord Hofwijck, hetwelk op den voorgevel plagt te prijken, in letters, welker zwierige vorm denken deed aan de wijze, waarop Huygens zelf zijne zinspreuk: *Constanter*, gewoon was te schrijven, door eene heiligschennende hand was uitgewischt. En omdat ik nog altijd zoo bleef denken, greep ik gretig de gelegenheid aan, die mij een paar jaren geleden geopend werd, om Hofwijck tot in de minste bijzonderheden te bezigtigen. Een hoogbejaard

zeeman van een in 's lands historie beroemd geslacht (C. J. Bloys van Treslong) was, na vijftig jaren achtereen eigenaar en bewoner van dit buitengoedje geweest te zijn, daarop overleden. De plaats zelve was reeds verkocht; maar de inboedel des overledenen moest nog worden geveild, en als naar gewoonte was het op een bepaalden dag aan alle kooplustigen vergund, om dit huisraad te bezigtigen. Niets verhinderde mij, om uit den Haag naar Hofwijck te wandelen, en in plaats van naar het huisraad des overledenen te zien, op het heiligdom van Huygens zelf rond te dolen.

Op een somberen voorjaarsdag ondernam ik dezen beêvaartstogt. De wind gierde door de nog geheel bladerlooze boomen en joeg mij van tijd tot tijd koude regenvlagen in 't aangezigt. „'t Was of natuur verbood den toeleg door te drijven." Toch wandelde ik moedig voort langs de laan van Nieuw-Oostende, die op Voorburg uitloopt en zich, behalve door vervelende eenzelvigheid, ook daardoor onderscheidt, dat men er van den schamelen voetganger een klein tolgeld vergt. In weerwil van den verkoelenden regen was ik in eene opgetogene stemming, en zoo geheel vervuld van mijnen Huygens, dat ik een denkbeeldigen bestrijder der grooten mans, en dus ook een bespotter van mijn voornemen, aan mijne zijde droomde, wien ik met klimmende drift nagenoeg aldus zijn ongelijk onder 't oog bragt: „De gedichten van Huygens zijn u te duister en te gewrongen, en ik wil de gegrondheid van dit verwijt niet geheel ontkennen. Maar welk schrijver kan zinrijk en kernachtig wezen, zonder van den gewonen, vlugtigen lezer eenige meerdere inspanning te vergen; vooral als deze twee eeuwen later leeft, en dus vele in den tijd des schrijvers zeer verstaanbare woorden en zegwijzen in onbruik zijn geraakt, of door den loop der jaren eene andere, dikwijls minder edele beteekenis verkregen hebben? Zoo vertrekt zich uw mond misschien tot een spottenden glimlach, als gij Vondel telkens van eene *blonde perruick* hoort spreken, waar onze nieuwerwetsche dichters *blonde haarlokken* zouden schrijven. Maar is die spotternij niet onverdiend? Kon Vondel, kon Huygens, kunt gij zelf eene

munt uitgeven, die eerst honderd jaren na uwen dood gangbaar zijn zal? Voor den ijverigen beoefenaar der letteren heeft zelfs het duistere van sommige verzen eene eigenaardige bekoorlijkheid, mits hij slechts, bij het opligten van den sluijer, eene schoone gedaante, eene mannelijk-krachtige, treffende, verhevene gedachte daaronder verborgen vindt. Het goede, dat met inspanning verkregen, de parel, die met levensgevaar van den bodem der zee opgevischt wordt, heeft daardoor dubbele waarde. Daarom misschien blijft het lezen der klassieke schrijvers van het oude Griekenland en Rome voor velen hun leven lang zulk een alles overtreffend genot: zij hebben met moeite die schrijvers leeren verstaan, en verheugen zich bij elke herlezing in het ontdekken van vroeger voorbij geziene schoonheden. Maar, zegt gij, Huygens is niet slechts duister, hij is dikwijls plat, ja zelfs ruw; hij verheft zich nooit met adelaarsvlugt in het rijk der idealen en is daarom naauwelijks den eernaam van dichter waardig. Ik zou daartegen kunnen aanvoeren, dat zijne beste kunstgewrochten lier- en hekeldichten zijn, die geene zoo hooge geestverrukking vorderen. Ik zou u in die gedichten op zoo menige echt-poëtische wending kunnen wijzen; zoo als bijv. in dien troostzang aan eene halfblinde, maar vrome maagd, wie Huygens de *zedelijke* verblinding van het meerendeel der stervelingen herinnert; waarna hij het stuk met den, in den zamenhang vooral, verheven regel eindigt:

Blind en onblind is een, de vrome sullen God sien.

„Ik zou u kunnen vragen, of gij iets stouters kent, dan 's mans heilbede aan de Amsterdamsche Burgemeesters, bij de inwijding van hun nieuwe stadhuis, waar hij, in het volle gevoel van den jeugdigen bloei des lands, van een te Amsterdam te stichten negende wereldwonder droomt, dat het achtste beschamen zou. Ik zou u dien roerenden klaagzang kunnen herinneren, door Huygens uitgeboezemd, toen hij van Groot-Brittannie's krijtgebergten blikken vol liefde en pijnlijken angst naar zijn vaderland wierp, waar de oorlog met den

Spanjaard weder zoo vreesselijk woedde, dat de baren der Noordzee schier den nagalm van het kanongebulder voor het belegerde Bergen op Zoom naar zijn luisterend oor overbragten. Doch wat baat het, zich bij zulk een geschil op voorbeelden te beroepen? De leer, dat over den smaak niet te twisten valt, is zoo oud, als de letterkunde zelve. Ik erken, dat er sneldichten van Huygens bestaan, die hij nooit het licht had moeten doen zien; dat er een geestig blijspel is, hetwelk hij aan 's Heilands uitspraak gedachtig: „Wee hem, door wien ergernisse komt!" in zijne portefeuille had moeten laten rusten. En toch lees en herlees ik zijne gedichten met wezenlijk genot, ja wat meer zegt, met nut en stichting. Dat kan ik de bundels van sommigen onzer nieuwere zangers niet doen, die, hunne naaktheid met de lappen van den mantel eens grooten meesters bedekkende, slechts vindingskracht ten toon spreiden, als het er op aankomt, om woorden en zegswijzen van dezen kunstig zaam te lijmen; die zich, zoo als Schiller het uitdrukte, dichter wanen, omdat eene overbeschaafde taal voor hen dicht; en bij wie de beoefening der poezy eene soortgelijke kunst is, als die de Spartanen aan hunne kinderen leerden: de kunst om behendig te stelen!... Daarenboven, al kon men aan Huygens groote verdiensten als dichter betwisten, hij heeft, als mensch en staatsman, zijne rol op het wereldtooneel zoo loffelijk afgespeeld, dat hij daarom alleen reeds onder onze groote mannen kan worden geteld. Zijn naam is onafscheidelijk van dien des vergoden Frederik Hendriks, wiens raadsman en vriend hij was; met wien hij onder dezelfde veldtent de moeijelijkheden van den oorlog verduurde, en die voor hem oplettendheden had, even vereerend voor den Vorst, als voor dezen zijnen Raad en Geheimschrijver. Op dat Hofwijck, waar ik henen ga, bestond voor Huygens bijna geen verrukkelijker plekje, dan twee groepen denneboomen: zijn Frederik Hendrik had ze uit het bosch bij Breda naar het goedje van zijnen vriend laten overplanten. Den ridderlijken Willem II en den grooten Willem III diende Huygens met even veel ijver als

hunnen stamvader; maar het was niet, om met de ligt veranderlijke overtuiging eens slechten hovelings, al wat zij deden goed te keuren. Liever verloor hij de vriendschap des eersten, dan dat hij hem in zijne doldriftige onderneming tegen Amsterdam zou hebben gestijfd. Het geplengde bloed der de Witten was een gruwel voor Huygens, die niet door het juichen over den dood van een groot staatsman, maar door allerlei vermoeijende werkzaamheden en gezantschappen, door eene vierjarige vrijwillige ballingschap buiten 's lands, om het prinsdom Oranje aan Fransche overweldigingszucht te ontrukken, een echt vriend van het wereldberoemde Stamhuis, 't welk aan dat Prinsdom zijnen naam ontleent, een ijverig vaderlander toonde te zijn. Hoe schoon vertoont zich ook in andere opzigten 's mans zedelijk karakter! Hoe heeft hij in zijne, op drie-en-tachtigjarigen ouderdom, voor zijne zonen geschrevene levensgeschiedenis, de verborgenste schuilhoeken van zijn hart opengelegd, en niets dan blanke eerlijkheid daarin doen zien! Zullen er velen zijn, die, hoog in de wereld geplaatst, bij zulk eene op den rand des grafs gedane biecht, geene enkele smet van hunne nagedachtenis hebben af te keeren, dan het verloren gaan van een zak met goud gedurende een gezantschap in Engeland, waaromtrent Huygens zich wel niets te verwijten *kon* hebben? Hoe blinkt, om dit éénе nog aan te halen, 's mans hartelijke liefde voor zijne kinderen op elke bladzijde zijner geschriften door! Men leest van Schiller's vader, dat hij eenmaal betuigde in zijn geloof, dat God naar de gebeden der stervelingen luistert, wonderbaar versterkt te zijn, doordien zijne smeekingen, om eenen beroemden zoon te mogen nalaten, boven alle verwachting verhoord waren geworden. Ook Constantijn Huygens wenschte en bad, zoo als hij bij herhaling zegt, dat zijne zonen hem in alles mogten overtreffen. Ofschoon de beroemdste wiskundige van zijnen tijd, Christiaan Huygens, uit zijne lendenen was voortgesproten, was bij hem de verhooring zijner gebeden niet zoo in het oog vallende, als bij den ouden Schiller. Doch daarvoor bestond geene andere reden, dan dat hij, Constantijn,

zelf zoo rein, edel en groot was [1])!" — Dus nu eens in mij zelven, dan overluid sprekende, niet ongelijk aan Don Quichotte, toen hij tegen de windmolens te velde toog, had ik den eenzamen weg afgewandeld. Het huis te Werve, met zijn ouderwetsch torentje, waarop ik anders altijd een blik werp, omdat Magdalena Moons daar gewoond heeft, wier bekoorlijkheden aan Valdez, den belegeraar van Leiden, zijne krijgsmanspligten deden vergeten, was ik ongemerkt voorbij gegaan. Ik stond voor het groene hek van Hofwijck.

Wie niet reeds menigmaal aan zich zelven heeft moeten bekennen, dat hij koud en onvoldaan bleef op plaatsen en onder omstandigheden, van welke zijne opgewondene verbeelding hem vooraf allerlei verheven genot had voorgespiegeld, moet een begunstigd sterveling zijn, of — nog slechts korte jaren op deze onvolmaakte wereld hebben geleefd. Mij trof zulk eene teleurstelling op Hofwijck, en waarlijk, het was niet de eerste op mijnen levensweg. Thans bevond ik mij op dat gewijde plekje gronds; maar het was, als of met iederen tred door de lanen der hofstede mijne opgetogenheid afnam. Te vergeefs trachtte mijne verbeelding hier Huygens en zijne wakkere zonen weder in het aanzijn te tooveren; te vergeefs wilde ik uit de mij omringende boschjes den nagalm van Tesselschade's liederen opvangen: niets zag ik dan sombere, dorre dreven en den graauwen

---

[1]) Eene schilderij, die op het Koninklijk museum te 's Gravenhage bewaard wordt, is eene soort van gedenkteeken van Huygens' kinderliefde. Hij heeft zich zelf daarop, omringd door zijne vijf kinderen, in 1640, en dus op 44jarigen ouderdom, door van Dijck laten afbeelden, en er het opschrift bij geplaatst: *Ecce haereditas Domini;* waarmede hij schijnt te hebben willen zeggen: Ziedaar het beste erfgoed, dat de Heere mij gegeven heeft! De vijf kinderen zijn: 1°. 's mans eenige dochter Suzanna, die later met haren neef Doublet huwde en tot zijn einde toe hem niets dan vreugde deed beleven; 2°. zijn oudste zoon Constantijn, die hem opvolgde als geheimschrijver des Prinsen van Oranje; 3°. zijn tweede zoon Christiaan, hierboven reeds vermeld en ook als uitvinder der slingeruurwerken beroemd; 4°. de derde zoon Lodewijk, die een aanzienlijk ambt bij de Admiraliteit verwierf; en 5°. de vierde, Philips, wien Huygens tot zijne namelooze smart in den bloeijenden leeftijd van twintig jaren verloor.

hemel boven mijn hoofd; niets hoorde ik dan het nederplassen van den regen op den moerassigen grond. Ach, er liep ook zoo veel zamen, om mij alle begoocheling te ontnemen en diepe ergernis in te boezemen! Wat ik vroeger slechts vermoed had, werd mij nu eerst regt duidelijk; te weten, dat naauwelijks de helft van het erf, hetwelk Huygens het zijne noemde, tot het tegenwoordige Hofwijck behoort. De boschjes, die hij ten noorden van den weg had geplant, zijn reeds voor jaren omgehouwen, en zelfs de van Frederik Hendrik ten geschenke ontvangene dennen hebben niet eens, op grond hunner Vorstelijke afkomst, in het oog der vernielers genade gevonden. Dat bergje, waarop eerst die hooge houten piramide prijkte, welker val mijn dichter zoo genoegelijk beschreef, en van waar men later zulk een lagchend vergezigt genoot, is tot den grond toe geslecht. In plaats van al de heerlijkheid, door Huygens schertsende den voorburg en nederhof van zijn kasteel genoemd, vindt men thans een stuk weiland, of ook eene herberg, die slechts bezoek ontvangt, als een postwagen eenige oogenblikken voor hare deur stil houdt. De abeelen, die langs den grooten weg de beide gedeelten van het goed omzoomden, en in welker schaduw de Voorburgenaars, zoo als de brave man in zijne trouwhartigheid zich verbeeldde, zich nog vele jaren na zijnen dood, dankbaar zijner zouden herinneren, zijn evenzeer verdwenen, als al het overige. Nog vond ik wel op het tegenwoordige Hofwijck een paar dreven en hooge, zorgvuldig geschorene hagen, die van den tijd des stichters heugenis dragen konden; nog was één enkele dier boomgangen (*berceaux*), die de smaak van onzen tijd geheel verwerpt, en waarin het toch bij zonneschijn zoo koel en verkwikkelijk was, gespaard gebleven en doorliep hij de plaats in hare gansche breedte; maar het geheel had, toen ik het bezag, geen behagelijk voorkomen. Daartoe droeg zeker bij, dat wij, zonen der negentiende eeuw, geleerd hebben, om buitengoederen slechts fraai te vinden, als op den aanleg daarvan het stelsel is toegepast, wat Bilderdijk, in zijnen wrok tegen al het nieuwe, dat der *eenvormige* S noemde. Huygens

daarentegen was nog, even als al zijne tijdgenooten, van de oude leer der lijnregte lanen, zoo noodig door evenwijdige grachten afgescheiden; zijne bloemperken moesten meetkunstige figuren vormen; en hij achtte het eene groote ketterij, dat men in de westerhelft van zijn buitengoed iets zou willen aanbrengen, wat ook niet juist zoo in de oosterhelft te vinden was. Verre zij het van mij, hem daarom van eenen verkeerden smaak te beschuldigen. De stichter van het Amsterdamsche raadhuis van Kampen en de Haagsche bouwmeester Post waren zijne raadslieden geweest, en voor het gezag van zulke mannen moest elke bedenking zwichten. Maar hoe kan men een regelmatig geheel schoon vinden, dat hier en daar geknot en verbroken is?

Bij het huis van Hofwijck gekomen, vond ik daaraan eenen geheel anderen ingang, dan die mij uit het gedicht van Huygens voor den geest zweefde. Een steenen trap verving wat hij, met schertsende grootspraak, met de fraaije Rialto-brug te Venetie vergeleek. Inwendig is het huis slechts weinig verbouwd, en de bekrompenheid der vertrekken getuigt nog luide voor de wijsgeerige zelfgenoegzaamheid des stichters. Ik plaatste mij voor een der buitenvensters, beproevende of ik daar, door de nevelen heen, ook de molens en hooge torens van Delft in het oog kon krijgen. Huygens, ik wist het, tuurde dikwijls naar die zijde heen; en wie weet, hoe menigmaal met diepen weemoed, bij de gedachte, dat dáár, in Neêrlands doodenstad, aan den voet van den toren der Nieuwe Kerk, dien hij in de verte zag schemeren, de asch van Maurits, wien hij bewonderd, van Frederik Hendrik, wien hij lief gehad had, den grooten dag der opstanding verbeidde! Voor mij bleef Delft verborgen, en was slechts een gedeelte zigtbaar van die uitgestrekte weiden tegenover het huis, des zomers de lustplaats van talrijke runderen, die Huygens, zoo als hij zegt, telkens met het aanbreken van den dag beleefdelijk begroetten, hem ten bedde uitloeiden, en in hunne spraak schenen toe te roepen:

Op, luyaert, uit de pluym, en schaemt u van den vaeck,
Past op de peerelen, die in ons' eetsael flonckren;
Eer s' ons 't steil sonnenvier komt rooven en verdonckren;
Daer komt de roover; in de vodden, 't is hoogh tijd;
Of denckt, ghy zijt uw deel in ons ontbijten quyt.

Misschien zou ik nog lang aldus voortgemijmerd hebben; maar ik bevond mij in verre na niet alleen in het huis van Hofwijck, en wat erger was, niemand dergenen, die mij omringden, dacht aan Huygens. Daar was in dit heiligdom allerlei huisraad, een geheele inboedel, op groote tafels ten toon gespreid, en om die tafels bewogen zich zorgvuldige huismoeders, die stuk voor stuk in handen namen, en de bedden ondertastten, of zij wel goed met vederen gevuld waren. Jonge deernen keken in de ten toon gestelde spiegels, of klaagden over de morsigheid van den weg, dien zij hierheen hadden moeten afleggen. Eerzame uitdragers beproefden de hechtheid van stoelen en tafels, en koutten over alles, behalve over mijnen Constantijn. De lieden waren waarschijnlijk beter dan ik; zij mogen het mij vergeven, dat ik op het punt was, om hen met de wisselaars in den tempel te vergelijken! Nergens in het geheele huis vond ik het minste blijk, dat daar nog eenige herinnering van Huygens levendig was gebleven. Eene kleine boekerij, die anders van den goeden smaak des laatst overleden bezitters getuigde, vulde een der vertrekken. Vlugtig zag ik ze rond; vele waarlijk goede boeken vielen mij in 't oog; slechts de *Korenbloemen*, waarvan hier een prachtig exemplaar had moeten prijken, vond ik niet. Nog was dit niet alles. Hier, in de door Huygens gestichte en verheerlijkte woning; hier, door winzuchtige huisraadkoopers omringd, moest ik mij wel telkens eene treurige ontdekking herinneren, die ik kort te voren gemaakt had: het uit echte bescheiden gebleken feit, dat de eigene nakomelingen van Constantijn zijnen uitersten wil in den wind geslagen, de stellige begeerte, die hij met den eenen voet in het graf had geuit, als nietig gebeuzel geacht hebben. De achtbare man heeft, gelijk ieder bewonderaar zijner werken weet, zoowel in zijn gedicht *Hofwijck*, als in

zijn op drie-en-tachtigjarigen ouderdom in Latijnsche verzen geschreven levensverhaal, aan zijne kinderen en kindskinderen met klem van redenen op het hart gedrukt, dat zij de door hem geplante boomen zoo veel mogelijk moesten sparen, en dat in allen gevalle zijne geliefde landhoeve, eeuw uit, eeuw in, in zijn geslacht van vader op kind moest overerven, zonder ooit aan vreemden verkocht te worden. Dien wensch had hij aan zijn nakroost als ligt te vervullen voorgesteld, en in de zekere verwachting, dat men zijne bede tot in lengte van dagen verhooren zou, ging hij in Maart 1687 de eeuwigheid in. Drie-en-zestig jaren later, den 4den November 1750, verkocht zijne achterkleindochter Suzanna Louisa Huygens, gemalin van Willem Baron van Wassenaer, Hofwijck, waarvan toen het overland reeds gerooid was, aan eenen vreemde, mr. Jacob des Tombes. Het is waar, de grijze dichter had, met eene zorgvuldigheid, die zoo geheel in zijn karakter lag, twee uitzonderingen op zijne begeerte doen gelden. Aan zijne nakomelingschap had hij uitdrukkelijk den verkoop van grootvaders landgoed vrijgelaten, als broodsgebrek daartoe noopte, of als het vaderland onderging; want, zeide hij, op den droeven dag, welks aanbreken God verhoede, dat Holland weder, even als in den bangen Spaanschen tijd, ten ondergang gedoemd mogt zijn, is mijn wil geen wil meer, en als alles viel, zou het onredelijk zijn, dat Hofwijck overeind bleef staan. Waarlijk, eene overtollige voorzorg! Voor broodsgebrek moest eene vrouw, als 's dichters achterkleindochter, gehuwd met een telg uit het door zijne uitgestrekte goederen beroemde, oudste adelijke geslacht van Holland, tamelijk goed beveiligd zijn; en dat wij, Nederlanders, eenen geheelen ondergang van het vaderland zouden beleven, behoorde op het midden der achttiende eeuw nog tot de veronderstellingen, die naauwelijks in gezonde hersenen konden opkomen. Genoeg; Hofwijck werd verkocht en weder verkocht, en het is mij niet gebleken, dat ooit eene enkele stem zich tegen die verkrachting der uiterste wille van een onzer vernuftigste dichters en beroemdste staatslieden

heeft verheven. En dan roemen nog onze redenaars en dichters, met eene zelfvergoding, onze natie, even goed als elke andere eigen, op den heiligen eerbied, dien wij voor onze groote voorvaderen koesteren! Dan vindt men er nog, wie het bevreemdt, dat het huis van Vondel te Amsterdam ongemerkt verdwenen is; dat de ridderzaal van Floris V te 's Gravenhage, de zaal, waarin eenmaal de eerwaardige Cats op het einde der groote staatsvergadering op de kniën viel en den hemel dankte, sedert jaren tot eene plaats vernederd is, waar de trekkingen der Koninklijke Nederlandsche loterij plaats hebben; dat als hier te lande vaderlandsche geestdrift voor zeer beroemde mannen, bijv. voor den eenigen de Ruyter, een standbeeld wil oprigten, het schier noodig wordt, om het geheele land door, met de bedeltasch van huis tot huis te gaan! . . . Neen; de roem, ook de roem op het veld der letteren behaald, is niets dan een nietige klank, en het streven daarnaar is ijdelheid en kwellinge des geestes.

Zeer somber te moede keerde ik van Hofwijck huiswaarts. Maar weldra was het, of door den somberen nacht van ontmoediging en twijfeling, die mij omgaf, een heldere lichtstraal heenbrak. Eene stem scheen mij toe te fluisteren: Ja, de roem is eene snel voorbij vliegende schaduw, niet waardig, dat de wijze zijne nachtwaken verspilt, om die na te jagen. Maar heeft Constantijn Huygens dan alleen uit roemzucht of om daarvoor erkentelijkheid in te oogsten, het vaderland en zijne Vorsten trouw gediend, en de letteren met onbezweken ijver beoefend? Kunt gij, kan iemand ter wereld berekenen, wat nut hij door het voorbeeld van zijnen vlekkeloozen wandel te midden van de verleiding der Hoven, door het aankweeken van zonen zijner waardig, door met mond en pen al wat goed is en wel luidt, te bevorderen en voor te staan, voor tijdgenoot en nakomeling bewerkt heeft? Moet niet door hem, zoo als door elken anderen brave, in menig gemoed zaad zijn uitgestrooid, hetwelk voor het sterfelijk oog verborgen ontkiemt, maar bloesems en vruchten draagt, hier, en zeker ook in de

wereld der geesten? Herinner u slechts wat aan ieder, die met den werkkring en de geschriften van Huygens van nabij bekend is, in de oogen springt: de op zijnen raad en aandrang gestichte Zeestraat van 's Gravenhage naar Scheveningen; zijne moedige en gelukkige bestrijding van het godsdienstig vooroordeel dergenen, die, in hunnen duisteren waan, geene orgels meer in onze kerken wilden dulden — even als of de Godheid aan de lofzangen en smeekbeden van ons, zwakke stervelingen, minder genadig het oor zou leenen, als die in welluidende klanken opstegen tot Zijnen troon —; den wasem van oud-Hollandsche degelijkheid en rondheid, die over bijna al zijne geschriften verspreid ligt, en ook nu nog sommigen ter navolging wekt; en wat niet al meer! Dat zijn speelpop en stokpaard Hofwijck dan vrij in het niet verzinke; betere en voor den moker des sloopers onbereikbare gedenkteekenen te zijner eere, blijven in stand. Daarom, wat uwe hand vindt om te doen, doet dat met alle magt!

Sedert de wandeling naar Hofwijck, die zoo veel weemoedige gewaarwordingen bij mij opwekte, heb ik dat buitengoedje nog dikwijls gade geslagen. Maar ik bleef op eenen eerbiedigen afstand. Er is daar thans, ik weet niet welke kaarsen-fabriek gevestigd, en een stinkende walm komt den wandelaar, die het goedje nadert, reeds op een afstand te gemoet. Het plantsoen wordt dag aan dag meer verwoest en de heiligschennis zal weldra volkomen zijn. Gelukkig echter is te gelijker tijd de vereering voor Huygens onder onze landgenooten niet afgenomen. Wie er aan twijfelen mogt, zie den diepen indruk, dien de onlangs plaats gehad hebbende uitgave van het *Cluyswerck* van Huygens door een jeugdig geleerde — van dat tot nu toe geheel onbekend gebleven en toch zoo merkwaardig gewrocht van zijnen zeer hoogen ouderdom — thans in onze letterkundige wereld maakt!

1842 („De Honigbij, of Bloemlezing op het gebied der kunst, wetenschap en smaak", 1842, no. IV, bladz. 97).

EENE MIJMERING.

(Voordragt, gehouden bij gelegenheid van het veertigjarig bestaan van het letterkundig genootschap: *Oefening kweekt Kennis.*)

Welligt is er iets vermetels in, geachte toehoorders, dat een veteraan als ik het waagt voor U als spreker op te treden Jeugdiger, schitterender talenten hebben U een weinig verwend. Maar ik kon de verzoeking niet weerstaan van nog eenmaal een openlijk blijk te geven van mijne ingenomenheid met *Oefening kweekt Kennis*, dat ik voor veertig jaren heb zien geboren worden. Hoort mij aan met toegevendheid, en indien enkelen Uwer in de mijmering, die ik ten beste geef, een weerklank ontmoeten van hetgeen zij vroeger van mij gehoord of gelezen hebben, dan bedenken zij, dat het op zekeren leeftijd niet ongewoon is in herhaling te vervallen.

Op een schoonen avond van den afgeloopen zomer wandelde ik van Scheveningen huiswaarts. De zon neigde ten ondergang en kleurde zee en land met purper en goud. Eene zachte koelte, van allerlei frissche geuren bezwangerd, suizelde door het gebladerte van het boomgewas, dat den Scheveningschen weg zoo liefelijk omzoomt en overwelft. Eene zeldzame opgewondenheid, eene soort van dweepend gevoel maakte zich van mij meester. Mijne gedachten verdwaalden naar het ver verleden en stonden stil bij Constantijn Huygens, wiens dichtwerken en geschriften mij in den laatsten tijd zeer hadden bezig gehouden. Ik begon, zooals mijmeraars en enthusiasten dat wel eens gewoon zijn, half overluid te spreken. — „Die verrukkelijke wandeling —

zeide ik — hebben wij u te danken, goede, vernuftige, onbegrijpelijk werkzame Constantijn! In uwen tijd moest men hier waden door het mulle zand, en rustte het oog, zoo ver het reiken kon, op niets anders dan op kaal en hobbelig duin. Door uwe volharding kwam de Zeestraat tot stand, in weerwil van de zwaarhoofden uwer eeuw, die angstig uitrekenden, of voor het bevloeren van zulk een langen straatweg wel klinkers genoeg in den lande zouden te bekomen zijn, of die beuzelden van 't gevaar, dat alles weldra onder het stuifzand bedolven zou worden, of dat de Noordzee dringen zou door de nieuw te maken opening in het beschermend duin. Niets meer beoogdet gij dan het scheppen van een gemakkelijken toegangsweg, die eenmaal eene schaduwrijke laan zou worden. Maar zie, op uwen raad werden te weerszijden van den weg dijkjes opgeworpen, om, zoo als gij het uitdrukt:

den overloop van beert en onverlaat
te houden van de straat.

„Het ging niet aan, dat eene onderneming, waarbij niet enkel eer en vermaak, maar ook voordeel beoogd werd, schade zou lijden door het ontduiken van den kleinen tol, van elken wandelaar langs den weg, den armen Scheveninger alleen uitgezonderd, te heffen. Die lage dijkjes, in uwen tijd met een doornenheg bekroond, hebben eene geheel andere dienst gedaan, dan gij verwachttet. Zij hebben het daarachter geplant jeugdig plantsoen beschermd voor den snerpenden zeewind, die de wortels zou hebben losgereten. Zij hebben het mogelijk gemaakt, dat duinvalleijen en klingen allengs versierd werden met boomgewas, dat al verder en verder klimmende en dalende een wandelpark heeft gevormd, niet zoo statig, maar ruim zoo bevallig als het Haagsche Bosch. Dat is de zegen, die op elke poging rust om iets goeds voor zijnen medemensch tot stand te brengen! Gij weet het, Huygens, daarbij worden soms geheel andere en betere uitkomsten verkregen, dan waarop de menschenvriend had durven rekenen!"

Terwijl ik zoo sprak, was het mij, als of een ander wandelaar mij op zijde kwam en onhoorbaar nevens mij voortschreed of liever voortzweefde. Ik zag op en meende een grijsaard te ontwaren, deftig in houding en gang, maar klein van gestalte. Lange, zilverwitte haren golfden langs zijn mager gelaat. Zijne kleedij — die zwarte, toegeknoopte tabbert met den breeden satijnen rand, die nederhangende, half geplooide halskraag, waaronder zich een paar groote akers verborgen — was niet van onzen tijd, maar uit de zeventiende eeuw. Hij zag mij aan met groote, doordringende oogen, waaruit geest, maar ook tevens eene onbeschrijfbare melancholie sprak. Was het een spel mijner verbeelding? Had ik hem vroeger gezien? Ja, het was Huygens zelf of zijne schim; Huygens, zoo als ik mij hem in zijn ouden dag, naar het portret van Netscher, steeds had voorgesteld.

In vroeger jaren zou mij, bij zulk eene verschijning, om met Helmers te spreken, een heilige siddering hebben aangegrepen. In onzen tijd van spiritisme, nu de wenk van een ingewijde genoegzaam is om de schim van een doorluchtig afgestorvene te storen in zijne eeuwenlange rust en hem tot het beantwoorden van beuzelachtige vragen te dwingen, komt zulk een eerbied niet meer te pas. Kalm en bedaard wandelde ik naast den vermeenden Huygens voort. Hij scheen mijne alleenspraak gehoord te hebben, want weldra begon hij uit zijn gedicht *de Zeestraat* de regels te mompelen, waarin hij getuigt, dat vooral medelijden met de bloote voeten en de zwaar beladen hoofden der ongelukkige Scheveningers hem tot het ontwerpen van den nieuwen weg heeft genoopt.

Zeeburen, arm geslacht, tot slavernij geboren,
Uw voeten hebben mij gebragt op deze straat,
Uw hoofden ook niet min: in tijden en ontijden
Zag ik haar dragten aan met deerlijk medelijden.

Het zachte pad viel hard, daar valt geen zeggen tegen;
Nu valt het harde zacht: gedenkt eens wat een zegen;
Dat U de volle mand min onder wegen weeg
Dan die Gij door het zand naar huis droegt, ligt en leeg.

Ik kon de verzoeking niet weerstaan, om aan Huygens te toonen, dat ik beter op de hoogte was dan hij. „Onze zeeburen, zeide ik, zijn zoo arm niet meer als in uwen tijd, Huygens! Een Scheveninger barrevoets, met een welgevulde vischmand op het hoofd, zal — tot groot verdriet onzer huismoeders — weldra tot de mythen, tot de legenden behooren. Hoe dat gekomen is, kunnen u de mannen uitleggen, die voor onze zeevisscherijen waken. De tijd naakt, dat een regtgeaard Scheveninger het beneden zich zal rekenen, den togt naar 's Gravenhage anders te doen dan op den tramway. — Vergeef mij dat anglicisme: wij hebben er meer. — Waarom zou toch ook de Scheveninger zelf geen deel hebben aan de geheele herschepping zijner woonplaats? Hoe is dat dorp veranderd en verfraaid, sedert gij daar nederzat in dat huisje op het duin van uwen vriend Soetens, met deernis de hutten daar beneden, met welbehagen den kerktoren aanstarend, waarvan het uurwerk der wetenschap van uwen wijzen zoon Christiaan eere deed. Het huisje bestaat nog. Het was de allereerste Scheveninger villa, maar niemand ziet ze meer aan. Zij zinkt weg bij die lange reeks zoo al niet fraaije, dan toch reusachtige gebouwen aan het zeestrand, waarin zij worden geherbergd, die in de zeelucht en in het zeewater genezing zoeken voor wezenlijke of vermeende kwalen; voor die nieuwere villa's, waaronder er zijn, die u Italie zouden herinneren. Het nederige Scheveningen streeft als badplaats het door u zoo geliefde Spa voorbij. Als het der schimmen vrij staat zich te begeven waar het heur lust, meng u dan op een zonnigen avond onder de honderden, ja duizenden, die rondwaren op dat ruime terras en hun best doen om zich te vermaken. Misschien levert die warrelende menigte van landgenooten en vreemden trekken op voor een nieuw — kostelijk mal. Op dat strand, waar gij den zeilwagen van Stevin hebt zien voortrollen, staat thans een leger van badkoetsen en stoelen in slagorde geschaard. Nog met hetzelfde eentoonig geruisch als voor twee eeuwen breken de golven der zee op het gladde oeverzand. Nog met dezelfde stille majesteit als in uwen tijd

duikt daar ginder de vuurroode schijf der zon onder het vlak der baren. De zon van Homerus lacht ook ons toe, zegt een hedendaagsch dichter. Eén enkel schouwspel slechts, Huygens, waarop gij in uwe *Zeestraat* wijst en dat uwe tijdgenooten soms zoo zeer in beweging bragt, is ons niet meer gegeven: niet meer gebeurt het, dat het gedreun van een vreesselijk kanongebulder zich van de zeezijde laat bemerken; dat de Hagenaars zich met een angstig kloppend hart naar het duin spoeden en van de hoogten in het nevelachtig verschiet schepen meenen te ontwaren, met de driekleurige vlag in top, andere met roode en witte vlag voor zich uitdrijvende. Dat is voorbij, Huygens! De Oceaan draagt geen Nederlandsche oorlogsvloten meer!"

Huygens zag mij verwonderd aan. Zijn gelaat had nog somberder uitdrukking dan te voren. Zwijgend wandelden wij naast elkander voort, totdat aan de overzijde van het pad de gulgepleisterde pilasters van het hek van Zorgvliet zich vertoonden. Het gelaat van mijn medewandelaar scheen op te helderen. Ik hoorde hem den naam van Jacob Cats prevelen en de verzen uitspreken met den slotregel:

O aller dichtren bestevaer!

Dan begon hij weder:

Dat 's Vader Cats, die door zijn dicht
Meer bange twijflaars bragt tot licht,
Meer dartelen tot schamen,
Dan alle dichters zamen.

In mijnen overmoed waagde ik op nieuw eene teregtwijzing. „Uwe waardering van den stichter van Zorgvliet riekt naar den pruikentijd", zeide ik. „Onze hedendaagsche kunstregters hebben over Cats den staf gebroken. Vondel staat nog bij hen in hooge eer, zij het ook dat zij hem allen dramatischen zin ontzeggen. Het vernuft, dat in uwe gedichten tintelt, heeft u tot nu toe gered. Men erkent dat gij in de mijngangen der moedertaal diep waart doorgedrongen, al betreurt men het ook, dat gij

te zeer bij den geleerden doctor Donne ter school zijt gegaan. Hij, wien gij ten onregte een godlijk dichter noemt, heeft er toe bijgedragen, dat gij soms zoo ongehoord gewrongen en duister zijt. Maar Cats! . . . Geheel de wereld noemt hem vervelend en langwijlig. Wat erger is, men beschuldigt hem, dat hij door zijne gedichten heeft bijgedragen tot dien Jan Salie-geest, die hier vroeger plagt te heerschen; dat hij onder schijn van vroomheid en ernst tafereelen heeft geschetst, die elke regtgeaarde moeder nopen moet zijn boek voor de onschuldige dochters weg te sluiten. In één woord, Cats wordt voor onkiesch en onzedelijk uitgekreten!"

Ik kon het antwoord van Huygens niet goed verstaan; maar mij dacht dat hij de woorden: „En mijne sneldichten dan, en Trijntje Cornelis", hooren deed. — Zijne aandacht werd spoedig door andere voorwerpen afgetrokken. Nog flaauwelijk door het wegstervend avondrood verlicht, vertoonde zich die drom van gebouwen en lusthuizen, die in telkens toenemenden getale aan het noordelijk uiteinde van 's Gravenhage verrijzen. Blijkbaar kwam bij Huygens de onuitbluschbare liefde voor zijne geboortestad boven. Ik hoorde hem prevelen:

Steeds waart ge, o 's Gravenhage, bekoorlijk in mijn oogen . . .
Zoo ver de zon haar licht rondom deez' aardbol spreidt,
Aanschouwt zij niets dat haalt bij uwe heerlijkheid.

En dan weder op eenigzins anderen toon:

Het heele land in 't klein, de weegschaal van den Staat,
De schave van de jeugd, de schole van de daad,
Het dorp der dorpen geen, daar ieder steeg een pad is,
Maar dorp, der steden een, daar ieder straat een stad is.

„Aardig gezegd, Huygens! merkte ik aan. Maar toch, de punt van die laatste dichtregels heeft de tijd, die alles verandert, een weinig verstompt. Het onderscheid tusschen steden en dorpen bestaat niet meer: het is opgelost in den door onze wetgevers geijkten naam: *gemeente.* Hoogtens kan in geheel ons vaderland het nog altijd magtige Amsterdam met een zweem van regt den naam van *stad* dragen. Het heeft geen zin meer 's Gravenhage

het schoonste vlek of dorp van Europa te noemen; want al onze steden zijn of worden in vlekken herschapen. Overal ziet men de stadswallen tot wandelingen effenen, en wie thans, gelijk nog voor negentig jaren met Franeker plaats had, eene stad zou willen straffen door met groot vertoon de stadspoorten uit hare hengsels weg te nemen, zou ... onder de krankzinnigen worden geteld. Maar al heeft uwe geboorteplaats haar vroeger eigenaardig karakter verloren, het zal uw hart goed doen daar binnen te treden. Uwe profetie, dat, als gij de wereld verlaten hadt, men nog eens zeggen zou: „Toch die goê man had gelijk!", is vervuld. Zij is meer dan vervuld met opzigt tot deze Zeestraat; — zij is vervuld met opzigt tot het orgelgebruik in de kerken, waarin het in onzen tijd niet aan welluidende orgeltoonen ontbreekt, wel nu en dan aan kerkgangers; — zij is vervuld met opzigt tot het wegruimen van dat vuil schavot, van het groene zoodje, dat u te regt eene ergernis was. Op de plek, in uwen tijd door het bloed van de Witt bezoedeld, zal, zegt men, eerlang het standbeeld verrijzen van een staatsman, die nevens hem mag worden genoemd. Enkele uwer epigrammen op onze straten hebben hunne toepasselijkheid nog niet geheel verloren, zoo als dat op het kronkelend Achterom of op de Veenestraat, die gij, ondeugend genoeg, de Venusstraat noemdet. Maar in de prachtige Parkstraat zoudt gij het door u vereeuwigd nachtegaalspaadje niet meer herkennen; het nachtegaalspad, waar, zooals gij ons verzekert, de zanger der lente — dat zingend vedertje en dat gewiekt geluid, zeî uwe Tesselschade — nu en dan het liefelijk jaargetijde het eerst aankondigde. En wat aantal geheel nieuwe straten en pleinen zult gij in dien omtrek ontmoeten! In uwen tijd was er slechts één suikerpaleis te 's Gravenhage — het huis van uw buurman Johan Maurits van Nassau; — thans telt men ze in die streek bij dozijnen. Hoe zult gij u vermeiden in de namen, door onzen achtbaren magistraat aan al die nieuwe straten gegeven en die zoo veel stof konden opleveren voor allerlei spelingen van uw welig vernuft! Hier zult gij u te midden der Soenda-eilanden ver-

plaatst vinden en met uwe aardrijkskunde in de war geraken, als gij de Java-, Sumatra- en Bali-straten doorwandelt. Elders, aan een anderen uithoek, zult gij een Huygens-plein vinden, ten bewijze, dat men u dan toch niet geheel vergeten heeft. Ja, Huygens, 's Gravenhage is opgewassen tot een magtigen reus, die zijne armen al verder en verder uitstrekt. De stad, het vlek, de gemeente — zoo als gij het noemen wilt — kent geen grenzen meer. Keer over honderd jaren hier terug, en als vrede en welvaart in het lieve vaderland blijven heerschen, zult gij bevinden, dat 's Gravenhage en Scheveningen één zijn; dat ons eeuwenheugend bosch een binnenpark is geworden, van alle zijden omringd en omsloten door bevallige lusthuizen of vorstelijke woningen; — dat door een huizenzee de ruimte is gevuld tusschen den Bezuidenhoutschen weg en uw Hofwijck..."

Huygens viel mij in de rede. Ik had eene teedere snaar aangeroerd. Hij begon mij te overstelpen met aanhalingen uit zijn gedicht *Hofwijck*, maar bepaalde zich weldra tot de verzen, waarin hij op roerenden toon zijne kinderen en kindskinderen aanmaant de door hem gestichte wijkplaats uit het hofgewoel nooit te verkoopen, de daar door hem geplante eiken nimmer ligtvaardig om te hakken.

Laat niemand het ooit wagen
Mijn erfenis te ontdoen, mijn dreven om te zagen.
Ik zeg het eeuw voor eeuw, kindskinderen laat staan,
En brandt of warmt u niet aan hout dat ik liet wassen,
Ondankbre erfenis en is niet af te wasschen.
Ten minste moet hij doen hetgeen de sterver hiet
Die 't leven door hem kreeg en van zijn zweet geniet...
Twee dingen scheid ik uit; het derde moet ik dulden,
Onschuldig broodsgebrek zal u vooreerst ontschulden,
En d'allerleste nood is boven alle wet...
't Lest dat ik lijden moet is 't algemeene lijden
Van 's Vaderlands verderf; ja, als heel Holland lag
En waar 't niet redelijk dat Hofwijck overend stond,
Van nu af schrap ik uit wat in mijn testament stond;
Als 't Vaderland vergaat zijn mijn voorzorgen uit:
't Is reden dat de vracht verzinke met de schuit...

Huygens zag mij vragend aan. Ik begon zijne bedoeling te gissen, maar huiverde hem een antwoord te geven. Hij scheen ongeduldig te worden en herhaalde de Latijnsche verzen uit zijn eigen levensbeschrijving, waarvan de zin deze is:

Dit één herhaal ik slechts: laat niets mijn nakroost nopen,
Dat zij grootvaders hoeve aan vreemden ooit verkoopen.
Dat nooit uit Huygens' stam 't bezit dier hofsteê wijk,
En Hofwijck's naam altijd op haren gevel prijk!

Ik kon niet langer zwijgen en sprak aarzelend: „Meer dan eene eeuw geleden, toen het vaderland zich baadde in welvaart, heeft uwe achterkleindochter, die met een Wassenaer was gehuwd en dus wel niet geleden zal hebben aan broodsgebrek, Hofwijck aan vreemden verkocht." Ik wilde voortgaan, maar zie! de schim was van mijne zijde verdwenen. Eenzaam stond ik daar. Eigenlijk viel mij een pak van 't hart. Hoe had ik kunnen verzwijgen, dat Hofwijck niet slechts sedert lang in vreemde handen is overgegaan, maar een tijdperk van bitter verval is ingetreden. Nog spiegelt het witte torentje zich in de Leidsche trekvaart; maar de naam Hofwijck, die in mijne jeugd nog op den gevel prijkte in letteren, waarvan de zwier het schrift van Huygens herinnerde, is verdwenen. Dat bruggetje, door hem met genoegelijke grootspraak met de Rialto-brug te Venetie vergeleken, bestaat niet meer. Geen spoor is meer te vinden van die met zoo veel welbehagen bezongen eiken en elzen: — men heeft van de lustplaats des dichters een warmoezierderij gemaakt. En als hij mij nu eens gevraagd had naar het door hem gestichte woonhuis op het Plein, dat hij en zijne geleerde vrienden zoo wonderfraai vonden en waarvan hij de plannen heinde en verre verzond, — wat zou ik hebben kunnen antwoorden? Dat huis is in wezen, maar van alle sieraden beroofd, door eene geheimzinnige bouwpolitiek veroordeeld, om langzaam maar zeker in eene gemakkelijk te sloopen ruine te worden herschapen. Als hij mij gevraagd had naar zijne papieren, die hij met angstvallige naauwgezetheid bewaarde en rangschikte en in stevige boekdeelen bijeenvoegde?

Het beste deel van dien schat bleef vijftig jaren verscholen in de boekerij van het hoogste wetenschappelijk en letterkundig ligchaam in ons vaderland, zonder dat iemand dit vermoedde, zonder dat een sterveling naar die reeks van folianten omzag. Slechts op één enkel lichtpunt had ik kunnen wijzen. De Oranjezaal, volgens zijnen raad gesticht en met opschriften van zijne vinding versierd, is ongeschonden bewaard en getuigt steeds van den kunstzin der zeventiende eeuw en van Frederik Hendriks roem. Die zaal — dank zij ook de zorg eener Vorstin, die bij ons allen hoog staat aangeschreven — maakt op den bezoeker den indruk, als of Jordaens zoo even het penseel heeft nedergelegd, en als of Amália van Solms, door den genialen Jacob van Campen geleid, op het punt staat het Mausoleum voor haren gemaal binnen te treden.

Van diepen weemoed werd ik bij al die herinneringen vervuld. Ik begon te wenschen, dat mijne ontmoeting niets anders geweest ware dan een droom, dan het spel eener buiten het spoor gebragte verbeelding, dat de verzen, die ik uit den mond van Huygens meende op te vangen, zich uit een verborgen hoek van mijn eigen geheugen een weg naar buiten hadden weten te banen. Is die wensch zoo onnatuurlijk? Ach, zoo dikwijls hoort men onze redenaars, zij het ook als rhetorische figuur, van de wetenschap gewagen, die de geesten van doorluchtige afgestorvenen hebben van hetgeen op aarde omgaat; maar als die geesten inderdaad konden terugkeeren op het veld hunner vroegere werkzaamheid, — als zij konden gadeslaan wat daar omgaat, wat zouden, niet enkel na twee eeuwen, maar zelfs na een veel kleiner aantal jaren, hunne gewaarwordingen zijn? Zij zouden, ja, hier en daar vruchten ontwaren van het door hen uitgestrooide goede zaad; maar door het besef der vergetelheid, waarin zij geraakt zijn, door het erlangen der zekerheid, dat een volgend geslacht hunne dierste wenschen miskent, hunne heiligste overtuiging ter zijde stelt, hunne wijsheid voor dwaasheid uitkrijt, eene marteling ondergaan, waardig eene plaats in te nemen in Dante's Inferno!

Ik heb sedert den bewusten avond niets meer van Huygens of van zijne schim vernomen. Had ik het geluk hem weder te ontmoeten, ik zou trachten een belangwekkender gesprek met hem aan te knoopen, dan dat, waarnaar Gij, mijne hoorders, wel hebt willen luisteren. Vooral zou ik mij gelukkig hebben geacht, hem heden te kunnen binnenleiden in deze vergaderzaal, welker wanden te naauwernood de deelgenooten aan het feest van *Oefening kweekt Kennis* kunnen omvatten. Misschien zoudt Gij, Heeren van het bestuur, hem tot eerelid benoemen. Misschien zou hij, voor die onderscheiding erkentelijk, een heilbede doen hooren, in dichterlijke verheffing te vergelijken met dien gelukwensch aan de regeerders van Amsterdam, bij het betrekken van het nieuwe stadhuis:

Doorluchte stichteren van 's werelds achtste wonder,
Van zoo veel steens omhoog, op zoo veel houts van onder...

Misschien zou hij, de hoofdgedachte van dat gedicht aangrijpende, het letterkundig genootschap, dat heden feest viert, tegenoverstellen aan de bijna onzigtbare kiem, waaruit het voor veertig jaren ontsproot, en de bede slaken, dat God Uwe kinderen en kindskinderen zoo nabij moge zijn, dat het *Oefening kweekt Kennis* van over nieuwe veertig jaren in bloei en welvaart sta tot den tegenwoordigen kring, als die kring zelf tot het jongelingskransje van 1834!

1874.

HISTORISCHE GEBOUWEN.

(Eene voorlezing).

Voorzeker zijn er velen onder U, die het zich nog levendig herinneren, hoe wij voor eenige jaren den Voorzitter van dezen letterkundigen kring [1]), wiens lier niet het minst welluidend klinkt, als zij voor het dierbaar vaderland, voor Holland, zoet Holland, is gesnaard, van ditzelfde spreekgestoelte ons den gruwel hoorden afmalen, waarvan op den 20sten Augustus 1672, weinige schreden van hier, 's Gravenhage getuige was. Meer dan ooit schokte hij ons gemoed; meer dan ooit sleepte hij ons weg door den gloed zijner dichtregelen. Met kille huivering zagen wij het schandtooneel herrijzen uit den nacht van 't verledene; hoorden wij een woesten drom van hoog en laag gemeen den moordkreet aanheffen voor de Gevangenpoort; zagen wij de gebroeders de Witt, den held van Chatham en den grootsten staatsman van zijnen tijd, door onverlaten, den naam van Haagsch burger onwaardig, voortgesleurd, neergeveld en geslagt met eene kannibalenwoede, waarvoor de taal geene woorden heeft. Diep geschokt hingen wij aan de lippen des dichters, die ons aller hartewensch uitsprak, toen hij, zinspelende op de plek, waar het zoogenaamde groene zoodje plagt te staan, ons toeriep:

---

1) Den heer S. J. van den Bergh, Voorzitter van het letterkundig genootschap *Oefening kweekt Kennis.*

Maar wij — wij willen eerst de schand van 't erf verbannen,
Herstellen voegt het eerst aan ons!
Wij willen eerst den grond met eene omtuining heiligen,
Waarop de gruwel is gepleegd,
Dien voor onheuschen voet, voor klaauw en hoef beveiligen,
Dat niet op ons de schuld ook weegt;
Wij willen van die plek de smet des voorzaats vagen,
Haar merken met één enklen steen;
En dan moog voor ons oog elk andrer beeltnis dagen,
Wier roem elk volk benijdbaar scheen.

Sedert was het, als of het bezielde woord des dichters, gelijk zoo dikwijls, de stem des roependen in de woestijn ware geweest. Veel werd er in en rondom de stad onzer inwoning veranderd; maar de plek, waar de mishandelde lijken der gebroeders de Witt werden tentoongesteld, totdat laat in den nacht de edele van Rijswijk kwam, om ze met gevaar zijns levens af te nemen en voor verdere schennis te beveiligen, bleef onaangeroerd. Maar zie, weinige weken geleden was het, als of op eens de kiem, door onzen dichter uitgeworpen, vruchten zou dragen. In 's lands hooge Staatsvergadering stond een man op, met wien men in gevoelen over hoogst gewigtige punten kan verschillen, maar wien ieder, die hem kent, de hoogste achting toedraagt; een man, als geschiedonderzoeker door niemand overtroffen, en die als parlementair redenaar lauweren heeft verworven, waarop zich zeer zeker hier te lande nog slechts weinigen kunnen beroemen. Groen van Prinsterer trad in het denkbeeld van van den Bergh. Ook hij wilde, dat de schimmen der gebroeders de Witt door een openbaar blijk van afgrijzen over den moord, op de Plaats te 's Gravenhage gepleegd, verzoend wierden. Maar hij wilde dat zoenoffer op eene andere wijze gebragt hebben, dan onze dichter. Niet van het omtuinen van het vierkant, dat tot het begin dezer eeuw het groene zoodje heette, en van het oprigten van een gedenksteen te midden dier omheining, sprak hij; maar alleen van het vernietigen der Gevangenpoort. Die grijze, wondersterke muren, die gedeeltelijk reeds zes eeuwen heugen,

wilde hij geslecht; dat gebouw, waaraan bloedvlekken kleven, even onuitwischbaar als die op de hand van Macbeth's gade, wilde hij gesloopt en met den grond gelijk gemaakt hebben. Even als Alva, uit haat tegen de vrijheidsmin onzer vaderen, tot zelfs het laatste spoor deed verdwijnen van de Brusselsche woning, waarin het verbond der edelen gesloten was, wilde Groen van Prinsterer, door den edelsten ijver voor den Hollandschen naam gedreven, het gebouw verdelgd hebben, dat eene misdaad onzer voorvaderen herinnert. Wat misschien nog verrassender was, het denkbeeld van onzen volksvertegenwoordiger vond weerklank in 's lands vergadering, en dat wel bij een hooggeplaatst staatsman, die hoog staat aangeschreven om de trouw en naauwgezetheid, waarmede hij de zorg voor 's lands geldmiddelen behartigt, en om de gestrenge waarheidsliefde, die uit elk zijner woorden ademt; maar wien voorzeker niemand van dichterlijke opgewondenheid zal beschuldigen. De Minister van Finantien verklaarde in de door mij bedoelde avondzitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal [1]), dat ook hem de Gevangenpoort, ter zake van den moord der de Witten, sedert lang een steen des aanstoots is geweest, en zulks te meer, omdat hij van uit de kamer aan zijn ministerie, waar hij zooveel uren daags arbeidt, regtstreeks het uitzigt heeft op dat gebouw. Hij voegde er bij, dat hij reeds stappen had gedaan, om de slechting der Gevangenpoort te bewerken, en dat men zich dus vleijen kon, weldra den wensch van den heer Groen van Prinsterer te zien verwezenlijken.

Of sedert dat oogenblik deze stichting uit Holland's grafelijken tijd werkelijk haren val naderbij is gekomen, is mij onbekend. Maar wel weet ik, dat ik voor mij dit niet wensch, en dat ik, indien eene zaak als deze aan eene algemeene stemming kon worden onderworpen, mij zeer goed zou kunnen voorstellen, dat ook anderen in mijn gevoelen deelden. Zoo verbeeld ik mij uit het stille Heemstede onzen

---

1) Van 21 December 1849.

vaderlandschen dichter Nicolaas Beets aan 's lands regenten te hooren toeroepen: laat de Gevangenpoort bestaan en wacht u den moker des afbrekers tegen die hechte, met gegoten ijzer opgevulde muren te rigten! Ten onregte toch geeft gij haar dien naam; noem haar, zoo als zij oorspronkelijk heette, de voorpoort van het Hof van Holland, den toegang tot het slot, dat van den rijkdom en kunstzin der Graven uit het Hollandsche Huis getuigde. Neem de poort niet weg, die de edele Floris V met zijne forsche ridderen, allen van 't hoofd tot de voeten geharnast, doorrenden, als in gindsche prachtige ridderzaal de maaltijd hun wachtte, of hun door eene vermoeijende jagt in het Haagsche bosch uitgedroogd verhemelte dorstte naar den dronk, aan St. Geertens minne gewijd. Laat deze voorpoort bestaan, al ware het slechts uit welwillendheid voor den dichter van Kuser. Ontneem hem de zelfvoldoening niet, dat nog somtijds een door zijn lied begeesterd jongeling een vriend of eene geliefde tot voor deze poort geleidt, eerst op den steen wijst, waarvan van Mieris gewaagt, en dan met een zijdelingschen blik op het lage gewelf zijn gezel of zijne gezellinne toevoegt: „Hier streed de trouwe schildknaap lang en hardnekkig, tot hij eindelijk, door vele wonden doorboord, op het lijk der bekoorlijke Aleida van Poelgeest nederzeeg; een zeldzaam voorbeeld van trouw en reine, doch ongelukkige liefde. Nog weinige schreden had hij behoeven af te leggen, en gindsche poort had zich voor hem ontsloten. Dáár op het voorplein of voorhof — de onkundige Hagenaar spreekt van Buitenhof — zou hij met de schoone, al te eerzuchtige Aleida veilig zijn geweest voor de moorddolken zijner verwoede belagers, en onze geschiedrollen waren door een bloedvlek minder ontsierd."

Ik kan mij eene tweede soort van tegenstanders voorstellen. Mij dunkt, ik zie den kunstenaar voor 't eerst van zijn leven de vaan der oppositie tegen den Minister van Finantien opsteken, en hoor, hoe hij hem met de hem eigene rondborstigheid toeroept: „Die oude poort, die u zoo afzigtelijk toeschijnt, is oneindig schilderachtiger dan al uwe eenzelvige gebouwen,

met hunne regte lijnen, zorgvuldig ingevoegde baksteenen en symmetrisch geplaatste vensters. Als gij ook dit gebouw verdelgt, zult gij eene daad van Wandalisme plegen, zoo als erentfeste burgers van minderen rang dan gij hebben verrigt, toen zij in onze Groote Kerk het gothisch loofwerk van de kapiteelen der pilaren deden afhakken, en zelfs de ruwe werkman er gevoel van had, dat hij heiligschennis pleegde. Is het niet erg genoeg, dat weder andere wijze mannen aan dien tusschengang tusschen het Binnenhof en het Plein eene andere kleine poort hebben doen verdwijnen, die wij als een kunststuk eerbiedigden, en welker schoon geen hunner zelfs een enkel oogenblik heeft vermoed. Waarlijk, op u allen is Schiller's gezegde toepasselijk: Zie, de alledaagsche mensch bemint het vlakke en beteekenlooze; hij streeft er naar, om alles effen en glad te maken, maar daardoor ook nietig en onbelangrijk voor ieder, die eenigen kunstzin in 't harte draagt."

Hoogstwaarschijnlijk zou eene derde soort van tegenstanders de talrijkste zijn. Het zijn mannen met ernstigen blik, reeds eenigzins grijs van haar en baard, gezworene vijanden van degenen, die men onder de algemeene benaming van het jeugdige Nederland plagt te begrijpen. Ja, zeggen zij, de Gevangenpoort is eene schandzuil; maar juist omdat zij dit is, moet zij blijven bestaan. Zij blijve te midden der hofstad elken voorbijganger aangrijnzen, opdat hij zich de misdaad zijner voorvaderen herinnere, in zijn eigen boezem taste, en de uitersten leere verfoeijen, waartoe partijzucht vervoert. De gebroeders de Witt zijn niet door het Haagsche graauw, maar door eerzame burgers vermoord, daartoe opgegaan onder aanroeping van den God des vredes. Zoo iets zou ondenkbaar zijn geweest, indien deze burgers niet vooraf door verfoeijelijke blaauwboekjes en pamphletten, de dagbladen van dien tijd, tot den moord waren aangehitst; indien niet hoog en laag geplaatste personen hunne pen hadden geleend of hunnen invloed gebruikt, om beide de verdienstelijke mannen te verguizen; indien niet zoo vele lasterkladden op hunnen eerlijken

naam waren geworpen. Vooral in een tijd als den onzen is het van hoog gewigt, dat niemand dit vergete. Nog heerscht in het vaderland diepe rust, maar overal rondom ons woelen de volken; overal wordt de eerbied voor de gestelde magten op het schandelijkst ondermijnd. Men zorge, dat het kwaad ook niet hierheen oversla. Daarom en daarom alleen blijve dit oude gebouw in wezen, opdat de vader tot zijnen baardeloozen knaap, die alles bedilt, al het bestaande met hevigheid aanrandt, aan alle lasteringen tegen zijne overheden geloof slaat, met waarschuwende stem kunne toeroepen: denk aan de Gevangenpoort!

Onvoorwaardelijk rangschik ik mij niet onder eene dezer drie categorien van bestrijders, ofschoon ik mijne sympathie voor sommige hunner redeneringen niet wil verloochenen. Maar wat beweegt u dan, voor het voortdurend bestaan der Gevangenpoort het harnas aan te gorden, vraagt Gij, mijne hoorders. Is het laauwheid, onverschilligheid omtrent de schandelijke herinneringen, die aan dat gebouw kleven? Niemand zal dit van mij veronderstellen, die, zoo God mij het leven schenkt, nog eenmaal hoop te bewijzen, dat ik niet geheel zonder vrucht mijne uitgewoekerde uren aan nasporingen omtrent het leven en bedrijf van den grooten Johan de Witt heb gewijd. Ik wil er zelfs bijvoegen, dat, geheel onafhankelijk van den daar gepleegden moord, de Gevangenpoort mij zeker afgrijzen inboezemt. Voor eenige jaren heb ik dat gebouw tot in de minste bijzonderheden bezigtigd. Het was op een warmen zomeravond. Vrolijk spiegelden zich gebouwen en boomen in het vlak van den vijver, waarop zich geen enkele rimpel vertoonde. De zwaluw schoot met zijne gladde wiekjes lustig heen en weder, onbewust, dat hij in de schuilhoeken van eene schandzuil voor Nederland zijn nestje had gebouwd. De ondergaande zon wierp hare laatste stralen op de tinnen der voormalige paleizen van Holland's Graven en Holland's Stadhouders. Alles om mij heen ademde vrede en stilte. Daarbinnen in de Gevangenpoort was het ook stil en rustig; maar het was de rust van een afzigtelijk graf. Er is in de Gevangenpoort geen enkel vertrek, waarin

het niet pijnlijk valt, eenige oogenblikken te vertoeven: zoo kaal en kleurloos en bekrompen is al wat men er ziet. Door de bekende plaat in Wagenaar bedrogen, had ik mij van de kamer, waarin de Ruwaard Cornelis de Witt gedurende de laatste weken zijns levens was opgesloten, eene niet ongunstige voorstelling gemaakt. Hoe werd ik teleurgesteld! Niemand is er onder U, mijne hoorders, die ook onafhankelijk van alle historische herinneringen, zonder kille huivering dit eng, donker, van alle geriefelijkheden beroofd vertrek zou kunnen betreden. De andere vroeger voor aanzienlijke staatsgevangenen bestemde vertrekken zijn even slecht of weinig beter. En toch verkwijnden hier, maanden en jaren achtereen, mannen uit de eerste standen der maatschappij, gewoon aan al de genietingen der weelde, aan al die gemakken van het huisselijk leven, die men eerst dan volkomen op prijs leert stellen, als men ze voor langen tijd missen moet. Hier bragt, om slechts enkelen te noemen, in de zeventiende eeuw de werkzame de Wicquefort verscheidene jaren van zijn rusteloos leven door, zonder eenige andere misdaad te hebben gepleegd, dan dat hij zich te zeer met vreemde gezanten had verbroederd, en, wat in het oog zijner regters nog meer zeide, te ijverig met mond en pen zijnen vriend Johan de Witt had verheerlijkt. Hier werd in de achttiende eeuw op een tijdstip, dat de pleinen dezer stad van vrijheidszangen weergalmden en aan eene misleide natie met uitbundigen ophef verkondigd werd, dat nu eindelijk de mensch, ook in Nederland, in zijne onvervreemdbare regten was hersteld, de edele Raadpensionaris van den Spiegel opgesloten; een man, op wiens naam geene enkele smet kleeft, maar die in het oog der patriotten van 1795 de onvergefelijke zonde had begaan van de belangen van zijn vaderland, zoo als hij die begreep, met te veel ijver, met te veel ijzeren volharding en naauwgezetheid te hebben behartigd. Zulke wrange vruchten teelt staatkundige partijschap, en door zulke euveldaden wordt elke met geweld tot stand gebragte omwenteling onteerd!

Maar nog somberder indrukken moest het bezoek der Gevangen-

poort bij mij achterlaten. Door mijnen geleider voorgegaan, daalde ik een naauwen en donkeren trap af, en kwam nu in eene soort van kelder, waar zich een viertal gevangenvertrekken, neen, afzigtelijke kerkerholen bevinden. Voor de eer der menschheid is het te hopen, dat deze kerkerholen nimmer voor staatsgevangenen gediend hebben, maar alleen tot het bewaren van wezenlijke misdadigers gebruikt zijn. Ook deze misdadigers echter waren natuurgenooten, vatbaar voor vreugde en smart; er kunnen daaronder geweest zijn, die beter waren dan gij en ik, maar wie een oogenblik van afdwaling, een ongelukkige manslag bijvoorbeeld, op deze plaats had gebragt. Zeer zeker waren onder hen mannen, wier eenig misdrijf daarin bestond, dat hun vrije geest zich niet onder het juk der heerschende Kerk wist te krommen, dat zij God wilden dienen, niet volgens de voorschriften der magtigen van den dag, maar volgens de uitspraak van hun geweten. Hoe moeten deze rampzaligen te moede zijn geweest, hier tusschen deze kille, graauwe muren, hier, waar nooit, ook niet op den langsten zomerdag, één enkele liefelijke zonnestraal de nachtelijke schemering verheldert, hier, waar een koude steen den armen gevangene tot eenig hoofdkussen strekte! Hoe moeten zij de trage uren hebben geteld, en wat geestkracht moet er gewoond hebben in het gemoed der besten hunner, die ook in zulk een afzigtelijk verblijf met schorre stem nog psalmen opzongen ter eere van hunnen Schepper, al wisten zij dat dit psalmgezang hen in het oog hunner regters meer dan ooit tot verstokte, den brandstapel waardige booswichten verlaagde! — Dit was nog niet alles. In een der kelders schemerde te midden der heerschende duisternis mij iets in de oogen, wat naar een stuk huisraad, naar eene langwerpige tafel geleek. Een oogenblik slechts kon ik mij aan de begoocheling overgeven, dat in vroegeren tijd aan enkelen der hier opgeslotene gevangenen zulk eene weelde was gegund. Maar zie, het was geene tafel; het was — eene pijnbank, misschien dezelfde, waarop in 1672 de Ruwaard Cornelis de Witt, met de hardvochtigheid van eenen door zijne vijanden

gemartelden Noordamerikaanschen wilde, aan zijnen beul het Horatiaansche *Justum et tenacem propositi virum* toeriep; zeer zeker eene foltering, in vroegere eeuwen, te midden van gevoelooze beulen en op iedere zenuwtrekking van het bleeke gelaat des lijders naauwlettend starende regters, maar al te dikwijls gebruikt. Dat was mij te veel. Met haastigen tred verliet ik het kerkerhol en geheel de Gevangenpoort. Daarbuiten eerst, waar de natuur nog schooner en liefelijker was dan een uur te voren, haalde ik vrij adem. Onwillekeurig verhief zich mijn gemoed tot den Schepper aller dingen, en ik, die niet onder de onvoorwaardelijke bewonderaars van den tijd, waarin wij leven, behoor, dankte den Algoede, dat hij mij in de negentiende eeuw heeft doen geboren worden, en dat dan toch, onder Zijne leiding, het menschdom enkele schreden voorwaarts heeft gedaan op den weg der ware beschaving.

Zulke indrukken heeft bij mij eene bezigtiging der Gevangenpoort in hare bijzonderheden achtergelaten. Zij is daarom ook mij een steen des aanstoots. Indien het immer mogelijk wierd, dat daarin slechts één enkele gevangene wierd opgesloten, zou ik krachtiger dan iemand opstaan, om op hare geheele verdelging aan te dringen. Maar nu daarvoor ten minste geen zweem van waarschijnlijkheid bestaat, ben ik gestemd voor haar behoud, en dat om redenen, die ik, op 't gevaar af van te veel van mij zelven en van mijne persoonlijke zienswijze te spreken, nog eenigzins nader wil ontwikkelen. 's Gravenhage is mij dierbaar, om menige levensvreugd, daar genoten, menigen vriendschapsband, daar aangeknoopt; maar ook en inzonderheid om de naauwe betrekking dezer stad tot de geschiedenis des vaderlands. Huygens en Vollenhoven noemden haar den heelen Staat in 't klein, of ook de ziele van den Staat; mij boezemt zij nog oneindig meer belangstelling in, omdat men hier schier bij elken voetstap wordt teruggevoerd tot een vroeger tijdperk van 's lands historie. Die historie is hier in hare groote mannen, in hare voornaamste tijdperken door de stoffelijke voorwerpen, die ons omringen, als afgeschaduwd; en ik zou zelfs durven

beweren, dat men om haar in allen opzigte te verstaan, 's Gravenhage tot zelfs in de kleine bijzonderheden moet kennen. Maar dit historisch karakter der stad onzer inwoning moet lijden en zou zelfs verloren kunnen gaan, indien men, nu eens om eene verfraaijing tot stand te brengen, dan om aan een edel gevoel van verontwaardiging voldoening te geven, te onbesuisd den moker des afbrekers in ons midden liet werken. Het wegnemen van één enkelen onbeteekenenden steen — die, waarop Kuser vermoord werd, strekke tot voorbeeld — kan eene geheele reeks historische herinneringen voor altijd verdelgen. Door het gemis van één enkelen schakel valt de gansche keten uiteen. Daarom, en daarom vooral, blijve de gehate, afschuwwekkende, maar toch zoo merkwaardige Gevangenpoort gespaard, aan welke zich niet ééne enkele, maar tallooze herinneringen knoopen. Was zij eenmaal verdelgd, reeds na weinige menschengeslachten zou, om slechts iets te noemen, de geschiedonderzoeker zich te vergeefs een juist denkbeeld van het woonslot der Hollandsche Graven trachten te vormen; want waar de steenen niet meer spreken, gevoelt de verbeelding zich in hare vaart gestuit. Zij tracht dan in overleveringen of aanteekeningen van oudheidminnaars een steunpunt te vinden; maar die overleveringen zijn dikwijls verward en duister; die aanteekeningen onvolledig of onverstaanbaar; en na menige vruchtelooze poging werpt de dichter en geschiedonderzoeker, die het verledene voor ons oog terug wilde tooveren, wrevelig en wanhopig de weerbarstige pen verre van zich.

Zoo hebbe men dan eerbied voor de overblijfselen uit den ouden tijd in ons midden, en wachte zich die aan te randen, al ware het ook gedreven door eene ligt te verdedigen of van een grootmoedig hart getuigende verontwaardiging. Men kan naauwelijks een enkelen voetstap zetten in onze stad, zonder een sprekend voorbeeld te ontwaren van de onherstelbare schade voor de geschiedenis, die ook langs dien weg kan worden gepleegd. Toen in 1795 vrijheid, gelijkheid en broederschap de leus was, werd het doodvonnis over alle wapenborden en

wapenschilden uitgesproken. Voortaan, dus sprak men, zouden deugd en verdiensten alleen den eenen burger van den Staat boven den anderen kunnen verheffen; voortaan zouden geene standen meer bestaan; aan allen adeltrots zou door het vernietigen der gedenkteekenen van een barbaarsch leenstelsel een einde worden gemaakt. Eene nieuwe soort van beeldenstorm ving aan. De edelman of patricier, die eene lange reeks van jaren, beschaduwd door het voorouderlijk wapenschild, in het stille graf had gerust, werd meedoogenloos van dit kenteeken zijner afkomst, somtijds ook van zijne persoonlijke verdiensten, beroofd, op 't gevaar af dat de naneef later zou vragen, waar het gebeente van een beroemd man te vinden was, en geen ander antwoord ontvangen, dan: wij weten het niet. Overal, en in dit middenpunt der Bataafsche vrijheid niet het minst, waren honderden werklieden bezig, om de wapenschilden aan de openbare gebouwen en bijzondere woningen af te bikken, over te verwen, onkenbaar te maken. Ik ben ver van het gevoel, waaruit deze oorlog tegen de familiewapens voortsproot, onvoorwaardelijk te misprijzen. Zoo al niet in ons land, dan toch in het naburige Frankrijk, welks omwentelingsmannen onze vaderen destijds in de verte navolgden, of zoo gij wilt parodieerden, had de adel in de achttiende eeuw zich zijner roeping ten eenenmale onwaardig getoond en door allerlei onderdrukking en vernedering van den gewonen burger de brandstof opgehoopt, die thans in lichtelaaije vlam sloeg en door welker ontvlamming met vele schuldigen ook een goed aantal onschuldigen verdorven werden. Maar heeft de maatregel doel getroffen? Verdween met de wapens de familietrots? Werd de zucht van den eenen mensch om zich langs een minder koninklijken weg dan dien van deugd en verdiensten boven den anderen te verheffen, door dezen nieuwen beeldenstorm gestuit? Het antwoord is niet twijfelachtig. Het kwaad, dat de vrijheidsmannen wilden te keer gaan, is niet uitgeroeid en kon niet uitgeroeid worden, omdat het zijn wortel heeft in de menschelijke natuur. Schaf heden den adeldom af, en gij zult morgen den

een of anderen jeugdigen dwaas ontmoeten, die van uit de hoogte op u nederziet, omdat zijn vader in meer veldslagen gestreden, aan meer raadsvergaderingen deel genomen, meer geld zaamgeschraapt of zuiverder republikeinsche beginselen gepredikt heeft, dan de uwe. Ga een stap verder en maak alle verheffing op vaderlijke verdiensten onmogelijk, en gij zult u door dezen of genen vertrapt en verguisd zien, omdat hij, zoo hij meent, een edeler beroep uitoefent, dan het uwe. Werd ook die soort van trots ondenkbaar, en gelukte het eenmaal, hetgeen God genadig verhoede, den sikkel der gelijkmaking zoo krachtig te doen werken, dat onze maatschappijen uit niets meer bestonden, dan een hoop sansculottes, zonder naam, afkomst of historische herinneringen, ook dan nog zou de dwaze zelfverheffing geen einde nemen, en gij zoudt u over den hoogmoed te beklagen hebben van dezen of genen, die zich meer waande dan gij op grond van de scheuren in zijnen mantel of van de wanorde zijner ongekemde hairen! — Doch genoeg. De oorlog tegen de familiewapens heeft geen doel getroffen; maar hij blijft voor den beminnaar der vaderlandsche oudheden eene nimmer te vergeten, onherstelbare grief. Hoe menigmaal is het mij reeds gebeurd, dat ik bij het doen van nasporingen omtrent den oorsprong van aanzienlijke huizen te dezer stede, mijn doel reeds bereikt meende te hebben, daar ik in of boven aan den gevel een wapenschild bespeurde, dat mij licht kon geven; maar hoe werd dan telkens mijn wrevel tegen de Wandalen van 1795 opgewekt, als ik bij nadere beschouwing bespeurde, dat het veld van dit schild geheel ledig was, en alleen de griffioenen, engelen of leeuwen, die daarvoor tot tenants of supports hadden gediend, waren overgebleven! Gelukkig nog, dat men of door overmaat van arbeid, of ten gevolge van andere redenen, de vernieling niet zoo ver heeft kunnen uitstrekken, als de ijveraars wenschten. Zoo strekt het mij bijna dagelijks tot een kinderlijk genoegen te zien, dat aan het logement van Amsterdam, laatst het paleis van den Prins van Oranje, de poging om het wapen der wereldstad, dat den fraaijen gevel

versiert, te schenden, slechts zeer onvolkomen gelukt is. De drie St. Andreas-kruisen van het wapen der Heeren van Amstel zijn wel blijkbaar met een beitel afgebikt, maar de indruk daarvan is, hoe weet ik niet, in het arduin bewaard gebleven, en het wapen, dat eenmaal van de masten onzer koopvaarders en oorlogschepen zelfs den tegenvoeter telkens in de oogen blonk, prijkt nog, nagenoeg ongeschonden, aan het schoonste onzer pleinen, hoog in de lucht. In andere gevallen zijn blijkbaar de wapens aan de aandacht der al te doldriftige of met al te veel bezigheden overladene vrijheidsvrienden ontgaan. Zoo werd nog onlangs mijne aandacht gevestigd op een weinig in 't oog vallend wapen, dat boven eene groote staldeur in het Gortstraatje is uitgehouwen. Men ziet daarop niet meer dan drie in eene schuinsche rigting geplaatste sterren; maar die aanduiding is genoegzaam. Het is het wapen der Heeren van Mathenesse, en daardoor is uitgemaakt, hetgeen niemand meer u zou hebben weten te zeggen, dat het fraaije huis, thans door den advocaat-generaal de Keth bewoond, en waarvan de bedoelde staldeur den achter-uitgang vormt, het huis van Mathenesse is. Het is geenszins onbelangrijk dit te weten, daar het tot maatstaf strekt van de wijze, waarop de Regenten der Nederlandsche republiek in de eerste helft der zeventiende eeuw de vreemde gezanten, die te 's Gravenhage betrekkingen met den pas geboren Staat kwamen aanknoopen, gewoon waren te ontvangen. Die gezanten werden destijds, na hunne plegtige inhaling, die gewoonlijk aan de Hoornbrug, met een overgrooten sleep van karossen plaats vond, in het genoemde huis geherbergd, en daar op lands kosten een geruimen tijd, soms vele maanden achtereen, onderhouden. Het gebouw zelf strekt ten bewijze, dat zij zich over de gastvrijheid der Nederlandsche republiek niet te beklagen hadden. En geen wonder! De republiek had reeds roemrijke jaren achter den rug. De schatten van oost- en westerstranden begonnen reeds in kwistigen overvloed der Nederlandsche maagd in den schoot te vloeijen. Maar die maagd zelve was tegenover gekroonde hoofden nog altijd eenigzins

schuchter en bedeesd. De tachtigjarige strijd met den erfvijand was nog niet voldongen. De Nederlandsche maagd, om de beeldspraak voort te zetten, was eenigermate te vergelijken met eene jonkvrouw van zeer nieuwen adel, die, als zij met vrouwen in aanraking komt, wier adeldom vele eeuwen heugt, altijd eenigermate hare minderheid gevoelt, en zulks vooral, wanneer, gelijk hier werkelijk het geval was, men zwarigheid maakt, haren nieuwen titel volkomen te erkennen. Is zij verstandig, dan zal zij door voorkomende beleefdheid, met een billijk gevoel van eigenwaarde gepaard, den denkbeeldigen afstand tusschen haar en degenen, die haar omringen, trachten te doen vergeten, en zoo zich met dezen ongevoelig op ééne lijn trachten te plaatsen. Zoo deden werkelijk de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden in het genoemde tijdperk. Hoe zuinig anders ook, besteedden zij schatten aan het onthaal der gezanten, die de nieuwe republiek, als eene opgaande zon aan den staatkundigen hemel, uit naam hunner meesters kwamen huldigen. Maar toen de republiek de erkentenis van geen Koning of Keizer meer noodig had, toen, zoo als Napoleon het uitdrukte, men blind moest zijn, om het bestaan dezer zon te kunnen loochenen, nam die mildheid een einde, en werd het huis van Mathenesse zelden of nooit meer voor de huisvesting van vreemde gezanten gebruikt. Reeds kort na den Munsterschen vrede gevoelde de Fransche gezant te 's Hage zich bitter gegriefd, dat hij niet meer, als zijne voorgangers, de Hollandsche ducaten zag stroomen naar zijne woning.

Deze misschien te breede uitweiding over het huis van Mathenesse brengt mij terug tot een ander punt, vroeger reeds door mij aangeroerd. Uw eerbied voor oude steenen en gebouwen, kan men mij te gemoet voeren, gaat te ver. Het moge niet onaardig zijn te weten, waar Oldenbarnevelt, Johan de Witt of Constantijn Huygens hebben gewoond; zulk eene wetenschap moge aan hem, die ze bezit, de ligt te verkrijgen gelegenheid geven om een zweem van geleerdheid te vertoonen; de geschiedenis zelve is daarbij niet in 't allerminst betrokken. Zij wordt uit

andere, betere bronnen gekend, en als gij stoutelijk beweert, dat 's Gravenhage in zijne oude gebouwen eene afspiegeling vertoont van 's lands historie, dat men, om die geschiedenis ten volle te kunnen waarderen en begrijpen, onze straten doorkruist moet hebben en in onze openbare gebouwen doorgedrongen moet zijn, maakt gij u schuldig aan hooggaande overdrijving. Vergunt mij, mijne hoorders, deze tegenwerping nog kortelijk te beantwoorden.

Ieder mensch drukt op het gebouw, dat hij sticht, ongevoelig den stempel van zijn persoonlijk karakter, van zijnen leeftijd, van zijnen landaard. Die kenmerken zijn somtijds zoo in 't oog vallend, dat een enkele blik genoegzaam is, om den stichter te herkennen. Als de reiziger in de Barbarijsche zandwoestijnen onverwachts op eenzame, thans slechts door krijschende hyena's bewoonde bouwvallen stuit, als hij het oog laat weiden over de steenblokken, afgeknotte pilaren en half ingestorte gewelven van waterleidingen, die op zulke punten heinde en verre tusschen het zand uitsteken, roept hij dadelijk uit: hier heeft eene Romeinsche stad gestaan! Is hij een geleerde, dan zal hij er bij kunnen voegen, in welke eeuw van Rome die stad gesticht is geworden; want meer dan eenig ander volk hebben de Romeinen op al hunne stichtingen den stempel gedrukt van die stoutheid, kracht en volharding, die deze wereldveroveraars kenmerkte. Maar ook onze natie, wier vlugt nooit zoo stout, wier stichtingen doorgaans bekrompen, bijna nimmer majestueus waren en die uit het oogpunt der kunst zelfs nooit een eigen bouwstijl bezat, is in hare gewrochten dadelijk te herkennen. Wilt gij een bewijs, de reiziger door Noord-Amerika zal het u leveren. In de dorpen en steden aan de Hudson-rivier herkent hij dadelijk de woningen, door Hollandsche volkplanters gesticht, aan de puntig oploopende trapgevels, aan de boomen, die voor het huis zijn geplant, en aan de spaarzame netheid, waarmeê alles is ingerigt. Kan men zoo, zelfs waar het eene eenvoudige burgerwoning geldt, uit het gebouw den stichter, zijn karakter en zijn leeftijd eenigermate leeren kennen, hoe veel belangrijker

moeten de gevolgtrekkingen zijn, als het stichtingen aangaat in het middenpunt van een bloeijend land, zoo als 's Gravenhage steeds voor Nederland was; stichtingen, op velerlei wijze aan grootsche nationale herinneringen, aan de roemrijkste namen uit onze vaderlandsche geschiedenis verbonden! Welk een verrassend licht moet daardoor op historische feiten worden geworpen! Werkelijk is dit naar mijne innigste overtuiging het geval; zoodat ik de verzoeking niet kan weêrstaan van de bewijzen, die zich in menigte aanbieden, er nog enkele aan te voeren.

Verplaatst u met mij gedurende eenige oogenblikken, niet in de sombere kerkergewelven der Gevangenpoort, maar in de Oranjezaal van het huis in het Bosch. Behalve het Amsterdamsche raadhuis, dat bewonderenswaardig gedenkteeken van den republikeinschen trots zijner bouwheeren, ken ik in geheel Nederland geene stichting, zoo echt vorstelijk als deze. Er heerscht daarin eene stille majesteit, die het gemoed onwillekeurig bevangt. Bij het aanschouwen van al die reusachtige heldengestalten, van al dat volksgewoel aan de wanden, gevoelt gij u zelf klein en nietig. Alles ademt hier de grootsche denkwijze der stichteres, van wie Temple getuigde, dat hij nergens eene Vorstin had ontmoet, die met beperkte middelen haren rang zoo krachtig wist op te houden; nergens eene, die, zoo als zij, altijd gouden vaatwerk aan hare tafel gebruikte. Is er in de plaatsing en inrigting van het schilderwerk der zaal iets overladens en gekunstelds, ook dit laat zich ligt verklaren; want het weligste vernuft dat Nederland immer heeft voortgebragt, de beroemde Constantijn Huygens, heeft aan Frederik Hendriks weduwe, toen zij dit gedenkteeken voor den vergoden gemaal stichtte, tot raadsman gestrekt. Dat treffend opschrift, dat u van den hoogen koepel tegenblinkt, is door hem uitgedacht, op zijne aanwijzing geplaatst. Maar stelt u nu voor, hoe het Prins Willem II te moede moest zijn, als hij in de eerste helft van 1650, toen de Oranjezaal hare voltooijing naderde, aan de hand zijner schrandere moeder en van den

geestigen Huygens telkens die grootsche stichting bezocht. Stelt u hem voor, den vurigen jongeling, wien het bloed snel door de aderen bruischte, — die als Caesar bij het standbeeld van Alexander had kunnen weenen, omdat de wereld nog niet van het gerucht zijner wapenfeiten vervuld was; stelt u hem voor, verzonken in de beschouwing van den triumftogt en de zinnebeeldige vergoding zijns vereeuwigden vaders, den veroveraar van Maastricht en 's Hertogenbosch; — stelt u hem voor, eenige uren later in de raadzaal van Holland's Staten, worstelende met den bezuinigingsgeest van 's lands vaderen, die hem ieder vendel knechten beknibbelen, hem dwingen willen, om het leger, dat zijn vader den weg der eere had helpen banen, te knotten en te ontzenuwen, hem dus het middel willen ontnemen, waardoor hij eenmaal zelf den tempel der onsterfelijkheid had kunnen bereiken — en gij zult u beter dan ooit de onbesuisde stappen van den jeugdigen Prins, het gevangen nemen van den onverzettelijken Jacob de Witt en zijne vijf vrienden, den mislukten togt naar Amsterdam kunnen begrijpen.

Aan dit voorbeeld sluit zich als van zelf een ander, dat de vergaderzaal der Staten van Holland, thans die der Eerste Kamer, oplevert [1]). Zij is in het tijdperk van 1650 tot 1660, en dus in dat van Johan de Witt gesticht, maar kenmerkt dan ook geheel den geest van dat tijdperk, is er tot in kleine bijzonderheden de getrouwe afspiegeling van. Het gebouw, waartoe zij behoort, is hechter en steviger dan een dergene, die het Binnenhof omringen. Er is geen geld gespaard om het, zoo als men toen sprak, aan de hoogheid der Souvereine Staten van Holland, die voor 's lands vrijheid en geregtigheid waken, te doen beantwoorden, en toch is, zeker om opspraak onder de gemeente te voorkomen, alle overtollige weelde daaruit verbannen. Men heeft niet geschroomd de grondvesten van het gebouw in den vijver zelven te leggen, en wat vooral opmerkelijk is, men heeft, omdat anders de ruimte nog ongenoegzaam

[1]) Zie de Aanteekening hierna.

zou geweest zijn, een deel van het Stadhouderlijk kwartier, zoo als Maurits, Frederik Hendrik en Willem II dit bewoond hadden, afgebroken, om het paleis der Staten van Holland daarvoor in de plaats te stellen. Het stadhouderschap was in Holland voor eeuwig afgeschaft; 's lands vrijheid, zoo als Johan de Witt en zijne vrienden die verstonden, vorderde, dat het nimmer wierd hersteld; en waarom zou men dan overdreven eerbied voor de woning des Stadhouders aan den dag leggen? Veeleer moest het in aanmerking komen, den eenig overgebleven telg van den Oranjestam ongevoelig, ook wat zijne woning betreft, geheel uit den zetel van 's lands hooge Regering, en dus van het Binnenhof te verdringen. — Maar ook de vergaderzaal zelve der Staten van Holland, die zich in deftigen eenvoud verre boven de hooggeroemde Treveskamer verheft, heeft veel karakteristieks. Van de hooge beschilderde zoldering staren personen van allerlei vreemde natien, Oosterlingen vooral, naar beneden, als om de wijsheid, die in deze vergaderzaal verkondigd werd, te bewonderen. Wie ziet hier niet een nieuw bewijs, dat in de zeventiende eeuw geen staatsbelang de Hollandsche Regenten meer ter harte ging, dan de uitbreiding des koophandels naar alle oorden der wereld? Maar ook in de weinige overige versierselen der zaal is de rigting der toenmalige Hollandsche staatkunde niet te miskennen. In de beide fraaije schoorsteenen, waaraan het verguldsel niet is gespaard, prijken schilderijen, den oorlog en den vrede voorstellende. Maar zelden is voorzeker de oorlog op afschuwwekkender wijze voorgesteld. Het is, als of het regtmatig afgrijzen van Johan de Witt voor elken krijg, vooral als die te lande moest worden gevoerd, u daaruit tegengrimt. — Vroeger was deze vergaderzaal nog in een ander opzigt merkwaardig. De banken waren nog altijd zoodanig geplaatst, dat men zonder groote inspanning zich kon voorstellen, hoe de Staten van Holland gewoon waren te beraadslagen, waar de edelen, waar de vertegenwoordigers der stemhebbende steden, en vooral waar de schijnbare dienaar, maar wezenlijke leider der vergadering, de Raadpensionaris,

gezeten waren. Sedert weinige maanden is deze herinnering uit een vroeger tijdvak onzer geschiedenis geheel uitgewischt en heeft men gemeend, dit goed te moeten maken door de kroonlijst met de beeldtenissen onzer beroemdste Raadpensionarissen te doen beschilderen; portretten, waaraan niets ontbreekt dan de gelijkenis.

Maar wat men ook verdelge of verandere, nog altijd leveren onze voornaamste gebouwen het zinnebeeld, de afschaduwing der verschillende staatsvormen, die het vaderland heeft doorworsteld. Men denke bijvoorbeeld slechts aan de verschillende logementen, waarin, tijdens de republiek, de afgevaardigden ter Statenvergadering van Holland, op kosten der steden, die zij vertegenwoordigden, gehuisvest werden en ten minste in later tijd het vette der aarde in ruime mate genoten. Al deze logementen zijn, ofschoon zij thans eene geheel andere bestemming erlangd hebben, nog gemakkelijk aan te wijzen en te herkennen. Hoe zeer verschillen zij onderling in luister en fraaiheid! Welk een afstand tusschen het logement van Amsterdam, dat zich trotschelijk aan het Plein tegenover het weinig minder aanzienlijke van het mededingende Rotterdam verheft, en dat der vijf Noordhollandsche steden aan den Hofsingel! En toch gold de stem van ééne enkele dezer vijf steden, die zich alleen uit onvermogen tot deze broederlijke zamenwoning verbonden hadden, ten minste voor den vorm, even veel als die van het magtige Amsterdam; toch kon, als de hoogste belangen van den Staat op het spel stonden, de weigering van Edam of van Schoonhoven alle wettige beslissing onmogelijk maken. Was het wonder, dat uit deze zonderlinge zamenvoeging van ongelijksoortige bestanddeelen tot één geheel, uit dit toekennen van gelijke regten aan den aanzienlijke en den geringe, tallooze botsingen voorsproten? En was het met het bondgenootschap der provincien, met de republiek in haar geheel beter gesteld? Op wapenborden en muntspecien mogten de pijlen, die de leeuw met het zwaard in den forschen klaauw hield, zich geheel gelijkvormig vertoonen, in het wezen der

zaak woog één dier pijlen zwaarder dan al de zes overige. In die belemmerende omstandigheid, in het nimmer behoorlijk uitmaken der vraag, waar in de Nederlandsche republiek het oppergezag berustte, en in het weifelende en wankele van het anders eervolle standpunt, door de Vorsten uit het doorluchtig Huis van Oranje in de republiek ingenomen, lagen de hoofdredenen, dat, zoolang zij bestond, hare zinspreuk: „Eendragt maakt magt", gewoonlijk niets meer dan een vrome wensch, dan eene onopgevolgde aanmaning bleef. De staatsregeling der Nederlandsche republiek was een zeer zamengesteld raderwerk, dat, als het niet door de hand van een groot man in beweging en evenwigt werd gehouden, slechts stootend en hortend werken kon en telkens in gevaar was om of stil te staan, of uiteen te springen. De republiek is niet om haren staatsvorm, maar in weerwil van haren staatsvorm twee eeuwen lang een toonbeeld van welvaart en volksgeluk geweest. Daarom dan ook hebben al de braven en goeden in den lande zes en dertig jaren geleden het denkbeeld, om aan dien verouderden, wanstaltigen staatsvorm voor altijd vaarwel te zeggen en voortaan het oppergezag, door eene Volksvertegenwoordiging getemperd, erfelijk aan het Huis van Oranje op te dragen, luide en met geestvervoering toegejuicht. Moge het thans levend geslacht, moge de naneef de harde lessen, die destijds deze overtuiging zoo algemeen maakten, nimmer vergeten!

1850.

DE RIDDERZAAL.

Zoo iemand, heeft de schrijver dezer regelen zich verheugd, dat het besluit der Regering, om dit jaar eene aanzienlijke som aan het herstel der groote zaal op het Haagsche Binnenhof te besteden, den bijval der Staten-Generaal verworven heeft. Die oude ridderzaal van Koning Willem II en Graaf Floris V is ongetwijfeld, met zeer enkele kerkgebouwen, het merkwaardigst, nog in zijn geheel gebleven gedenkstuk uit den vroegeren grafelijken tijd. Hare stichting, of liever die van het hofgebouw, welks sieraad zij was, vormt een keerpunt in de geschiedenis van Holland. Voortaan bezat het Graafschap van dien naam een middenpunt, eene hoofdplaats, waar, zoo de Vorst er niet voortdurend woonde, althans de zetel zijner Regering en die van het hoogste geregtshof des lands gevestigd bleef. Rondom 's Graven hof bouwden zijne raadslieden en edelen vaste woningen, en de stichting van dat hof was dus tevens die van 's Gravenhage; ja in zekeren zin, het fondament voor een geheel ander gebouw, voor den Nederlandschen Staat, die zich uit nietige beginselen in den loop der eeuwen vormen zou.

Menige herinnering uit den tijd der republiek is aan de groote zaal op het Binnenhof verbonden. Binnen hare wanden zwoeren de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden den Spaanschen Koning plegtig af, onder het verkondigen der toen nieuwe leer, dat het volk niet om den Vorst, maar de Vorst

om den volke bestaat. Eenige jaren later werd daar, onder het ten toon spreiden van buitengewone pracht, Leycester als landvoogd gehuldigd. Nooit echter had deze zaal een deftiger aanzien en was de algemeene aandacht meer op hetgeen daarin voorviel gevestigd, dan in 1651, toen de Staten-Generaal er hunne groote vergadering hielden, die de vestiging der bondgenootschappelijke republiek op hechter grondslagen ten doel had. De muren waren toen, meer dan ooit, behangen met op de Spanjaarden veroverde vaandels, standaards en keteltrommen. De Raadpensionaris Cats sprak met geestvervoering van deze zegeteekenen der duur gekochte vrijheid, die boven de hoofden van 's lands vaderen zweefden.

Al deze herinneringen, waarbij nog vele andere te voegen waren, hebben de zaal niet voor schromelijk verval en schandelijke verwaarloozing kunnen behoeden. Reeds voor meer dan eene halve eeuw zijn de op den vijand veroverde vaandels, die daar plagten te hangen, weggenomen. Het overschot van dien schat, waarvoor zeer weinig zorg is gedragen, prijkt in de groote zaal van het paleis te Amsterdam. Jaren lang is de ridderzaal van Graaf Floris voor de trekking der Nederlandsche loterij gebezigd [1]), waarom zij thans nog algemeen den niet zeer dichterlijken naam van loterijzaal draagt. Men heeft het der moeite niet waardig geacht, het gebouw behoorlijk te

1) Bovendien voor de trekking voor den overgang der uitgestelde in werkelijke schuld. Bij de wet van 14 Mei 1814 (Stbl. n°. 58) werd namelijk de toenmalige staatsschuld in werkelijke en uitgestelde schuld herschapen De toen gevormde uitgestelde schuld bedroeg nagenoeg 1200 millioen. Er zouden daarvan jaarlijks 4 millioen worden uitgeloot, welke dan in werkelijke schuld zouden worden geconverteerd. Later werd dit bedrag tot 5 millioen verhoogd. Bij de wet van 25 December 1824 (Stbl. n°. 77) werd bepaald, dat in 1825 éénе loting ad 5 millioen 's jaars zou plaats hebben over de volgende 25 jaren. Er moesten dus getrokken worden oorspronkelijk 4000, daarna 5000 nommers van kansbiljetten, en bij de loting van 1825 niet minder dan 125.000 nommers. Hoe heeft men dit verrigt?

Ik veronderstel, dat in den reusachtigen trommel, die zich in de zaal verhief en bijna tot de zoldering reikte, 1.200.000 nommers werden gestort, en dat men dan jaarlijks de duizenden nommers, die men noodig had, daaruit trok.

onderhouden; zoodat het met zijne gebrokene ruiten en zijn vermolmd dak op den weg is, om te midden van de bevalligste der Hollandsche steden, onder het oog van de hooge Collegiën des lands, in een weinig behagelijken bouwval te verkeeren.

Dat ergerlijke uiteinde zal thans worden voorkomen. Binnen weinige maanden zal de hand aan 't werk worden geslagen en de oude zaal door eene nieuwe kap tegen het verder doordringen van regen en sneeuw worden beveiligd. Die kap zal, volgens de stukken van de Regering uitgegaan, van ijzer worden vervaardigd, in eenen geheel anderen stijl dan de tegenwoordige is gebouwd; want, zegt de Regering, het is eene dwaling te gelooven, dat de tegenwoordige kap eene middeneeuwsche zoude zijn. Zij is van latere dagteekening, en wel in of omstreeks 1621 getimmerd. Het nieuwe gewelf zal den stijl der dertiende eeuw veel beter wedergeven.

Ik ben geneigd aan te nemen, dat inderdaad de ridderzaal bij hare stichting geheel anders overwelfd was dan thans. Wat Kroon daarover in zijne „Beschrijving van 's Gravenhage" zegt, heeft ook mijn vroeger geloof, dat de tegenwoordige kap nog van het midden der dertiende eeuw dagteekent, doen wankelen. Maar tot nu toe twijfel ik zeer aan de juistheid der onderstelling, dat de tegenwoordige zoldering der zaal in 1621 nieuw is getimmerd. De hoofdgrond voor dien twijfel ligt in eene bij

---

Van trekking bij serien vind ik geen spoor. In het Koninklijk besluit van 28 Februarij 1825 (Stbl. n°. 11) lees ik, dat de vijf-en-twintigjarige loting van dat jaar drie maanden zou duren, en dat er gedurende die drie maanden elken werkdag getrokken zouden worden voormiddags 1000 en namiddags 1000 nommers; een bewijs, dat van bespoedigde loting geen sprake was, of liever dat men geen serien uittrok.

Uit art. 7 van het Koninklijk besluit van 12 December 1814 (Stbl. n°. 112) kan men afleiden, dat er werkelijk omstreeks 1.200.000 nommers in de bus zijn gestort. Dat besluit bepaalde verder, dat de trekking moest plaats hebben te 's Gravenhage onder administratie van den directeur der Nederlandsche loterij, enz.

Intusschen blijven mij nog twijfelingen over. Kan een trommel, al is hij een huis hoog, 1.200.000 nommers, die dan toch op een met lood of koord omwonden papierrolletje moeten worden geschreven, bevatten? En hoe werd

alle beoefenaren onzer geschiedenis bekende ontboezeming van den reeds genoemden Raadpensionaris Cats.

Van de vroegste tijden af hechtte het volksgeloof groote waarde aan het houten gewelf der ridderzaal. Men las in oude kronijken, dat het van uit Ierland gekomen hout was vervaardigd, 't welk de eigenschap had nimmer te vermolmen of te verrotten, en bijzonder ook die, dat daaraan nimmer spinnen of spinnewebben zich vestigden. De divisie-kronijk deelt onder anderen die overlevering mede, met de volgende ongeloofelijke bijvoeging: „want alle hout, bladen van boomen of aarde komende uit Ierland, is goed voor alle venijn". Anderen maakten het nog fraaijer en spraken van cederhout, dat Willem II voor het bouwen zijner zaal uit Palestina had doen komen, of vereenigden de beide overleveringen door van „Iersch cederhout" te gewagen. Altijd echter bleef die zeldzame deugd, dat in het gewelf der zaal geene spin huizen kon, de grondtoon der legende. Die legende had, gelijk zoo menige andere, waarschijnlijk haren oorsprong in de zucht des volks, om datgene wat fraai en buitengewoon schijnt, nog meer op te sieren en tot een wonderwerk te verheffen. Zij vond in den tijd van Cats algemeen geloof, en werd onder anderen door eenen historieschrijver, op wien hij hoogen prijs stelde, den waarheidslievenden Bor, geboekt. Daarop zinspelende, zeide de eerwaardige man in zijne afscheidsrede der groote vergadering van 1651: „De „oogen omhoog slaande tot in het verheven dak van deze aan-„zienlijke plaatse, zoo wordt bevonden, dat aan al de balken,

---

die vervaarlijke machine in beweging gebragt? Ik heb den trommel dikwijls gezien, maar nooit eene trekking bijgewoond.

Op eenigen afstand van den grooten trommel bevond zich de kleinere trommel van de staatsloterij, een kind bij een reus. Laatstgenoemde trommel bevatte dan ook slechts omstreeks 20.000 nommers, zoodat zijn inhoud tot dien van den reus moet hebben gestaan als 1 : 60.

De wet van 27 September 1841 (Stbl. n° 35) maakte aan alle uitloting van uitgestelde schuld een einde. Wat er toen nog aan uitgestelde schuld en kansbiljetten bestond, werd tegen een verminderd bedrag herschapen in werkelijke schuld. De trommel moet dus toen opgeruimd zijn.

„ribben, latten en ander hout daaromtrent niet een webbe van „spinnekoppen en wordt bevonden, zijnde al het opgemelde werk „zuiver van al zoodanige vuiligheden". De herinnering was niet meer dan een vrij smakelooze aanloop om tot het besluit der Staten-Generaal tegen „corruptien en dergelijke vuiligheden" te komen. Maar zij werd gedaan in eene vergadering van staatslieden, meerendeels gewoon te 's Gravenhage een deel des jaars te vertoeven; door een man, die daar ten gevolge van zijne vroegere betrekking van Pensionaris van Dordrecht en van zijn tegenwoordig Raadpensionaris-ambt sedert lange jaren te huis was; op een terrein, destijds het middenpunt van het beheer der republiek; in een gebouw, waar een man als Cats bijna dagelijks in- en uitging. En nu vraag ik, hoe hij van de zeldzame deugd van het oude dak heeft kunnen spreken, als het dertig jaren te voren geheel vernieuwd was? Of zou men willen beweren, dat bij die vernieuwing ten tweeden male hout is gebruikt, dat noch vermolmde, noch verrotte, noch spinnen herbergde? Maar ik geloof, dat de Staten van Holland, of wie anders het nieuwe dak hebben laten timmeren, zulk hout niet zouden hebben kunnen vinden, om de eenvoudige reden, dat het niet bestaat. Met de vernieuwing zou, dunkt mij, de legende voor goed gedood zijn. Zij is evenwel blijven voortleven tot op onzen tijd, toen menig Hagenaar niet zonder teleurstelling vernam, dat het onvergankelijk hout van het gewelf der groote zaal vermolmd en van allerlei ongedierte doorknaagd was.

Indien dus de tegenwoordige kap niet van 1621 dagteekent, wanneer is zij dan vervaardigd? Ik durf mij daarover geen oordeel aanmatigen, maar zou het toch zeer wenschelijk rekenen, dat de Regering, voor zij de handen aan het werk slaat, het mogelijke doe, om dit punt tot helderheid te brengen. Men zegt mij, dat het genoemde jaartal op een paar gebindten uitgehouwen staat. Heeft men dat jaarcijfer wel goed gelezen? En wat is er van de uitgehouwen mannen- en vrouwenkopjes en van het wapen van Holland, die men, ofschoon flaauwelijk

en half onkenbaar, op de bogen van het gewelf bespeurt? Zou het niet mogelijk zijn, daarvan teekeningen te doen vervaardigen die men aan onze oudheidkundigen kon voorleggen?

Voor het oogenblik strekken zich mijne wenschen niet verder uit. Het ligt volstrekt niet in mijne bedoeling, het herstellingsplan der Regering te bestrijden of op wijziging daarvan aan te dringen. Die wijziging kon tot uitstel leiden, en er is hier reeds lang, oneindig veel te lang uitgesteld.

(„De Nederlandsche Stoompost", 20 Januarij 1861.)

DE STICHTING DER ORANJEZAAL.

(Het Huis in 't Bosch.)

Men had Frederik Hendrik, ware het noodig geweest hem door een bijnaam van zijne stamgenooten te onderscheiden, *den Gelukkige* kunnen noemen. Gepaster ware de bijnaam geweest, dan die van *den Rijke*, welken men aan zijn grootvader, Graaf Willem van Nassau gaf; misschien zelfs dan die van *den Zwijger*, waaronder zijn vader in de heugenis van geheel de beschaafde wereld leeft. Die grootvader was rijker in kinderen dan in geld, en Prins Willem I zweeg dan alleen, als de hoogste belangen van zijn volk het geboden, maar was overigens de minzaamheid, de welbespraaktheid zelve.

Frederik Hendrik was gelukkig als veldheer. Ofschoon zijn leger uit manschappen van allerlei landaard was zaamgesteld, wist hij daarin eenheid en zamenhang te bewaren. Van alle benoodigdheden ruim voorzien, was het een gedwee werktuig in zijne hand; geen ordelooze soldatenhoop, waaruit, als het er op aankwam den vijand te staan, kreten om betaling van soldij opgingen. Hij kende het snerpend verdriet niet, dat Willem III pijnigde, als deze bij den strijd voor Europa's onafhankelijkheid, te vergeefs de overwinning aan zijne vanen trachtte te kluisteren. De meeste van Frederik Hendriks ondernemingen werden met een gunstigen, soms met een verrassend gezegenden uitslag bekroond. Vestingen als Breda en 's Hertogenbosch, die zijn broeder Maurits — als veldheer nog grooter dan hij — niet had kunnen behouden of vermeesteren, bogen

voor zijn beleid en taaije volharding. Zijne tijdgenooten achtten hem, in den letterlijken zin des woords, onder een gelukkig gestarnte geboren. Zij wisten, dat hij, de stededwinger, bij het berennen van elke vesting, gewoon was het terrein in persoon op te nemen en zich daarvoor, slechts van een paar volgelingen vergezeld [1]), bloot te stellen aan het vijandelijk kanon. Dat hij ook dan nimmer getroffen werd, liet zich, meenden zij, niet anders dan aan eene bovennatuurlijke oorzaak toeschrijven. Nog bij het beleg van Sas van Gent in Augustus 1644 werd een nieuw bewijs van zijne vermeende onkwetsbaarheid geleverd. Er waren twee rolbruggen over de buitengracht der vesting gelegd. De Prins achtte het noodig in persoon zijne krijgslieden tot het voortrukken over die bruggen aan te moedigen, waarop een moordend vuur uit de vesting werd gerigt. Terwijl hij zich daartoe mengde onder de strijders, werd aan den kapitein der timmerlieden, met wien hij sprak en wiens arm hij vasthield, de hand door een geweerschot verbrijzeld, aan zijne andere zijde een Engelsch sergeant doodgeschoten. Hij zelf bleef ook nu ongedeerd. Zijne vrienden vernamen het met ontzetting, vreezende dat hij meer dan ooit tot het wagen van zijn leven zou worden aangemoedigd. De bijgeloovige menigte werd versterkt in den waan, dat de stand der sterren bij 's Prinsen geboorte gunstig genoeg was geweest om hem voor elken kogel te vrijwaren [2]).

Frederik Hendrik was gelukkig als Stadhouder. Bij zijne optreding als zoodanig waren de burger- en godsdiensttwisten, die Maurits' laatste levensjaren vergiftigden, gestild. Hij zorgde door wijze gematigdheid, dat de naauwelijks gesloten wond zich niet heropende. Buiten 's lands hooger geëerd dan menig oppermagtig Vorst, werd hij binnen 's lands door het volk als op de handen gedragen. Verre was het er af, dat de Staten

---

1) „A ces courvées," zegt Huygens, „il ne menoit que son escuyer et deux laquais et parfois quelque ingenieur." *Mémoires de Constantin Huygens, publiés par T. Jorissen.* 77.

2) Zie Aanteekening I.

van Holland of zelfs die der andere provincien altijd vrede hadden met zijne voorstellen. Integendeel vertoonden zich reeds niet zelden voorteekenen der oneenigheid, die onder Prins Willem II tot eene verderfelijke uitbarsting kwam. Ook hij had te strijden met naijver op zijn gezag; met weerzin om steeds toenemende oorlogslasten op te brengen; met tegenstand van het magtig Amsterdam, dat zich het regt niet wilde laten ontnemen om schepen en krijgsbehoeften te verkoopen aan den vijand. Maar hij wist zorg te dragen, dat de vlam het dak niet uitsloeg. Als ware hij het model van een constitutioneel Vorst uit onzen tijd, wist hij tegenover de Staten te geven en te nemen, en tevens de toen zoo magtige predikanten der heerschende Kerk tevreden te stellen; des noods met een kwinkslag, die aan Koning Hendrik IV, wien hij in zijne jeugd van nabij had gekend, denken deed. Zoo heerschte er, tijdens zijn bewind, in zijn vaderland rust van binnen en tegelijk eene algemeene welvaart, nooit in die mate beleefd, en dat terwijl het naburig Duitschland onder de jammeren des dertigjarigen oorlogs wegkromp. Koophandel en scheepvaart bereikten het toppunt van bloei. Overal werd, om eene uitdrukking van Vondel te bezigen, de groote oceaan door de Hollandsche vlag overschaduwd. Ook in de beide Indien was Spanje niet tegen onze koene zeelieden opgewassen. De zilvervloot werd, in plaats van den Taag binnen te vallen, zegevierend opgebragt in het IJ. De driekleurige vlag werd geplant in Brazilie, aan de Hudson-rivier, op de Sunda-eilanden, op die der Chinesche zee, overal waar voortbrengselen voor den wereldhandel te verkrijgen waren. De eenmaal opgewekte ondernemingsgeest wrocht wonderen, schier op elk gebied. Frederik Hendrik, die zoowel de letteren als de fraaije kunsten vereerde, zag de gouden eeuw aanbreken voor de Hollandsche letterkunde en de Hollandsche schilderschool. Indien Caesar zich gelukkig achtte, dat zijne vergevensgezindheid door Cicero geprezen werd, mogt hij er zich op beroemen, dat de zegezangen van Hooft en Vondel hem op zijne loopbaan vergezelden.

Gelukkig was Frederik Hendrik ook daarin, dat hij den tachtigjarigen oorlog roemrijk ten einde hielp brengen. In zijn tijd was het de vraag niet meer, of Nederland de voor stroomen bloeds gekochte zelfstandigheid zou kunnen handhaven; wel of nieuwe vernedering van den ademloos gestreden Spanjaard de magt van den Franschen nabuur niet op bedenkelijke wijze zou verhoogen. Langen tijd sloot Frederik Hendrik de oogen voor dat gevaar. Het streelde zijne eerzucht, dat Fransche maarschalken zijne bevelen gehoorzaamden. Hij kon niet vergeten, dat zijn vader ook Markgraaf van Antwerpen had geheeten. Eene verdeeling der Spaansche Nederlanden tusschen Frankrijk en de republiek lachte hem toe. In 't eind werd ook hij overtuigd, dat het waar belang zijns vaderlands daardoor niet bevorderd zou worden. Nog vóór hij het moede hoofd ter eeuwige ruste nederleide, klonk ook uit zijn veegen mond: het is vrede! Het tijdstip was nabij, naar 't welk de stillen in den lande van drie opvolgende menschengeslachten reikhalzend hadden uitgezien. Voortaan zouden de grenzen niet meer daveren van krijgsgerucht; de landman daar niet meer voor vijandige strooptogten te vreezen hebben; de moorddadige kaapvaart voor goed een einde nemen. Nederland, door den erfvijand als een vrije, onafhankelijke Staat erkend, kon, dank zij Frederik Hendriks heldendegen en beleid, rustig de onzekere toekomst te gemoet gaan.

Frederik Hendrik eindelijk was, zoo ver zich dit laat beoordeelen en de onvolmaaktheid van alle menschelijke dingen het toelaat, gelukkig als echtgenoot en vader. Veertig jaren was hij oud geworden, zonder gehuwd te zijn. Zijne voortreffelijke moeder, Louise de Colligny, had het niet aan pogingen laten ontbreken, om haren eenigen zoon eene gemalin, zijner waardig, in de armen te voeren. Zij had het verdriet bij hem denzelfden weerzin tegen het huwelijk te ontmoeten, als vroeger bij haar stiefzoon Maurits. Beide beminden de vrouwen zóó hartstogtelijk, dat zij er tegen opzagen, zich levenslang aan eene enkele te verbinden. In 1613 hadden, onder leiding van Louise, onderhandelingen plaats over een huwelijk tusschen Frederik Hendrik

en eene prinses uit het geslacht van Rohan, dat toen aan 't hoofd der Fransche Hugenooten stond. Zij werden afgebroken, 't zij omdat het versterken van de partij der Hugenooten te zeer streed met de staatkunde van het Fransche hof; 't zij omdat Frederik Hendrik had laten blijken, dat eene andere gade hem begeerlijker voorkwam. Die andere gade was Elisabeth, dochter van den Landgraaf Maurits van Hessen, wier schoonheid zeer werd geroemd. In 1615 zag Frederik Hendrik deze schoone aan 't hof haars vaders. De zaak scheen geklonken. Er hadden verlovingsfeesten plaats; geschenken werden gewisseld en te Frankfort kwamen twee gemagtigden van den Prins, P. de Brederode en G. de Lamberts, met deftige Hessische raadslieden zamen, om de huwelijksvoorwaarden vast te stellen. Louise de Colligny deed in 1616 aan de Staten-Generaal en aan de Staten van Holland mededeeling van het voorgenomen huwelijk. De Staten toonden zich daarmede uitermate ingenomen: zij verzekerden aan Frederik Hendrik, behalve een gift in eens van *f* 100,000 bij het aangaan van het huwelijk, een jaargeld van *f* 24,000. Toch sprong ook nu weder, na jaren onderhandelens, de zaak af, zoo het heette omdat de gemagtigden te Frankfort, hunnen lastbrief overschrijdende, in huwelijksvoorwaarden hadden toegestemd, voor het Huis van Oranje onaannemelijk, doch waarop men van de Hessische zijde bleef staan. Waarschijnlijk echter was de oorzaak van het schipbreuk lijden ook van dit huwelijksplan elders, en wel in de koelheid of besluiteloosheid van den bruidegom, te zoeken. De Friesche Stadhouder Willem Lodewijk, die voor Elisabeth, zijne nicht, krachtig partij trok, schreef althans in een brief aan Louise de Colligny van 26 Februarij 1617: „Je plains la froideur du sire des nopces, me souvenant du proverbe, que c'est un mauvais puis [puits], auquel il faut porter l'eau" [1]).

Zoo liepen de jaren voorbij en werd allengs het gevaar

---

[1]) Nijhoff, *Bijdragen*, III, 111; Groen v. Pr., *Archives*, 2e Série, II, 495; van Wijn, *op Wagenaar*, X, 114. Zie verder hierna, Aanteekening II.

dreigend, dat de mannelijke nakomelingschap van Prins Willem I zou uitsterven. Toen Maurits in Maart 1625 zijn einde voelde naderen, werd dat schrikbeeld hem zoo ondragelijk, dat hij besloot het, zoo veel hij nog vermogt, des noods door magtsbetoon, van zijn sterfbed te verwijderen. Hem was niet onbekend, dat zijn broeder, zoo niet vurige genegenheid, dan toch voorkeur had laten doorblinken voor de jeugdige Gravin Amalia van Solms, die zich sedert eenige jaren te 's Gravenhage bevond. Hare beeldtenis hing tusschen die van twee andere schoone vrouwen, de Koningin van Boheme en de Rhijngravin, Amalia's zuster, in zijn kabinet. Aan 't hof wist men te verhalen, dat Frederik Hendrik was gezien, den naam van Amalia op zijn hoed dragende. Hij ontkende dit ten stelligste, maar kon toch niet loochenen, dat hij bij 't bezoeken van den schouwburg er naar streefde om Amalia aan zijne hand binnen te leiden. Ofschoon hij tot nu toe alle denkbeeld om zich voor altijd aan haar te verbinden verre van zich geworpen had, was dit voor Maurits genoeg [1]). Deze ontbood zijn broeder uit het leger en „*vermaande*" hem — het woord komt in de officiele kennisgeving voor — tot het dadelijk aangaan van een huwelijk met Amalia, zijne nicht. Of het waar zij, dat Frederik Hendrik in den aanvang tegenstand bood, zoo zelfs dat Maurits de bedreiging bezigen moest van, door een huwelijk met de jonkvrouw van Mechelen, de bij haar verwekte zonen te wettigen en deze dan voor zijne erfgenamen of opvolgers te verklaren, laat zich moeijelijk beslissen [2]). Zeker is het, dat aandrang ook van anderen noodig was, om Frederik Hendrik tot het toegeven aan de begeerte zijns stervenden broeders te doen besluiten, en dat, toen hij eenmaal zijn woord had gegeven, het huwelijk met zonderlinge overhaasting voltrokken werd. De

---

[1]) Zie Aanteekening III.

[2]) Het verhaal komt wel in de *Mémoires* van Aubéry du Maurier voor, doch is niet van hem, maar van zijn minder te vertrouwen uitgever, Amelot de la Houssaye. Vergelijk de oorspronkelijke uitgaaf van 1680, p. 250, met de latere van 1754, II, 138.

Staten van Holland verleenden, om de zaak te bespoedigen, aan de ondertrouwden ontslag van de vereischte huwelijksgeboden. Den 4den April 1625, veertien dagen nadat Frederik Hendrik uit het leger te 's Gravenhage was gekomen, werd het huwelijk in de Kloosterkerk gesloten. Acht dagen later was hij reeds weder in het leger, waar trouwens zijne tegenwoordigheid dringend vereischt werd, daar het er op aankwam het bedreigde Breda nog, zoo mogelijk, te ontzetten.

Van zulk een afgedwongen huwelijk liet zich weinig goeds voorspellen, en toch was het geheel anders. Amalia wist het hart van den grooten stededwinger niet enkel te veroveren, maar te behouden tot den einde toe. Reeds dit wettigt het vermoeden, dat zij meer dan gewone gaven van verstand en hart bezat. Geen onbewolkte, zorgenvrije jeugd was haar ten deel gevallen. Het grafelijk geslacht van Solms had dit met de Nassau's, waaraan het naauw vermaagschapt was, gemeen, dat het buitengewoon rijk was in telgen. Amalia's vader, Johan Albrecht, was één van veertien kinderen; zij zelve lid van een even talrijk huisgezin. Het kleine graafschap Solms kon zoo veel Vorsten en Vorstinnen niet onderhouden. Van daar dat wij onder de legerscharen van Maurits en Frederik Hendrik eene geheele reeks Graven van Solms ontmoeten, waarvan sommigen het leven ten offer bragten voor Nederland's onafhankelijkheid. Johan Albrecht volgde eene andere bestemming. Hij werd opperhofmeester en eerste Raad van Frederik van de Paltz, die, met Elisabeth, dochter van Koning Jacobus I van Engeland, gehuwd, in plaats van met zijn vorstendom en het verblijf op het wonderschoone kasteel van Heidelberg tevreden te zijn, zich ter kwader ure tot het aannemen der Boheemsche koningskroon verleiden liet. Amalia bleef bij haar vader; reeds zeer vroeg werd zij, als hofjuffer, bij de gemalin van Frederik geplaatst. In die betrekking begeleidde zij de koningsdochter naar Praag, zag haar daar plegtiglijk kroonen, maar was ook tegenwoordig, toen de nederlaag op den witten berg (8 November 1620) aan den Keurvorst de pas verworven koningskroon weder van 't

hoofd deed vallen en hem tevens het uitzigt op ongestoord bezit van zijn aangeërfd vorstendom voor altijd ontnam. De slag was verpletterend. Koning en Koningin zagen zich gedwongen tot eene overhaaste vlugt. Van betrekkelijk weinig volgelingen vergezeld, zwierven zij in het barre jaargetijde, op dik met sneeuw bedekte wegen, door Duitschland rond. De Keizer dreigde met den rijksban. Bevriende Duitsche Vorsten weigerden aan Elisabeth eene blijvende schuilplaats, die zij in haren zwangeren toestand zoo zeer behoefde. Waarschijnlijk was Amalia tegenwoordig, toen hare meesteres te Kustrin in eene haar te naauwernood ingeruimde kamer, waar zij soms aan het volstrekt noodige gebrek leed, van een zoon beviel. Amalia was toen nog slechts achttien jaren oud. Eenige maanden later (April 1621) vonden de Koning en Koningin van Boheme te 's Gravenhage eene veilige wijkplaats en tevens bij Prins Maurits en de Staten des lands genoegzame ondersteuning om de vorstelijke waardigheid op bescheiden voet te kunnen handhaven. Zelfs werd Frederik in staat gesteld om met de wapenen in de hand voor het terug erlangen van de Paltz te strijden. Amalia bleef, hoe zij ook smachtte naar het Duitsche vaderland, aan de ballingen getrouw. Maar indien de afhankelijke betrekking van hofjuffer altijd iets onbehagelijks heeft, hoe zeer moest dan het daaraan verknochte leed thans door haar worden gevoeld! Zij zag zich verbonden aan een vorstelijk gezin, dat voortdurend in de verwachting op herstel van het verloren gezag jammerlijk werd teleurgesteld, en, daar de toegewezen middelen niet opwogen tegen de kosten der hofhouding, allengs met lastige schuldeischers te kampen had; aan eene Koningin in naam, die zich te regt beklaagde, dat haar eigen vader hare zaak niet ernstig ter harte nam; aan een Vorst, wien de Hollanders niet zonder grond als een vreemdeling beschouwden, die met de zijnen 's lands geld opteerde en dien men minachtend den *winterkoning* noemde. De steun, dien zij nog in haar vader bezat, ontviel haar in 1623, toen deze te 's Gravenhage stierf. Het was dus voor haar eene allergelukkigste lotwisseling, de gemalin te worden

van den goedhartigen Frederik Hendrik, wiens rond, mannelijk gelaat ieder voor hem innam en die eene schitterende toekomst te gemoet ging. Zij zelve besefte dit zoo zeer als iemand. Toen zij in den tooi eener vorstelijke bruid, met den maagdelijken blos op de wangen, gereed stond hare hand aan den Prins te schenken, werd zij door de Koningin van Boheme begeleid, en zeide deze tot haar: „Mijn ongeluk is uw geluk, Mevrouw." Wat Amalia antwoordde wordt niet vermeld, maar wel, dat zij, in het geloof aan eene hoogere leiding der menschelijke lotgevallen, van dien dag af de woorden des psalmdichters tot zinspreuk nam: „Quid reddam Domino?" Wat zal ik den Heer vergelden? [voor al Zijne weldaden] [1]). Er is in die openlijke erkentenis van haar geluk zekere teerheid van gevoel, die voor haar inneemt en gunstig afsteekt bij de trekken van hardheid of ongevoeligheid, die in haar volgend leven nu en dan voorkomen.

Inzonderheid in de eerste jaren van haar huwelijk genoot Amalia hier te lande eene schier onbegrensde populariteit. Het volk, dat in zijne liefde voor Oranje wel eens de ware beteekenis van het stadhouderschap uit het oog verloor, was ingenomen met het denkbeeld van thans, na een veertigjarig gemis, weder eene regerende Vorstin te bezitten. Zelfs de romaneske lotgevallen harer jeugd verhoogden de belangstelling, die men voor haar koesterde. De predikanten vergeleken haar met Esther, een gevlugte vreemdelinge als zij, maar die genade vond in het oog van den grooten Koning. Toen zij in 1626 aan Frederik Hendrik den zoon had geschonken, die later Willem II heeten zou, kon bij den plegtigen doop in de Groote Kerk te 's Gravenhage de predikant Hugo Beijerus de verzoeking niet weêrstaan om die vergelijking op nieuw te bezigen: „Mij

---

1) Ook Vondel maakt in „*De geboorteklock van Willem van Nassau*" gewag van deze zinspreuk. Zij werd door Amalia o.a. in 1631 boven haar naam geplaatst in een der albums, vroeger in 't bezit van Jhr. F. A. Ridder van Rappard, tot zijn dood een zeer hooggeschat lid van onzen kring. Zie *Werken der Maatschappij van Nederlandsche letterkunde*, VII, 115, en hierna Aanteekening IV.

dunkt," dus begon hij zijne toespraak, „dat ik voor mij zie staan die groote Koninginne Esther: zoo wel gelijkt gij haar in velen." Hij werkte dat denkbeeld uit, verzuimde niet van de 127 landschappen te gewagen, waarover Ahasueros regeerde en waarvan Esther Koningin werd; stelde daar tegenover, hoe Amalia, thans geen vreemdelinge meer in Nederland, Prinses van Oranje, Gravin en Vrouw van vele graafschappen, baronieën steden en heerlijkheden was, en eindigde dan met de naïve uitboezeming: „O gelukkige Prinsesse, o tweede Esther! Nog gelukkiger als Koninginne Esther, want men leest niet dat ze een zoon gekregen heeft." Waarschijnlijk zal die gelijkstelling met het Israëlitische meisje aan Amalia, wie het niet aan zelfgevoel ontbrak, weinig hebben gesmaakt; maar er was niets tegen te doen. Dergelijke uitboezemingen op den kansel waren geheel in den geest des tijds. De Koning van Boheme moest het wel verduren, dat dezelfde Beijerus hem in zijne tegenwoordigheid, insgelijks van den kansel, met den armen Job vergeleek, onder bijvoeging van den troostgrond, dat de Koning wel al het zijne verloren, maar toch zijne kinderen behouden had.

Mogt men onze Hollandsche dichters van dien tijd op hun woord gelooven, dan was Amalia een toonbeeld van schoonheid, schranderheid, huwelijkstrouw en alle mogelijke deugden. Vondel zegt ergens, dat zoo Paris haar in de rij der godinnen voor zich had gezien, hij aan haar boven Venus den prijs zou hebben toegekend. Op dien lof van alles overtreffende schoonheid is, gelooven wij, wel iets af te dingen. Volgens de portretten van Mierevelt, Honthorst en anderen, die wij nog van haar bezitten, was zij eene welgemaakte, kloeke vrouw met levendige, gitzwarte oogen, doch bereikten hare gelaatstrekken geenszins het ideaal der schoonheid. Veeleer zou men zoo iets van haren zoon Willem II kunnen zeggen, wiens beeldtenis men niet aanschouwen kan, zonder weemoed te gevoelen over het zoo spoedig te loor gaan van zulke heerlijke gaven naar ligchaam en ziel. Amalia's lijkredenaar schijnt vooral hare fraaije handen te roemen. „Uitnemend", zegt hij, „was de Prinses in de

„sterkte harer jeugd. Schoon van gezondheid, getemperdheid, „bevalligheid. Het aangezigt, oogen, spraak, gang, gestalte waren „prinselijk. Hare handen teekenen van magt en vaardigheid, „zoo kunstig in de deelen geschikt van den hemel, dat elk wie „ze zag oordeelen moest, zij waren als enkel geformeerd om „den scepter te voeren".

Onbetwistbaar bezat Amalia betere gaven dan het vergankelijk waas der schoonheid. Aubéry du Maurier, wiens berigten van haren jongeren leeftijd dagteekenen, zegt, dat zij even verstandig en zedig, als schoon en bevallig was. De Britsche gezant William Temple, die in haren bedaagden ouderdom veel met haar had omgegaan, getuigt, dat hij geen vrouw heeft gekend, die, alles te zamen genomen, zoo veel gezond verstand en vernuft bezat als zij [1]). Haar lijkredenaar roemt haar vlug en verziend oordeel; haar helder inzigt in staatszaken, zoodat zij soms een voorzeggenden geest scheen te bezitten; hare bekwaamheid om uit iemands oogen en gebaren de geheime gedachten te lezen; haar vaardig geheugen en het ontzag, 't welk zij aan allen, die haar omringden, wist in te boezemen. — Geheel vrij van overdrijving zullen ook deze lofspraken wel niet zijn. Wie thans een der in het Fransch door Amalia geschreven brieven in handen neemt, herkent daarin de beschaafde vrouw niet. Aan taal en spelling wordt meer dan gewoon geweld aangedaan. Maar bewijst dit wel iets meer, dan dat haar wetenschappelijke opleiding, als die van zoo veel vorstenkinderen, verwaarloosd, dat zij geen geletterde was? Frederik Hendrik zelf schreef in verre na geen zuiver Fransch, en waar hij van onze moedertaal gebruik maakte, valt het moeijelijk den zin te ontcijferen. Toch heeft niemand hem kunde en schranderheid ontzegd, en vloeiden gedenkschriften uit zijne pen, den grooten veldheer niet onwaardig.

Volgens Vondel bood 's Gravenhage in 1626 het zeldzaam schouwspel aan van twee vorstelijke gezinnen — dat des Stad-

---

1) *Temple's works,* 1754, I, 237.

houders en dat van den Koning van Boheme — die tot één hart en één ziel waren zaamgesmolten. Inderdaad was dit, tot zekere hoogte, het geval, en bleef het zoo, terwijl Frederik Hendrik in magt en aanzien klom en de toestand van den verbannen Vorst van jaar tot jaar benarder werd. Ook nadat de winterkoning gestorven was, werd niet slechts aan Elisabeth en hare kinderen steeds de eerste plaats aan het stadhouderlijk hof toegekend, maar bestond voortdurend tusschen haar en Amalia zekere vertrouwelijkheid, die eer deed aan beider hart. Toch heerschte in de beide gezinnen geenszins volkomen dezelfde geest. De Koningin van Boheme was eene begaafde, schoone vrouw, doch had iets onstuimigs en onberadens in haar karakter. Haar naam bleef niet onbesproken. Ook toen zij reeds moeder van een aantal kinderen was, zag men haar, als eene andere Amazone, te paard jagen in Hollands duin of in vliegende vaart verre togten afleggen. Amalia was degelijker, rustiger. Zij was gezet op uiterlijke praal. Het stadhouderlijk hof was gedurende hare eerste huwelijksjaren telkens het tooneel van woelige of schitterende feesten, toernooijen zelfs. Het wemelde 's winters aan dat hof van jeugdige, dartele edellieden van allerlei landaard, die onder Frederik Hendrik de kunst des oorlogs leerden. Nogtans wist de Prinses zelfs den schijn van ligtvaardigheid te mijden. „Hare eerbaarheid", zegt haar lijkredenaar, „verdient geen kleinen lof, door geen weelde gekrenkt, „geen verleiding geschonden, in alle geluk en tijd even helder". Ook de opvoeding der kinderen nam in de beide gezinnen eene ietwat andere rigting. Elisabeth was eene hartstogtelijke minnares van muzijk en van de beeldende kunsten. De aanzienlijken te 's Gravenhage werden soms, zonder eenige voorafgaande aankondiging, door een bezoek van de Koningin met eene harer dochters verrast, waarbij zij dan een muzikant en zanger medebragt, die vrolijkheid verspreidde in den kring [1]. Gerard

[1]) Leleu de Wilhem maakt in een brief aan Huygens, van 3 Augustus 1654, melding van zulk een bezoek. Elisabeth noemt den muzikant „M. Swaen mon fidler".

van Honthorst kon zich beroemen, aan haar en al hare dochters les in 't schilderen te hebben gegeven. De meeste harer telgen hadden iets geniaals. De oudste dochter, als de moeder Elisabeth geheeten, was naauw met Descartes bevriend, hield briefwisseling met hem over wijsgeerige onderwerpen en verwierf eene vereerende plaats onder de geleerde vrouwen harer eeuw. Eene andere dochter, Louise Hollandina, was, voor zij zich zelve ten eenenmale vergat, evenzeer om haar schilderstalent als wegens hare schoonheid vermaard. Een der zonen, Prins Robbert, werd een vurig krijgsman, die zoowel te land tegen de Britsche parlementsgezinden, als ter zee tegen onzen de Ruyter dapper streed, terwijl hij tevens zich door gelukkige ontdekkingen op het gebied der kunst beroemd maakte. Meer dan één kind van Elisabeth echter berokkende haar in lateren leeftijd snerpend verdriet. Anders was het met de vier dochters van Amalia. Zij schitterden minder, maar verwierven alle den lof van — dank zij hare zorgvuldige, eenigzins strenge opvoeding — door verstand uit te munten [1]). De oudste, Louise Henriette, die met den grooten Keurvorst van Brandenburg huwde, vormt een der aantrekkelijkste beelden in de galerij van merkwaardige vrouwen uit het geslacht van Oranje-Nassau. Zij onderscheidde zich door aan dweeperij grenzende vroomheid, doch tevens door een liefderijk, beminnelijk karakter. Door haar vervaardigde kerkgezangen worden nog in waarde gehouden. De tweede dochter, Albertina Agnes, heeft zich, nadat zij haar gemaal, den Frieschen Stadhouder Willem Frederik verloren had, door trouwe zorg voor de verstandelijke en zedelijke opleiding van haren zoon Ernst Casimir onderscheiden [2]). Indien de eenige zoon, Willem II, niet in allen opzigte aan de verwachtingen beantwoordde, die zijne veelbelovende jeugd had opgewekt, was dit zeer zeker niet aan den opvoeder te wijten, dien Frederik Hendrik en Amalia hem gegeven hadden. Die opvoeder,

1) Groen v. Pr., *Archives*, 2e série, V, 195.
2) Hetzelfde werk, V, XXXV, en verv.

André Rivet, was een achtbaar, ernstig man, wiens brieven men niet lezen kan zonder hem lief te krijgen.

Frederik Hendrik wist de onmiskenbare schranderheid van zijne gemalin op prijs te stellen. Hij raadpleegde haar gaarne over de belangen van zijn Huis of zelfs over ingewikkelde staatszaken. Ouder wordende werd hij daaraan zoo zeer gewoon, dat hij haar deelgenoote en vertrouwelinge maakte van al zijne handelingen en geheime raadslagen. Amalia droeg het hart hoog. Waar het te pas kwam den roem van haren gemaal of den luister van het Huis van Oranje te verhoogen, mengde zij zich met ijver in de zaak; soms met hartstogt of ook wel met het ongeduld en de ongestadigheid eener jeugdige vrouw. Zoo deed zij het mogelijke om de hinderpalen tegen het huwelijk van haren zoon met eene Engelsche koningsdochter uit den weg te ruimen. Ongelukkig voor haar kon de invloed, dien zij op haar gemaal uitoefende, niet verborgen blijven. De staatkunde van andere Mogendheden grondde daarop hare berekeningen. Richelieu bijv. begreep, dat hij voor zijne veruitziende plannen tot uitbreiding der Fransche grenzen ten koste van Spanje en Duitschland niet enkel de hulp van Frederik Hendrik, maar ook van Amalia noodig had. Haar werden van die zijde lagen gelegd, die zij met al haar doorzigt misschien niet eens vermoedde. In de geheime instructie, waarmede de Fransche gezant de la Tuillerie in 1640 naar Nederland werd gezonden, stond met zoo veel woorden te lezen, dat hij zijn best moest doen om de Prinses van Oranje te vleijen (*flatter*) [1]). Van dezelfde zijde maakte men zich hare neiging ten nutte om zich met keur van edelgesteenten te tooijen. Richelieu zond haar in 1638, namens zijn Koning, een prachtig paar oorsieraden ten geschenke, en achtte het niet beneden zich, in een vleijenden, echt Franschen brief de beteekenis van dit geschenk te ontvouwen. Het was, schreef hij, uitgekozen, omdat de vijanden der gemeene zaak enkel nog door oorblazingen kwaad konden stichten, en dus

---

1) Aitzema, II, 738.

als een middel om daarvoor de ooren te sluiten [1]). Later werden dergelijke geschenken herhaald, niettegenstaande de Franschen zelven erkenden, dat de Prinses een kwistigen overvloed van edelgesteenten bezat. Ofschoon nu uit een brief van Huygens van 20 September 1638 blijkt, dat d'Estrades, die de toen gezondene oorsieraden overbragt, een vorstelijk tegengeschenk ontving, heeft het aannemen van deze giften een schaduw op Amalia's naam geworpen. Toch liet het zich beter verdedigen dan hetgeen bij het sluiten van den vrede van Munster plaats vond. Frederik Hendrik werd schadeloos gesteld voor de vorderingen, die hij uit hoofde der verbeurd verklaarde goederen van het Huis van Oranje tegenover den Koning van Spanje kon doen gelden. Hij had daarop regt, maar Amalia bezat geenerlei aanspraak van dien aard. Desniettemin werden bij den vrede aan haar persoonlijk de Heerlijkheden Zevenbergen en Turnhout overgedragen, en erlangde zij daardoor aanzienlijke, eigene inkomsten. Die overdragt gaf maar al te veel grond tot het beweren, dat zij, om Frederik Hendrik tot den afzonderlijken vrede met Spanje over te halen, zich door die laatste Mogendheid had laten omkoopen. Voortaan werd zij in Frankrijk, dat haar vroeger zoo zeer had gevleid, bitter gehaat Nog jaren daarna ondervond zij daarvan de gevolgen en werd zij voorgesteld als door hebzucht en staatszucht verteerd. Inzonderheid echter legde men haar ten laste, dat zij eene onbepaalde heerschappij over haren gemaal had uitgeoefend. Wij achten die beschuldiging niet genoegzaam gestaafd, althans wanneer men de laatste levensdagen van Frederik Hendrik, toen deze naauwelijks een eigen wil meer had, uitzondert. In de briefwisseling van Huygens vindt men bewijzen te over, dat de Prinses wel grooten invloed op haren gemaal uitoefende, maar daarvan geen misbruik maakte.

Algeheele onderworpenheid van den met lauweren gekroonden veldheer aan den wil van zijne veel jeugdiger gade zou ook

---

[1]) Groen, *Archives*, 2e série, III, 125.

weinig strooken met al wat van de onderlinge betrekking der beide vorstelijke personen bekend is. Frederik Hendrik wist wat hij wilde en Amalia hing hem aan met eene teederheid, waarin zich eerbied en ontzag mengde. Als hij te velde was, werd zij door angsten gekweld, die soms haar gezondheid benadeelden [1]. Het is meer dan dichterlijke fantaisie, als Hooft haar in zijn gedicht op het beleg van 's Hertogenbosch eene roerende klagt in den mond legt over de onrust, die haar verteert bij de tijding van het sneuvelen van zoo velen in loopgraaf of gracht, — over de pijn, door de gedachte gewekt, dat de kogels vooral gemunt zijn „op 't hoofd met witte veêren"; — en haar dan in de bekende fraaije regels laat uitbarsten:

Elk overlijdt aan eige looden;
Maar aller kogels moorden mij.

Gedurende haar twee-en-twintigjarig huwelijk bestond voor Amalia aanleiding te over tot zulk een angst. Telken jare, na het wijken van den winter, vertrok Frederik Hendrik uit 's Gravenhage, om zich aan 't hoofd zijner strijdkrachten te stellen. Eerst in het late jaargetijde nam de veldtogt gewoonlijk een einde en smaakte Amalia de vreugd haren gemaal behouden weder te zien. De belegering van 's Hertogenbosch duurde vier en een halve maand. Frederik Hendrik onderhield, als hij zich in 't leger bevond, eene vrij drukke briefwisseling met zijne gemalin; maar tot matiging van hare onrust was dit in verre na niet genoeg. Huygens, 's Prinsen geheimschrijver, maar die ook bepaald in dienst der Prinses was, had in last, haar dagelijks op de hoogte te houden van hetgeen met het leger voorviel of den geliefden veldheer betrof. Zijne met dat doel geschreven brieven, die grootendeels bewaard zijn gebleven, leveren het bewijs, hoe getrouw de onbegrijpelijk werkzame man ook dezen ambtspligt vervulde. Zij vergunnen ons tevens een blik in beider gemoed te slaan. De ijver van Huygens om

[1] In de brieven van Rivet vindt men daarvan onderscheidene blijken.

zijne meesteres op de hoogte te houden der krijgsverrigtingen was zoo groot, dat hij haar soms nog in den laten nacht, na een vermoeijenden rid te paard van een aantal uren, in de eene of andere boerenhut een langen brief schreef. Hij wist hoe elk door den geliefden gemaal behaald voordeel haar ter harte ging; hoe ook zij er naar smachtte, dat deze eenmaal Brugge of Gent, maar vooral Antwerpen, zegevierend mogt binnentrekken. Toen, na eenige jaren, de jeugdige Willem II in het leger verscheen, streelde hij het moederhart door telkens uit te weiden over den gunstigen indruk, dien de levendige, bevallige, krijgshaftige jongeling op ieder maakte. Amalia was Huygens dankbaar voor al wat hij deed; zij betuigde dit soms in sterke bewoordingen; maar liet toch ook maar al te zeer blijken, dat eene hooggevierde Vorstin hare eigene opvattingen heeft. Dikwijls klaagde zij, zonder genoegzamen grond, dat de berigten te lang uitbleven; op een anderen tijd was zij verstoord omdat Huygens zich, zoo zij meende, op eene wijze had uitgelaten, die haar niet behaagde; eens liet zij den geheimschrijver weten, dat zij van hem geen andere brieven dan in behoorlijken vorm wilde ontvangen. Wanneer de gemeenschap onveilig was, nam Huygens namelijk de voorzorg, zijn dagberigt op een snipper papier in microscopisch schrift zaam te vatten, opdat zoodanig briefke, in een penneschacht verborgen, als de overbrenger in 's vijands handen viel, aan het onderzoek zou kunnen ontsnappen. Nog lang daarna toonde Huygens, dat dit verbod der Vorstin hem diep had gegriefd. Was dat dan het loon voor zijne behoedzaamheid, voor de buitengewone moeite, die hij zich gegeven had? De bedoelde briefjes, waarvan enkele nog bestaan, kunnen toch niet anders dan met een vergrootglas geschreven zijn. Maar zulke wolken dreven weder voorbij. Bij al wat Huygens voor Frederik Hendrik en Amalia verrigtte, werd hij door een hooger beginsel geleid dan ambtspligt of geldelijk voordeel. Hij bleef, in weerwil van velerlei moeijelijkheden en miskenning, de schrandere, maar voor verkeerde inblazingen en oogendienerij te vatbare vrouw ter zijde staan.

Eén onderwerp was er, dat in de brieven van Huygens allengs grooter plaats innam, ten laatste bijna alle andere verdrong: de gezondheidstoestand van Frederik Hendrik. Reeds in brieven van 1635 wordt van eene door jicht gezwollen hand gewag gemaakt; maar de krachtige man bekreunde zich weinig over dergelijke voorbijgaande kwalen: het gevolg van zijn krijgsmansleven, dat reeds op zijn dertiende jaar een aanvang had genomen. In latere jaren herhaalden zich de aanvallen van jicht telkens meer. Vooral 's winters was de Prins dikwijls ongesteld. Zijne vrienden meenden, dat dan de kibbelarijen met de hooge Staatsligchamen zijne gezondheid benadeelden. Was hij echter eenmaal weder te velde getrokken, dan gevoelde hij zich als verjongd. Er is iets aandoenlijks in, Huygens over die herschepping te zien uitweiden. Hoe ongeveinsd verheugt hij zich, aan Amalia te kunnen melden, dat de Vorst, zonder blijken van vermoeijenis te toonen, uren achtereen togten te paard heeft afgelegd; dat leven en opgeruimdheid op nieuw zetelen op zijn minnelijk gelaat! Met welk eene, men zou zeggen moederlijke bezorgdheid roept hij den invloed van Amalia in, opdat de Vorst van al te erge afwijkingen van den voorgeschreven leefregel worde teruggehouden! Frederik Hendrik toch wist den Spanjaard beter te bedwingen dan zich zelven. Spijzen, hem door zijne geneesheeren volstrekt verboden, zoo als kreeften en champignons, nuttigde hij met grooten smaak. Vooral had Huygens tegen 's Vorsten neiging voor verkoelende vruchten, die voor hem zeer nadeelig werden geacht, te kampen. Hij ziet met siddering een geschenk van fraaije perziken in het leger aankomen. Zelfs de aalbessen, uit de tuinen van Hofwijck daarheen gezonden — Huygens noemt in een brief aan Amalia met naïve zelfverheffing dat lusthuisje „mon chateau de Voorburgh" — werden door den Veldheer niet versmaad. In 1642 werd de toestand reeds zoo bedenkelijk geacht, dat men tot een gewaagd redmiddel besloot. De mare had zich verspreid, dat een Poolsch geneesheer door het toedienen van een wonderdrank den Koning van Polen voor goed van de jicht had

bevrijd. Amalia rustte niet voor die wonderdoctor herwaarts kwam. Zijn drank werd gebruikt, maar de genezing volgde niet [1]). Integendeel werd de toestand van jaar tot jaar bedenkelijker. Bij de aanvallen van jicht kwamen duizelingen, flaauwten, aanvallen van beroerte en geelzucht. Ten laatste werd het eenmaal zoo heldere hoofd van Frederik Hendrik beneveld. Aitzema vermeldt, dat men bij zeker gastmaal, in Mei 1646 te 's Gravenhage gehouden, Amalia zag weenen bij het aanschouwen van haren gemaal, „wiens wezen zeer vervallen was" en die toch zich bijzonder te goed deed. Zij liet hem aan tafel zelve door een edelman bidden aan zijne gezondheid te denken [2]). Het werd meer en meer blijkbaar, dat Frederik Hendrik slechts korten tijd meer te leven had en dat de nog krachtige Amalia, naar menschelijke berekening, een langdurigen weduwstaat te gemoet ging. Die waarschijnlijkheid gaf aanleiding tot de stichting van het Huis in 't Bosch.

Onze Stadhouders waren te 's Gravenhage niet gehuisvest op een voet, overeenstemmende met den rang, dien zij in het rijkste gemeenebest der wereld bekleedden, en met hun eigen vermogen. Het zoogenaamd Stadhouderlijk kwartier aan de westzijde van het Binnenhof was geen vorstelijk gebouw [3]). De zalen of vertrekken op dat Binnenhof, die zich door sierlijkheid of hechten bouw onderscheidden, werden niet door den Stadhouder, maar door de Staten van Holland, de Staten-Generaal of andere Staatscollegien ingenomen. Eerst onder Prins Willem V kwam daarin verandering. Hij stichtte tot vergrooting van het Stadhouderlijk kwartier het hardsteenen gebouw, thans door de Tweede Kamer der Staten-Generaal

---

1) Zie hierna, Aanteekening V.

2) Aitzema, III, 101.

3) Zie hierna, Aanteekening VI.

ingenomen, en zou, indien de ongunst der tijden het hem niet belet had, geheel het Binnenhof in dien geest hebben doen verbouwen. Ongetwijfeld heeft die mindere behagelijkheid der stadhouderlijke woning in de hofplaats er toe bijgedragen, dat de Prinsen van Oranje in lateren tijd veelal hun verblijf hielden op de onderscheidene lusthuizen of jagtsloten, die zij in Holland, Utrecht en Gelderland bezaten. Prins Maurits intusschen schijnt, ook toen hij magtig en rijk was geworden, de behoefte aan het bezit van een buitengoed nog niet te hebben gevoeld. Als hij zich niet in 't leger bevond, hield hij bestendig zijn verblijf in het Stadhouderlijk kwartier te 's Gravenhage. Alleen vindt men vermeld, dat hij zich van daar dikwijls naar de fraaije paardenstallen begaf, die hij in het nabij gelegen Rijswijk had doen bouwen, en waarin zich een groot aantal moedige oorlogsrossen bevonden. In 1605 kocht hij een nevens die stallen gelegen huis aan, misschien om althans eene rustplaats in het dorp te hebben. Daar of in den omtrek bewoonde de jonkvrouw van Mechelen een lusthuisje, waarin hij haar nu en dan een bezoek bragt.

Frederik Hendrik koesterde omtrent dit punt andere denkbeelden dan zijn oudere broeder. Hij was niet, gelijk deze, spaarzaam tot de grenzen der vasthoudendheid, maar een onbekrompen voorstander van vorstelijke praal; als zijn vriend en neef, Johan Maurits van Nassau, de Braziliaan, een groot minnaar van bouwen en planten; daarbij blakende van kunstzin. Ook hieromtrent heerschte tusschen hem en zijne gemalin treffende overeenstemming. Waarschijnlijk waren het alleen staatkundige redenen, die hem van het stichten van een eigen paleis te 's Gravenhage terughielden. Maar, als om dit gemis te vergoeden, werden door hem in den onmiddelijken omtrek der hofplaats twee geheel nieuwe vorstelijke lustsloten gebouwd, waarop, als hij zelf in 't leger was, zijn gezin het schoone jaargetijde kon doorbrengen. Een daarvan was het huis te Rijswijk, later door het sluiten van den vrede van 1697 vermaard, en 't welk het daaraan te danken heeft, dat

thans nog een gedenknaald de plaats aanwijst, waar het gestaan heeft. Volgens de afbeeldingen, die men daarvan heeft, maakte dit lustslot, 't welk uit vijf aan elkander sluitende gebouwen of paviljoenen bestond, zoo als het tusschen lanen van hoog opgaand geboomte besloten lag, een deftig vertoon. Strenge evenredigheid of gelijkvormigheid heerschte niet slechts in de onderdeelen van het gebouw, maar ook, naar den smaak van dien tijd, in de daartoe behoorende hoven, tuinen en plantaadjes. Bij de stichting werden in de hoofdzaak de plannen van den beroemden Jacob van Campen gevolgd, wiens hulp of voorlichting, als er iets fraais te bouwen viel, onmisbaar werd geacht. Frederik Hendrik echter liet zich het regt niet ontnemen om daarbij eigen denkbeelden te doen gelden. De tuin althans werd naar 's Vorsten teekening aangelegd. „Son Altesse me commande," schreef Huygens den 2den Augustus 1638 uit het leger aan Amalia, die zich toen op het kasteel van Buren ophield, „d'envoyer un messager à V. A. „pour porter cette boitte et deux plans du jardin à Rijswijck, „pour lequel M. van Campen avoit encor formé un autre „dessein, qui me plaisoit assez; mais S. A. a préféré ceux-ci, „*qui sont de sa propre ordonnance.*" Vreemdelingen bewonderden in het huis te Rijswijk de prachtige tapijten behangsels; maar vooral twee galerijen, waarvan de eene voor eene verzameling geschilderde portretten van de voornaamste Vorsten en Vorstinnen van dien tijd, de andere voor beeldhouwwerk was ingerigt [1]). Over de wijze, waarop de wanden en zoldering dier galerijen moesten worden opgesierd, gaf Johan Maurits van Nassau, toen hij op het punt stond om naar Brazilie te vertrekken (1636), nog wenken, die Frederik Hendrik en zijne gemalin zich gretig ten nutte maakten. Beide stelden vertrouwen in den kunstsmaak des merkwaardigen mans, die toen reeds met het stichten van zijn huis aan den hofvijver te 's Gravenhage een begin had gemaakt. Onder de op het huis te Rijswijk

---

[1]) De la Serre, Histoire de l'entrée de la Reine-mère. 1848 L.

ten toon gestelde portretten behoorden die van Koning Karel I van Engeland en zijne gemalin, door Antonie van Dijck. Huygens noemde deze kunstgewrochten, toen zij den 26sten Junij 1638 den Prins waren aangeboden, „à la vérité „très beaux et un aussi noble travail de la main de van Dijck „que peut estre on ayt encor veu". Voorts prijkte in de galerij, om van geen andere te gewagen, het portret van Elisabeth van Engeland en daar tegenover dat van de Fransche Koningin-moeder, Maria de Medici. Om dit laatste te verkrijgen, had Huygens, namens Amalia, eene briefwisseling aangeknoopt. Maria de Medici zond eene kopij van het schilderstuk, waarop zij bij hare krooning (1610) was afgebeeld; „son visage „d'aujourdhuy", liet zij er bijvoegen, „ne luy semblant pas trop „comparable à celuy là". Waarlijk geen wonder: het portret werd in 1636 overgezonden, en de Koningin was dus sedert het vervaardigen 26 jaren ouder geworden! Ook tafereelen van veldslagen en belegeringen waren in deze schilderijen-galerij te vinden, terwijl het daar en in de overige vertrekken niet aan stukken van Honthorst ontbrak.

Het tweede door Frederik Hendrik gestichte lusthuis was dat te Honselaarsdijk of Hondsholredijk. Het stond op dezelfde plaats als het oude slot der Heeren van Naaldwijk, wier Heerlijkheid 's Prinsen eigendom was geworden. Ofschoon van den grond af nieuw opgetrokken, bleef daarin nog een zweem van het oude ridderkasteel over. Ook het nieuwe gebouw lag rondom in grachten besloten. Men roemde de fraaiheid der daarbij behoorende lustwaranden en van de ruime wildbaan. Op het binnenhof van het slot prijkte een groot aantal standbeelden, waaronder van zekeren beeldbouwer, in de brieven van Huygens enkel onder den naam van Francisco aangeduid, en waarschijnlijk ook van Artus Quellinus, die veel voor den Prins arbeidde. De vertrekken waren met meesterstukken der Vlaamsche en Hollandsche schilderschool versierd [1]).

---

[1]) De la Serre T.

Frederik Hendrik was toch gestadig op het vermeerderen zijner kunstschatten bedacht en hield zich daarmede bezig ook als hij zich in 't leger bevond. Hij bezat onderscheidene stukken van Rubens, waaronder eene Cloelia, die zich met hare gezellinnen in den Tiber werpt, alsmede eene groote jagt, van welke de herten en honden door Snijders geschilderd waren, en die dus — zoo men niet aan hetzelfde stuk denken kan — overeenkomst had met een der thans op het Mauritshuis bewaarde kunstwerken. Bij het overlijden des grooten meesters in 1640 vond men in zijne werkplaats eene niet voltooide, voor den Prins bestemde schilderij, naar het schijnt eene voorstelling van Scipio's zelfbeheersching. De Leidenaar Johan Livens (Lievens), die ook zelfstandig voor den Prins arbeidde, verzocht dit stuk te mogen voltooijen. In het museum te Marseille bevindt zich eene aan Rubens toegeschrevene beeldtenis van Frederik Hendrik, omringd door de portretten zijner kinderen en medaillon. Ook wegens overeenkomst van ordonnantie met het bekende stuk van van Dijck, waarop men het achtbaar gelaat van Constantijn Huygens ziet, door de aanvallige kopjes zijner kinderen als omkranst, zouden wij hier liever aan van Dijck denken. Zeker is het, dat de laatste kunstenaar bij herhaling geroepen werd om den Prins of de leden van zijn gezin op het doek te brengen. In 1628 leverde hij de beeldtenis van den toen tweejarigen Willem II. Dat kind is levensgroot voorgesteld en maakt, zoo als het daar staat, met een zwartfluweelen mutsje met witten veder op het hoofd, een allerliefelijksten indruk. „Nooit," zegt een hedendaagsch kunstkenner, die het stuk meermalen in de Dessausche verzameling aanschouwde, „heeft de meester een schooner kind geschilderd „en nooit werd een schooner kinderbeeldtenis geleverd". Bij herhaling schilderde van Dijck het portret van de jeugdige verloofde of gade van dienzelfden Willem II, Maria van Engeland. Een dier portretten, dat kort voor de verloving naar 's Gravenhage was opgezonden, ontlokte aan den bruidegom naderhand de beleefde betuiging, dat het origineel in schoonheid

het afbeeldsel overtrof [1]). Met een later portret derzelfde Vorstin hield van Dijck zich in Augustus 1641, dus tegen het einde zijner loopbaan, bezig. Buitendien nog vervaardigde hij voor Frederik Hendrik verscheidene schilderijen, zooals eene Charitas, eene Madonna, Rinaldo en Armida, Thetis bij Vulcaan, enz. Uit een brief van Huygens van 3 October 1641 blijkt, dat de Prins ergens eene schilderij van den toen nog jeugdigen Antwerpenaar Thomas Willeboorts (Willeboots) gezien hebbende, daarmede zóó was ingenomen, dat hij hem, onder toezending van een paspoort, naar Nederland lokte en daar voor zich aan 't werk stelde. Niet minder dan zeventien schilderijen, meest tafereelen uit de Grieksche fabelleer, werden in het tijdperk van 1642—1647 door dezen schilder voor den Prins voltooid. Omstreeks denzelfden tijd was de eenige Rembrandt voortdurend voor hem werkzaam. Men kent acht stukken van dezen meester, alle voorstellingen uit het leven en lijden van Christus, die de kunstenaar door tusschenkomst van Huygens aan den Prins leverde. Pater Seghers verrijkte zijne verzameling met verscheidene bloemstukken, waaronder er een voorkomt, dat buitengewone verdiensten heeft en thans insgelijks in eene der Dessausche verzamelingen wordt bewaard. Het stelt een muurvlak voor, tegen hetwelk aan de eene zijde bloeijende oranjetakken, aan de andere langstelige, met fraaije bloemen prijkende distels opklimmen: blijkbaar eene zinspeling op de verbindtenis van Oranje met de Schotsche Stuarts... Wij zouden nog vele andere schilderijen kunnen optellen, die eenmaal in 't bezit van Frederik Hendrik of van Amalia waren; doch de lijst zou altijd onvolledig blijven en het wekt een pijnlijk gevoel, dat van al de kunststukken, eenmaal door den beminnelijksten onzer Stadhouders bijeengebracht, nagenoeg niets meer op vaderlandschen bodem te vinden is [2]). Genoeg zij het voor ons doel, dat in de schatting van den Prins

---

[1]) Groen van Prinsterer, *Archives*, 2e série, III, 437.

[2]) Zie hierna, Aanteekening VII.

Honselaarsdijk met al de daar bijeengebragte voorwerpen van kunst het ideaal was van eene vorstelijke lustplaats en dat hij steeds het mogelijke deed om die te verfraaijen. Nog in 1643 werd over den bouw van eene kapel bij het slot gehandeld. Toen de Prins in 1637 voor Breda gelegerd was, bewoonde hij eene houten tent, die hij zoo veel mogelijk had laten opsieren, doch van waar zijne gedachten niet zelden afdwaalden naar het geliefde buitengoed in het Westland. „Son Altesse," schreef Huygens uit die tent schertsend aan Amalia, „se „plaist à merveilles dans son quartier et proteste de l'admirer „plus que Honselerdijk."

Gelijktijdig met het bouwen der twee genoemde lustsloten, wijdde Frederik Hendrik nog aan een derde vorstelijke woonstede zijne zorgen: het kasteel van Buren, met het Graafschap van dien naam, door het eerste huwelijk van Prins Willem I in het geslacht van Oranje gekomen. Aan ruimte ontbrak het niet op dat kasteel. Men telde daarin 170 kamers. Het droeg echter te zeer het kenmerk van een oud ridderkasteel, om den Prins te behagen. In Augustus 1636 begaf hij zich met den onmisbaren raadsman van Campen daarheen tot het beramen van plannen tot het beter bewoonbaar maken van het gebouw. Zij werden kort daarna uitgevoerd. In de brieven van Huygens wordt met ophef gewag gemaakt van den prachtigen trap, dien de Prins in het kasteel liet maken, en van eene galerij, die, even als de groote zaal, 78 voet lang was. „Voor Z. H.," schrijft Huygens, „zijn dergelijke beschikkingen eene buiten- „gewoon behagelijke tijdkorting." Niet zelden hield Amalia een vrij lang verblijf op het kasteel van Buren. Zij was daar des zomers meer in de nabijheid van den geliefden gemaal, wiens leger gewoonlijk, als de veldtogt begon, bij de niet ver afgelegen schans van Voorne, aan den oostelijken uithoek van den Bommelerwaard, verzameld werd, om dan te scheep naar het bepaalde punt te worden vervoerd. Nog lange jaren daarna noemden de bezoekers het kasteel van Buren een heerlijk werk en waren zij over de pracht der zoogenaamde triumfzaal opge-

togen, waarin men tafereelen vond van al de door Frederik Hendrik veroverde steden [1]). Niets van al die heerlijkheid is in stand gebleven. Het kasteel van Buren is, even als de huizen te Rijswijk en te Honselaarsdijk, sedert jaren gesloopt.

Slechts één gedenkteeken van den bouwlust en kunstzin van Frederik Hendrik bleef gespaard. Het is het zoogenaamde oude hof in het Noordeinde te 's Gravenhage, thans het paleis des Konings. De Prins had op dit gebouw eene betrekking van innigen aard. Hij had daarin met zijne moeder Louise de Colligny de gelukkige dagen der kindsheid doorgebragt. Toen hij een man geworden was, kocht hij den grond aan van den grooten tuin, die het gebouw omgeeft, met het bepaalde doel om aan zijne moeder een wandelperk te verschaffen. Daarom heet dat wandelperk tot den huidigen dag de Prinsessetuin. Later, gedurende het stadhouderschap van Frederik Hendrik, strekte het oude hof tot tijdelijke verblijfplaats der vorstelijke personen, die 's Gravenhage bezochten. Toen de Fransche Koningin-moeder het in 1638 gedurende eenige dagen bewoonde, was zij over de pracht der behangsels en van het huisraad harer kamer zoo opgetogen, dat zij den Prins in bedenking gaf een en ander tijdelijk te doen wegnemen en door minder kostbare meubelen te doen vervangen. Zoo ligt, meende zij, konden de personen van haar gevolg dat fraais beschadigen. Frederik Hendrik was natuurlijk te wellevend om in dien eenigzins zonderlingen voorslag te treden [2]). Voortdurend liet hij aan de verfraaijing van het oude hof arbeiden. De voorgevel werd door hem nagenoeg in denzelfden toestand gebragt, waarin hij zich thans bevindt. Alleen de tropheën in de nissen van dien voorgevel en het hek, dat het voorplein plagt af te sluiten, zijn verdwenen. In hoever van Campen ook op de verbouwing van dit paleis invloed heeft gehad, blijkt niet; maar zeker is het, dat de bekwame Pieter Post [3]) daarin of daaraan heeft

[1]) C. Bruin, *Kleefsche en Zuidhollandsche Arkadia*, 149.

[2]) De la Serre L. Zie voorts hierna, Aanteekening VIII.

[3]) Zie hierna, Aanteekening IX.

gearbeid. In de door dezen uitgegevene afbeeldingen van op bevel van den Prins of van de zijnen gemaakte schoorsteenen vindt men er verscheidene in het oude hof. De reeds vermelde voorgevel van dat gebouw, met twee vooruitspringende smalle zijvleugels, herinnert zijn bouwtrant. Men ziet nog iets dergelijks aan het huis van Huygens [1]) en zag dit vroeger aan het huis van den admiraal Tromp. Zoo de voorgevel van het oude hof het gebrek heeft, dat de eene zijvleugel langer is dan de andere, valt dit weinig in het oog. Volgens een brief van 29 Augustus 1641 was Frederik Hendrik toen ontevreden, dat met de werken aan het oude hof niet meer voortgang wierd gemaakt. Met name wordt daarbij van „la maisonnette de bois au jardin" gewag gemaakt. Waarschijnlijk heeft men daarbij aan het houten koepeltje te denken, dat men nog in den Prinsessetuin, door water omringd, ziet prijken.

In 's Prinsen laatste levensjaren bestond voor hem eene reden te meer om van het oude hof eene echt vorstelijke woning te maken. Hij had bij zijn uitersten wil van 30 Januarij 1644 [2]) zijne geliefde Amalia zoo veel mogelijk bevoordeeld; de som van *f* 10,000 's jaars, die zij volgens de huwelijksvoorwaarden als zijne weduwe genieten zou, tot *f* 24,000 verhoogd, bij welke som later nog *f* 15,000 werden gevoegd, en uitdrukkelijk bepaald, dat het huis in 't Noordeinde, behoorlijk van huisraad voorzien, haar levenslang ten gebruike zou worden gegeven. Gelijke bepaling had hij gemaakt omtrent het huis te Rijswijk. Aan zijne weduwe was dus zoowel het genot van een harer waardig paleis in de hofplaats als van

---

[1]) Zoo schreven wij weinige maanden geleden! Onder het ter perse leggen dezer bladen is het huis van Huygens, 't welk men in den laatsten tijd in de officieele taal „oud-Kolonien" geliefde te noemen, meedoogenloos tot den grond toe gesloopt.

[2]) Men vindt dit testament bij Aitzema, II, 977. Het was door den griffier Buysero geschreven en werd, na door den Prins onderteekend te zijn, in een verzegeld pakket gesloten. Dit pakket werd den 12den Februarij 1644, in tegenwoordigheid van getuigen, aan den notaris Willem van Velden, den echtgenoot van Elsje van Houweningen, vertoond, die daarvan acte opmaakte.

een prachtig buitengoed verzekerd. Desniettemin begon Amalia, die ongetwijfeld met de beschikkingen van haren gemaal bekend was, kort daarna een eigen lusthuis aan het einde van het 's Gravenhaagsche Bosch te bouwen. Wat kan haar daartoe hebben bewogen? Had het huis te Rijswijk, dat met zijne tuinen en bosschaadjes te midden van weilanden lag, in hare schatting minder bekoorlijkheid dan eene woning in de onmiddelijke nabijheid van het Bosch? Lokte haar het denkbeeld aan, in haren weduwstaat onder het lommer van het eeuwenheugend geboomte van het Bosch te wandelen en over de wisselingen van haar leven te mijmeren? Of indien zoo iets zich in eene staatzuchtige vrouw als zij niet laat onderstellen, meende zij dan, dat voor haar en hare vier dochters, toen nog alle ongehuwd, meer dan één lusthuis werd vereischt? Was het misschien voor haar gevoel onverdragelijk, dat zij, na het verlies van den aangebeden gemaal, geene woning bezitten zou, die zij in de volle kracht des woords hare eigene noemen kon? Wij weten het niet, maar twijfelen geen oogenblik, dat de laatste beweegreden krachtig bij de hooghartige Vorstin heeft gewerkt. Alles toch wat de stichting van het lusthuis, dat de Oranjezaal heeten zou, betrof, werd op haren naam verricht. Zij was daarbij de handelende persoon, ofschoon, zoo als wij zien zullen, de plannen van den bouw aan Frederik Hendriks goedkeuring werden onderworpen, door wien vermoedelijk ook de kosten werden betaald. Wij kunnen ons toch niet voorstellen, dat Amalia vóór 1647 in 't bezit is geweest van een eigen vermogen van eenige beteekenis. Men heeft dus hier te denken aan eene stichting van de Prinses zelve, maar die tevens, althans oorspronkelijk, een geschenk was van haren gemaal.

Het eerste spoor, dat wij van deze stichting vinden, is een besluit der Kamer van rekening van de Grafelijkheid van Holland van 17 Mei 1645, waarbij, op verzoek der Prinses, nadat ook de consideratien van den Prins van Oranje deswege zijn ingewonnen, haar daarvoor de noodige grond werd

afgestaan [1]). Die grond was groot 18 morgen 470 roeden. Hij wordt omschreven als: „eene parthye van seeckere elst-ackere, „weye, valleye ende wildernisse, gelegen op 't oosteynde van „'t Haeghsche bosch, aan de noordwestzyde van de besuyden-„houtschen wech." Men ziet uit deze omschrijving, dat de Haagsche wandelaren bij den afstand van dit deel van het Bosch zeer weinig verloren. Destijds en zelfs nog lang daarna was het Bosch aan de zijde van den Bezuidenhoutschen weg laag en moerassig, zoodat men zich daarin alleen gedurende de warme zomermaanden verlustigen kon. Ook de verdere inhoud van het besluit der Kamer van rekening is niet geheel onbelangrijk. De Prinses, wordt daarin gezegd, verlangde den afstand van den grond, om dien „tot hare recreatie, exercitie „ende oeffeninge te veranderen soo in plantagie als betimme-„ringe, soo sy 't selve t' haerder vermaeck dienstich soude „vinden" De Kamer van rekening consenteert in 't verzoek na oculaire inspectie, „sonderlinge dat dit werck soude mogen „dienen tot voedinge van goede lust ende dispositie van hare „Hoocht." Een en ander geeft den indruk, als of Amalia ter wille harer gezondheid behoefte had aan een lusthuis in 't Bosch. Waarschijnlijk heeft men in het besluit bewoordingen gekozen, die zekere kleur aan dezen afstand van landsdomein gaven, welke zonder eenige schadevergoeding of bepaling van koopsom plaats had.

Eenmaal in 't bezit van den vereischten grond, zette Amalia den voorgenomen bouw met kracht door. Ook nu weder was het van Campen, die de bouwkunstige ideeën aanduidde, Pieter Post, die ze uitwerkte en hielp uitvoeren. Van daar dat in de bouwkunstige werken des laatstgenoemden [2]) de afteekeningen

---

[1]) De minuut van dit stuk berust in het archief van het Departement van Finantien.

[2]) Voor zoo ver de Oranjezaal betreft, bestaan twee uitgaven der bouwkunstige werken van Pieter Post. De eerste is nog door hem zelven bezorgd en aan de Keurvorstin van Brandenburg, oudste dochter van Amalia, opgedragen. Op den titel vindt men geen jaartal, maar het octrooi voor het werk werd in 1649 verleend; het zag in 1655 het licht. De tweede, die veel vollediger is, werd met een Franschen titel en Fransche voorrede in 1715 uitgegeven.

der Oranjezaal eene voorname plaats bekleeden, en dat men vroeger omtrent dit en andere reeds door ons vermelde gebouwen heeft gevraagd: wie was de bouwmeester, van Campen of Post? [1]) Het ophoogen van den moerassigen grond was de eerste zorg. Het daarvoor noodig aardewerk werd den 15den Junij 1645 voor ƒ 8,500 aanbesteed en onder toezigt van Dirk van Baersenburch, secretaris van de wildernissen in Holland, daartoe door de Prinses aangewezen, verrigt. In de drie volgende jaren werd aan dat aardewerk en aan het graven der gracht, die het buitengoed van den Bezuidenhoutschen weg afscheidt, nog ruim zooveel te koste gelegd [2]). Toen de teekeningen van het te stichten gebouw gereed waren, werd daarover tusschen Amalia en haren gemaal onderhandeld, en behoudens eenige wijzigingen, het gemaakte plan door Frederik Hendrik goedgekeurd. Die goedkeuring werd niet zonder moeite verkregen; een bewijs te meer, dat de Prins zich, zelfs in zijne laatste levensjaren, niet zoo slaafs aan de begeerte zijner gemalin onderwierp, als vreemde schrijvers het doen voorkomen. Een brief van Huygens aan Amalia van 20 Julij 1645 geeft omtrent het te dezer zake voorgevallene eenig licht. De Prins was toen te Eecloo gelegerd. Zijn leger stond met eene Fransche krijgsmagt in verband en het uitzigt scheen geopend, dat nu toch eindelijk Antwerpen of Gent aan de Spanjaarden zou worden ontrukt. Te midden van krijgsgewoel en beslommering had hij het bouwplan ontvangen en dit even naauwgezet onderzocht, als Napoleon I tijdens zijn verblijf te Moskou eene nieuwe verordening voor de Parijsche opera. Toen hij zijn zegel aan het plan had gehecht, gaf hij daarvan, onder terugzending der teekeningen, aan Amalia kennis. Zijn brief kwam ons niet onder de oogen; maar wel de geleidebrief van Huygens, die ook hier weder eene gewigtige dienst aan Amalia bewees. In dien brief leest men: „En me hastant d'obéir aux comman-

---

1) Zie Collot d'Escury, *Hollands roem*, II, A, 292.

2) Deze en volgende bijzonderheden zijn ontleend aan het Register van depêches betreffende de Oranjezaal.

„demens de V. A. par la prompte depesche de ce messager, „porteur des desseins [dessins] de son bastiment — S. A. a „recognu avec patience les changemens du dessein de V. A. „au bois, et ne les a pas voulu gouster d'abord, comme après „quelque information qu'elle a souffert qu'on luy en fist, pro-„jectant mesme de restreindre le bastiment, en sorte que la salle „eust esté salle et entrée et toutes choses, retraicte des lacquais „et des honestes gens. Mais enfin la justice s'est trouvée du costé „de V. A. qui, je m'asseure, trouvera tout contentement dans „la joincte." Uit deze niet zeer duidelijke gezegden maken wij op, dat aan Frederik Hendrik het plan was voorgelegd van het lusthuis, zoo als dit later tot stand kwam. Het zou uit eene ruime, hooge, achthoekige zaal bestaan, rondom welke zich op elke verdieping een zestal kamers en een paar kabinetjes zouden bevinden; terwijl tegenover de voorzijde van het gebouw, op eenigen afstand, de stallen en eene verblijfplaats voor den kastelein en de bedienden zouden worden gesticht. Frederik Hendrik wilde dit plan inkrimpen en het gebouw zooveel mogelijk beperken tot de groote zaal. Huygens verzette zich daartegen, ook op grond, dat dan in het beste gedeelte van het huis de lakkeijen de meer aanzienlijke bewoners zouden verdringen. Frederik Hendrik eindigde met toe te geven. Men zou, gelooven wij, verkeerd doen zijn aanvankelijken tegenstand aan bekrompenheid of gemis aan belangstelling toe te schrijven. Hoogst waarschijnlijk begreep de Prins, dat de belangen van zijn Huis spaarzaamheid geboden. Wel bezat hij uitgestrekte goederen en aanzienlijke inkomsten, maar deze waren in de laatste jaren zeer bezwaard, deels ten gevolge der vorstelijke praal, die aan zijn hof heerschte; deels en vooral door de groote geldelijke opofferingen, die hij zich sedert 1642 voor het Britsche Koningshuis had moeten getroosten. Men weet, hoe Koning Karel I of liever diens gemalin hem met aanzoeken lastig viel om onderstand tot het voeren van den oorlog tegen de Parlementsgezinden. In brieven van 's Prinsen thesaurier Volbergen van het genoemde jaar wordt reeds bitter

over bestaande achterstallen geklaagd. Terwijl men tot buitengewone hulpmiddelen de toevlugt had moeten nemen om op 's Prinsen naam drie tonnen gouds ten behoeve van Karel I te ligten, was men o. a. *f* 80,000 schuldig aan zekeren juwelier voor één enkelen diamant!

Maar, kan men vragen, waartoe was dan die groote zaal in het lusthuis oorspronkelijk bestemd? Amalia zal toch in 1645 er nog wel niet aan gedacht hebben, die tot een monument in te rigten voor een gemaal, die toen nog leefde en de schrik bleef voor de vijanden des lands. Vermoedelijk heeft men hier te denken aan eene receptiezaal, tevens schilderijengalerij, die dan vooral, even als de soortgelijke op de huizen te Rijswijk en te Honselaarsdijk, portretten van Vorsten en Vorstinnen bevatten zou. Zoo iets, wij hebben het reeds gezien, viel zeer in den smaak van Amalia en haren gemaal. De eerste liet in later jaren, tot opsiering van haar lusthuis, eene geheele reeks van zoodanige portretten door Honthorst vervaardigen Onder de handschriften in het huisarchief des Konings vindt men twee door Amalia eigenhandig geschreven lijstjes van Vorsten en Vorstinnen, wier afbeeldingen zij voor eene der vorstelijke galerijen bestemde. Deze lijstjes, die onder het oog van Frederik Hendrik zijn geweest, zijn merkwaardig, omdat zij getuigen van zekere innigheid in de onderlinge betrekking der beide hooggeplaatste echtgenooten, zeldzaam ook aan vorstelijke hoven. Onder de Vorstinnen, wier portretten in aanmerking kwamen, had Amalia de Prinses van Oranje, de oude, genoemd, waardoor zij Louise de Colligny aanduidde, en daarop de Prinses van Oranje, de jongere, dat is haar eigen naam, laten volgen. Frederik Hendrik schreef nevens dien laatsten naam, waarschijnlijk half schertsend: „*ma fame*" [femme]. Op de lijst der portretten van Vorsten komt ook Frederik Hendrik voor; maar Amalia kon bij het neerschrijven van dien geliefden naam de verzoeking niet weerstaan om daarnevens, en wel in 't Nederduitsch, de woorden: „*de beste van alle*", te voegen. Hierachter deelen wij den woordelijken

inhoud der lijstjes, die zeer vlugtig daarheen zijn geschreven, mede [1]). Daar het jaartal ontbreekt, laat zich hier overigens even goed aan de verzameling in het huis te Rijswijk, als aan die in het lusthuis aan het einde van het Haagsche Bosch denken.

Na de goedkeuring der plannen begon het nieuwe lusthuis langzamerhand uit den grond te verrijzen. Den 2den September 1645 legde de Koningin van Boheme met plegtigheid daarvan den eersten steen en verbond dus ook haren naam aan een gebouw, dat, meer dan iets anders, hare voormalige hofjuffer bij het nageslacht zou doen leven [2]). Het „maken en stellen" van het lusthuis werd den 28sten October van hetzelfde jaar aanbesteed, en wel voor *f* 48,000. Daarbij heeft men echter alleen aan den romp van het gebouw te denken. De ingelegde vloeren en dergelijke worden, even als de bijgebouwen of paviljoenen, in het depêche-boek afzonderlijk in rekening gebragt. Ook de tuin werd onder handen genomen. Deze was van den beginne af binnen een steenen muur besloten, die *f* 17,000 kostte. Volgens de grondteekeningen die men van dezen tuin heeft, ontbrak het daarin, naar den smaak van dien tijd, niet aan geschoren hagen, standbeelden, figuren van palm en kunstig gevormde bloembedden. Ook een doolhof was er te vinden. Den 22sten Mei 1646 schreef de Fransche gezant de la Tuillerie, die vroeger bepaald in last had gehad om Amalia te vleijen, doch thans, ten gevolge harer bemoeijenissen ten gunste van den vrede met Spanje, vreesselijk tegen haar was ingenomen, dat zij van Honselaarsdijk naar 's Gravenhage was gekomen, onder voorwendsel „de visiter *un petit bastiment* „qui'celle faict faire en un bois", doch eigenlijk om een zamenkomst te houden met Johan de Knuyt, afgevaardigde tot den vredehandel te Munster [3]). In zijne verbittering zag de gezant zelfs op het lusthuis der Vorstin laag neêr. — De Regering van 's Gravenhage daarentegen toonde zich met den bouw

1) Zie hierna, Aanteekening X.
2) *Leven van Frederik Hendrik*, II, 592.
3) Groen van Prinsterer, *Archives*, 2e série, IV, 154.

ingenomen. Volgens eene aanteekening in haar notulenboek van 8 Maart 1646 werd ten genoege der Prinses Amalia door dat bestuur de Bezuidenhoutsche weg aangelegd en met boomen beplant. Vroeger was daar waarschijnlijk niet meer dan een pad. De bedoelde weg werd echter eerst later bestraat; in 1700 tot aan de laan van 't Nieuw Oosteinde (Oost-Indie); in 1748 tot aan het Huis in 't Bosch.

Uit brieven van Pieter Post aan de Prinses laat zich opmaken, dat het nieuwe gebouw zijne voltooijing begon te naderen, toen de lang voorziene slag viel. Frederik Hendrik stierf den 14den Maart 1647. Wat ging bij dat verscheiden om in het gemoed van Amalia, die met hare kinderen, badende in tranen, dagen en nachten aan het sterfbed van den Prins had doorgebragt [1]? Mogt men onvoorwaardelijk vertrouwen stellen in de berigten van den Franschen gezant Servien, die zich toen te 's Gravenhage ophield, dan betreurde Amalia vooral, zoo niet uitsluitend, het dreigend verlies van allen staatkundigen invloed, en werd hare smart verhoogd door verschil van inzigten met haren zoon, Prins Willem II, die, maar al te zeer voor de belangen van Frankrijk gewonnen, den oorlog met Spanje tot elken prijs wilde hebben voortgezet [2]. Dat uit beide oogpunten het geleden verlies dubbel door Amalia werd gevoeld, lijdt geen twijfel: zij was te staatzuchtig, om anders dan met weerzin af te dalen van het hooge standpunt, waarop zij zich als gemalin van den magtigen Stadhouder zoo lang had gehandhaafd. Maar dat haar rouw enkel zelfzucht zou zijn geweest — dat zij den dood van den beminnenswaardigen Frederik Hendrik, met wien zij twee en twintig jaren lang lief en leed had gedeeld, ook niet om den persoon zelven zou hebben betreurd — laat zich onmogelijk aannemen. Het strijdt met al wat wij van de onderlinge betrekking der echtgenooten weten. Door ééne openlijke handeling althans heeft zij dergelijke

1) Zie het verhaal van den predikant Goethals, bij Aitzema, III, 176.

2) Groen van Prinsterer, *Archives*, 2e série, IV, 191—212.

vermoedens gelogenstraft. Nog vóór het stoffelijk overschot van Frederik Hendrik in den grafkelder te Delft was bijgezet, besloot zij, als eene andere Artemisia, de groote zaal van haar lusthuis, met hulp der schilderkunst, in een Mausoleum te herscheppen, dat zijn roem en hare smart zou vereeuwigen. Reeds in April 1647 vinden wij haar met voorbereidende maatregelen bezig tot het in 't leven roepen van het praalgesticht. Den 15den dier maand had de aanbesteding plaats van den koepel op de groote zaal, die wel in het nieuwe, niet in het oorspronkelijke plan van den bouw paste. Er werd aan dien koepel eene som van *f* 3150 ten koste gelegd.

Toen het grootsch ontwerp bij Amalia ontkiemde, zweefde ongetwijfeld het voorbeeld van Maria de Medici haar voor de oogen. Deze Vorstin, van wie de geschiedenis anders zoo weinig goeds weet te zeggen, toonde althans het kunstgevoel en den verfijnden smaak van zooveel leden van haar geslacht te bezitten. Zij had in de hoofdstad van Frankrijk een paleis gesticht, merkwaardig reeds op zich zelf, maar destijds vooral beroemd om het schilderwerk, daarin omstreeks 1620 door de meesterhand van Rubens, onder medewerking van zijne voornaamste leerlingen, aangebragt. Zijn gloeijend penseel had er meer dan twintig tafereelen uit het leven der Koningin op het doek gebragt, of liever zooveel allegorische voorstellingen van hare lotgevallen gegeven. Amalia had die geheel eenige schilderijenverzameling nooit aanschouwd, maar haar, die ze in 't leven had geroepen, goed gekend. Zij was getuige geweest van de uitbundige eerbewijzen, waarmede Maria de Medici in 1638 in Holland was ontvangen. Misschien had zij wel eens te naauwernood een glimlach kunnen verbergen onder die gezwollene aanspraken en lofverzen, die de Koningin bij het bezoeken onzer steden moest aanhooren. Er was toch iets onnatuurlijks, ja belagchelijks in den toegezwaaiden wierook. Geheel onverklaarbaar zelfs zou de wijze, waarop men in Holland aan de Koningin hulde bragt, geweest zijn, als daarbij niet de herinnering had gewerkt der diensten, in veel

vroeger jaren door haar te vroeg overleden gemaal, Hendrik IV, aan de jeugdige republiek bewezen. Maria de Medici werd door deftige magistraatspersonen niet slechts de moeder van drie Koningen, maar een toonbeeld van verhevene vorstendeugden genoemd. Zelfs hare schoonheid en bevalligheid werden geprezen. De waarheid was, dat zij, na het spelen van eene jammerlijke rol als Regentes, door het deelnemen aan zamenspanningen van Fransche grooten en andere kuiperijen, een hinderpaal voor Frankrijks rust was geworden, zoodat haar eigen zoon, Lodewijk XIII, buigende voor Richelieu's ijzeren wil, haar had verstooten, en zij thans als eene ballinge moest rondzwerven. Zij was in 1638 naar Holland gekomen, om de hulp van Frederik Hendrik en van de Staten-Generaal tot het treffen eener verzoening met haren zoon in te roepen. Maar onze staatslieden wisten, dat alle pogingen daartoe schipbreuk zouden lijden, en verlangden niets liever dan zoo spoedig mogelijk van dat lastig bezoek ontslagen te zijn; hetgeen dan ook na eenige weken gelukte. Dat Maria de Medici, die in 1638 den zestigjarigen leeftijd begon te naderen, een weinig minder schoon was, dan onze dichters haar voorstelden, was haar niet euvel te duiden; wel dat zij door kwalijk geplaatsten hoogmoed Amalia, die het misschien goed met haar meende, van zich stiet. Te midden van schijnbare hartelijkheid, liet zij aan de gemalin des Stadhouders hare meerderheid als Koningin pijnlijk gevoelen. Waar de hof-etiquette dit voorschreef of toeliet, onthield zij zich met voordacht van het geven van een kus. Dat blijk van vertrouwelijkheid had zij alleen over voor de ongelukkige Koningin van Boheme, wie het aannemen van dien titel zoo duur was te staan gekomen. In hoever Amalia zich door deze en andere blijken van dwazen trots gekrenkt heeft gevoeld, is ons onbekend. Maar indien zij in 1647, toen de Fransche Koningin reeds lang, arm en verlaten, gestorven was, daarvoor nog eenige genoegdoening noodig had, kon haar het denkbeeld streelen, dat zij door hare stichting de Mediceesche Vorstin op zijde streefde.

Wij doelen hier niet op 't Huis in 't Bosch zelf. Dat gebouw mogt in zijn oorspronkelijken toestand, toen de beide zijvleugels nog ontbraken, die van Prins Willem IV dagteekenen, de bouwkunst van van Campen of Post geen oneer aandoen: zelfs in de verte was het niet te vergelijken met het paleis, door Maria de Medici gesticht. Het laatste, onder den naam Palais du Luxembourg [1]) bekend, wordt nog in onzen tijd onder de sieraden van Parijs geteld. Alleen van de zaal, aan Frederik Hendrik gewijd, is hier sprake. Wij twijfelen of het Palais du Luxembourg, ook toen de meesterstukken van Rubens daar nog prijkten in vollen glans, iets opleverde wat den bezoeker meer opgetogen hield. In elk geval was de weduwe des Stadhouders gelukkiger met hare stichting dan de Fransche Koningin. De laatste wilde oorspronkelijk de kunst te hulp roepen, niet slechts om haar eigen leven, maar ook om dat van haren gemaal te verheerlijken. De ijdelheid vervoerde haar om te doen aanvangen met hetgeen haar persoonlijk betrof. Misschien werd die ijdelheid door Rubens, in wien iets van den hoveling stak, maar al te goed gediend. Toen zijne schilderijen gereed waren, had zij, zegt men, zijne voorlichting noodig om de ware beteekenis te doorgronden van al die allegorische voorstellingen, waarin zij als hoofdpersoon schitterde. Het tafereel bijv. van hare aankomst in Frankrijk na hare verloving (1600) is bij uitstek vleijend. Als eene schoone, jonge bruid nadert zij in eene ranke boot het strand te Marseille. De faam zweeft haar vooruit om de bekoorlijkheden der Toscaansche bruid der wereld te verkondigen. Naijverige Najaden snellen toe; zij plassen door het zeewater, alle krachten inspannende om de boot te doen omkantelen, die eene zoo gevaarlijke mededingster bevat. Niet dan met moeite blijft zij behouden en bereikt den reddenden oever. Gelijke geest heerscht in de overige tafereelen. Toen nu echter dit deel der verzameling

[1]) Van den aanvang af werd het door Maria de Medici gestichte paleis zoo genoemd, omdat het in de plaats kwam van de fraaije woning, die de Hertog d'Epinay Luxembourg in 1580 voor zich liet bouwen.

voltooid was en aan de schilderijen begonnen zou worden, die den koninklijken gemaal betroffen, deden zich bergen van zwarigheden op. Men kon het aan het Fransche Hof niet eens worden over de wapenfeiten van Hendrik IV, die meer bijzonder vereeuwigd verdienden te worden. Het scheen bedenkelijk hem als aanvoerder der Hugenooten te zeer op den voorgrond te plaatsen. De inrigting van het paleis verbood, daarin eene tweede reeks tafereelen op te nemen van gelijken omvang, als die het leven der Koningin betroffen. Tot overmaat van ramp begon deze gebrek aan geld te gevoelen. Hoewel Rubens nog schetsen voor de tweede reeks schilderijen vervaardigde, werden die niet uitgewerkt. Ontmoedigd verliet hij een hof, dat, zoo als hij in een zijner brieven zich uitdrukt, hem begon te walgen [1]). Zoo werd het grootsche plan slechts ten halve volvoerd en moesten de meesterstukken van Rubens den indruk geven, alsof in het leven van den meest geliefden der Fransche Koningen niets zoo merkwaardig was geweest als zijn tweede huwelijk met eene Italiaansche Prinses. Amalia had betere inzigten, betere raadslieden. De door haar gestichte zaal is in de eerste en voornaamste plaats den onvergetelijken gemaal gewijd. Wel wordt zij zelve geenszins in de schaduw gesteld, maar het is toch vooral als treurende weduwe, dat zij de aandacht trekt. Er is meer. Voor het schilderwerk van Rubens in het Palais du Luxembourg werd onder volgende geslachten de vereischte zorg niet gedragen. Reeds meer dan eene eeuw geleden was het zóó beschadigd, dat men het weg moest nemen. Het bevindt zich thans, in vroegeren luister hersteld, in de Louvre, waar kunstkenners het bewonderen, maar zich toch moeijelijk kunnen voorstellen, welk geheel het eenmaal heeft helpen vormen. De Oranjezaal daarentegen heeft in de verloopene twee eeuwen niets geleden. Zij bevindt zich nog nagenoeg in haren oorspronkelijken toestand. De vreemdeling,

---

[1]) Men zie de door Noël Sainsbury en door Emile Gachet uitgegevene brieven van den grooten schilder.

die haar bezigtigt, verplaatst zich onwillekeurig in het verledene. Met eene levendige verbeelding begaafd, kan hij zich voorstellen, dat Jordaens zoo even het penseel heeft nedergelegd, en dat de Prinses zelve, door den getrouwen Huygens en den genialen van Campen geleid, op het punt staat de zaal binnen te treden om zich te vermeiden in hare schepping.

De naam van Jacob van Campen is even onafscheidelijk van Amalia's stichting, als van het Amsterdamsche raadhuis, dat nagenoeg gelijktijdig onder zijne leiding verrees. Naar zijne plannen en voorschriften werd de zaal ingerigt en het schilderwerk, dat haar opluistert, volvoerd. Hij bestuurde als 't ware het penseel der daarvoor werkzame kunstenaars. Nogtans ging niet slechts het hoofddenkbeeld, maar menige ondergeschikte bijzonderheid van de Prinses zelve uit. Het lag niet in haren aard gedwee aan den leiband van anderen te loopen, vooral waar het eene zaak gold, die haar de innigste belangstelling inboezemde. In menig opzigt draagt de zaal dan ook den stempel van hare zienswijze en van haar karakter. Zoo heeft zij daarin vooral doen uitkomen, dat Nederland aan den heldendegen van Frederik Hendrik den vrede van Munster verschuldigd was. Zij kon niet vergeten, dat zij daarvoor had gestreden en gekuipt en grievende verwijten verduurd. Het werd toenemend verre van overbodig den tijdgenoot te herinneren, dat ook Frederik Hendrik, half stervende, dien vrede, door de massa des volks als eene onschatbare weldaad beschouwd, had gewild. Van daar het schilderwerk op de deuren der zaal. Pallas en Hercules rukken die deuren open, opdat de uit den hemel nedergedaalde vredemaagd kan binnentreden. Van daar dat, op het groote schilderstuk van Jordaens, boven het beeld van den zegepralenden Frederik Hendrik zich diezelfde vredemaagd vertoont, en daarnevens door lagchende engelen eene gedenkrol wordt ontvouwd met het opschrift: „*Ultimus ante omnes de*

parta pace triumphus" (De schoonste aller overwinningen is die, waardoor de vrede verwonnen wordt). Ware de zaal, in plaats van door de gemalin, door den zoon des Stadhouders gesticht, zij zou waarschijnlijk dit bepaald karakter niet dragen. Prins Willem II was tegen het sluiten van een vrede gekant, die hem het uitzigt op het verwerven van den krijgsroem zijner vaderen benam. Misschien zelfs was Huygens het op dit punt niet geheel eens met zijne meesteres. Als mensch verfoeide hij den oorlog, waarvan hij de gruwelen van nabij had leeren kennen; als staatsman schijnt hij in 1647 en 1648 tot hen te hebben behoord, die een vrede met Spanje, waartegen het naauw aan de republiek verbonden Frankrijk zich verzette, niet overeen konden brengen met de eer en het belang van het vaderland

Huygens was overigens bij het bouwen der zaal, als altijd, de getrouwe raadsman en regterhand der Prinses. Hij laat zich daarover uit in een geschrift aan zijne zonen van 1655, dat de strekking heeft om te herinneren, hoe veel hij voor Amalia, hoe weinig zij voor hem of liever voor zijne kinderen gedaan heeft, en dus met zekere bitterheid geschreven is. „Parmy ces „occupations," zegt hij, „qui estoyent du cabinet, ceste Princesse „eut agréable de m'en advancer de plus publiques, dans la part „qu'elle desiroit que je prise à la conduite de son bastiment „au Bois, et nommément des ornemens de ceste glorieuse Salle „d'Orange, d'où par mon advis la maison eut le nom. Il n'est „pas à propos de dire ce que j'y ay contribué par mes conférences „et correspondances, entretiens avec tant de peintres, architectes et „généalogistes, qui y ont travaillé. Des pièces que j'en ay de reste, „et quelques inscriptions de ma façon, qui font parler les „choses muettes, en vérifieront quelque chose à la postérité." [1])

Men ziet hieruit, wat trouwens ook van elders blijkt, dat Huygens bijzonder veel gewigt hechtte aan de Latijnsche opschriften, die hij voor de zaal had uitgedacht. Vooral het

---

[1]) *Mémoires*, 135.

treffend opschrift in den koepel, dat in weinig woorden veel moest zeggen, had hem verwonderlijk veel hoofdbrekens gekost [1]). Voorts blijkt, dat de naam *Oranjezaal*, dien in vroeger jaren geheel het gebouw, niet enkel het belangrijkste deel daarvan droeg, op raad van Huygens aan deze stichting gegeven is. Het thans levend geslacht drukt zich verkeerd uit, of handelt althans tegen de bedoeling der stichteres, door van het *Huis in 't Bosch* te spreken. Niet dan na rijp overleg bepaalden Amalia en Huygens zich tot de keus van de benaming: *Oranjezaal*. Hij leverde, toen zijne meesteres hem over dit punt raadpleegde, een lijstje van niet minder dan vier en veertig hier in aanmerking komende namen, waaronder de ten slotte gekozene echter nog niet voorkwam. Wij geven dat lijstje, zoo als wij het, eigenhandig door Huygens geschreven, gevonden hebben, hierachter; niet omdat het zoo buitengewoon belangrijk is, maar als een nieuw bewijs van den ijver en de vindingrijkheid des merkwaardigen mans, die zich, ook blijkens zijne gedichten, gaarne met zulke spelingen van het vernuft bezig hield [2]).

Van den aanvang af stond het vast, dat de Oranjezaal tweeërlei soort van voorstellingen bevatten zou. Nevens den zegepralenden Frederik Hendrik moest de schilderkunst daarin, zij het ook onder den doorzigtigen sluijer der allegorie, de hoofdmomenten van 's Prinsen leven in 't geheugen roepen. Maar welke momenten kwamen daarvoor bij voorkeur in aanmerking? Uit eenige in 's Konings huisarchief aanwezige lijsten en aanteekeningen blijkt, dat daarover ernstig overleg tusschen de Prinses en hare raadslieden heeft plaats gehad en dat het moeite heeft gekost tot eene keus te komen. Op de voorhanden schrifturen komt telkens de hand van Huygens en van van Campen voor. Ontwijfelbaar werden dan ook de met dit doel gehouden zamenkomsten („conférences") door beide

1) Zie den brief van Huygens aan Amalia van 3 September 1649 in Scheltema's *Oud en nieuw*, II, 243.

2) Zie hierna, Aanteekening XI.

bijgewoond. Misschien was de kunstlievende Johan Maurits van Nassau insgelijks tegenwoordig. Het is ons toch altijd voorgekomen, dat de laatste op het schilderwerk in de Oranjezaal invloed heeft gehad en dat het daaraan toe te schrijven is, dat in den voortogt van Frederik Hendrik's triumf zulk eene ruime plaats aan herinneringen uit Brazilie is toegekend [1]). Die onschatbare bezitting was wel, toen de zaal gesticht werd, zoo goed als voor Nederland verloren, maar de wakkere Nassauer, die daar onvergankelijken roem verworven had, leefde en bewaarde in het fraaije huis, door hem aan den Haagschen vijver gebouwd, een schat van merkwaardigheden uit het verre land. Hij had zelfs van daar eenige inboorlingen van den woesten stam der Tapuja's medegebragt, die zich somtijds op door hem gegeven feesten vertoonden [2]). De Braziliaan, wien men op een der hier bedoelde stukken ziet en die een aap op het hoofd draagt [3]), zal wel naar de natuur geschilderd zijn.

Dat de geboorte van Frederik Hendrik de reeks der voorstellingen uit zijn leven openen moest, sprak van zelf. Die geboorte staat dan ook op de verschillende lijsten van het te vervaardigen schilderwerk bovenaan, maar met de zonderlinge bijvoeging, dat daarvoor een vak moest openblijven, „totdat „seeker geweeten wert den dagh en uyr van Zyn Hoogh. „geboorte". Hoe kon daaromtrent onzekerheid bestaan? Gedurende 's Prinsen leven werd zijn geboortedag den 29sten Januarij gevierd. Meer dan eens had Huygens dien dag met eenige Latijnsche dichtregels begroet. Waarschijnlijk moet hier vooral aan het *uur* der geboorte worden gedacht, en stelde men er prijs op dit te kennen in verband met het begrip, dat de stand der sterren op dat tijdstip buitengewoon gunstig was geweest, zoo zelfs dat daardoor aan den Prins eene soort van onkwetsbaarheid

---

1) Zie *Beschrijving der schilderijen in de Oranjezaal*, 's Gravenhage en Amsterdam, van Cleef, 1821, bladz. 56—68. Voorts hierna, Aanteekening XII.

2) *Mededeelingen*, II, 64.

3) *Beschrijving*, blz. 60, lett. *d*.

werd gewaarborgd. Werkelijk gewaagt een der voor ons liggende lijsten van eene voorstelling der Muzen op den Parnassus, bezig de geboortester des Prinsen op te zoeken en verzen tot zijn lof te rijmen; alsmede van eene op- of ondergaande zon met de planeet, waaronder Zijne Hoogheid geboren is. Naar het ons voorkomt zijn bij de uitvoering van het schilderwerk die astrologische bijzonderheden op den achtergrond getreden. Wel ziet men in de nabijheid van het tafereel, dat Louise de Colligny voorstelt, haar pasgeboren zoon aan Pallas opdragende, de Muzen op den Parnassus, met hare gewone attributen [1]; maar het zoeken der geboortester valt niet in het oog. De morgenstond, die zich in de zoldering vertoont — door Huygens „ceste Aurore infernale" genoemd [2] — kan echter aanduiden, dat de Prins in den vroegen ochtend geboren is. Overigens wordt door een gedenkrol, die oorspronkelijk boven de thans door eene deur vervangen schoorsteen was geplaatst, verkondigd dat Frederik Hendrik den 29sten Januarij 1584 te Delft het eerste levenslicht zag.

Sommige der voorstellingen, die oorspronkelijk in aanmerking kwamen, werden later door andere vervangen, en tot zekere hoogte laat zich gissen, wat de Prinses of hare raadslieden daartoe bewoog. Wij zullen een paar voorbeelden noemen. Aanvankelijk was bepaald, dat Frederik Hendrik ook zou worden afgebeeld, zittende op veroverde kanonnen en de hulde ontvangende der steden, die hij voor het vaderland gewonnen had. In plaats daarvan is het tafereel gekomen van de aanbieding der survivance in het stadhouderschap van Frederik Hendrik ten behoeve van zijnen vijfjarigen zoon [3]. Die eenmaal erkende erfelijkheid van het stadhouderschap moest in de schatting van Amalia hooger waarde hebben dan het roemrijkste oorlogsfeit. De herinnering daarvan mogt in den tempel, ter eere van haren gemaal gesticht, niet ontbreken Na den te vroegtijdigen dood van

---

1) *Beschrijving*, blz. 46, n°. 15 en 16.

2) *Beschrijving*, blz. 16, n°. 1. Scheltema, *Oud en Nieuw*, II, 245.

3) *Beschrijving*, blz. 30, lett. *f*.

Prins Willem II, was de herinnering een steun te meer voor de aanspraken van het knaapje, dat later, als Willem III, met goed gevolg strijden zou voor het evenwigt van Europa.

Onder de te vervaardigen schilderijen zou er, volgens de oorspronkelijke lijst, een zijn, dat de Koningin van Engeland voorstelde, hare aan Prins Willem II verloofde dochter naar de Nederlandsche kust leidende. Die voorstelling is, naar 't schijnt ten gevolge van een onderhoud van Huygens met Amalia, vervangen door het in de Oranjezaal aanwezig tafereel, waarop men den jeugdigen Prins zelven ziet, die met zijne bruid, in eene sloep, onder Hymens geleide, aan den Nederlandschen oever landt en door riviergoden verwelkomd wordt [1]). Noch op deze schilderij, noch ergens elders in de Oranjezaal wordt de moeder der bruid vertegenwoordigd. Wel ontwaart men hoog in de zoldering de geheimzinnige voorstelling van een geharnast krijgsman, die zich, als een tweede Curtius, te paard in den afgrond stort [2]). Er is geen twijfel aan, dat men daarbij aan Koning Karel I te denken hebbe, en dat de schilderij vervaardigd is na den 9den Februarij 1649, den dag, waarop die Vorst op het schavot zijne loopbaan eindigde. Maar waarom dan alleen aan den ongelukkigen schoonvader van den jeugdigen Stadhouder de eer gegeven van in de Oranjezaal te worden vereeuwigd, niet tevens, zoo als men voornemens was, aan de schoonmoeder? De gissing schijnt geoorloofd, dat men hier aan toenemende verwijdering tusschen Amalia en de Britsche Koningin Henriette Marie te denken hebbe. Het huwelijk met eene Koningsdochter, dat vroeger de eerzucht der eerste zoo zeer had gestreeld, was een onheil voor het Huis van Oranje geworden. Amalia kan met velen het noodlottig uiteinde van Karel I vooral aan verkeerde inblazingen zijner gemalin hebben toegeschreven, wie Frankrijks staatkunde eenmaal de gevaarlijke taak had opgelegd, om in het streng

[1]) *Beschrijving*, blz. 36, lett. *i.*

[2]) *Beschrijving*, blz. 34, lett. *h.*

Protestantsche Engeland het Katholicisme zooveel mogelijk te bevorderen.

Terwijl Amalia en hare raadslieden Huygens en van Campen nog omtrent de keus van enkele voorstellingen in de Oranjezaal weifelden, wachtte hun eene andere, moeijelijke beslissing, die namelijk aan welke kunstenaars het verwezenlijken van het veelomvattend ontwerp zou worden toevertrouwd. Ook daaromtrent zijn aanteekeningen bewaard gebleven. Waren Rubens en van Dijck in 1647 nog in leven geweest, ongetwijfeld zouden zij met het voornaamste deel der taak belast zijn geworden, of had men althans getracht hen tot medewerking over te halen. Nu kwamen de voornaamste leerlingen van Rubens het eerst in aanmerking: de Belgen of Brabanders Jaques Jordaens en Theodorus van Tulden, die onder de leiding van den grooten meester aan de galerij in het Palais du Luxembourg hadden gearbeid, en de Haarlemmer Pieter Soutman. Vooral de twee eerstgenoemden hebben zich door hetgeen zij voor de Oranjezaal leverden, onvergankelijken roem verworven. Wie trad ooit de zaal binnen en gevoelde zich door Jordaens voorstelling van Frederik Hendriks zegepraal niet opgetogen? Die kolossale schilderij — zij is 24 Rijnl. voeten breed en 27 hoog – beheerscht al het overige. Het beeld van den heldhaftigen, goedaardigen Vorst, die op zijnen zegewagen, door vier moedige witte paarden getrokken, den aanschouwer als te gemoet rijdt, blijft onuitwischbaar in 't gemoed geprent. De hem omgevende schitterende stoet verhoogt den indruk. Onwillekeurig blijft het oog ten slotte rusten op het edel, schoon gelaat van Prins Willem II, die aan 't hoofd eener ruiterbende den zegewagen begeleidt [1]). Onder de schilderijen van van Tulden zijn er in de zaal geene, die de manier van zijnen leermeester Rubens zoo sterk in 't geheugen teruggeroepen, als de drie wapensmedende Cyclopen en de Venus met hare nimfen, die de vervaardigde wapenen doet ophangen [2]).

---

[1]) *Beschrijving*, blz. 70, lett. *i*.

[2]) *Beschrijving*, blz. 44 en 46, no. 13 en 14.

Jammer slechts, dat deze beide mythologische voorstellingen zoo zeer op zich zelf staan, zoo weinig betrekking tot Frederik Hendrik hebben. Op eene der voor ons liggende, waarschijnlijk door van Campen vervaardigde lijsten, worden zij eenvoudig aldus omschreven: „*a.* de smids van Vulcaen; *b.* de winckel „van Vulcaen, daer Venus keur van wapens uytsoeckt".

Nog vier andere Vlaamsche of Brabandsche schilders werden tot medewerking geroepen: Gaspar de Crayer, Pater Seghers, Thomas Willeboorts en Gonzalez Coques. De eerste, wien Huygens „le grand peintre de Bruxelles" noemt, sloeg de opdragt van de hand. Men had hem de voorstelling van Maurits en Frederik Hendrik, zegevierend uit den slag van Nieuwpoort terugkeerende, willen toevertrouwen. De Crayer, gewoon voor R. K. kerken en abdijen te arbeiden, kon niet besluiten zijn penseel aan de zegepraal van het Protestantsche Nederland onder de leiding der Oranjevorsten te wijden. Men vergete daarbij niet, dat die weigering in 1649, een enkel jaar na het sluiten van den Munsterschen vrede, plaats had. „Le subject", schreef Huygens, „est trop Huguenot et „Orangeois, pour estre executé dans Bruxelles" [1]). Bij van Tulden wogen zulke bezwaren niet. Hij voltooide de hier bedoelde schilderij naar de voorschriften, oorspronkelijk aan de Crayer gegeven. Of Seghers, die dan toch niet onder de historieschilders kan worden geteld, in de zaal zelve iets tot stand heeft gebragt, blijkt niet. Misschien had hij de hand in bloemfestoenen of vruchten. Ook aan Willeboorts en Gonzalez wordt in de *Beschrijving* van van Dijk geenerlei in de zaal aanwezige schilderij toegeschreven. Het is echter geenszins onmogelijk, dat ook van hun penseel daar nog kunstgewrochten aanwezig zijn. Huygens schreef den 16den Augustus 1649 aan Amalia, dat hij weinige dagen te voren te Antwerpen de schetsen had gezien, door beide deze kunstenaars van de bij hen bestelde schilderijen vervaardigd, en dat die

---

[1]) Scheltema, *Oud en Nieuw*, II, 242.

schetsen naar 's Gravenhage zouden worden opgezonden, opdat de Prinses daarover zou kunnen oordeelen. Uit hierachter mede te deelen bescheiden blijkt, dat aan Willeboorts was opgedragen, om Frederik Hendrik als zeevoogd af te beelden, en wel door dien Vorst voor te stellen, als uit handen van Neptunus de toomen der paarden ontvangende, die den schelpwagen van den God der zee trekken. Die schilderij bevindt zich in de zaal, maar de naam des schilders wordt niet aangewezen [1]). Waarom zou ze niet door Willeboorts vervaardigd kunnen zijn? Of moet men aan tusschen dezen en van Campen gerezen moeijelijkheden over de wijze van uitvoering denken, waarvan de brief van Huygens van 3 September 1649 gewaagt [2])? Aan Gonzalez was o. a. de vervaardiging van het vroeger door ons vermeld tafereel van de aanbieding der survivance toevertrouwd. Ook deze schilderij is aanwezig, doch schijnt den naam van van Tulden te dragen. Wij willen aan dezen het meesterschap niet betwisten. De door ons geraadpleegde aanteekeningen geven echter eenigen grond tot het vermoeden, dat Gonzalez en van Tulden gemeenschappelijk hebben gewerkt. Een gelijktijdig schrijver noemt zoowel Willeboorts als Gonzalez bepaald onder degenen, aan wie men het schilderwerk in de Oranjezaal te danken heeft [3]).

Op de lijst der Hollandsche schilders, die Amalia en hare raadslieden waardig keurden voor de zaal te arbeiden, staat de naam van Gerard Honthorst, wien men Oranjes hofschilder zou kunnen noemen, bovenaan. Meer dan ééne schilderij aldaar is van zijne hand; geene is zoo aantrekkelijk en geeft van de schoonheid der Prinses zulk een gunstig denkbeeld als die, waarop zij met hare vier dochters is afgebeeld. Op eene soort van troon gezeten, in een bij uitstek prachtig, met paarlen en edelgesteenten versierd gewaad, gaat een glans van vorstelijke waardigheid van haar uit. De dochters moeten in schoonheid

---

1) *Beschrijving*, blz. 20, lett. *d.*

2) Scheltema, *Oud en Nieuw*, II, 243.

3) Jan Zoet, *Digtkunstige werken*, 1719, blz. 175.

onderdoen voor de moeder, die, toen dit stuk vervaardigd werd, den vijftigjarigen leeftijd naderde. Misschien heeft Honthorst zich hier te zeer hoveling getoond [1]). Behalve dezen hebben de Hollandsche schilders Cesar van Everdingen, Salomon de Bray, Pieter de Grebber, de reeds vroeger door ons genoemde Jan Livens en Cornelis Brizé stukken voor de Oranjezaal geleverd, waaronder er zijn, aan welke kunstkenners groote waarde toekennen. Nog verscheidene andere Hollanders waren gedoodverwd om in de zaal werkzaam te zijn. Zoo vermelden de ons te dienste staande aanteekeningen, dat zich voor het schilderen van wapentuig Couwenberg, voor dat van pilaren Albert de Valck en voor dat van zilver en goud Pieter Claesz aanbevalen. Of men zich de bekwaamheid dier meesters in hun bijzonder vak ten nutte heeft gemaakt, is ons onbekend.

Maar is dan, heeft men gevraagd, in de zaal geen enkel stuk van Jacob van Campen zelf? Zoo neen, hoe laat zich dat dan overeenbrengen met de getuigenis van den bouwmeester Pieter Post, die in zijn vroeger aangehaald werk op een der plattegronden of doorsneden van de Oranjezaal uitdrukkelijk zegt: ,,De ordonnantie ende beschilderingh deser Saele . . . met ,,den omloop van de andere cieraten daertoe dienende, is be- ,,worpen en uytgewrocht door den heer Jacob van Campen, ,,uitnemend schilder en architect, ende de schilderyen soo door ,,hem selve als andere vermaerde meesters deser Nederlanden ,,gemaekt" [2])? Onzes inziens is Post verkeerd begrepen, die trouwens tot misverstand aanleiding gaf. Niet slechts geheel de ordonnantie der zaal, maar tevens het ontwerp van elke schilderij is aan van Campen te danken. Hij gaf van elke daarvan eene schets en tevens eene korte omschrijving, aan welke de schilders, met de uitvoering belast, zich stipt te houden hadden. Daarom zeiden wij vroeger, dat van Campen het penseel van allen, die voor de zaal werkten, heeft bestuurd. Daarom kon

---

1) *Beschrijving*, blz. 40, lett. *n*.

2) Zie de *Geschied- en letterkundige bijdragen* van wijlen ons medelid A. D. Schinkel, 1850, blz. 27.

men hem medevervaardiger der daarin aanwezige schilderijen noemen. Zijne schetsen zijn verloren gegaan; maar de voorschriften, door hem aan de onder zijne leiding werkende schilders gegeven, zijn, wat een viertal stukken betreft, bewaard gebleven. Wij deelen die hierachter mede, als eene niet geheel onbelangrijke bijdrage en tevens omdat daardoor een paar vroeger medegedeelde bijzonderheden worden gestaafd. Men zal er uit zien, dat van Campen bij zijne overgroote begaafdheden niet die voegde, van eenigzins zuiver onze moedertaal te schrijven [1]). Tot het geheel uitwerken van eene meer uitvoerige schilderij voor de Oranjezaal zou het van Campen aan den vereischten tijd ontbroken hebben, daar de merkwaardige man tijdens de stichting dier zaal onafgebroken voor het Amsterdamsche raadhuis bezig was.

Het aan van Campen opgedragen meesterschap over het te verrigten schilderwerk gaf, gelijk wij reeds deden gevoelen, tot menige botsing aanleiding. Hoe kon het anders? Zoo ergens, behoort op het gebied der kunst vrijheid te heerschen. De kunstenaars, die onder van Campen arbeidden, waren, gedeeltelijk althans, van den eersten rang. Was het van hen te vergen, zich altijd slaafs naar zijne aanwijzing te gedragen? Al bezat hij groote verdiensten ook als schilder, hij was dan toch geen Rubens, wiens meerderheid, toen hij in het Palais du Luxembourg bezig was, door niemand kon worden betwist. Wel waren, gelijk uit de hierachter medegedeelde proeven blijkt, de door van Campen gegeven voorschriften niet zóó uitgewerkt, dat zij aan de fantaisie der met de uitvoering belaste kunstenaars in 't geheel geen speelruimte lieten; maar daarbij waren schetsen gevoegd, die hen veel meer aan banden legden. Sommige hunner maakten aanmerkingen tegen die schetsen of klaagden, dat zij onduidelijk waren. Huygens was de aangewezen man om die onderlinge geschillen te beslissen. Van Campen wilde echter niets toegeven. Waarschijnlijk ergerde

---

1) Zie hierna, Aanteekening XIII.

hem de bemiddeling van Huygens, die wel met goed gevolg de teekenstift hanteerde, maar toch niet onder de kunstenaren kon worden geteld. Zeker is het, dat weldra te dezer zake tusschen de beide, ieder op zijn standpunt hoogst verdienstelijke mannen vrij wat verwijdering ontstond. Huygens noemt, in zijn reeds aangehaalden brief aan Amalia van 3 September 1649, van Campen „un fascheux homme à gouverner" en roept zelfs het gezag der Prinses in om hem tot rede te brengen. Een paar jaren later, toen Jordaens met het groote tafereel van Frederik Hendriks zegepraal bezig was, verzocht die schilder dringend, dat Huygens, door het gezag der Prinses gesteund, wijzigingen brengen mogt in de hem door van Campen wegens die schilderij gegeven voorschriften. Zijn brief daarover, van 23 April 1651 uit Antwerpen gedagteekend [1]), ademt bescheidenheid en ijver voor de kunst. Toch laat hij doorblinken, dat hij, als hij in geen enkel opzigt van van Campen's schets mag afwijken, „te veel gebonden zou staan onder eens anders „dienstbaarheid". Uit de vergelijking van den brief met de schilderij zelve blijkt, dat aan sommige der wenschen van Jordaens voldaan werd. Met opzigt tot één punt echter, waaraan hij bijzonder gewigt hechtte, werd hij in 't ongelijk gesteld. Hem was voorgeschreven om in de wolken, boven de zegekar van den Prins, den dood af te beelden, strijdende met de faam, die den roem des vereeuwigden veldheers wilde uitbazuinen. Dat brengen van het afzigtelijke beeld van den dood in het tafereel van een triumf, waarbij niets dan opgetogenheid heerschte, streed met het aesthetisch gevoel des schilders. Hij had daarenboven reeds op eene andere in de zaal aanwezige schilderij (*Beschrijving*, blz. 44) dienzelfden dood, ditmaal met den nijd strijdende, moeten voorstellen. „Aan de doot," schrijft hij, „eens in een ander stuck haer effect gedaen hebbende, „behoort in dit stuck der Triumphe niet meer en gedacht te „worden." Bedriegen wij ons niet, dan stuitte hij hier op de

---

1) Schinkel t. a. p., blz. 29.

zienswijze van Amalia zelve, wier karakter niet vrij was van het strenge en harde, dat de Calvinisten der zeventiende eeuw kenmerkte. Zij behoorde niet tot de weekhartige vrouwen, die zich, op het voorbeeld der Grieken, den dood voorstelden als een genius met den omgekeerden fakkel. Zij had geen afschuw van dat ontvleeschd geraamte, dat, zooals Bilderdijk zegt, eene eeuw van smaak tot schaamte, op de tomben prijkt in steen. Juist omdat de Oranjezaal een Mausoleum was, paste daarin, zelfs bij herhaling, het beeld van den grooten verdelger met zijn zeis. Wekte dit een pijnlijken indruk, hij werd genoegzaam uitgewischt door de op Christelijke wijze voorgestelde vergoding des Prinsen, die men in de zoldering ziet [1]). Zelfs op de schilderij van Honthorst, waar de Prinses zich met hare vier dochters in al haren luister vertoont, moest op den achtergrond een duister, afschuwwekkend spooksel worden aangebragt, naar de bedoeling der stichteres het noodlot voorstellende, dat alles verandert en doet verkeeren. Om dezelfde reden ziet men, hoog in den koepel der zaal, nog eens het beeld van Amalia, neêrziende op hare schepping; maar in een weduwenkleed en met een doodshoofd in de hand. Een weinig lager leest men in gulden letters het door Huygens ontworpen opschrift, dat het hoofddenkbeeld der stichting wedergeeft: ,,Fred. Henric. Princ. Araus. ipsum sese unicum ,,ipso dignum luctus et amoris aeterni Mon. Amalia de Solms, ,,vidua inconsolabilis mariti incomparabili P." (Amalia van Solms; de troostelooze weduwe, heeft aan haren onvergelijkelijken gemaal Frederik Hendrik, Prins van Oranje, dit hem alleen waardig gedenkteeken van haren eeuwigdurenden rouw en liefde opgerigt).

Jordaens schikte zich, zoo het schijnt, gewillig naar de denkbeelden zijner meesteres. Toen hij in 1652 de groote schilderij voltooid had, zond hij daarvan aan de Prinses eene uitvoerige beschrijving. Met geen enkel woord blijkt daaruit,

---

1) *Beschrijving*, blz. 78.

dat hij zijns ondanks het beeld van den dood in zijn tafereel had gebragt. Ook dit stuk deelen wij hierachter mede [1]). Het is wel niet buitengewoon belangrijk en ademt zelfs omtrent hetgeen de kunstenaar allegorisch heeft willen uitdrukken, hier en daar belagchelijke overdrijving; maar het geeft dan toch omtrent zijne bedoeling eenig licht. Zoo blijkt, dat de beide metalen standbeelden, die men te weêrszijden van den triumftogt ziet, Prins Willem I en Prins Maurits voorstellen; iets waaromtrent bij vroegere beschrijvers der Oranjezaal twijfel heerschte.

Onder hetgeen Huygens ten behoeve van Amalia's stichting heeft gedaan, stelt hij ook eene briefwisseling met genealogisten [2]). Tot het plan der Oranjezaal behoorde namelijk, dat, om de hooge afkomst van het daarin vereeuwigd Vorstenpaar te doen uitkomen, op de paneelen of gewelven der zoldering de familiewapens of kwartieren der beide geslachten, Oranje-Nassau en Solms-Braunfels, zouden worden afgebeeld. Die familiewapens waren echter te 's Gravenhage niet volledig te vinden. Huygens moest, om iets goeds te kunnen leveren, nasporingen in Frankrijk en Duitschland doen. Hij trad o. a. over dit onderwerp in briefwisseling met den Franschen genealogist Pierre d'Hozier, van wien Voltaire getuigde, ,,qu'il fut le premier qui débrouilla ,,les généalogies et qui en fit une science". Fragmenten van deze briefwisseling zijn bewaard gebleven. Men ziet daaruit, dat Huygens ook deze zaak zeer ernstig opnam. Zoo kon hij bijv. niet dulden, dat boven een Prinselijk en een Hertogelijk wapenschild volkomen dezelfde kroon zou prijken, en vroeg hij inlichting omtrent het hier in acht te nemen onderscheid. d'Hozier antwoordde den 24sten December 1649, dat ten gevolge van de aanmatiging der Fransche grooten, die de regelen der wapenkunde schandelijk verkrachtten, het verschil moeijelijk was aan te wijzen. Hij gaf echter eenig licht en voegde er bij, met echt Fransche beleefdheid, die echter hier de waarheid niet te kort deed: ,,Monsieur Huygens s'en usera comme il

1) Zie hierna, Aanteekening XIV.

2) Zie hiervoor, bladz. 265.

„jugera le plus à propos et il est sy experimenté en tout, que „quand il fera quelque chose on n'y trouvera rien à redire". Over 't geheel slaagde Huygens niet zeer gelukkig in deze nasporingen. Hij had gewenscht voor elk der beide Vorstengeslachten 32 kwartieren bijeen te brengen, in welk geval aan ieder der vier gewelven 16 wapenschilden zouden zijn afgebeeld; maar dat groot aantal was, althans met genoegzame historische zekerheid, niet op te sporen. Ten slotte moest men zich met de helft van het gewenschte aantal kwartieren vergenoegen. In de zaal gaf dit geen misstand, daar op raad van Huygens aan de beide zijden dezelfde wapenschilden tegenover elkander werden geplaatst. Aan den op dit punt ondervonden tegenspoed zal het wel toe te schrijven zijn, dat de perkamenten rollen, die de vier wapenkoningen in de hoeken der zaal over den schouder dragen, onbeschreven zijn gebleven. Het oorspronkelijk voornemen schijnt geweest te zijn, op die perkamenten rollen de kwartieren der beide vorstelijke geslachten te vermelden. Voor den roem van het geslacht Solms was het misschien noodig de namen van aangeërfde Vorstendommen en Heerlijkheden uit te drukken; voor dien van Oranje-Nassau en van Frederik Hendrik zeer zeker niet. Met gepaste zinnebeelden prijken in de hoeken der zaal de namen der acht voornaamste steden, die hij in zijne glorierijke loopbaan, meestal na een langdurig beleg, op den Spanjaard veroverd heeft [1]).

Doch wij mogen, vreezende de aandacht onzer lezers te vermoeijen, ons niet langer in bijzonderheden wegens de stichting der Oranjezaal verdiepen. Geheel dat gebouw met het daartoe behoorend schilderwerk, zoo als het genie van van Campen het ontworpen had, was in den aanvang van 1652 voltooid. Hij zelf had zich reeds eenige maanden vroeger aan den arbeid daarvoor zoo goed als onttrokken. „Van Campen," schreef Huygens den 28sten November 1651 aan Amalia, „m'a „prié aujourdhuy que puisque la Salle est achevée sans qu'il y

---

[1]) Vergelijk Scheltema t. a. p., blz. 244, en *Beschrijving*, blz. 48—52.

„puisse plus rien contribuer, je vueille supplier V. A. d'aggréer „le service qu'il y a rendu ces 5 années consécutives, et d'en „vouloir faire reconnoistre la peine comme elle trouvera convenir. „Je me souviens de ce que desja V. A. a une fois faict pour „luy, et remets à sa bienveillance et discrétion ce qu'il reste „d'y adjouster pour conclusion. Ce sont choses dont je me mesle „peu volontiers, et me semble que Sherwouters pourroit avoir „ordre de sonder un peu le personnage pour tant mieux faire „déliberer V. A. de ce qui sera de raison. Il dit ne pouvoir „plus guères demeurer absent d'Amsterdam, qu'un jour ou deux." Wat op dezen brief, waarin alweder geen zeer welwillende toon doorstraalt, gevolgd is, of liever welke geldelijke belooning van Campen voor zijn aandeel aan de stichting ontvangen heeft, bleef ons tot nu toe onbekend. Evenmin weten wij naauwkeurig, wat de beroemde schilders, die onder zijne leiding arbeidden, hebben genoten. Toch ontbreekt het hier niet aan eenige aanwijzing. Toen het plan der zaal ontworpen was, leverde van Campen eene raming van hetgeen voor de onderscheidene daarin te plaatsen schilderstukken zou moeten worden betaald [1]). De groote schilderij van den triumftogt verschijnt daarop voor *f* 3000; de stukken, waarop het huwelijk van Frederik Hendrik met Amalia en de opdragt aan dien Prins van het kapitein- en admiraal-generaalschap zijn voorgesteld (*Beschrijving*, blz. 20 en 24) elk voor *f* 2000; alle de overige voor mindere sommen, zooals *f* 1000, *f* 600, *f* 500, enz. Het totaal dezer rekening bedraagt *f* 23,750. Verrassend is dat lage cijfer voor zoo vele en zoo prachtige kunstgewrochten. In onzen tijd zou één enkele Rembrandt meer gelden. Te oordeelen naar hetgeen wij van het aan Honthorst betaalde weten, zal de raming wel aanmerkelijk overschreden zijn. Doch al ware het dubbele of driedubbele daarvan betaald, wat beteekent dan nog die som tegenover den verkregen kunstschat? Verre is het echter van ons Amalia of hare raadgevers van

---

1) Zie hierna, Aanteekening XV.

karigheid te beschuldigen. Wij hebben de overtuiging, dat naar den toen bestaanden maatstaf allen, die voor haar werkten, ruim, zoo niet vorstelijk werden beloond. Intusschen laat zich aannemen, dat de gezamenlijke uitgaaf voor de Oranjezaal met al wat daartoe behoort in verre na zooveel tonnen gouds niet heeft bedragen, als het Amsterdamsche raadhuis millioenen [1]) heeft gekost. Men verwondere zich daarover niet of zie daarom niet laag neêr op Amalia's stichting. In 't midden der zeventiende eeuw vermogt het trotsche Amsterdam, aan 't welk geheel de beschaafde wereld schatting bragt, oneindig meer dan de rijkste der Prinsen van Oranje. De middelen van dezen waren ruim, maar geenszins onbegrensd. De rampzalige vermenging van staats- en vorstelijke inkomsten, die in andere landen zoo veel jammers wrocht, heeft op den vrijen Nederlandschen grond nooit bestaan. Kunnen wij hier geen vorstelijke paleizen of lusthuizen aanwijzen, met de wonderen van Versailles of met de stichtingen van sommige Duitsche Vorsten te vergelijken, wij hebben er ook geene, waarop de vloek kleeft van uitgezogene provincien of van voor bloedgeld ter slagtbank gevoerde landzaten!

Voortaan sleet Amalia, terwijl zij 's winters het zoogenaamde oude hof in 't Noordeinde bleef bewonen, des zomers hare dagen in het lusthuis aan 't einde van het 's Gravenhaagsche Bosch. Hare levenswijze kenmerkte zich door echt vorstelijke praal. Misschien was dit thans minder het uitvloeisel van neiging dan van staatkundige berekening. Nu Holland het geslacht van Oranje als verstiet, scheen het te meer noodig, ook door uiterlijk vertoon te doen blijken, op welken hoogen rang dat geslacht aanspraak had. „Niemand," zegt Temple, die gemeenzaam aan Amalia's hof had verkeerd, „heeft beter getoond wat orde „en spaarzaamheid vermogen dan deze Prinses. Ofschoon hare „inkomsten, na den dood van haren gemaal, nimmer 12,000 p. st. „(toen omstreeks *f* 120,000) te boven gingen, heerschte in hare

[1]) De kosten van den bouw van het Amsterdamsche raadhuis werden door Christiaan Noordkerk, die dit weten kon, op *f* 7,825,000 berekend.

„huishouding overvloed en was deze deftiger, sierlijker ingerigt „dan die van menigen magtigen Koning. Zoo was zij steeds van „gouden vaatwerk omringd. Dit ging zoo ver, dat zij uit gouden „waterflesschen dronk, dat een groot gouden koelvat bij den maal-„tijd nevens haar stond, en dat de sleutels van haar kabinet, in „één woord alles waarmede zij gewoonlijk in aanraking kwam, „massief goud waren. Ik vermeld dit, omdat ik het beschouw „als iets, waarop zelfs de grootste Koningen van Christenrijken „geen aanspraak hebben gemaakt, en waarvan aan deze zijde „van Perzie geen tweede voorbeeld te vinden is" [1]).

Maar met welke vorstelijke praal de Prinses zich ook omgeven mogt, de schoone dagen, die zij aan de zijde van haren gemaal had doorleefd, kwamen niet weder. Ergernis, teleurstelling, knagend verdriet waren, niet altijd buiten hare schuld, maar al te zeer het deel der treurende weduwe. Nog was zij, gelijk wij reeds gezien hebben, met den bouw der Oranjezaal bezig, toen de vroeger zoo innig geliefde, eenige zoon, Prins Willem II, in den bloei zijns levens overleed. De slag was groot, maar trof niet zoo diep als weinige jaren vroeger het geval zou geweest zijn. Niet slechts verschil van staatkundig inzigt, ook ergernis over de levenswijze van den zoo rijk begaafden, jeugdigen Vorst, had eene wijde kloof tusschen moeder en zoon doen ontstaan. De moeder kon het den zoon moeijelijk vergeven, dat deze zijne waardigheid zoo zeer uit het oog verloor. Daardoor wordt hare houding tijdens het onverwacht overlijden begrijpelijk, die anders met alle gevoelens van moederlijke teederheid strijdig zou zijn. Toen namelijk in den avond van 6 November 1650 de ziekte van Prins Willem II plotseling eene noodlottige wending nam, werd dit haar geboodschapt en reed zij dadelijk naar het Stadhouderlijk kwartier op het Binnenhof. Daar kwam haar de predikant Stermont te gemoet, die den Prins in zijne laatste oogenblikken had bijgestaan. Hij deelde haar mede, dat alles voorbij was en

---

[1]) Temple t. a. p., I, 237.

voegde er, diep ontroerd, bij, dat hij geen woorden kon vinden om haar te troosten. De Prinses antwoordde: „Zoo lang daar „een God in den hemel is, heb ik genoeg stof tot troost... „Het heeft God beliefd het Huis [van Oranje] te straffen; bidde „Hem, dat het daarbij blijven moge". Amalia's hofprediker achtte deze gezegden te merkwaardig om ze niet voor de vergetelheid te bewaren [1]). Ons komen zij, al trachten wij ons ook in de streng-Calvinistische levensbeschouwing van Amalia te verplaatsen, op zulk een oogenblik, onder zulke omstandigheden, stuitend voor.

Wat ook bij den dood van haren zoon in Amalia's gemoed zij omgegaan, zeer zeker begroette zij acht dagen later met vreugde en dankbaarheid de geboorte van Willem III. Het dreigend gevaar scheen afgewend, dat de hoofdtak van den Oranjestam zou versterven; dat een vreemdeling den stadhouderlijken stoel zou kunnen innemen van den vergoden Frederik Hendrik. Voortaan beschouwde Amalia het als hare levenstaak, voor de belangen van dat spruitje uit den afgehouwen stam te waken. Twee en twintig jaren lang spande zij al de krachten van haren geest in, om aan dat kind de opvolging in de hooge waardigheden zijner vaderen te verzekeren. Indien zij niet slaagde; indien het haar niet gelukte den wederstand der Regenten van het overmagtige Holland te overwinnen, die, in strijd met de wenschen van de massa der bevolking en van de meeste overige provincien, het stadhouderschap voor altijd wilden vernietigd hebben, — was dit wel voor een deel aan hare hartstogtelijke of veranderlijke staatkunde te wijten; maar toch vooral aan omstandigheden, waartegen zij weinig of niets vermogt. De wrevel over de geweldige stappen, die Prins Willem II zich had veroorloofd, bleef onder de leden der Hollandsche aristocratie voortduren. Het ontbrak aan de meer dan immer noodzakelijke zamenwerking onder hen, die aan het Huis van Oranje verbonden waren. Alleen in haren schoonzoon, den Keurvorst

---

[1]) Van Balen, Lijkpredikatie, 21.

van Brandenburg, vond Amalia een getrouw medestander. De Friesche Stadhouder Willem Frederik, wien reeds in 1650 de hand van Amalia's tweede dochter, Albertina Agnes, was toegezegd, en die twee jaren later die schrandere Prinses huwde, dacht meer aan zijne eigene belangen dan aan die van den jeugdigen Willem III. Tusschen de moeder van dat kind, de Prinses Maria, en Amalia, was allengs groote verwijdering ontstaan. De tijden waren lang voorbij, waarin de laatste het huwelijk van haren zoon met eene Koningsdochter als den grootsten triumf van haar leven beschouwde. Die Koningsdochter had al de gebreken der Stuarts: zij was eigenzinnig, hooghartig en ligtvaardig, zonder die gebreken, op het voorbeeld van haren broeder, Koning Karel II, althans eenigermate te vergoeden door beleefde en aangename vormen. Reeds bij den doop van Willem III waren moeder en grootmoeder het niet eens. De eerste wilde aan het kind den onheilspellenden naam Karel gegeven hebben, en slechts met moeite dreef Amalia door, dat het, als zijn onsterfelijke grootvader, Willem heeten zou [1]). Weldra ontstond tusschen de beide vrouwen levendige strijd over de voogdijschap van den Vorstentelg. Amalia betwistte aan de moeder hare regten, ook op grond, dat deze nog slechts negentien jaren oud en dus minderjarig was. Het geschil werd niet slechts in den boezem der Staten overgebragt, maar aan de uitspraak der Hollandsche geregtshoven onderworpen. Na lange maanden twistens eindigde alles met eene soort van dading, volgens welke de voogdij gezamenlijk door de moeder, de grootmoeder en den Keurvorst van Brandenburg werd uitgeoefend [2]).

Men heeft het, niet ten onregte, in Amalia misprezen, dat zij, door het uitlokken van een ergerlijk regtsgeding over eene

---

1) M. A. Everett Green, *Lives of the Princesses of England*, Vol. VI.

2) Professor Jorissen heeft in zijne „*Introduction*" tot de „*Mémoires de C. Huygens*" (p. L–XC), met hulp van in den laatsten tijd aan 't lichtt gekomen bescheiden, voor 't eerst een volledig, met zijn bekend talen geschreven overzigt van den loop van dezen langdurigen strijd gegeven.

familiezaak als deze, de ware belangen van haren kleinzoon heeft benadeeld. Het was echter niet enkel zucht tot heerschen, die haar den strijd deed aanknoopen en volhouden. Voor het Huis van Oranje ware het eene wezenlijke ramp geweest, als Prinses Maria geheel eigenmagtig over de uitgestrekte bezittingen van het Huis en over den in naam van Willem III uit te oefenen staatkundigen invloed had kunnen beschikken. Zij bekommerde zich minder om de belangen van haar kind, dan om die van het Britsche Koningshuis, waarvan de leden gedurende dit tijdperk, als ballingen, op het vaste land rondzwierven. Had het aan haar alleen gestaan, het erfgoed van Oranje, toch reeds ten gevolge van den aan de Stuarts verleenden onderstand met millioenen schulds bezwaard, zou ten behoeve van hare broeders geheel verloren zijn gegaan. In de volgende jaren zien wij haar telkens, haar kind in vreemde handen latende, te Spa, te Keulen, te Brugge of te Antwerpen haar broeder Karel II gezelschap houden of met den ligtvaardigen troep, die dezen Vorst vergezelde, feest vieren. Vooral hare reis naar Parijs in 1656 werpt op haar een ongunstig, of liever belagchelijk licht. Zij ging daarheen met een vrij talrijken stoet, na met moeite de noodige geldsommen voor prachtgewaden en dergelijke te hebben bijeengebragt, zoo het heette om de schitterende hoffeesten in Frankrijks hoofdstad bij te wonen, maar waarschijnlijk vooral om, zoo mogelijk, het hart van Lodewijk XIV te veroveren. Na meer dan een jaar afwezigheid keerde zij onverrigter zake naar Nederland terug. Er zijn brieven van haar uit dit tijdvak bewaard gebleven, die noch vorstelijke, noch vrouwelijke waardigheid ademen [1]). Vellen wij echter ook over deze Vorstin niet een te hard oordeel. Hare opvoeding was zeer verwaarloosd. Daaraan hadden, vermits zij reeds als kind naar Holland kwam, ook Frederik Hendrik en Amalia schuld. Gedurende haar kortstondig huwelijk werd zij door haren gemaal maar al te zeer veronachtzaamd. Ten

---

[1]) Everett Green, t. a. p.

laatste scheen het geluk haar toe te lagchen. Haar broeder Karel II werd op den troon zijner vaderen hersteld. Zij — thans de zuster van een regerenden, levenslustigen Koning — toog naar Engeland, om er, weinige maanden later (24 December 1660), zelfs door dien broeder niet beweend, te sterven. De hoofdleiding der Oranjepartij berustte voortaan onbetwist in handen van Amalia.

Bij al wat de Prinses ten behoeve van haren kleinzoon deed, bleef zij in Huygens getrouwe, onvermoeibare medewerking vinden. Had men naar zijn wijzen raad geluisterd, de twist over de voogdijschap ware niet uitgebroken, of in der minne beslecht, vóór de vierschaar der Hollandsche geregtshoven van de zaak weergalmde. In later jaren volbragt hij, op aanhouden van Amalia, in 't belang van den jeugdigen Prins, onderscheidene buitenlandsche zendingen. Reeds was hij der grijsheid nabij, toen hij de opdragt ontving om aan het hof van Lodewijk XIV en elders voor het herstel van het gezag van Oranje in het Prinsdom van dien naam te arbeiden. Vier jaren was hij daarvoor uitlandig. Hij kwam terug na, tot zijne onuitsprekelijke voldoening, er getuige van geweest te zijn, dat geheel de bevolking van de stad Oranje Willem of zijne voogdes huldigde als een van niemand dan van God afhankelijk Souverein. Ongelukkig was Amalia den getrouwen dienaar niet zoo erkentelijk als hij dit verdiende. Zij deed hem, misschien haars ondanks, menige krenking aan, waarvan zij later den indruk door vriendelijke woorden trachtte uit te wisschen. Uit sommige nagelatene geschriften blijkt, hoe zeer zijn prikkelbaar gemoed, al verkropte hij ook zijn leed, door die handelwijze gekwetst werd. Opmerkelijk is het daarbij, dat hij in zijn op hoogen ouderdom voor zijne zonen in Latijnsche verzen geschreven levensbeschrijving, van die treurige ondervinding met geen enkel woord gewag maakt. Dat geschrift geeft integendeel den indruk, alsof hij van Amalia niets dan gunst en eer had ontvangen. Aan vleijerij valt hier niet te denken: Amalia was reeds dood en het geschrift was niet voor openbaarheid

bestemd. Had zijn langgerekt leven hem toegevendheid voor de feilen en zwakheden van anderen, ook van Vorsten en Vorstinnen, geleerd? Of is de gissing geoorloofd, dat, als hij zich Frederik Hendrik herinnerde, met dat innemend goedhartig gelaat, 't welk den nakomeling nog van de groote schilderij van Jordaens in de Oranjezaal tegenlacht, het leed, door de nagelatene betrekkingen van den Prins hem aangedaan, als in het niet verzonk?

Van geheel anderen aard was Amalia's betrekking tot een ander tijdgenoot, den grooten staatsman Johan de Witt. Zij moest dezen wel als een onverbiddelijken tegenstander beschouwen. Evenzeer als zij twintig jaren lang naauwelijks een ander doel beoogde dan de verheffing van haren kleinzoon, was hij steeds op middelen bedacht om die verheffing tegen te werken en onmogelijk te maken. Te vreemder moet het daarom voorkomen, dat zij, wel verre van de Witt onverzoenlijken haat toe te dragen, voor zijn zedelijk overwigt bukte; ja zich door hem veel meer liet leiden, dan het belang van den kleinzoon scheen mede te brengen. Reeds in 1654 beklaagden de vrienden van haar Huis zich bitter, dat de Witt haar de Hollandsche deductie van dat jaar, die zulk een vijandigen geest tegen Oranje's stadhouderschap ademde, had weten smakelijk te maken: zij had, beweerden die vrienden, de drukproeven van het merkwaardig stuk in handen gehad, vóór het in 't licht verscheen [1]). In een veel later tijdperk (1666), toen zij het zoo ver had weten te brengen, dat vijf der provincien krachtig aandrongen op de verheffing van Willem III tot kapitein-generaal en de Witt begreep, dat het in zijn oog dreigend gevaar door eene kunstgreep moest worden afgewend, wist hij haar over te halen tot een verzoek aan de Staten van Holland, om den kleinzoon meer bepaald als kind van Staat aan te nemen. Het verzoek werd toegestaan en de Witt had zijn doel bereikt: de verheffing was tot eene onzekere toekomst

[1]) Brief van Leleu de Willhem aan Huygens van 11 Augustus 1654.

verschoven. Moet men hier aan kortzigtigheid van Amalia denken, of boog zij voor de overredingskracht van de Witt, die tegenover de Prinses volhield, dat hij het met den Vorstentelg wel meende, en dit, maar dan ook alleen wat zijne opleiding betreft, inderdaad getuigen kon? Wij gelooven vooral het laatste. Toch moet het der hooghartige Prinses hard zijn gevallen van den alvermogenden Raadpensionaris afhankelijk te zijn. Zoo ver ging die afhankelijkheid, dat, weinig maanden later, zoowel Amalia als Willem III schriftelijk jegens hem de verklaring moesten afleggen van aan de slinksche handelingen van Buat geheel vreemd te zijn gebleven: handelingen, die beide in hun hart moesten toejuichen en waarin zij hoogstens overmaat van ijver voor eene goede zaak konden zien [1]). In weerwil van deze en vele andere grieven bleef Amalia de Witt hoogachten; een bewijs te meer, welk een alles overwegenden invloed de schrandere staatsman op allen, met wie hij in aanraking kwam, wist uit te oefenen. Toen het moordtooneel van 20 Augustus 1672 te harer kennis kwam, hoorde men haar zeggen, dat het haar jammerde, dat „zulk een edel verstand" op die wijze moest omkomen [2]). Haar lijkredenaar zinspeelde daarop, toen hij, ten aanhooren van Willem III en van diens hofkring, het in Amalia prees, dat zij zich over den val der vijanden van haar Huis niet had verblijd.

Hoe veel zorgen en angsten het onheilzwangere jaar 1672 ook voor Amalia medebragt, haar vurigste hartewensch was vervuld: Willem III was Stadhouder en toonde als kapiteingeneraal weldra, dat ook in hem de heldenaard der Nassauers woonde. Voor het levensgeluk der grootmoeder echter kwam die algeheele ommekeer te laat. Haar vroeger zoo krachtig gestel was door allerlei ziekten gebroken. Zij beleefde nog den slag van Senef, die aan haren kleinzoon eene eereplaats onder de veldheeren van zijnen tijd verzekerde. Indien zij hem nog als

---

[1]) Brief van de Witt aan de Prinses-douairière en aan Willem III, uit Vlissingen van 30 Augustus 1666 (Rijksarchief).

[2]) *Gedenkwaerdige stukken*, 47.

zoodanig heeft begroet, zal het wel met wankelen tred, rustende op den arm harer hofjuffers, zijn geweest. Zij stierf na een met gelatenheid gedragen, langdurig lijden in het volgende jaar (8 September 1675), vier en zeventig jaren oud. Geen harer drie toen nog levende dochters was bij dat overlijden tegenwoordig en ook aan Willem III, die aan het hoofd des legers den overmagtigen Franschman hielp bestrijden, was het niet gegund de oogen te sluiten van de grootmoeder, die zoo veel voor hem had gedaan. Haar stof rust in de Nieuwe Kerk te Delft, nevens dat van den geliefden Frederik Hendrik.

Met den dood van de stichtster der Oranjezaal is de taak, die wij ons ditmaal hadden voorgesteld, afgeloopen. De geschiedenis van dat lusthuis is echter daarmede niet ten einde. Het is ons voornemen, die later te vervolgen tot op onzen tijd. Er zijn daarvoor reeds bouwstoffen verzameld. Het zal geen onbehagelijke taak zijn te schetsen, van welke afwisselende tooneelen onder drie Prinsen van Oranje, die gaarne daar vertoefden, dat gebouw getuige is geweest, en hoe Koning Willem I op het einde zijner loopbaan daar reeds van den vroegen morgen af werkzaam was. Niet onvermeld zal mogen blijven, hoe, als ware het eene spotternij van het noodlot, het lusthuis ter eere van den gematigden Frederik Hendrik gesticht, ten tijde der Bataafsche republiek, tot gevangenis heeft gestrekt van staatslieden, wier misdaad was gematigd te zijn. Zeer zeker zal in dat latere stuk de naam niet gemist worden van de tegenwoordige Koningin der Nederlanden, die aan zoo veel andere buitengewone gaven ook kunstzin paart, de Oranjezaal des zomers als lievelingsverblijf kiest, en wier smaak en geest thans, als men dit gebouw of den daarbij behoorenden tuin betreedt, zich bij elken voetstap kenbaar maken.

Augustus 1876.

(„Mededeelingen van de Vereeniging ter beoefening der geschiedenis van 's Gravenhage", II, bladz. 209).

AANTEEKENINGEN EN BIJLAGEN

CONSIDERATIEN VAN PRINS MAURITS OP SORGHVLIET.

(Behoort bij „*De Zeestraat*". Zie bladz. 169.)

1. Het vraeiste en raerste in Hollandt is eene levendige beeck te hebben.

2. Naedemael Sorghvliet dese rariteit en commoditeit heeft, om daerdoor yts plaisants te maecken, so behoort men dieselve beeck, so laugh men kan, door bequaeme plaetsen doen loopen, gelijck in de crabbelinge met roodt krijt aangewesen wordt. Derhalven nodigh, dat men de heiningh verset, en de plantagie vergroot, tot aen de gestraate Haaghse wegh nae Schevelingh, laetende de beeck binnen de heiningh.

3. Het principaelste incomen van Sorghvliet behoort te wesen aen dese sijde van de groote poort aen de Schevelingse wegh, alwaer men toll ontfanght, waerdoor voor eerst de moeijelijckheit van toll te geven ontgaen wordt, en men daetelijck binnen op eenen schonen wegh coomt, langs die voorm. beeck.

4. Dese beeck behoort men haeren cours te laeten, so krom als deselve tegenwoordigh loopt, maeckende aen beide sijden van de beeck eenen wegh, ten minsten van sestien voeten breet, om of het gebeurde, dat kutsen of caleschen malkanderen rencontreerden, te konnen wijcken.

5. Dese voors. wegen moeten egal en effen, en so diep gemaeckt worden, datse maer 1½ of 1 voet hoogh uyt het waeter blieven.

6. Het sandt van die wegh komende moet aen weêrsijden dijckswijs opgeworpen worden, so krom en scheef als de beeck loopt, gelijck boven geseit, vermits de rechte linien niet altijt aengenaem zijn.

7. Om de wandelingen te vergrooten of te vermeerderen, behoorde men alle de duynen, dewelcke tussen den Schevelingsen wegh en Sorghvliet zijn leggende, mede daerin te nemen, en aen de westsijde mede so veel als men sall nodigh oordeelen.

8. De wegen in de duynen kan men op sodanige maniere of form leggen, als men selfs will, gelijck voor exempel in de cladde aangewesen wordt.

9. Dese voors. wegen moeten 16 voet wijt wesen, werpende d'aerde aen weersijden van den wegh, so hoogh, dat men te paerde sittende daerin niet en kan gesien worden; dit alles kan sonder kruywaegens gemaeckt worden, dewijle d'arbeiders maer 8 voet te smacken hebben.

10. Om dit nieuw geroerde sandt so wel te bergen, als de wegen voor het verstuyven te bevrijden, moet men deselve bedecken met queeck, hetwelcke de boeren als onkruyt uyt d'ackers werpen.

11. Op sodanige maniere moeten de wegen aen weersijden van de beeck mede beleght worden, te weten met dese queecken ende saet van metelen, in welck kruyt de nachtegalen gern wonen, so sall men in de tijd van eenen somer de duynen en wegen, gelijck eene weyde bekleet sien, 't welck tot Cleef, op veel quader grondt als dit sandt, is gepractiseert.

12. Hier en daer alwaer d'aerde nieuw opgeworpen is, moet men heel dun, goede aerde op de queeck leggen, vermits de queecken niet geplant, maer los op den grondt, doch dit bij malkanderen gelegt worden, om den wasdom te geven, en het weghwaeijen van de queecken te beletten.

13. In dese beeck moet men langs den ouver hier en daar leggen wortelen van uitgeroeyde bomen, so sall men groot plaisir hebben, kreeften daerin te planten, want als men eene sodanige wortel uyt het water haelt, sall men altoos kreeften daerin vinden. Dese kreeften moeten nootsaeckelijck, wil men plaisir hebben, gespiest [gespijsd] worden, met de longh of lever van een beest, of ander vlees, dat men hier en daer aen een pael in de beeck geslaegen, vast bint, hetwelcke anders door den stroom soude wegh gedregen worden.

14. Men heeft door langheit van tijt, en door experientie bevonden, dat vermits dese beeck uyt de sandt duynen koomt, en haeren oorsprongh heeft, en altoos door klaer sandt is lopende, dat deselve beeck seer maeger en schrael, en derhalven gheen voetsel geeft aen de viss noch watergevogelt, bij welck manquement veele vissen en beesten

sterven; so is hoogh nodigh, dat men hierin verzie, hetwelcke op dese maniere geschieden kan. Men moet in de beeck en in de vivers hier en daer groote korven of manden setten, en vullen deselve met koemist tot boven toe, so sall den stroom allengskens sodanige vettigheit met hem voeren sonder nochtans de beeck noch het waeter in de vivers troubel te maecken; dese voors. incommoditeit van 't maegere water heeft de viver in den Haagh, vermits de beeck ook daerin is lopende, weshalven men bevindt, dat noch swaenen, noch enden, noch vissen daerin duyren konnen, derhalve in den tuyn van Prins Maurits alle de waetervoegels en kraenichen het waeter, so op de mist staen blieft, komen drincken, willende in de graft niet drincken.

15. Om Sorghvliet te vergrooten, en die schoone beeck, so langh mogelijck binnen te houden, ende de wegen in de duynen, om de wandelinge te vermeerderen, moet eene nieuwe plancke heining geset worden langs den Schevelingsen wegh, en so voort en so verre, als men wil, gelijck die crabbelinge uitwiest, hetwelcke alles, te weten de heiningh op so eene groote distans genomen, veel kosten soude. Hiertegens is dese voorslagh, eerstelijck, wordt vertrouwt, dat men in het Landt van Cleef, gelijck voor desen, een eicken plaet langh 12 rijnlandsse voet, en 5 à 6 duym in diameter, voor 25 stuyvers, uit de slaegen, dewelcke den overjagermeester den particulieren verkoopt, voor 25 stuyvers wederom kopen kan.

16. De plancken, dewelcke aen den Diergaerden tot Cleef zijn verbruyckt, is vuyrenhout en 9 rijnlandsse voet lang, kosten het stuk 2 st: holl: dewelcke met een flot hout van Franckfort konnen gebracht worden.

17. Vermits die plancken maer 9 voet langh zijn, so moeten die paelen op die distancie mede geset worden, 3 voet in d'aerde, en negen voet daerboven; die spijckers konnen tot Siegen gemaeckt en veel daerop geprofiteert worden; NB. ses naegels in een planck te weeten aen elcke sijde 3 naegels, so dat nu lichtelijck een calculatie van alles kan gemaeckt worden, als men maer resolveert, hoe verre die heiningh gaen sall.

18. Om de heiningh stercker te maecken, so moet men in 't midden van de plancken tussen yder twee paelen een planck op sijn eindt stellen, alwaer de voors. plancken yder met 3 naegels aen de staende planck gespijckert worden, doch de voors. planck moet mede in de grondt staen gelijck de paelen.

19. Om te beletten, datter geen kanijnen, honden, vossen, ofte ander gedierte onder de heining en konnen doorkomen, so sall men buyten dicht aen de heiningh een grepel van 3 voet diep graven, dit gedaen zijnde, voll te stellen met tackebossen ofte faschinen op sijn eindt, ende alsdan weder met deselve aerde aenvullen, dit doende, sall men die gedierte hier voorn: buyten het parck houden.

Actum 's Gravenhage, den 20 Decemb. 1674.

DE VERGADERZAAL DER STATEN VAN HOLLAND.

(Behoort bij „*Historische Gebouwen*". Zie bladz. 216.)

Dadelijk na den afloop der groote vergadering van 1651 besloten de Staten van Holland, in het vol gevoel hunner thans verworvene of bevestigde oppermagt, tot het bouwen eener geheel nieuwe vergaderzaal. In het den 26sten September 1651 deswege gedane voorstel werd al aanstonds het denkbeeld geopperd, om daartoe de gelegenheid te appropriëren, tot nu toe bij den Stadhouder gebruikt; dat is, met andere woorden, om voor den nieuwen bouw eenige vertrekken af te nemen van het kwartier, door den voor weinige maanden gestorven Willem II en de vroegere Stadhouders bewoond. De edelen boden aanvankelijk tegenstand. Waarschijnlijk ergerde het hen, zonder volstrekte noodzakelijkheid, in 't belang der Staten van Holland een deel van het stadhouderlijk verblijf te zien afbreken, als tot een nieuw en tastbaar blijk, dat Oranje voortaan voor Holland wijken moest. Om dit bezwaar te matigen, werd voorgesteld, geen hand aan 't werk te slaan, dan nadat het rouwjaar over den dood van Willem II verstreken zou zijn, en nu gaven de edelen toe. De commissie voor den bouw, waarvan Johan de Witt, toen nog Pensionaris van Dordrecht, het meest werkzame lid was, had eerst een meer eenvoudig plan

voorgesteld, doch bragt later een kostbaarder ontwerp ter tafel. Zij wilde, zeide zij, de zaal „bequamer, aensienlijcker en commodieuse- „lijcker maken, *soo wel ter eeren ende tot luste van de provincie*, als „tot beter commoditeyt van de leden.” Dit nieuwe plan werd niet goedgekeurd, dan nadat het, op uitdrukkelijken last der Staten, door den beroemden architect Pieter Post was herzien en verbeterd. Zelfs werd later uitdrukkelijk bepaald, dat van de teekening van dien bouwmeester niet mogt worden afgeweken. In 1655 was de romp van het gebouw voltooid, hetwelk, ook omdat men toch niet al te veel van het Stadhouderlijk kwartier kon of wilde afnemen, aan de noord-zijde uit den vijver werd opgehaald. Bij het op de proef stellen der zaal werd bevonden, dat daarin veel te veel weergalm heerschte. Dit gaf aanleiding tot het bekleeden der muren met tapijten behangsel. Onze vaderen waren gewoon deze tapijten, als uitmuntende door fraaiheid van teekening en schittering van kleuren, hoogelijk te roemen. Zij werden in 1658—1662 te Schoonhoven, waar destijds eene beroemde tapijtfabriek bestond, geweven. Oorspronkelijk hadden de Staten bepaald, dat zij niet meer dan *f* 10 de el mogten kosten, doch toen het bleek, dat men tot dien prijs geen tapijtwerk, eene zoo fraaije zaal waardig, verkrijgen kon, werd die grens ingetrokken en werden Gecommitteerde Raden gemagtigd, om in dit opzigt zoo goed mogelijk „de eer en „digniteit van Hun Ed. Groot Mogenden” met „de noodige menagie van „'s lands finantien” overeen te brengen. In de eerste jaren dezer eeuw was dit tapijtwerk, ofschoon in zeer verschoten toestand, nog in de vergaderzaal aanwezig. (Men zie de Resolutien van Holland van 26 Sept., 2 en 3 Oct. en 9 Dec. 1651, 3 en 7 Febr., 7 en 14 Mei 1652, 20 Maart 1653, 5 Aug. 1654, 1 en 18 Dec. 1655, 9 Aug. 1656, 19 Maart en 12 Dec. 1657 en 9 Mei 1658; voorts Aitzema, *Saken van staet en oorlogh*, III, 603, IV, 600; Meerman, *De Groot's vergelijking der gemeenebesten*, III, 264—266).

Welligt zijn in 't oog van sommigen deze bijzonderheden beuzel-achtig. Ik liet mij tot mededeeling daarvan verleiden ook door mijne belangstelling in eene zaal, die tot de fraaiste historische gedenkteekenen te 's Gravenhage behoort. Zij heeft in onzen tijd, nu de Eerste Kamer der Staten-Generaal en de Staten van Zuidholland daarin vergaderen, nog genoeg van de oorspronkelijke inrigting overgehouden, om tot getuige te strekken van den geest, die in de Witts tijd de Regenter van Holland bezielde. Geheel de aanleg der zaal is grootsch, ja

vorstelijk. Boven den eenen kolossalen schoorsteen prijkt het behagelijke beeld eener schoone, welgevoede vredemaagd; van den anderen grijnst de oorlog in al zijne afschuwelijkheid. Het schilderwerk der gewelfde zoldering, bij de stichting naar teekeningen van Pieter Post vervaardigd, is ongeschonden bewaard. Het stelt mannen uit allerlei natien der vier werelddeelen voor, die uit de hoogte over balustrades op de vergadering nederzien; als om aan te duiden, dat de besluiten, in de zaal genomen, belangstelling wekten, zoo ver de wereld reikt. Wie, van de denkbeelden der negentiende eeuw omtrent de openbaarheid van het verhandelde in Staatsvergaderingen vervuld, dit schilderwerk beoordeelt, kan zich van een spottenden glimlach niet onthouden. In de vergaderzaal der oude Staten van Holland, waar het verhandelde, zoo veel mogelijk, met den sluijer der stiptste geheimhouding bedekt werd, bevonden zich tribunes, druk bezochte zelfs; maar... geschilderd!

DE STICHTING DER ORANJEZAAL.

I. (Bladz. 227).

In de brieven en geschriften van Huygens vindt men menig blijk van de bezorgdheid, welke het koelbloedig trotseren der vijandelijke kogels door Frederik Hendrik aan 's Prinsen vrienden en dienaren inboezemde. Leleu de Willhem schreef den 27sten Augustus 1644 over het gebeurde voor Sas van Gent aan zijn zwager Huygens, die zich toen nog in het leger bevond:

,,Mandez moy, lorsque le capitaine des charpentiers eust la main rompue d'un coup de musquet tout joignant S. A. et de l'autre costé un sergent Anglois fut tué, s'il estoit necessaire que S. A. se tint là comme pour faire passer les deux ponts, et ce pour cause. Ceux qui ont dressé son horoscope l'ont déclaré heureux en ses exploits et qu'entre ses mains tout reussiroit trop mieux que les apparences ne permettent d'attendre. Je n'espère pas que S. A. se hazarde sur telles prédictions. Homines sunt et fallaces plerumque. Et nous sçavons: qui

quaerit periculum. Je me suis trouvé dernièrement en une compagnie où l'avocat Strijen le vieux se trouvoit, qui disoit qu'un homme sçavant en cest art avoit soustenu d'avoir observé par la constellation de la journée lorsque la bataille fust gaignée en Flandre en l'an 1600 [de slag van Nieuwpoort] qu'il estoit impossible qu'on perdict puisque S. A. y estoit, et si j'ai bien retenu, c'estoit un de ses parens ou alliez qui l'avoit prognostiqué. Messrs. Beaumont et Pau furent présens lorsqu'il nous dit ces choses. C'est pour perdre les princes!"

Men ziet, dat de geleerde Willhem wel zelf aan de uitspraken der sterrewigchelarij geen gewigt hecht, maar niet vreemd is van het denkbeeld, dat de Prins daarin vertrouwen mogt stellen.

II (Bladz. 230).

In 's Konings huisarchief wordt een bundel stukken over het voorgenomen huwelijk van Frederik Hendrik met Elisabeth van Hessen bewaard. Daar wij in de gelegenheid waren die stukken in te zien, kunnen wij daaruit aanvullen hetgeen van Wijn over deze zaak zegt. Het beding der huwelijksvoorwaarden, waarover het geschil liep, hield in, dat de Landgraaf van Hessen aan zijne dochter een buitengewonen bruidschat van 100,000 Rijksdaalders geven zou, maar dat bij vooroverlijden van den gemaal het dubbel dier som aan de weduwe zou moeten worden terugbetaald. Voor die terugbetaling moesten de goederen van het Huis van Oranje worden verbonden. Van de Hessische zijde werd beweerd, dat dit beding overeenkwam met hetgeen men de huwelijkswet der Duitsche Vorstenhuizen noemen kon; van de zijde van Oranje, dat het schromelijk onbillijk en voor Frederik Hendrik, die nog geen of weinig eigen goederen bezat, te bezwarend was. Het laatste laat zich slechts tot zekere hoogte aannemen. In 1616 of 1617 was Frederik Hendrik nog geenszins de vermogende Vorst, die hij later werd. Zijne beide oudere broeders leefden nog. Philips Willem was in 't bezit van hetgeen, na zoo veel stormen, van het vaderlijk erfdeel buiten 's lands was overgebleven; met name van het Prinsdom Oranje. Maar toch had Frederik Hendrik reeds in 1612 de Heerlijkheid Naaldwijk voor *f* 360,000 gekocht. Zie Resolutien Holland 6 Aug. 1612.

III (Bladz. 231).

De bijzonderheden wegens de vroegere betrekking tusschen Frederik Hendrik en Amalia zijn ontleend aan een merkwaardigen, hoewel niet zeer kieschen brief, door hem den 27sten Maart 1624 in 't Nederduitsch

aan een vertrouwd, doch onbekend vriend geschreven. De brief is openbaar gemaakt in de *Facsimilé's van onuitgegeven brieven*, Houtman te Utrecht, 1e aflevering. Aan de echtheid valt niet te twijfelen. Er wordt in dien brief ook gesproken van een onlangs uit Emmerik te 's Gravenhage aangekomen kind, waarvan men aan Frederik Hendrik het vaderschap toeschrijft. Hij ontkent dat vaderschap, doch op eene schertsende wijze, wel geschikt om aan het gerucht geloof te doen slaan. Waarschijnlijk heeft men hier te denken aan den bastaardzoon van Frederik Hendrik, bij de dochter van een burgemeester van Emmerik verwekt en later als Heer van Zuylesteyn bekend. Was die betrekking met de Emmeriksche jonkvrouw voor Frederik Hendrik misschien een hinderpaal tegen het aangaan van een huwelijk?

IV (Bladz. 234).

Het gezegde der Koningin van Boheme, de keus van Amalia's zinspreuk en eenige verder aangehaalde zinsneden komen voor in de lijkrede, den 15den November 1675, acht dagen na het verscheiden der Prinses, in de groote zaal van het oude hof te 's Gravenhage, door haren hofprediker Petrus van Balen uitgesproken. Die lijkrede, ook wegens den behagelijken vorm merkwaardig, is in de Bibliotheca Duncanniana bewaard. Ofschoon uit den aard der zaak eene lofrede, draagt zij het kenmerk van waarheidsliefde. Dezelfde van Balen hield bij de begrafenis der Prinses nog eene andere rede, waarin hij meer bepaald haar leven schetste (*Holl. Mercurius*, 1675, blz. 253). Dit stuk kwam ons, tot ons leedwezen, nog niet in handen. Wel kennen wij van dezen leeraar nog twee andere predikatien: eene ter gelegenheid der vergadering van de Zuidhollandsche Synode in 1674, de andere bij de erfelijkverklaring van het stadhouderschap in 't zelfde jaar. Zij ademen gehechtheid, zoowel aan het Protestantsche kerkgeloof als aan het Huis van Oranje. Nogtans was van Balen alles behalve standvastig in dat kerkgeloof. Op een-en-twintigjarigen leeftijd (1664) werd hij predikant bij de Hollandsche legatie te Madrid. Er zijn brieven van hem bewaard gebleven, waaruit blijkt, dat hij naar Spanje ging, bezield met ijver voor de voortplanting der leer, die hij beleed. Ongelukkig voor hem viel hij daar in handen van R. K. godgeleerden, tegen wie hij niet was opgewassen: hij werd bekeerd door degenen, die hij bekeeren wilde. Zijne overhelling tot de Roomsche kerk viel weldra zoo zeer in 't oog, dat hij als gezantschapspredikant

zijn ontslag verkreeg. In het vaderland teruggekeerd, toonde hij berouw over zijne afdwaling en verzocht hij weder voor het predikambt geschikt te worden verklaard. De kerkeraad en de classis van 's Gravenhage, ten laatste ook de Synode, hielden zich geruimen tijd met zijne zaak bezig. Eindelijk werd hij in 1669, na verklaard te hebben, dat hij zich zelven beschouwde als een Gereformeerd predikant, „die van de grouwelen des Pausdoms een diepen afkeer had", door de Kerk weder in genade aangenomen. Niet lang daarna werd hij als hofprediker van Prinses Amalia aangesteld en in 1672 als predikant te Breda beroepen. Omstreeks 1678 toonde hij zich op nieuw afvallig, en nam nu als predikant te Breda en dus als hofprediker zijn ontslag. Reeds veel vroeger had hij te Utrecht ook in de regten gestudeerd; zoodat hij in 1677, hoewel nog predikant, als advocaat bij den Hove van Holland werd toegelaten. Na zijn vernieuwden afval trachtte hij zich weder met de Kerk te verzoenen. Alweder hielden zich de kerkvergaderingen lang met zijne zaak bezig. In 1681 werd hij „als een boetvaerdig sondaer tot de tafel des Heeren toegelaten." Hij bleef thans advocaat te 's Gravenhage en leefde nog een tiental jaren. (Zie J. Hartog in *Geloof en Vrijheid*, 1875). Hoe Amalia, wier gehechtheid aan de toen heerschende Kerk niet twijfelachtig is, er toe kwam een man van zulk eene weifelende overtuiging als hofprediker te kiezen, laat zich moeijelijk bevroeden. Misschien trok zijne welsprekendheid, die zeer zeker niet gewoon was, haar aan.

V (Bladz. 244).

De Poolsche geneesheer heette Cnöffel, verlatijnscht Cnoffelius. Hij maakte op Huygens een gunstigen indruk. Deze was echter te schrander, om het niet vreemd te vinden, dat de wonderdoctor voor alle mogelijke kwalen één en hetzelfde geneesmiddel toediende. Niet zonder een zweem van spotternij schreef hij den 10den Julij 1642 uit het leger aan Amalia: „Le grand et merveilleux docteur du Roy de Pologne nous faict espérer la guérison indubitable de la goutte de S. A. par une petite liqueur qu'il luy va envoyer, à prendre trois fois par jour, estant la mesme selle qu'il employe à tous chevaulx, pour goutte, pour gravelle, pour fiebvre quarte et scorbut et beaucoup d'autres maux; le Roy de Pologne n'ayant esté guéri que par cela mesmes, tant de la goutte que du hault mal, comme encore des gens innombrables en ce païz là, dont les exemples se trouvent vérifiez par la témoignage

de quantité de Seigneurs Polonaiz, qui sont en ceste armée." Nadat Cnöffel korten tijd in Frederik Hendriks leger had doorgebragt, vertrok hij onverwacht weder naar zijn vaderland, zoo hij zeide, wegens onaangename aanmerkingen van 's Prinsen gewone geneesheeren, Romph of Rumph en Vallensis (Walen). Frederik Hendrik en zijne gemalin deden ijverige pogingen om hem terug te doen keeren; doch hij bepaalde zich tot het zenden van een jong mensch, die, naar zijne voorschriften, den wonderdrank gereed maakte. Amalia stelde in dat middel aanvankelijk zoo veel vertrouwen, dat zij het zelve innam, naar 't schijnt zonder afdoende noodzakelijkheid. Het ongeloof van Huygens daarentegen ging spoedig zoo ver, dat hij bij herhaling der Prinses verzekeren moest, wat deze zaak betreft, tegenover Frederik Hendrik stipte onzijdigheid te zullen handhaven. Cnöffel genoot 1000 Rijksdaalders voor de reis herwaarts. Hij wilde geen eigenlijke belooning aannemen dan na de volkomene genezing.

VI (Bladz. 244).

Bij het diep verval, waarin het voormalig Stadhouderlijk kwartier thans verkeert, is de herinnering niet overbodig, dat het vroeger dan toch een deftiger aanzien had. Het was toen door eene gracht afgescheiden van het Buitenhof. Over eene ophaalbrug kwam men de Stadhouderspoort binnen, zoo genoemd omdat zij alleen door de rijtuigen des Stadhouders mogt worden gebruikt. De hofvijver kon destijds als eene voortzetting der slotgracht worden beschouwd. Ten tijde van Hertog Albrecht van Beijeren en nog veel later was die vijver aan de noordzijde door een muur afgesloten; zoodat hij meer in 't oog vallend tot het hof behoorde. Men weet dat de weelderige Albrecht zich in 't gezelschap der schoone Aleida van Poelgeest en van andere hofjuffers op den vijver met spelevaren vermaakte. Gedurende het stadhouderlijk bewind werd bij feestelijke gelegenheden de hofvijver voor allerlei waterspelen, het afsteken van vuurwerk en dergelijke gebruikt. Bij het huwelijk van Prins Willem II met Maria van Engeland zag men daarin eene nimf rondvaren in een door zwanen getrokken schelp of ligten gondel. De jongste levensbeschrijfster van Prinses Maria voegt er bij, dat, tot groot genoegen der Haagsche burgerij, de Koningin-moeder van Engeland zelf in de schelp plaats nam en zonder ongeluk door de zwanen den vijver werd rondgevoerd. Het verhaal, 't welk zij uit de *Gazette de France* of andere vreemde

bronnen ontleend heeft, komt ons vrij ongelooflijk voor. (Zie Agnes Strickland, *Princesses of the house of Stuart*, 1872, p. 25).

VII (Bladz. 249).

Wat wij reeds omtrent de door Frederik Hendrik aangekochte schilderijen wisten, werd in den laatsten tijd op verrassende wijze aangevuld door een stuk van C. Rost te Dessau, voorkomende in de aflevering van Augustus 1873 van de Leipziger *Jahrbücher der Kunstwissenschaft.* Volgens dien kunstkenner, die blijken geeft met de te Dessau of op naburige sloten bewaarde, meestal van het Huis van Oranje afkomstige, schilderijenverzamelingen zeer vertrouwd te zijn, is Amalia, na den dood van haren gemaal, in 't bezit gebleven van het grootste gedeelte der door hem bijeengebragte kunstschatten en heeft zij die nog vrij wat aangevuld. De jongere Mijtens en Caspar Netscher hebben o. a. voor haar gearbeid. Volgens een bekend verhaal van Houbraken gebruikte zij Paulus Potter om de vertrekken van het hof in 't Noordeinde op te sieren, en van elders weet men, dat zij in 1648—1650 alleen aan Honthorst voor schilderijen en portretten *f* 16,000 betaalde. Bij haar overlijden werd, naar 't schijnt, op hare nagelatene schilderijenverzameling de erfwet van den Sachsenspiegel toegepast, krachtens welke de roerende goederen, door eene vrouw nagelaten, bij uitsluiting overgaan op de *vrouwelijke* erfgenamen of regtverkrijgenden in de regte lijn, en werd dus de verzameling tusschen de vier dochters der Prinses of de vrouwelijke nazaten dier dochters verdeeld. Rost heeft uit het Dessauer archief de oorspronkelijke lijsten betrekkelijk die verdeeling opgedolven. Elk der schilderijen wordt daarop vermeld, met de waarde, zoo als die in het sterfjaar 1675 door de schilders Doudijns, Boon en Mijtens is geschat. Voor elk der vier kavelingen bedraagt de geschatte waarde ongeveer *f* 8000, zoodat Amalia gerekend werd voor *f* 32,000 aan schilderijen na te laten. Elk stuk wordt slechts met weinig woorden omschreven, zoodat de lijsten in duidelijkheid vrij wat te wenschen overlaten. De kunstgewrochten van Rubens en van Dijck staan bovenaan en werden het hoogst gewaardeerd. Enkele stukken van Willeboorts worden vermeld, maar geen enkel van Rembrandt, hetgeen echter geenszins bewijst, dat zij niet meer in de verzameling aanwezig waren. Er wordt toch ook van opgerolde doeken, zonder lijsten, gewag gemaakt, waarvan de schilders niet worden opgegeven. Een groot aantal portretten van

Honthorst komen op de lijsten voor, alsmede verscheidene, als welker vervaardigster „Prinses Louise" wordt opgegeven. De Dessauer kunstkenner uit het vermoeden, dat daardoor Louise Henriette, gemalin van den grooten Keurvorst, zij te verstaan; onzes inziens ten onregte. Wij twijfelen er niet aan, dat hier te denken zij aan Louise Hollandina, de rijk begaafde dochter van den Koning van Boheme; maar hoe jammer dan, dat Nederland niets van de hand dier Prinses bezit, aan wier gewrochten ook door de drie genoemde schilders, blijkens hunne schatting, kunstwaarde werd toegekend! De schilderijen, die bij Amalia's dood werden verdeeld, gingen, voor zoover zij niet werden weggeschonken of verkocht, volgens den regel van den Sachsenspiegel, later op andere Prinsessen over. Men vindt die thans voor een deel in de Dessauer verzamelingen, voor een ander deel in het Berlijnsche museum terug; maar ook verscheidene zijn naar Frankrijk en Engeland verdwaald of door zorgeloosheid verloren gegaan en bedorven. Zelfs Rost is over het lot van een aantal dezer kunststukken in 't onzekere; maar zijn arbeid heeft althans die vrucht opgeleverd, dat men meer weet van hetgeen Frederik Hendrik en Amalia voor de kunst deden.

VIII (Bladz. 251).

De vrees van Maria de Medici, dat hare volgelingen de tapijten behangsels in het oude hof zouden bederven, wordt begrijpelijk als men weet, dat die behangsels buitengewoon kostbaar waren. Zij werden bij inlandsche tapijtfabrikanten vervaardigd, die destijds met de beroemde Gobelins wedijverden, en uit wol of zijde geweven. Voor de daarop afgebeelde landschappen, bloemfestoenen of andere voorstellingen strekten niet zelden teekeningen of schetsen van beroemde schilders tot model. In 1637 betaalde Frederik Hendrik voor het behangsel van éene kamer *f* 3200, en in 1639 voor het behangsel van eene andere ongeveer *f* 5000. De prijs dier behangsels was per el *f* 18 en *f* 26; eene aanzienlijke som, wanneer men in aanmerking neemt, dat voor de weinige jaren later gebouwde vergaderzaal der Staten van Holland een tapijten behangsel werd vervaardigd, dat voor *f* 12 per el in rekening werd gebragt, en dat de Witt zich op „de digniteit" der Staten moest beroepen om zulk eene hooge uitgaaf ingang te doen vinden. De tapijtfabrikant of tapissier, die in de beide genoemde jaren zijn werk aan Frederik Hendrik leverde, was de destijds in zijn vak beroemde Maximiliaan van der Gucht te Delft. De Staten van Holland

lieten in de insgelijks beroemde tapijtfabriek te Schoonhoven arbeiden. Toen Frederik Hendrik in 1645 en 1646 het paleis in 't Noordeinde voor zijne gemalin in orde liet brengen, steeg de weelde nog hooger. In die beide jaren werd aan tapijten behangsels voor dat gebouw ruim *f* 14,000 besteed. Een dier behangsels was van blaauw satijn, waarop zich bloemvazen en bloemfestoenen vertoonden, en de geslachtwapens van Oranje-Nassau te zien waren. Naar de beschrijving te oordeelen, was dit behangsel op zijde geborduurd. De maker was David Schaep te Gouda. In 1646 liet Frederik Hendrik echter ook tapijten door een Antwerpsch koopman leveren. Waarschijnlijk waren deze van Vlaamsch of Fransch maaksel. Zoo wij over dit punt uitweiden, is het ook om te doen zien, dat in de zeventiende eeuw hier te lande, meer dan men thans vermoedt, de hier bedoelde tak van nijverheid bloeide. De opgave der sommen, door Frederik Hendrik te dezer zake besteed, hebben wij te danken aan de nasporingen, die de heer Leupe in „*de Nederlandsche Spectator*" heeft medegedeeld. Zie vooral den jaargang 1875 van dat tijdschrift, blz. 246 en 247, en voorts Meerman, *De Groot's vergelijking der gemeenebesten*, III, 263—265.

IX (Bladz. 251).

Pieter Post, de bekwame architect, wiens naam aan verscheidene nog te 's Gravenhage aanwezige gebouwen verbonden is, verdient dat wij, ook door de onvermoeide nasporingen van wijlen Dr. A. van der Willigen Pz., te Haarlem, daartoe in staat gesteld, hier iets meer van hem zeggen. Zijn vader, Jan Jansz. Post, uit Leiden oorspronkelijk, woonde reeds in 1602 te Haarlem en wordt door Ampzing (*Beschrijving van Haarlem*, 1628, blz. 366) onder de glasschilders of glasschrijvers vermeld. Pieter Post zelf werd in 1608 geboren en den 1sten Mei van dat jaar gedoopt. Reeds op twintigjarigen leeftijd had hij in de door zijn vader beoefende kunst zoo veel naam, dat dezelfde Ampzing (blz 373) ook van hem met lof gewag maakt. Hij hanteerde tevens de graveerstift, maar legde zich meer bepaald op de bouwkunde en verwante wetenschappen toe. Toen Johan Maurits van Nassau in 1633 zijn paleis aan den Haagschen hofvijver begon te stichten, werd hij geroepen om daartoe onder de leiding van den beroemden Jacob van Campen de hand te leenen. De kunstlievende Nassauer leerde de talenten van Post op prijs stellen. Hij nam, bij het aanvaarden der landvoogdij

van Brazilie in 1636, dezen gelijk ook zijn broeder, den schilder Frans, mede naar die onschatbare, te jammerlijk verloren bezitting van Nederland. De nieuwe Mauritsstad op het recief van Pernambuco, het paleis van den landvoogd, Vrijburg geheeten, eene aldaar gestichte Hervormde kerk en nog veel meer werden volgens de ontwerpen van Pieter Post aangelegd of gebouwd. Die bouwmeester bleef echter niet lang in Brazilie. Zijn hart trok naar het vaderland, waar eene geliefde hem verbeidde. In 1638 was hij te Haarlem teruggekeerd en met die geliefde, Rachel Ridders genaamd, gehuwd. Zij schonk hem verscheidene kinderen, waaronder een zoon, die, naar den Braziliaanschen landvoogd, den naam Maurits ontving. Toen dat kind den 12^{den} December 1645 te Haarlem werd gedoopt, was Johan Maurits in persoon als doopgetuige tegenwoordig; wel een bewijs, dat de Nassausche Vorst den eenvoudigen Haarlemschen bouwmeester op hoogen prijs stelde. Die Maurits Post werd in het beroep zijns vaders opgebragt en in later jaren door Johan Maurits als architect gebruikt. Na de ontdekkingen van Dr. van der Willigen lijdt het toch geen twijfel, dat men hier aan denzelfden Maurits Post te denken hebbe, van wien wij in onze *Mededeelingen*, II, afl. 1, blz. 65 en 68 gewag maakten.

Na zijn terugkeer te Haarlem werd Pieter Post door de Regering dier stad o. a. gebruikt om plannen tot uitlegging van Haarlem en van de Nieuwe of St. Annakerk aldaar te ontwerpen. Weldra echter was er te 's Gravenhage zoo veel voor hem te verrigten, dat hij zich daar met der woon vestigde. Volgens het quohier van den 1000sten penning van 1654 droeg hij toen den titel van fabriekmeester of architect der hofplaats en bewoonde hij hetzelfde huis aan de Amsterdamsche Veerkade, waarin hij 2 Mei 1669 overleed. Zijn vermogen werd in 1654 op *f* 10,000 geschat. Jacob van der Does heeft op bladz. 69 van zijn „*'s Gravenhage*", waar hij van de Veerkade handelt, aan Pieter Post, wien hij den wijdberoemden architect noemt, de volgende dichtregels gewijd, die wij vooral aanhalen, omdat daaruit blijkt, hoezeer hij den bouwlust te 's Gravenhage aanmoedigde:

Maer daer ('t geen dese plaets altijdt in eer sal houwen)
Den grootsten meester in de bouwkunst heden woont:
De schrandre Post, die soo veel nieuwigheden toont;
Die soo veel huysen op 't papier weet voor te stellen,
Dat hij elck, die 't maar siet, naer timmeren doet hellen,
En groote bouwlust maeckt, schoon dat ser niet en was,
En soo 't beschimmelt gelt doet komen uyt de kas.

Behalve het aandeel, dat Pieter Post had in de verbouwing van het oude hof en de stichting van het Mauritshuis, het huis van Huygens en de Oranjezaal, werden naar zijne ontwerpen in het tijdperk van 1640—1663 gebouwd: het huis van den griffier Buysero, op den hoek van het Korte Voorhout en den Boschkant, thans het eigendom van Prins Frederik der Nederlanden; het huis van den admiraal Tromp, dat in de onmiddelijke nabijheid, aan het Korte Voorhout plagt te staan; het hofje van Nieuwkoop en de vergaderzaal der Staten van Holland, thans die der Eerste Kamer. Toen men zich met dit laatste gebouw bezig hield, wilde de bouwcommissie het oorspronkelijke plan eenigzins wijzigen. De Staten van Holland toonden zich, volgens hunne resolutie van 20 Maart 1653, daarover ontevreden en bepaalden uitdrukkelijk, dat het ontwerp van Post in allen opzigte streng moest worden gehandhaafd.

Ook elders zijn nog gebouwen aan te wijzen, die men aan Pieter Post te danken heeft, zoo als het thans in eene fabriek herschapen huis Zwanenburg, te halfweg Amsterdam en Haarlem, de waag te Gouda, het raadhuis te Maastricht, enz. Dat hij na den dood van Jacob van Campen geacht werd in staat te zijn dezen te vervangen, blijkt daaruit, dat de Amsterdamsche Regering hem in 1658 met het vervaardigen van teekeningen voor nog onvoltooide, inwendige versierselen van het wereldberoemde stadhuis belastte, in welken bouw hij trouwens van den aanvang af gemengd was geweest. De schrijver, aan wien wij dit ontleenen, beweert echter dat die teekeningen bij het werk van den genialen van Campen verre achterstaan. (A. W. Kroon, *Het Amsterdamsche stadhuis*, bladz. 64 en volgg.)

X (Bladz. 258).

De lijstjes van portretten, met uitzondering van de twee door Frederik Hendrik bijgevoegde woorden, eigenhandig door Amalia geschreven, luiden letterlijk als volgt:

„L'empereur Charles à cheval (Karel V?),
L'empereur,
Roy de France,
Roy d'Angelterre,
Roy d'Ongerie [Hongrie],
Roy de Bohême,

Roy de Suède,
Monsieur [de Hertog van Orleans],
Cardinal de Richelieu,
Le Prince d'Orange Guillaume [Willem I],
Le Prince Maurice,
L'Electeur Palatin,
De beste van al Frederik Hendrik,
Le Roy Henry 4 à cheval.
La Reyne mère assise [Maria de Medici],
L'Impératrice,
Reyne de France,
Reyne d'Angelterre,
Reyne d'Ongerie [Hongrie],
Reyne de Bohême,
Princesse de Bohême [Elisabeth, de vriendin van Descartes],
Princesse d'Orange la vielle,
Princesse d'Orange la jeune, *ma fame*,
Princesse de Condé,
Contese de Soisons,
La serenis[e] Infante,
La Duchese de Savoye,
La Reyne d'Angelterre Elisabet assise."

XI (Bladz. 266).

Het op bladz. 266 bedoelde handschrift van Huygens is van dezen inhoud:

„Noms pr. la maison de Madame au Bois de la Haye.

Beaucouvert,	Beaudevis,	Boisfleuri,	La Seulette,
Beaurepos,	Beaujour,	Fleurenval,	Doux repos,
Belombre,	Bellattraict,	Rosenval,	Jolipré,
Beaumarais,	Belendroit,	Valenbois,	Cour en fleur,
Beaureduit,	Belasbord,	Courenbois,	Sousbois,
Bellassise,	Belescart,	Jolival,	Bonjardin,
Belesbat,	Belacceuil,	Petit parc,	Jolifaix,

Belair,	Bellemprise,	Bois d'Orange,	Jolibois,
Bellenceinte,	Toutefleur,	L'Oranger,	Oosterhout,
Belenclos,	Touterose,	Val d'Orange,	Boschendael,
Beaumedy,		Seulenbois,	Uyttendrang,
			G. Soelenbosch."

XII (Bladz. 267).

Zoodra Prins Willem V het stadhouderschap had aanvaard (1766), wijdde hij bijzondere zorg aan het Huis in 't Bosch. Het was het lievelingsverblijf van zijn te vroeg overleden vader geweest, en moest waardig zijn om zijne aanstaande gemalin, de nicht van Frederik den Groote, te huisvesten. Op last van den jeugdigen Stadhouder werd al het schilderwerk in dit gebouw door den schilder Jan van Dijk, zooals deze het uitdrukt, „in vroegeren luister hersteld." Toen van Dijk zijne taak had volbragt, gaf hij zijne *Beschrijving der schilderijen in de Oranjezaal*, bij de Wed. O. van Thol en Zoon, te 's Gravenhage, 1767, in het licht; een werkje, dat verdiensten heeft, doch omtrent de beschreven kunststukken nog veel te vragen overlaat. Vele jaren later, in 1821, werd van deze *Beschrijving* eene nieuwe bewerking uitgegeven bij de Gebroeders van Cleef te 's Gravenhage en Amsterdam. Zij onderscheidt zich van de oorspronkelijke door het verbeteren van enkele misslagen, grootere zuiverheid van taal en het weglaten van noodelooze uitweidingen. Er is eene Fransche vertaling bijgevoegd, die de overlevering aan eene vorstelijke hand, namelijk aan Frederica Louisa Wilhelmina, de gemalin van Koning Willem I, toeschrijft. Of die overlevering op goeden grond steunt, is ons onbekend. Dit weet men, dat de eerste Koningin der Nederlanden de schilderkunst beoefende en dus in al wat de Oranjezaal betreft groot belang moest stellen. In 1838 gaf Jhr. H. J. Caan, bij Kips te 's Gravenhage, onder den titel: *Itinéraire de la Salle d'Orange*, eene nieuwe, nagenoeg woordelijke vertaling in het Fransch van het werkje van van Dijk in het licht. Waar wij in ons stukje ons op de *Beschrijving* beroepen, is steeds de uitgaaf van 1821 aangehaald.

Een geheel ander werk zouden wij over de Oranjezaal bezitten, als het denkbeeld van Huygens verwezenlijkt ware. In het geschrift aan zijne zonen, waaruit wij vroeger enkele zinsneden aanhaalden, zegt die raadsman van Amalia: „Mesme comme ceste belle sale achevée „fut trouvée trop éminente en son espèce pour n'estre veue qu'au Bois

„de la Haye, et que, pour en communiquer la gloire à l'Univers, „il fut projecté d'en publier les tailles douces par les mains des plus „excellens graveurs, je m'estois engagé volontairement à en former un „livre latin, où la prose et les vers eussent expliqué les moralités de „ce Mausolée, qui, à ce que je croy, surpasse beaucoup d'autres „entreprises illustres qu'on rencontre dans les plus grandes cours de „la Chrestienté. Mais la dépense excessive à quoy ce livre debvoit „monter, en ayant rabatu l'envie, mon travail aussi demeura en suspens, „et je payay du tesmoignage de la bonne volonté." (*Mémoires*, p. 135). Het wekt eene pijnlijke gewaarwording, dat de uitvoering van een zoo grootsch plan afgestuit is op de kosten. Niemand was beter dan Huygens in staat om de ware beteekenis („les moralités") van het schilderwerk in de Oranjezaal te ontvouwen. Niet eens zijn tot nu toe al de daar aanwezige schilderijen in plaat gebragt. In dat opzigt is de stichting van Maria de Medici gelukkiger geweest. Er bestaat, gelijk men weet, een plaatwerk, dat, zoo ver de graveernaald dit vermag, al wat Rubens voor het Palais du Luxembourg wrocht, volledig wedergeeft.

Terwijl in de beide vorige eeuwen zoo menig buitengoed hier te lande een dichter vond, die het tot in de kleinste bijzonderheden beschreef, missen wij voor de Oranjezaal zulk eene soms niet geheel te verwerpen bron van kennis. Alleen de smakelooze Jan Zoet heeft aan zulk een gedicht zijne krachten beproefd, en wel, naar het schijnt, op uitnoodiging van Prinses Amalia zelve. Hoe zij tot die noodlottige keus kwam, is onbegrijpelijk. In dit geval zal zij wel niet met Huygens te rade zijn gegaan. Jan Zoet heeft overigens van zijn gedicht: *De zaale van Oranje*, niet veel meer dan de inleiding geleverd. Op de zonderlingste wijze dwaalt hij van zijn onderwerp af, begeeft zich in eene beschrijving van het Amsterdamsche raadhuis en blijft dan steken. Toch is bij dit gedicht eene niet onbelangrijke, blijkbaar op juiste opgaven steunende, aanwijzing der schilderijen in de Oranjezaal en een goede plattegrond van het oorspronkelijk gebouw gevoegd. (Zie Jan Zoet, *Digtkunstige werken*, 3e druk, Amsterdam 1719, blz. 175 en volgg., en de voorrede).

XIII (Bladz. 274).

De bedoelde voorschriften, die van Campen eigenhandig aan de schilders gaf, met de vervaardiging van bepaalde stukken belast, volgen hierachter. Wij hebben bij elk daarvan de bladzijde der *Beschrijving*

gevoegd, waarop deze vermeld worden. In hoever die stukken door andere meesters kunnen zijn uitgevoerd, dan aan welke de oorspronkelijke opdragt geschiedde, hebben wij vroeger doen opmerken.

A [*Beschrijving*, bladz. 30].

Voor Singn^r^. Gonsales memory.

De survivance. Neffens het beeld van Syn Hoogheyt is Palles aenbiedende een schilt van cristal, de loght vol vierwerk en op een schouw een oyevaer sijn jongen voor de brant bedeckende.

Beneeden op de gront een egel en een nest van blaede.

De beelden hoog 6 voeten.

Verkeerden dagh.

Het stuc is hoog 10 voet 2 duym, breet 6 voet 6 duym.

Staet hoogh 16 voet uyt de vloer.

Al Rynlantse maet.

B [*Beschrijving*, bladz. 38].

Sign. Craeyer.

Syn hoogheyt te paerd in ouderdom van 16 jaeren, den prince Maurits daer neffens als onderwysende en leydende naer de batailje. Op haer heleme [helmen] elck een Aer [adelaar] off in de loght Castor en Pollex. Beneden int verschiet de slagh van Vlaenderen.

De beelden 6 voet groot, doch elck naar syn ouderdom.

De reghte dagh.

De doeck is hoogh 10 voet 2 duym, breet 6 voet 6 duym, staet hoogh 16 voet uyt de vloer.

C [*Beschrijving*, bladz. 44].

Memorie voor de heer Jordaens.

De Tyt met een jong kint op de schouders, stappende over omgeworpen . . . , vertonende dat hy alles onder en weer nieu voortbrenght.

Beneden op de grond de dood de nijt worgende.

De beelden groot 6 Rynlandse voeten.

De verkeerde dagh.

Het stuck is hoogh 12 voet, breet 6½ Rynlandse maet en verdeelt als hieronder geteykend staet. [De hier bedoelde schets is van weinig beteekenis].

De poort blijft uyt 6 aan yder syden 3 duym, is hoog 11 voet 9 duym en blyft boven den boogh 3 duym.

De oryzont is uyt de beneede kant van 't stuc 3 voet hoog.

D [*Beschrijving*, bladz. 20].

Signor Willeboors.

Seevittorie (Zeetriumf). Syn hoogheyt gewapent staende op den waegen van Neptuyn, die hem de teugels in de hant geeft. De paerden met mosselen en oesters en ander seegewas in de maene hangende.

In de loght de fortuyn die hem de scheepscroon boven 't hoofd houdt.

De beelden groot 6 voet. Reghte dagh.

Het stuc hoogh 10 voet 2 duym, breet 6 voet 6 duym.

Staet uyt de vloer 16 voet hoogh.

Alle Rynlantse maet.

XIV (Bladz. 277).

Explication du grand tableau triumphal du feu très illustre Prince Fredericq Henry de Nassau, Prince d'Orange, de louable memoire,
Pour
Madame Son Altesse la Princesse douairière.

1. En premier lieu est le Prince. Son Altesse monté sur un chariot de triumphe tout doré, estant derrière le chariot une statue de bronse à l'antique, signifiant la victoire, estandant l'une de ses mains pour mettre une couronne de laurier sur la teste de Son Altesse; et ayant en l'autre main une autre couronne de reserve pour feu Son Altesse le Prince Guillaume son fils, lequel est monté sur un genêt d'Espagne, et carbettant en gayeté de coeur à l'entour du chariot où son père est monté.

2. Les quattre chevaux blanc qui trainent le chariot denottent la candeur et integrité de coeur de c'est exellent héros, lequel postponnant son particullier et interêts es repos, s'agit pour se mettre en protecteur et père de la patrie.

3. Mercure, Dieu des prattiques, ruses et subtilitez, qualitéz requises à un brave cavalier et général d'armées, meine un des cheveaux. Pallas, Déesse de sagesse et de prudence, en meine l'autre cheval à main droitte.

4. Le caducée de Mercure est entortillée de deux serpans, qui est le vray signe d'astuces et de ruses.

5. Le conducteur ou charton representé par un adolessant courronné de roses, ayant au bras une corne d'abondance, de grappes de raisins

et espies de bled, signifiant que les armées sous l'heureuse conduitte de ce valeureux Prince, a esté pour le plus de temps en consideration de ces ennemis, par la benediction du ciel bien peu ou jamais travaillé d'escarsité de vivres ou de mutinations. Le mantau de taffetas bleu denotte que cette felicité vient du ciel, mais conséquemment de la providence et bénignité de Dieu.

6. Les lions marchants au devant sont signe d'animosité et de courage, qualitez requises à un général.

7. Les nimphes parsemans des fleurs et des bouquets et les petits cupidons ou enfans, sautant, tenant des armoiries, et chantant des hymnes aussi avecq des cymballes denottent la gayeté des provinces.

8. D'autre part comme nous avons denotté que feu Son Altesse le jeune Prince Guillaume, estant accompagné par le Dieu Hymen, le Dieu de mariage, et aussy un adolessant portant un flambeau d'une main, et de l'autre un signe de deux mains jointes courronnées, denottent le mariage Royal du Prince.

9. En suite sont remontré quelques cavaliers à cheval depart et d'autre du chariot, avec des banières et guidons et seplus [?] un trophée, signifiant un arme propre à c'est affaire.

10. Le commun peuple, estant monté sur le pied d'estail du Prince Guillaume et du Prince Maurice, ayant embrassé leurs statues, s'égayent et s'ejouissent, voyant les successeurs de ces deux devanciers ou prédecesseurs leur avoir procuré leur liberté et la paix.

11. La Paix descendant du ciel est accompagné avec beauccoup de cupidons ou enfans, ayant pour la plus part quelques outils ou instruments de science tant de mathématique que de la musique et autres profitables. Icelui estant vestu en blanc signifiant qu'il y doit estre pur et sans macule ou immaculé, de cincère intention, sans fallace ni fraude, ayant en chaque main une branche de palme tant pour la succession du jeune Prince [1]) que pour jamais.

12. Le cartel que portent les enfans dénotte les carmes en latin que le dernier oeuvre du Prince, c'est à sçavoir d'avoir procuré la

---

[1]) Jordaens schijnt hier op het kind te doelen, dat eenmaal Willem III heeten zou. Zijn gedachtengang is ons echter niet helder. Hij was beter schilder dan schrijver, vooral in het Fransch.

paix, est plus louable que le premier qui constoit en guerres et émotions.

13. Les enfans attachans à l'arcure [?] des fleurs, des fruict et des festons sont de touttes entiquitéz signes d'ejòuissance, en honorant leurs capitaines entrants en triumphe.

14. Finalement la mort et la femme (fame, renommée) se battent pour à qui mieux; la mort voulant suivre son naturel de destruire la personne du Prince et la louable renommée; la femme (fame) au contraire se defendant, reserve une trompette, pour en blasonner et éterniser par tout l'univers la gloire et louange en l'honneur de ce très illustre héros

15. Ces deux figures gisants en bas son la haine et la discorde, dont la discorde se connait par les deux serpants qui s'entremordent et la haine c'est celle qui mange son coeur; lesquels le généreux Prince a toutes surmontées.

Par vostre très humble serviteur,
J. JORDAENS.

XV (Bladz. 279).

Het opschrift van deze raming is kennelijk van de hand van Huygens. Het stuk zelf is door van Campen geschreven.

Gissinge van van Campen 10 May 1649.

4 stucken in 't wulfsel, stuk 1200	*f*	4800.
1 van de triumpe	-	3000.
2 trouwring en gouvernement 2000	-	4000.
1 stuck voor de schou	-	1000.
2 stucken besteeden [?] de 600	-	1200.
2 besyden de schouw boven 500	-	1000.
2 stucken besijden de deur 600	-	1200.
de deur 200	-	200.
8 stucken van de triumpe 500	-	4000.
8 stucken boven 400	-	3200.
1 kleyn boven de schou	-	150.
	f	23750.

XVI

Onder het afdrukken van deze bladen is ons een brief van Huygens aan Amalia in handen gekomen, dien wij, als tot de stichting van de Oranjezaal betrekkelijk, aan onze lezers niet mogen onthouden. Het stuk is ongedagteekend. Waarschijnlijk is het in 1649 geschreven en moet het meer als een verslag beschouwd worden, dat Huygens aan de Prinses, die zich met hem te 's Gravenhage bevond, ter hand deed stellen, dan wel als een brief. Het is woordelijk van dezen inhoud:

„Van Campen se donnera l'honneur de veoir V. A. aujourdhuy; „hier, comme je fus à Delft, il dit s'estre trouvé indisposé, peut „estre de la bouteille.

„A ce matin Honthorst et luy me sont venus parler touchant les 3 „pièces que l'autre doibt faire, qui sont le mariage, V. Alte. assise et „la constance de S. A. et nous sommes nous entendus sur les informa- „tions qu'il aura de van Campen pour taxer à peu près son travail.

„Van Campen m'asseure que les liaisons des pièces sur la cheminée „et ailleurs seront riches et belles. Et pour la grande corniche qui „doibt faire le tour de la Sale par dessus les pilastres, qu'il n'a „point parlé de la faire platte et peinte, que par mesnage; mais que „sortant dehors elle aura beaucoup meilleure grace et ne couvrira „gueres de la vouste, non plus que ne faict celle de la Sale de „V. A. au Nordende, et qu'au reste tout se pourra parer d'autant „d'ouvrage taillé en bosse qu'il plaira à V. A., cela esclattant tous- „jours plus qu'aucune peinture ou dorure platte.

„Honthorst et luy ont aussi concerté comme il sera à propos „d'assurer les grandes toiles par derrière.

„Hier au matin je luy parlay des fraiz qu'il peut avoir faicts tant „en toiles qu'en voyages et choses semblables, mais il dit qu'il ne „valoit pas la peine de specifier cela, qu'au reste il y a plusieurs „années que le comte Maurice et M. de Brederode l'employent assez „incommodement, qu'il à faict plusieurs dessins et voyages pour l'un „et l'autre quand il leur a prins fantasie de l'envoyer querir. Mais „que jusques à présent personne ne faict semblant de songer à recom- „penser ses peines, que cependant il s'incommode et n'attend pas „semblable traictement de V. A. par où il serait exposé à la risée „des gens de son mestier, qui entendent fort bien à se faire payer „mieux que de complimens, que pour cest ouvrage de V. A. en tant

„qu'il luy touche, il le tient comme à moitié faict, et qu'il se rapporte „à sa discrétion de ce qu'elle pense qu'il y peut avoir mérité, non „pas seulement pour l'invention qui est le fondement de tout, mais „mesme pour tant de peinture grande et petite qu'il a fourni de sa „main. — Je marque tout son discours à V. A. afin qu'elle veuille „considerer ce qu'on pourroit faire pour contenter en partie et comme „par provision cest homme, que j'ay veu fort oser estimer son travail „à feu S. A. et qui maintenant continue de dire qu'il a grand besoing „d'argent. Je voudroy que V. A. n'attendist pas mon advis sur ce „qui touche sa liberalité: chascun doibt estre la dedans son arbitre, „et nommément les princes. V. A. c'est voulu engager aveq cest „homme incommode (elle se souviendra bien que ce fut à mon desceu „[insu?]) il fault tacher de s'en degager le plus honestement qu'on „peut. Je scay bien qu'il aymera tousjours mieux deux mille franqs „qu'un, mais je ne scay pas jusques où V. A. a intention de s'estendre, „et aymeroy, pour moy, mieux avoir à faire à des gens qui me „demandassent, par compte exprès, que de me trouver reduict en moy „mesme entre les considerations de l'honneur et du mesnage, et à „deviner ce que veut dire un homme qui ne parle pas.

„V. A. se souviendra, s'il luy plaict, de faire contenter les peintres „qui ont desja travaillé; plusieurs en ont besoin, et fault les animer. „Je voy que si l'un portant l'autre, on peut leur satisfaire de 500 „franqs, c'est tout ce qu'il y aura moyen de faire sans reproche, et „faudra regler Honthorst à l'advenant, quelque grand seigneur qu'il „puisse estre, la plus part l'estime moins et beaucoup moins grand „maistre qu'eux."

Ook in dit geschrift straalt een vijandelijke, tevens hatelijke toon tegen van Campen door. Men kan er uit afleiden, dat de voorlichting van den grooten bouwmeester tegen den zin van den staatsman-dichter voor de stichting der Oranjezaal is ingeroepen. Het vermoeden, dat van Campen door overmatig gebruik van wijn belet was geweest om aan de Prinses zijne opwachting te maken, had, zelfs al was daarvoor eenige grond — wat wij niet weten — niet uitgesproken behoeven te worden. Waarschijnlijk bestond er een bepaalde aanleiding tot verwijdering tusschen Huygens en van Campen, met wien de eerste vroeger zeer bevriend was. (Vergelijk onze *Mededeelingen*, II, blz. 53). In elk geval strekt het aan Huygens geenszins tot eer, dat hij aan zijne vooringenomenheid zoo zeer toegaf tegen een man, van wien hij zelf in

zijne sneldichten getuigde, dat zijne werken als bouwmeester en schilder hem de onsterfelijkheid verzekerden. Mogt hij, die de dwaasheid der menschen zoo geestig wist te hekelen, voet geven tot minachting van rijkbegaafde kunstenaars bij de grooten der aarde?

Wat aan het eind van het geschrift over Honthorst gezegd wordt, is karakteristiek. Deze, door de gunst, die hij aan het hof van Oranje en aan dat der Boheemsche Koningin genoot, een weinig bedorven, achtte zich een groot heer. Zijne kunstbroeders benijdden hem en meenden, dat zij wel met hem konden wedijveren. Van meer belang is het uit het geschrift te ontwaren, dat, behalve de stukken in de Oranjezaal, tot nu toe aan Honthorst toegeschreven, nog een ander van zijne hand is, namelijk het stuk, hier door de woorden: „*la constance de S. A.*" aangeduid. Het stelt Frederik Hendrik voor, van het hoofd tot de voeten geharnast, op de punt van eene rots in zee staande, kloekmoedig elke aanranding van de ondeugd, het geweld, den laster en den nijd afwerende. Volgens de dikwijls aangehaalde *Beschrijving* (bladz. 32—34) heerschte er over den maker van dit stuk onzekerheid, doch meende men het aan van Tulden te moeten toeschrijven.

Welligt laat zich uit hetgeen dit geschrift zegt, vergeleken met den brief van Huygens van 28 November 1651 (zie hiervoor, bladz. 278) afleiden, dat van Campen voor zijnen arbeid ten behoeve der Oranjezaal tweemaal *f* 2000 genoten heeft.

1876.

INHOUD

VAN HET EERSTE DEEL.